

2020. március 22. volt az első vasárnap, hogy a koronavírus gyors terjedése miatt hozott kormányzati intézkedésekkel összhangban, a református templomokban és imaházakban is szüneteltették az istentiszteleti alkalmakat – legalábbis a gyülekezet részvételével. Számos lelkész viszont, élve a digitális kommunikáció kínálta lehetőséggel, élő egyenes adásban igyekezett „istentiszteletet közvetíteni” a hívek számára: palástban, szószékről vagy úrasztalától, az istentiszteleti rendtartás teljes vagy részleges keretében – de üres templom előtt, a felvevő kamera, legfeljebb technikai személyzet társaságában.

Fazakas Sándor

TÁV- ISTENTISZTELETEK GYÜLEKEZET NÉLKÜL?

1. Első hallásra, látszatra úgy tűnik, dicséretes és kreatív a vállalkozás. A szándék, hogy nehéz és vészterhes időben az evangéliumhirdetéssel elérjük – akár a kibetér közvetítésével – a félelemben élő embert, hogy az imádságok által megszólaltassuk az általa ki nem mondott szorongást, kétséget, bizalmat vagy reményt, önmagában nem lehet problémás. Az sem zárható ki, hogy nagyon sok, kényszerből otthon maradt gyülekezeti tag számára meghitt, felemelő vagy bátorító érzés lehet látni a képernyőn lelkipásztort, hallani a hangját, látni az otthonos templomtér belső enteriőrjét, hallani a harangok zúgását. De vajon mit jelent egyházi és teológiai önértékelésünkre nézve az a körülmény, ha tartósan be kell rendezkedni a templomtérben összegyülekezett gyülekezet nélküli istentisztelet műfajára? Nem beszélve arról, hogy a vírus elérheti a lelkipásztort is, s betegség miatt sorra ritkulhatnak vagy szűnhetnek meg az online közvetítések. És vajon ez a műfaj (a hívek aktivitása nélkül) nem újból csak a vallási értékekre irányuló fogyasztói szemléletet hivatott tovább erősíteni?

A kérdés számomra sokkal inkább így hangzik: miként értékelhető teológiai szempontból ez a kényszermegoldás? Milyen ekkleziológiai

minősége van az ilyen módon imitált istentiszteleteknek, és milyen következményekkel számolhatunk? Félreértés ne essék: most nem egy-egy gyülekezeti istentisztelet közvetítése a kifogás tárgya, hanem a gyülekezet nélkül imitált alkalomé... Az előbbinek megvan a létjogosultsága, ha nem is pótolja a személyes jelenlétet. Tény, hogy az istentisztelet közvetítése, a gyülekezeti alkalmak online streamelése és általában a digitális kommunikáció lehetőségeinek a vallási élet számára történő hasznosítása nem újkeletű gyakorlat. A műfaji különbségeket időről időre mégis érdemes számba venni, és megvizsgálni, mi az, amit biztosítani képes a technika, illetve az online közvetítés – és mi az, amit nem?¹ Egy ilyen feltétel például az interakció, amely egy közösség létrejötté, illetve a tagjai közötti kapcsolattartás számára elengedhetetlen.

Most mégis, a teológiai önvizsgálódás síkján maradva, önkritikusan fogalmazva, folytatnunk kell a kérdést: nem mulasztottuk-e el már sokkal korábban azt a teológiai műhelymunkát, amely biztos tájékozódást nyújtana az ilyen helyzetekre nézve, hogy az ilyen rendkívüli esetek és hasonló kényszerszülte alkalmak ne a teológiai megalapozás és reflektálatlanság hiányérzetét keltsék? És milyen feltétel mellett, milyen reformatori-teológiai felismerések fényébe állítva kellene értékelnünk online istentiszteleteink sorozatait?

Közben az Erdélyi Református Egyházkerület a honlapján ún. vezérfonalat adott közre otthoni családi áhítatok tartása végett, azzal az indoklással, hogy „vészerhes időben otthonainkban is megszentelhetjük a vasárnapot az Isten ígéje köré gyűlve”.² Jóleső érzéssel állapítom meg: hiszen erről szól a reformatori alapfelismerés – arról, hogy személy szerint állok én, s hozzám hasonlóan a másik hívő ember Isten színe előtt. Hogy az Isten előtt való elcsendesedés, az Ige olvasása, a könyörgés a hívő keresztyén életforma alapja és nélkülözhetetlen feltétele – azaz válasz Isten embert megszólító közelségére.

A személyes és közvetlen istenkapcsolat tudatosítása és megélése a reformátorok alapvető felismeréséhez és egyházépítő igényéhez tartozott. De ők nemcsak hirdették, maguk is éltek az Isten színe előtt való személyes elcsendesedés, az intenzív imaélet, a hittapasztalat általi megajándékozottság életformáját – a középkori intézményes egyház ember és Isten között közvetíteni kívánó szerepével szemben. De vajon történelmileg nézve nem esett vissza a protestantizmus saját igei felismerései előtti állapotba? Nem ugyanazt a közvetítő szerepet igyekezik a hivatalos/hivatásos egyház tagsága (a klérus) eljátszani, amelyet egykor végérvényesen el kívánt búcsúztatni: a közvetítő szerepet? Ugyanis nem tudunk másra gondolni, amikor az online közvetítések egy-

¹ Az internet segítségével történő istentisztelet-közvetítésnek több formája ismert: (a) televíziós csatorna által sugárzott gyülekezeti istentisztelet megtekintése élő adásban vagy az adás visszakeresése a csatorna médiatárában. Ez a műfaj eddigi legismertebb formája, amely során az internet tulajdonképpen a kommunikáció, azaz a közzététel szerepét tölti be; (b) gyülekezeti istentisztelet élő közvetítése, amely lehetőséget ad kérdések vagy imakérések beküldésére (SMS, e-mail vagy egyéb eszköz segítségével), egyfajta korlátozott interaktivitást biztosítva az alkalom számára; (c) az internet által biztosított interaktivitás tudatos alkalmazása élő gyülekezeti istentiszteleti közvetítés során, amikor kép- és/vagy hangátvitel egyidejű biztosításával a távol lévő (beteg vagy mozgáskorlátozott) gyülekezeti tag a gyülekezet számára is látható és érzékelhető módon kapcsolódik be az istentisztelet folyamatába.

² Vezérlőfonal a Család áhítatához, *reformatus.ro*, 2020. 03. 21. URL: <http://reformatus.ro/vezerlofona-a-csalad-ahitatahoz.html> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

némelyikében azt halljuk, hogy a vírus okozta vészhelyzet megakadályozta a híveket abban, hogy Krisztushoz jöjjenek, de majd a képernyők és közvetítések átveszik azt a szerepet, amit a „rendes” istentisztelet alkalmával a Szentlélek hivatott betölteni, az Istennel való kapcsolattartás realitását... Mintha mindez az egyház hivatalos szolgálói, a lelkészek nélkül nem is működne...

De lássuk ezt a kérdést az egyház ismertető jegyei (*notae ecclesiae*) és tulajdonságai (*attribútumai*) felől, valamint a liturgikus/szagrális tér szempontjából.

A reformátorok, valamint a reformátori hitvallások egybehangzó meggyőződése szerint az egyház egyszerre *congregatio* és *communio*: a választottak összegyülekezése (összegyűjtése), valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése, a Szentlélek ereje és hatalma által.³ De egyik sem működik a másik nélkül, legalábbis az egyház földi, látható, szervezeti formájának rendjében nem. A hívek összegyülekezése jelenti a külső látható keretét annak a közösségnek, amelyet a Szentlélek megteremt – a Krisztus életében és halálában, illetve a feltámadott Úr jelenlétében való részesedés (*communio, unio mystica*) pedig látható és megtapasztalható közösségben (*congregatióban*) mutatkozik meg, adott helyen és időben. Az Ige és a sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezet nélkül nehéz lenne egyházzal beszélni, mint ahogy a *communio* belső tartalma nélkül semmilyen összegyülekezés nem tekinthető igazán egyháznak. Az egyház egyik valóságát sem képes az ember önmagában – sem a *congregatiót*, sem a *communiót* – vagy az intézményes egyház adminisztrációja és szervezeti struktúrája által biztosítani. Vagyis, mai helyzetünkre vetítve: nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy a hívek összegyülekezése nélkül imitált istentisztelet közvetítése vagy streamelése által pótolható az, ami az egyház liturgikus rendjében Isten-tiszteletként – a Szentlélek erőterében és hatalma által, könyörgésünk kíséretében, de a magunk hatékonysága nélkül – vasárnapról vasárnapra megtörténhet. Ennek a „történésnek” komolyan vétele, s a Szentlélek-Isten gyülekezetet összegyűjtő és megtartó, a maga jelenlétében részesítő hatalmába vetett hit realizmusa nélkül minden istentiszteletnek nevezett kísérlet csak vallásos rendezvény marad, egy a vasárnapi szabadidős programok kínálatából. Egy vallásos rendezvényt lehet ugyan pótolni technikai eszközökkel, távvezérléssel, online közvetítésekkel; azt sem zárom ki, hogy ez egyes nézőkben még lelkesedést is kelt, de nagy a kísértés, hogy mindez a hivatalosak (a klérus) szerepének megkerülhetetlenségéről, közvetítő szerepéről szól, s ennek (akár kimondatlanul is) pótolhatatlanságát hivatott hirdetni...

Másfelől érthető a gyülekezet tagjainak vágyódása a templomterek, a „szent helyek” felé. Jó látni e tereket – ha élőben nem is, de legalább képernyőn, monitoron. A liturgikus, szagrális terek ugyanis nem önmagukban szentek, de a „szent lenyoma-

³ Lásd ehhez részletesen és összefoglaló módon, különös tekintettel a református hitvallásokra JACOBS, Paul: *Theologie reformierter Bekenntnisschriften in Grundzügen*, Neukirchen, Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, 1959, 102–109.; ROHLS, Jan: *Theologie reformierter Bekenntnisschriften*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 198–210.

tát” hordozzák magukon, azt szimbolizálják.⁴ Évszázadok és nemzedékek hittapasztalatainak, teológiai felismeréseinek, vallási és spirituális meggyőződéseinek formába öntött terei ezek, amelyek a kultusz, a rítus, az istentisztelet számára biztosítják a helyszínt, illetve az emberi lét transzcendens meghatározottságára mutatnak. Szakrálisnak, liturgikusnak mondjuk e tereket, mert ama „másik valóság” megtapasztalását teszik lehetővé, helyet és alkalmat biztosítanak az elcsendesedésre, a lélek belső békéjének keresésére, az imádkozásra, s jó, ha ilyen minőségükben elkülönülnek a profántól. De vajon ezt a funkciót más, provizórikus vagy elkülönített terek nem tölthetik be? Dehogynem, hiszen tudjuk, hogy nem Istennek, hanem az embernek van szüksége kultikus helyekre (lásd 1Kir 8,26–27). Ott, ahol emberek egyik percről a másikra merényletnek, tömeges balesetnek vagy természeti katasztrófának válnak áldozataivá, s ahol hozzátartozók, barátok, s kollegák gyertyát gyújtanak, egymásba kapaszkodnak, fényképeket és virágokat helyeznek el, ott nem szakrális térré alakul hirtelen az amúgy profán helyszín? Vagyis ott, ahol az embernek egzisztenciális megrendülésben lesz része, rendhagyó élettapasztalatok félelemmel töltik el és rádöbben, hogy nem ura saját sorsának, ahol egy félelmetes hatalom bármikor kiszakíthatja szerettei köréből, ott nem kellene teret engedni annak, hogy Istenhez kiáltson, hangot adjon megrendülésének, fohászkodjon vagy csendben reménykedjen? Nos, nem zárható ki, hogy a nem kultikusnak/liturgikusnak szánt terek, például egy családi otthon is, a reménység, a könyörgés, az igeolvasás, az emlékezés, illetve a saját egzisztencián túlmutató megtapasztalás szakrális térré válik (ideiglenesen). Kérdés, hogy kapnak-e az érintettek segítséget arra nézve, hogy – például járvány vagy más veszély, gyülekezési és kijárási tilalom idején – áhítat és Isten előtti elcsendesedés végett meg tudják teremteni maguk és szeretteik számára a „szent idő és tér” alkalmát? Nos, ezért tartom nagyon értékesnek az Erdélyi Egyházkerület ajánlását a házi áhítat tartására nézve, mert számol az egyéni és családi elcsendesedés, az Igére figyelés és könyörgés alkalmával, illetve ehhez ad bátorítást, biztatást.

Ha valóban számolni lehetne azzal, hogy amikor vasárnap megkondul a jól ismert harang hangja, s ez egyszersmind hívogató hang lenne arra, hogy a gyülekezet tagjai otthonukban időt szakítva, s arra méltó módon odakészülődve, a Lélek segítségével hívásával az Írás felé hajolnak, olvassák és hallgatják az Ige szavait, teljes értékű Isten-tiszteletnek kellene az ilyen alkalmakat tekinteni. Nemcsak azért, mert abban a provizórikus szakrális térben megszólal az Ige, hanem azért is, mert erő és reményt merítene az érintett ember abból a körülményből, hogy ebben a percben és órában nemcsak ő, de a gyülekezet többi tagja és számos keresztyén is ezt teszi. Ez az „egyidejűség” és „egyakarat”, egy sorközösségnek a mennyei istentiszteletbe egy szívvel és egy lélekkel való bekapcsolódása – akár egy térben való fizikai együttlét nélkül is – több erő adna, többet megéreztetne a hívő emberrel a Krisztus egy, szent és egyetlen

⁴ Részletesen lásd FAZAKAS Sándor: Mit történik a liturgikus térben? Megfontolások a teológia és az építészet szempontjainak közös érvényesítéséhez az istentiszteleti tér alakítása érdekében, in *Igazság és Élet*, XIII. évfolyam, 2019/2, 401–414. Elérhető: http://elkesztovabbkepzo.dedipage.hu/modul/igazsageset/2019_2/28_fazakas_kitekintes.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

egyházához való odatartozásából, mint a monitorokra és online közvetítésekre való esetleges és végső soron ellenőrizhetetlen, interakcióhiányos rákapcsolódás.

Nyilván ennek a „történésnek” a garanciája újból nem az ember kezében van. Ha megvalósul, akkor ez is a Lélek munkájának köszönhető, s az ebben való részese-dés pedig ajándék. De ennek az ajándéknak a fogadására való felkészítésben – igen, akár az internet segítségével is – a *lelkészeknek* ismét, ugyanakkor másképp lehetne *kulcsszerepe*: megfelelő igeszakaszok ajánlásával, rövid igemagyarázatok, meditációk vagy imádságok megosztásával, az egyidőben történő és ugyanazon bibliai igeszakasz felett való elcsendesedésre való meghívással, vagy az egyéni elcsendesedést szolgáló további gyakorlati tanácsokkal. Ezzel bizonyosságát adhatná annak, hogy a hitben felnőtt vagy felnövekvő, személy szerint Isten színe előtt áll, ugyanakkor Isten előtt személy szerint számot adó hívő embernek tekinti gyülekezeti tagjait. Vagy legalábbis ehhez kíván segítséget nyújtani. Ez lenne igazán a reformátori mérték istentiszteleti életünkre nézve e nehéz időben – nem szólva arról a gyülekezetépítés számára értékes többletről, hogy a vész elmúltával a hitben ily módon megerősödött ember tényleg vágyakozni fog vissza a gyülekezet közösségébe, a templomba, Isten közös dicsőítésére.

2. Még feszítőbb a fenti kérdés – távistentisztelet gyülekezet nélkül –, ha azt az úrvacsorai közösség megélésének fényében vizsgáljuk. Húsvéthoz közeledve egyre több lelkipásztor és gyülekezeti tag fogalmazta meg kérdéseit, adott hangot véleményének: biztos, hogy teljes értékű úrvacsorában lesz részünk a televízió vagy a számítógép képernyője előtt? Nem kellene-e inkább lemondani erről a lehetőségről ezen az ünnepen, most lélekben emlékezni az úrvacsorai közösség áldásaira, majd pedig a vész elmúltával együtt, úrvacsorai istentisztelet keretében, a gyülekezet közösségében hálát adva ünnepelni? Másfelől viszont arról a határozottságról is olvasni lehetett, hogy hadd tegyünk bizonyosságot a Krisztussal és egymással való közösségünkről akár ebben a formában, vészhelyzet ellenére is. Tény, hogy az elmúlt napokban a televízió képernyőn keresztül vezetett, valamint online közvetítés által segített házi úrvacsora mellett és ellen számos érv, bibliai igékre vagy hitvallási paragrafusra való hivatkozás, álláspont, ugyanakkor bizonytalanságtól és lelkiismereti vívódástól, adott esetben indulatoktól sem mentes vélemény feszült egymásnak a világhálón. De nem volt híja a határozott kijelentéseknek vagy a kioktató hangnak sem. Nem sajátosan magyar református jelenség ez. Teológiai reflexiók, egyházkormányzói ajánlások, egyházi szervezetek testületeinek vagy tisztségviselőinek állásfoglalásai foglalkoztatják az egyházi és teológiai közvéleményt hazai és nemzetközi szinten egyaránt.⁵ Nem feltétlenül

⁵ Lásd MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI TANÁCSÁNAK ELNÖRSÉGE (MRE ZsTE): Ajánlás krízishelyzetben a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről, *reformatus.hu*, 2020. 03. 30. URL: https://www.reformatus.hu/documents/391/MRE_level_0330_jo.pdf Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ PÜSPÖKI TANÁCSA: „A szívünk templommá legyen” – Püspöki pásztorlevél a Magyarországi Evangélikus Egyház népéhez, *evangelikus.hu*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelikus.hu/szivunk-templomma-legyenpuspoki-pasztorlevel-2020-viragvasarnap> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; LANGE, Dirk G.: Digital Worship and Sacramental Life in a Time of Pandemic, *lutheranworld.org*, 2020. 03. 24. URL: <https://www.lutheranworld.org/blog/digital-worship-and-sacramental-life-time-pandemic> Utolsó letöltés: 2020.

összhang és egyetértés jellemzi e megnyilvánulásokat.⁶ Úgy tűnik, hogy a teológiai nézetkülönbségek és kegyességi kultúrák eddig szunnyadó különbségei – amelyek a protestantizmuson belül eddig is megfértek egymással, még ha viták árán is – kezdenek újra körvonalazódni. A tapasztalatok kiértékelésére érdemes majd a teológiai józanság jegyében időt és teret szentelni.

2.1. Úgy tűnik, hogy az egyházi ajánlások üdvözlése és az egyet nem értés, a lelkesedés és az idegenkedés közötti feszültég nyomán újra felszínre került az a kérdés, amelyről hajlandóak voltunk eddig azt gondolni, hogy legalább saját felekezeten belül már tisztáztuk: mi történik az úrvacsorában, illetve miként van jelen Krisztus az úrvacsorában? A felekezetek közötti egyet nem értést, illetve az úrvacsora kérdése körüli vitákat a múltban általában két sarkított álláspontra való egyoldalú fókuszálás jellemezte, amint arra Michael Welker⁷ magyarul is olvasható könyvében rámutat:

- vagy (a) az úrvacsorai jegyekre való egyoldalú koncentráció (miként van jelen Krisztus az elemekben), figyelmen kívül hagyva azt, hogy mi történik az úrvacsorával élés, illetve a *communio* megélésének teljes összefüggésében?
- vagy (b) a Krisztus absztrakt, általános „mindenütt-jelenvalóságára” (*ubiprezenziájára*) való hivatkozás, anélkül, hogy mélyebben belegondolnánk az Ige, a jegyek és Krisztus reális jelenlétének összefüggéseibe.

Jelen helyzetünkben az online módon vezetett úrvacsora mellett vagy ellen megfogalmazott érvek mögött mintha látens módon egyik vagy másik álláspont preferálása vagy evidensnek gondolt felvállalása érhető tetten, nemcsak az egyes egyházak eltérő gyakorlatában, de akár egy-egy egyházon belül is. Ez nem jelenti azt, hogy egyik vagy másik álláspont önmagában téves lenne; mindkettő tartalmaz igazságmomentumokat – de ha nem egymásra vonatkoztatva, azaz nem komplementer módon alkalmazzuk őket, akkor egyoldalúság lesz az eredmény. Nos, úgy tűnik, hogy a házi istentisztelet keretében megélhető úrvacsorával szemben fenntartást vagy intést

04. 15.; FECHTNER, Kristian: Abendmahlsfasten in widriger Zeit, *Überlegungen zu* der Frage, ob man Abendmahl online feiern kann und soll, *evangelisch.de*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelisch.de/inhalte/168233/03-04-2020/evangelischer-theologe-fechtner-lehnt-online-abendmahlsfeiern-ab> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; STATED CLERK OF THE GENERAL ASSEMBLY OF THE PRESBYTERIAN CHURCH (U.S.A.): Advisory Opinion Communion in an Emergency/Pandemic, *pcusa.org*, 2020. 03. 24. URL: https://www.pcusa.org/site_media/media/uploads/oga/pdf/advisory_opinion_communion_in_an_emergency_or_pandemic.pdf Utolsó letöltés 2020. 04. 15.; EVANGELISCHE KIRCHE IN DEUTSCHLAND: Hinweise zum Umgang mit dem Abendmahl in der Corona-Krise, *ekd.de*, 2020. 04. 03. URL: http://static4.evangelisch.de/get/ccd/rAJu63KRgD_H2BNTW3pF0CnQ00253890/download Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

⁶ Bár a vitakultúra mutat eltéréseket és helyi sajátosságokat, meg kell állapítanunk, hogy az előremutató teológiai felismerések és hitvallásalkotó döntések többnyire krízishelyzetekben érlelődtek ki, elég utalnunk itt a magyar református zsinatok végzéseire (pl. 1567-re), vagy a Barmeni Teológiai Nyilatkozat megfogalmazására 1934-ben. A példák sora folytatható.

⁷ WELKER, Michael: *Was geht vor beim Abendmahl?*, Stuttgart, Quell Verlag, 1999, 108. Magyarul lásd Uő.: *Mi történik az úrvacsorában?*, Ford. GAÁL Botond – PETRÓ László, Debrecen, DRHE Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, 2013.

megfogalmazók álláspontja mögött mintha inkább az első (a), vagyis az úrvacsorai jegyekre történő figyelés manifesztálna: felszentelt lelkési személy jelenléte és közreműködése nélkül nincs konszkráció, ebből következően az úrvacsorai jegyekként előkészített kenyér és bor nem jelentheti a Krisztus testével és vérével való tápláltságunkat. Az otthoni, kommunikációs eszközök segítségével lehetővé tett úrvacsora mellett érvelők álláspontja a második (b) opcióval mutat rokonságot: a mindenütt jelenvaló Lélek által Krisztus ekkora távolságból is adja nekünk eledelül az ő testét úgy, hogy a közvetített istentisztelet lelkészének felhívása alapján a résztvevők a képernyő előtt magukhoz vehetik a jegyeket.⁸

Nyilván a fenti különbségek mélyén több tényező játszik szerepet: egyrészt egyházi és teológiai hagyományrendszerünk, amely keretét képezte a lelkipásztorképzésnek és a konfirmációi oktatásnak, másrészt a gyülekezetek gyakorlati élete és társadalmi keretfeltételekhez való alkalmazkodása, amely nem nagyon hagy teret a gyakorlati tapasztalatok elméleti-teológiai reflektálásának, s nem is igen vesz tudomást az úrvacsora-értelmezés terén feltárt újabb tudományos ismeretekről vagy épp az ökumenikus tanegyeztetések során már közösen elért és felvállalt tartalmi eredményekről. Így aztán marad az elnagyolt vélemény, miszerint „mi másként értelmezzük az úrvacsorát”, mint a testvérfelkezetek. De hogy ez a másság konkrét tartalmát tekintve miben áll, nem kerül tisztázásra, mint ahogy az a kérdés sem, hogy vajon teológiai, egyházzogi, lelkigondozói, illetve valláslélektani szempontból milyen következményekkel jár egy-egy kivételes megoldásnak szánt engedmény?

2.2. Visszatérve a tisztázásra váró kérdésselvetésre (mi történik az úrvacsorában?), le kell szögeznünk, hogy a reformátori hitvallások egybehangzó megállapításai alapján (a Marosvásárhelyi Zsinat végzéseit és a Debrecen-Egervölgyi Hitvallást is ideértve) *az úrvacsora református értelmezése komplex összefüggést mutat. Azaz, elsősorban nem azzal kíván foglalkozni, hogy a kenyér és a bor elemeiben miként van jelen szubsztanciálisan Krisztus teste és vére – legfeljebb a római katolikus értelmezéssel szembeni elhatárolódás erejéig. A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (1562) is jelzi ezt az összefüggést: „Az Úrvacsora sákramentomának lényege: először a jegy a kenyér és bor; ezt nevezik *alapanak*. A *jegyeztetett dolog*, vagy a sákramentom tárgya: a Krisztus teste és vére, vagy az új szövetség, azaz a Krisztus testének és vérének hatálya: bűnbocsánat, szentlélek ajándékozása, kibékülés.”⁹ Ezt megelőzően azt is leszögezi a hitvallás, hogy az Úrvacsora földi és mennyei dolgokból álló sákramentum, amely kiábrázolja a Krisztus szenvedésére és halálára való emlékeztést, a mi hitünk megerősítését és lelkünk táplálását, valamint a Krisztussal és az ő egyházával való közösségünket és egyesülésünket.¹⁰*

⁸ MRE ZsTE: *Ajánlás krizishelyzetben*, 3.

⁹ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése*, Budapest, Franklin, 1882. Online kiadás 2008, 143–144. <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISSARON.HTM> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; Vö. *Das Erlauthaler Bekenntnis von 1562*, in MÜLLER, Karl F.F.(Hg.): *Bekenntnisschriften der reformierten Kirche. In authentischen Texten mit geschichtlicher Einleitung und Register*, Leipzig, Böhme, 1903, 265–376, 298. §. 15.

¹⁰ Vö. Kiss: *uo*.

A jegy és a jelzett dolog összetartozása tehát komplex történést feltételez. Ezeknek egymással összefüggő elemei a következők:

- a választott hívek összegyülekezése (*congregatio*),
- a Szentlélekért való könyörgés,
- a Krisztus haláláról és feltámadásáról való közös bizonyágtétel (*confessio*),
- a krisztusi igék (szereztetési igék) elhangzása a jegyek felett,
- a kenyér megtörése és a jegyek kiosztása,
- a jegyek elfogyasztása (*manducatio*),
- a feltámadott Úr jelenlétében való részesedés (*participáció*),
- a Krisztussal és egymással való közösség megélése (*communio*),
- illetve a titokzatos egység (*unio mystica*) átélése,
- ezzel a Krisztus jótéteményeinek (megváltás, engesztelés) elfogadása, valamint
- a megbékélt élet melletti elkötelezés/elköteleződés.

Ezek a mozzanatok és történések nem feltétlen és szigorú sorrendiségre utalnak, hanem egymást áthatva, egymással összefüggésben képezik az úrvacsoravétel „polifóniáját”, az *istentisztelet* és *közös étkezés* egymástól el nem választható aspektusait. Az úrvacsorában ugyanis nem a húsvét előtti, földi Názáreti Jézus kerül szubsztanciális módon megjelenítésre, mintegy legyőzve az anyagi-tárgyi világ fizikális korlátait – még ha az ő szenvedésére, halálára és feltámadására való emlékezés elengedhetetlen része is úrvacsorai gyakorlatunknak. Az úrvacsorában elsősorban a feltámadott Úrral van dolgunk – azzal a Krisztussal, aki földi életének idejében vállalta a szenvedést és a kereszthalált, életét önként letette (Jn 10,11), aki húsvétban legyőzte a halált, ugyanakkor ígéretet tett arra, hogy „veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20). Nekünk tehát nem azon kell töprengenünk, hogy a földi világ fizikai törvényei ellenére miként van jelen Krisztus fizikálisan, szubsztanciálisan vagy szimbolikusan az úrvacsora elemeiben – hanem azt kell hívó értelemmel megragadni, hogy az Ő jelenléte sakramentális jelenlét. Azaz, a feltámadott és megdicsőült Krisztus nem szimbolikusan, nem elspiritualizált módon, hanem reálisan van jelen az úrvacsorában – de nem a jegyek elemeiben, hanem magában az úrvacsoravétel aktusában. Másként fogalmazva: az úrvacsora szubsztanciája maga Krisztus.¹¹ Nem valamit kapunk tőle, hanem Őt magát. És miközben a kenyeret és a bort mint a teremtés ajándékait a maga megtörött testével és kiontott vérével állítja összefüggésbe („ez az én testem”, „ez az én vérem” – Mt 26,26.28), azaz a jegyeket saját szenvedésére vonatkoztatja,

¹¹ Itt érdemes megemlíteni, hogy Kálvin is használja a „Krisztus az úrvacsora szubsztanciája” kifejezést, főleg Bullingerral való levelezésében. Hogy később mégis visszafogja ezt az érvelést és megmarad a „Krisztus a Lélek által van jelen az úrvacsorában” megfogalmazásnál, az annak tudható be – az újabb kutatások szerint –, hogy Kálvin a közvetítés módját kereste két front, a Luther és Zwingli öröksége által fémjelzett álláspontok között. Lásd ehhez CAMPI, Emidio – REICH, Ruedi (Hg.): *Consensus Tigurinus (1549), Die Einigung zwischen Heinrich Bullinger und Johannes Calvin über das Abendmahl, Werden – Wertung – Bedeutung*, Zürich, TVZ Verlag, 2009, 285.; PLASGER, Georg: *Die reformierte Abendmahlslehre im Kontext konfessioneller Identitätsbildung und theologischer Entwicklung*, in *Verkündigung und Forschung*, LVII. évfolyam, 2012/1, 49–56, 50–55.

azt teszi nyilvánvalóvá, hogy Ő alkalmazkodik a földi világ fizikai-materiális törvényszerűségeihez azért, hogy érzékelhető módon képet alkothassunk magunknak az ő reális jelenlétéről (ezt fejezték ki a régi református hitvallások a *manducatio oralis* és *manducatio spiritualis* összefüggésbe állításával). De nem jelenti azt, hogy egy darab kenyérben és egy korty borban az ő személyének és jelenlétének teljessége teljesen megragadható vagy elegendő módon kimeríthető lenne. Maga Kálvin is hajlott arra, hogy elfogadja: a reális prezencia különböző – jegyekhez kötött (pl. római katolikus, lutheránus) vagy istentiszteleti közösséghez köthető – interpretációi kapcsán tulajdonképpen a „megértés módozatairól” van szó arra nézve, hogy Jézus Krisztus maga az úrvacsora alanya (szubsztanciája), amellyel táplál minket, és amelyből hit által élünk. Erre tekint az egész úrvacsorai ünneplés – ha pedig ez így van, akkor mégsem annyira más a másik felekezet (pl. evangélikusok) úrvacsora-felfogása, hogy ne látnánk meg a közösen vállalható lényegét: vagyis azt, hogy az úrvacsorában „a feltámadott Krisztus önmagát adja nekünk, [...] megtapasztalhatjuk, hogy az ő testének tagjai vagyunk”, és „erőt ad nekünk embertársaink szolgálatához”.¹²

Az úrvacsora tehát Istennel való megbékéltetésünknek (Róm 5,10) és egymással való megbékélésünknek (2Kor 5,18–20), és e kettő összetartozásának ünnepe, amely Jézus rendelésének megfelelően mehet végbe, s amelyben a kenyér és a bor (a szereztetési igékkel együtt) a halálra adatott, engesztelést végző és feltámadott jelenlétének és egyúttal az ezt az eseményt jelző úrvacsorának jegyei lesznek. Ebben az ünneplésben, a közös istendicsőítésben, a jegyek kölcsönös kiosztásában, elfogadásában, magunkhoz vételében és elfogyasztásában (evés és ivás), vagyis az Istennel és egymással való megbékélés közös megélésében, ünneplésében van Krisztus valóságosan (reálisan) jelen. A Szentlélek teremő ereje az, amely ezt a jelenléte a hívő lélek számára nyilvánvalóvá, megtapasztalhatóvá teszi, s amely megteremti a kölcsönös elfogadás és megbékélés melletti elköteleződés elementáris közösségét (a *koinónia*, *communio* valódi értelmében). Nyilván e történet, a Krisztus reális jelenlétének ily módon való megélése ajándék, és az Ő jelenléte nem is merül ki egy helyi gyülekezet konkrét istentiszteleti keretei között – e jelenléte felett sem az összegyűlt gyülekezet, sem maga az egyház nem rendelkezik. Egyet tehet az egyház: emberi részről, de a hívők közösségének hitben felismert rendje szerint előkészül, és a hívő ember számára segít előkészülni az úrvacsorára, és igyekszik minden akadályt elhárítani, hogy e történet a Szentlélek ajándékeként újra megtörténhessen, hogy a hit megerősítése érdekében időről időre sor kerüljön e kettős megbékélés ünneplésére, amelyben a „teljes Krisztus” – a húsvét előtt szenvedő Jézus (akire emlékezünk), a kereszten megfeszített Istentfia (akit hirdetünk), a Feltámadott (akiről bizonyosságot teszünk) és a végső időben eljövendő Üdvözítő (akit várunk) – részesít a maga jelenlétében. Vagy a hitvallásaink szövegű megfogalmazásai szerint: ami az úrvacsorában történik, az nem más, mint Krisztus kereszthalálában való részesülés, az ő feltámadásában való részesedés és az

¹² Ezt rögzíti a *Leuenerbergi Konkordia*, 15b. és 18. pont. Lásd <http://510319186.swh.strato-hosting.eu/GEKE/download/leuenerberg-agreement/?wpdmdl=943&ind=1580207396913> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

örök élet elnyerése¹³ – azaz, a bűnbocsánat és az új élet realitását ajándékként kapom és elfogadom a gyülekezet közösségében e földön.

A reformátori hitvallások nem győzik hangsúlyozni, hogy az úrvacsora, illetve az úrvacsorával való élés egy sokrétegű, többdimenziójú történésben való részesedés, ugyanakkor gyülekezeti aktus, amelyet hittel fogad az ember.¹⁴ Nem mintha a hit előfeltétele lenne az úrvacsorának – sokkal inkább arról van itt szó, hogy amint az úrvacsora ajándék, a hit is ajándék. Ezt az ígehirdetést és Szentlélek által felébresztett hitet erősíti, pecsételi meg a sákramentumban való részesedés – a hit mintegy „médiума”¹⁵ a sákramentummal való élésnek, amely által a Krisztus testével való lelki tápláltság valósággá válik. Az úrvacsora még inkább megérteti és megerősíti az evangélium ígérését, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a feltámadott Krisztus az ő igéjének hirdetése által ne tudná táplálni a hívő ember lelkét – akár úrvacsora nélkül vagy úrvacsorán kívül is.

2.3. Az eddig elmondottak alapján szükséges néhány következményt átgondolni és néhány gyakorlati kérdést megfogalmazni, tekintettel úrvacsorai gyakorlatunkra – szükséghelyzetben és szükséghelyzeten kívül egyaránt.

- a. Házi, illetve családi istentisztelet a reformátori keresztyénség számára nem idegen. Ennek kedvenc bibliai hivatkozási alapja az ApCsel 2,42 – bár itt a szentíró nem liturgiai formát ajánl a házi istentisztelet rendjére nézve, mint ahogyan az sem bizonyított tény, hogy a kenyér megtörésén mindenképp úrvacsorai közösséget kell értenünk (a kérdés jelenleg is az újszövetségi kutatás tárgyát képezi). Viszont tény, hogy már az őskeresztyénség idején is ismert volt az úrvacsora nélküli istentisztelet alkalma.
- b. Egy házi, illetve családi istentisztelet lehet teljes értékű istentisztelet, ha és amennyiben a résztvevők belső lelki igényéből fakad, ahol elcsendesednek és könyörögnek a Szentlélek jelenlétéért, ahol felolvasásra kerül az evangélium, ahol Krisztus kereszthalálára és feltámadására emlékeznek, akár megtörik a kenyeret és körbe adják, ahol a kenyér és a bor felett elhangzanak a szerzetetés krisztusi igéi, ahol megszületik a szívbeli bűnbánat és elhatározás az egymás közötti kapcsolatok jobbítására, a megbékélésre – egyszóval van interaktivitás és kialakul a *communio*. De egy ilyen házi istentisztelet (pl. a páskavacsora analógiájára) akkor működik igazán, ha az abban résztvevők és azzal élni óhajtok élete egyébként – Barth szavai szerint – nem egyszerűen a bölcső és a koporsó, hanem a keresztség és az úrvacsora között zajlik le.¹⁶ Ehhez viszont nincs szükség online vezérlésre. Kérdés – nem leértékelve gyülekezeti tagjaink lelki életét, de ismerve a mai társadalom általános vallásszociológiai helyzetét –, hogy vajon hány családi otthonban teljesül az előbbi feltétel? E bizonytalanság okán nem lenne-e érdemesebb megmaradni

¹³ Lásd Heidelbergi Káté 75. és 76. kérdés feleletei. Vö. Második Helvét Hitvallás XXI. 6.

¹⁴ JACOBS: i. m., 117.

¹⁵ MÜLLER: i. m., 516.; ROHLS: i. m., 281.

¹⁶ BARTH, Karl: Der Christ als Zeuge, *Theologische Existenz Heute*, II. évfolyam, 1934/12, 5–17, 14.

az igehirdetés, a tanítás és még fokozottabban a személyes lelkigondozás és kapcsolattartás szolgálatánál (telefon vagy akár online eszközök segítségével), amelyre – ismerve a vírusfertőzés által kialakult szükséghelyzeteket, egzisztenciális elbizonytalanodásokat, belső családi konfliktusokat – felette nagy szükség van?

- c. A reformátorok és a református hitvallások bár ideálisnak és kívánatosnak a kétfókuszú (igehirdetés és úrvacsora által meghatározott) istentiszteletet tartották, teljes értékű istentiszteletként ismerték el a „csak” igehirdetéses istentiszteletet. Nyilván politikai, illetve egyházpolitikai okai voltak annak, hogy például Bernben vagy Genfben évente legfeljebb négy alkalommal élhetett a gyülekezet az úrvacsorával. Ettől függetlenül viszont vallották, amit – a szintén krízishelyzetben megfogalmazott Barmeni Teológiai Nyilatkozat újra megerősített –, hogy „Jézus Krisztus, ahogy nekünk róla a Szentírás bizonyítást tesz, Isten egyetlen Igéje, akit nekünk hallgatnunk, akiben életünkben és halálunkban bízunk, és akinek engedelmeskednünk kell”. Vagyis, nem vonhatjuk kétségbe azt, hogy Krisztus evangéliumának hirdetése – akár a kiábrázolt igével való élés nélkül is – nem nyújtana kellő vigasztalást, lelki táplálást szükséghelyzetben a hívő ember számára.
- d. Az elektronikus média által biztosított lehetőségek és felületek jól használhatók az evangélium üzenetének kommunikálásra (lehetőleg megfelelő műfaj megválasztása és kialakítása mellett), az igei tanítás megosztására, alkalmazhatók gyülekezetpedagógiai célok elérése érdekében. Videokonferenciák által a kapcsolattartás és közös testületi döntések (pl. tárgyalás, elektronikus szavazás) előkészítése elől is elhárulhat az akadály.
- e. De nyilvánvaló, hogy az úrvacsorával való élés alapfeltétele az interakció: a hívő embernek Krisztussal és a másik hívő emberrel való interaktív kapcsolata, amelynek kezdeményezője ugyan nem az ember és nem az egyház, mégis a gyülekezet istentiszteleti közösségében kerülhet erre sor, ahol a Krisztus testének és vérének jegyeit az Úr szolgálai átadják (ld. HK 75), a hívő ember elfogadja, adott esetben például a kelyhet visszaadja vagy továbbadja. Vagyis a sákramentumot az ember magának nem szolgáltatathatja ki. Nem bizonyított tény – és itt a szociálpszichológia és a természettudományok is fenntartással vannak –, hogy az elektronikus médiafelületek által biztosított chat-visszajelzések és interakciók ugyanazt az interaktivitást képesek lennének biztosítani, mint amit a térben, időben és fizikai értelemben is együtt levő közösség átélhet.
- f. Az úrvacsora betegek és haldoklók számára való kiszolgálása házi istentisztelet keretében eddig is ismert volt a református egyház rendjében. Viszont ilyen esetekben ez mindig a lelkipásztor (és további gyülekezeti tag, presbiter) közreműködésével, lehetőleg az egész család vagy szomszédok részvételével történt. Ha nem volt lelkipásztor, akkor az alkalmat levezethette egy diakónus vagy további megkeresztelt, hívő tagja a gyülekezetnek – de elen-

gedhetetlen volt, hogy erre megkeresztelt hívők közösségének felhatalmazásával és megbízatásával kerüljön sor. Nos, járványhelyzet esetén ez a kitétel nem teljesülhet; mit jelent ilyen esetben a sákramentum rendeltetésszerű kiszolgálása (a *recta administratio sacramentorum*)?

- g. További kérdésekre csak a felvetés szintjén kerüljön itt sor: milyen következményekkel jár például az online istentisztelet, közelebbről az elektronikus közvetítés által vezérelt úrvacsoravétel lehetősége a privát hit- és kegyességmegélés számára? Nem ad okot ez a gyakorlat (ha tényleg gyakorlat marad) az egyetemes papság elvének félreértelmezésére? Hogyan biztosítható az otthoni úrvacsorai jegyekkel való élés elválasztása a közönséges étkezésektől (ld. 1Kor 11, 27–28.33–34)? Az online módon vagy televíziós közvetítés által vezetett úrvacsorázás gyakorlata és e gyakorlat mellett és ellen felhozott eltérő indoklások mennyiben érintik az egyház ökumenicitását, közelebbről a protestantizmuson belül már elért eredményeket, az egymás között megélt és megélhető úrvacsorai közösség értékét?

Összefoglalva, Krisztus az úrvacsorában nem valami mást ad, mint a keresztségben vagy az Igében. Mindegyikben önmagát adja – csak másként. Vagyis: a Krisztussal való találkozás a Lélek erejének köszönhetően ugyanúgy valósággá lehet az írott és olvasott Igében, a hirdetett Igében (prédikációban), valamint a sákramentumokban. Nem állítható, hogy a feltámadott Krisztus jelenlétében való részesedés önmagában az Ige által nem vagy nem teljesen vagy csak az úrvacsorával kiegészülve történhet meg. Ugyanakkor érthető, ha korlátozások idején a hívő ember vágyakozik az úrvacsorai közösség megélésére, annak az ajándéknak az elnyerésére, amelynek égető szükségét nyugodt békeidőben nem annyira érezte, vagy nem is élt vele minden alkalommal. Az is érthető, ha lelkigondozói érzékenységgel a lelkész vagy az egyház az ilyen igényeknek szeretne teret engedni, és segítséget nyújtani – ugyanakkor az is a megfontolás tárgyát kell, hogy képezze, hogy nagyon sok úrvacsorával élő gyülekezeti tag lelke mélyén sokkal nagyobb tisztelettel és áhítattal tekint a szent jegyekre, mintsem lehetségesnek képzelje azt elválasztani a gyülekezet közösségétől, templomi úrasztalától, s kihelyezni azt profán környezetbe. Arra viszont mindenképp vigyázni kell, hogy a krízis elmúltával ne meredjen újabb válaszfal az otthon képernyő előtt úrvacsorázók és nemúrvacsorázók között. Erre alapot és bátorítást nyújthat az úrvacsora ajándéka: a kiengesztelődés és megbékélés lelkülete.

Bereczky Örs

LELKÉSZEK REFLEKTORFÉNYBEN

Bevezetés

A távistentisztelekek és a távúrvacsora témájában Fazakas Sándor e lapban is közlé tett cikkére reagálok. Gyülekezeti lelkészként beszámolok a mi gyakorlatunkról, megmagyarázva a döntések elméletét.

A távistentisztelekekről előbb gondolkoztunk, mint az úrvacsoráról. Ennek az a lehető legegyszerűbb oka, hogy a járvány kitörésekor az első vasárnap (esetünkben március 22.) ünnepét próbáltuk megülni. Az úrvacsora kérdése később jött fel, és annak azért van jelentősége, mert akkor már túl voltunk a távistentisztelet végiggondolásán, és a gyakorlatban is több vasárnap mögöttünk volt.

Az első gondolata minden lelkésznek ugyanaz: személyesen nem találkozhatunk, viszont valamit tenni kellene. A testvérek várják a biztatást, és hiányolják a közösséget. A kibertér pedig eddig is része volt az életünknek, most pedig az oktatás révén államilag előírt, kötelezően használandó médiumává vált a mindennapoknak. Egy tehát biztos volt: a netre kell költözni. De hogyan?

Kibertér

Ehhez előbb meg kell érteni, hogy mi a kibertér.

És itt rögtön beleakadunk egy problémába: egyházunk egyik feladata lenne, hogy a modern élet által gyors tempóban ránk kényszerített változásokat értelmezzük, és megpróbáljuk folyamatosan „lakhatóvá” tenni az Istentől kapott földi életet – ráadásul a megváltás örömeinek hirdetése is folyamatosan változik egy olyan korszakban, amikor éppen a „hírközlés” fogalma értelmeződik át évtizedről-évtizedre. De az értelmezést kiengedtük a kezünk közül, egyéb, sűrű feladatainkra hivatkozva. És tényleg sűrű az élet a kibertéren való méltázáson kívül is – csak most, amikor ez a téma a legfontosabb témánkká vált, hátrányba kerültünk.

A kibertérnek könyvtári irodalma van, melyet nem ismerek: én is inkább a dolgok sűrűjében tevékenykedtem eddig. Mégis írok erről egy kicsit, vállalva, hogy egy elsőéves média szakos hallgató megmosolyogja alapfokú következtetéseimet.

A mozgóképpel kell kezdenünk, sőt, a fotóval. Bár először festményeszerű fényképeket készítettek, aztán gyorsan kialakultak a fotózás azóta is bővülő fajtái. Aztán a fotókat elkezdték gyorsan egymás után vetíteni, mozgóképet készíteni. A mozgókép ereje is félelmetes. Aztán jött a televízió: a kép beköltözött a lakásba. Aztán megérkezett a videó, és lehetett saját mozit és saját tévécsatornát otthonra létrehozni. Aztán jött az internet, és a tévé egy YouTube-csatornává zsugorodott (a nyugdíjasok még hagyománytiszteletből nézik). Aztán jöttek az okostelefonok, és hirtelen mindenütt jelenvalóvá lettünk, a legújabb és legdurvább legális függőséget létrehozva.

Mindegyik fenti médiumnak saját logikája van. Mindegyik csavart egyet emberi kapcsolatainkon, társadalmunkon. A reflexiót el kellett volna végezni. Szakonyi Károly *Adáshiba* című darabja,¹ mely a tévé problémáját helyezi a középpontba (a szereplők nem ismerik fel Jézus csodáit tévészés közben), 1969-es film – pedig a magyar tévé adása csak 1958-ban indult. Alig voltak először tévékészülékek, Szakonyi egy évtized után mégis pontosan ábrázolta „az új függőség” káros mellékhatásait.

A vírus megjelenésével hirtelen kitárult előttünk a kibertérben való megjelenés lehetősége, sőt, inkább kötelezettsége. Ebben a térben eddig is mozogtunk, de a legtöbb közösségnek nem ez volt a leghangúlyosabb terület a működésében.

A kibertér azonban egy másik logikával működő világ. A belépéssel azt kockáztatjuk, hogyha hibázunk, annak nem várt következményei lehetnek. Az ismert beatzenész, a magyar blues feltalálója, Hobó (Földes László) hiába adta költőként az emberek szolgálatára tehetségét, hiába viselkedett egyenesen előkelő kommunista család sarjaként egy megalkuvó korban, 1981-ben gyanútlanul elvállalta zenekarával a *Kopaszkutya* című film² egyik főszerepét. A film tette százazrek előtt ismertté a nevét, de a film nem mutatta meg pontosan a jellemét, a művészetét, Hobó pedig máig nehezen tudja beilleszteni ezt a filmet az életművébe. A tévé, a film, az internet hatalmas, nehezen megtanulható világa sok kellemetlen meglepetést tartogat a számunkra, attól félek – mégsem tudjuk megúszni ezt a kérdést, foglalkoznunk kell vele.

A Duna TV által húsvétkor közvetített alkalom,³ melyen Szabó István dunameléki püspök szolgált, máris példája lehet fenti gondolatomnak. Ítéletem szerint a felvétel elvi része (az úrvacsora ténye és mikéntje) jó volt, az igehirdetés is kiváló volt. Tehát a püspök oldaláról rendben mentek a dolgok. Igen ám, de a rendező néha virágzó fákat vágott be az énekek feliratozása alatt, majd láthatóan koncepció nélkül terhelte meg a felvételt mindenféle vágóképekkel. Nem elég hát, hogy a magunk részét rendbe rakjuk. Egy református rendező is kell, aki érti, hogy mi történik egy istentszteleten. (Mi is filmezünk, ismerjük ennek nehézségeit, nem rosszáll meggyezés akar lenni, inkább tanulságként fogom fel a történeteket.)

Nem istentsztelel-közvetítés

A kiindulópontunk az volt, hogy az istentsztelel akkor istentsztelel, ha van közösség. Közösségnek tekinthető-e a számítógép segítségével összehozott közösség?

A beszélő részéről semmiképpen sem, hiszen csak azokkal van egy térben, akikkel a felvételt csinálja. Vagy még az sem: nekem egy alkalommal megbetegedett a kame-

¹ SZAKONYI Károly: *Adáshiba*, archivum.mtva.hu, URL: <https://archivum.mtva.hu/m3/open?id=M3-RUtGSEx0R3g5NEJobjlsbkpmQ1lSbXZLL1U0bEdQV0lVdkQybkk1eW1TRT0> Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

² BEATKORSZAKI álnévvél: *Forró vizet a kopaszra – a Kopaszkutya c. film és zenéje*, beatkorszak.blog.hu, 2018. 04. 18. URL: https://beatkorszak.blog.hu/2018/04/18/forro_vizet_a_kopaszra_a_kopaszkutya_c_film_es_zeneje Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

³ BOGÁRDI SZABÓ István: *Kicsoda hengeríti el nekünk a követ?* – 2020. április 12. Húsvét, youtube.com, 2020. 04. 12. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oCm2QLkgHAU> Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

rás emberem, ezért kivételesen egyedül készítettem az egész felvételt. Nagy képzelőerő kell ahhoz, hogy elgondoljuk, a kamera hideg lencséje mögött testvéreink fognak ülni – három nap múlva...

Arról nem is beszélve, hogy az egyik felvételt – bevallom – papucsban készítettem... Úgysem látszik! Persze, nem olyan súlyos téma ez, de igenis gondoljunk bele: csak annyi számít, amennyit a kamera lát. A kamerán kívüli öltözék kérdésében egy szempont érvényesül: az, hogy az öltözék a felvételt segítse. Ha papucsban esik jól, akkor úgy! Elnézést kérek az őszinte részletért. Azért fejtem ki, hogy aláhúzzam: ez nem a megszokott ige hirdetői helyzet.

A beszélő részéről még egy különbséget vélek felfedezni, mégpedig a javítás lehetőségét. Az első hetekben felkészültem az ige hirdetésre, ahogyan vasárnapra szoktam, és egy lendülettel minden felvételt megcsináltunk. De aztán elkezd motoszkálni az ember fejében, hogy hát tulajdonképpen, amikor nagyon belegabalyodok egy bekezdésbe, azt nyugodtan fel lehet venni még egyszer. És könnyedén feladok rossz bekezdést, megnyúlt imádságot, és kezdem újra. Ez a helyzet sem hasonlítható az ige hirdetés egyszeri és megismételhetetlen voltához.

A kibertérben lévő közösség hallgatóságként sem hasonlítható az élő közösséghez. Mert csak nézem a tévét, fogyasztom a papot, beletekerek, lehalkítom, elkapcsolom. Problémás az egyidejűség is, hiszen nem tudjuk, hogy még hányan nézik rajtunk kívül az istentisztelettel kapcsolatos filmet.

Élőben lehet közvetítést csinálni, de ez egyrészt bizonytalan műszakilag: hiszen vagy a filmet készítő telefon vagy más eszköz, illetve a filmet otthon fogadó eszköz is elakadhat, az internet leállhat, és így tovább. Arról nem is beszélve, hogy nálunk nem ér el a templomig az internet, pénzbe is kerülne 4G-vel készíteni a felvételt. Ezen műszaki okoknál fogva mi elvetettük az élő közvetítés lehetőségét. Egy másik YouTube-funkciót viszont használunk: az ún. „premier”-t. Ennek lényege, hogy egy előre megadott időpontban beletekerési lehetőség nélkül, TV-adásszerűségként levetíti a filmet, utána pedig a megszokott módon, tekergethető felvételnézetként őrzi a csatornánkon.

Tehát sem az ige hirdető, sem a hallgatóság részéről nem lehet istentiszteletet tartani. Ahhoz térbeli közelségre van szükség (*congregatio*). Itt párhuzamos volt a gondolkodásunk az erdélyiekkel és Fazakas Sándorral: házi istentisztelet tartson ki-ki. Filmet ettől még készítünk, de a film célja az, hogy a házi istentiszteletet segítse.

A „házi istentiszteletet segítő film” alapelvei: keretek, ének, ima

Az első probléma az, hogy ennek a bizonyos „házi istentisztelet segítő filmnek” valamilyen használható elnevezést kellene találni.

A filmnek csak a beköszönő és az elköszönő, valamint az igemagyarázatos részén láthatjuk a lelkészt.⁴ Az elején és a végén azért van erre szükség, mert e nélkül ez már

⁴ Budakalászi Református Egyházközség Youtube-csatornája. Itt találhatunk olyan filmeket, amelyekről írok – URL: <https://www.youtube.com/channel/UCMSGtYMPfWGLzLeD09zPNeA> Utolsó leltetés: 2020. 05. 11.

tényleg csak egy hangfelvétel lenne – különben ez is egy megoldás, ráadásul sokkal egyszerűbb kivitelezni. De mégis, a lelkész, a megszokott templombelső látványa, egy-két jó vágókép, egy szép felirat és egyházközségünk logója, ráadásul hétről-hétre ismétlődő formában egy olyan keretet ad, ami kiszámíthatóságot és otthonosságot sugall.

Az énekek kérdése: két szempontot próbáltunk érvényesíteni. Az egyik, hogy az ének legyen jó minőségű felvétel. A másik szempont az volt, hogy az otthoni éneklést segítsük: ezért először csak hangszeres kíséretet játszottunk be, a szöveget pedig kivetítettük a képernyőre (ebből később engedtünk, mert nemrég kerültem e gyülekezetbe, és nem akartam minden elképzelést erővel keresztül vinni – de ez nem tartozik a tárgyunkhoz). Érdekes tanulság volt, hogy viszonylag kevés jó minőségű felvételt találtunk. Tanulságos volt az is, hogy – számítva a járvány végére, a majdani találkozásra, olyan énekek bemutatására is lehetőség volt, ahol nem az együtt éneklést kértük a nézőtől, csak azt, hogy ismerkedjen meg egy-egy számára új énekkel.

Szintén az ének témájához kapcsolódik, hogy a gyülekezethez tartozó egyik komolyzenész segítségével „áhitatot segítő zenehallgató filmet” készítettünk vasárnapról-vasárnapra – tovább bonyolítva az elnevezéseket. Ezekon a filmekben egy-egy komolyzenei részlet hallható, a zenerészlet feliratozva van (ha nem magyar, akkor a szövege magyarul is olvasható az eredeti mellett), az egészhez pedig van egy-két bekezdésnyi bevezetés, afféle kedvcsináló.

A zenés filmcsekék nagy tanulsága, hogy a YouTube több alkalommal is letiltotta filmjeinket, mondván, hogy engedély nélkül használtuk fel más zenei szerzeményeit. Ez még a 274. énekünk lejátszásakor az egész házi istentiszteletet segítő filmmel is megtörtént – az eredeti német korál után követelt valaki pénzt... Gondolom, az algoritmusokon túl valaki élőben is megnézhetette ezt az esetet, mert a természetesen magyar nyelvű éneket végül mégis engedélyezték.

A szerzői jog kérdését tipikusan olyan esetnek tartom, amelyik túlmutat egy lelkész kompetenciáján. Rendben van, hogy lencsébe prédikálok, videókonferenciát kezelek, kör-e-maileket gyártok – de ezzel az üggyel, ennek mélységeivel a Zsinat valamelyik osztályának kellene foglalkoznia. Nem venném kiskorúsításnak, ha központi szervezetünk segítségére sietne eme speciális ügyben a terepen szolgáló lelkészeknek.

A házi istentiszteletet segítő film imádságainak esetében egy elég bonyolult kérdéshez érkezünk. A képernyőnek megvan az az agresszivitása, hogy magához vonja a tekintetet. És egyébként is, ugyan mit mutatnánk a képen? Azt, hogy valaki becsukott szemmel áll vagy ül a képernyő előtt? Erre semmi szükség nincs ítéletünk szerint, így az imádság egy szerény „imádság” feliratot kapott, és a hangját lehet követni a lelkészeknek. De hát éppen azért van szó házi áhitatról, mert saját szavainkkal is tudunk imádkozni – mert még az igemagyarázatnál nem rossz, ha egy összeszedett magyarázatot kapunk, de imádságunk mindnyájunknak van. Ráadásul kis, családi körben talán még könnyebb is megnyitni szánkat imádságra, mint akár egy gyülekezeti közösségben – bár sokszor feladatul szabjuk ezt a testvéreknek, én úgy látom, sokakat inkább elijesztünk ennek a pressziójával.

A „házi istentiszteletet segítő film” alapelvei: igemagyarázat, tanítások, külső megjelenés
Az igemagyarázat igényli a legkevesebb gondolkodni valót: a klasszikus módon elmondott igehirdetés hasznára lehet a hallgatónak.

Az igemagyarázat alatti képek, kivetítések, képernyőn is megjeleníthető illusztrációk kérdése már a járvány előtt is folyamatosan téma volt egyházunkban. Elterjedtek a projektorok a templomokban, amelyek jó szolgálatot tesznek például a hirdetések idején. Már az énekek kivetítése sem egyértelműen hasznos. Az igehirdetés alatt az igehirdető mellé vetített kép kérdése hasonló a korábbi vitához. Azonban a beszélő helyett kivetített kép esetében – ami csak a filmnél lehetséges, de ott rögtön kíváncsi is, hogy normálisan lehessen látni a kivetített képet vagy mozgóképet – egy új minőséghez érünk: ez már egy film, amely túllép a prédikáció keretein. Mivel ez nem igehirdetés, szerintem lehet, sőt, kell élni ezzel a módszerrel. (Két ok miatt mégsem élünk vele: egyrészt nincs elég energiánk még a prédikációt is megfilmesíteni, másrészt az egész film arányai miatt: már így is annyi mindent kell megszoknia a nézőnek, hogy egyelőre nem erőltetjük. Húsvét nagyhetében azonban néhány perces áhítatokat készítettünk, amelyek viszont tényleg kisfilmek voltak.)

És itt most egy nagyon fontos ponthoz értünk el: ha csak házi istentiszteletet segítő filmben igemagyarázatot tartunk, akkor nem az a célunk, hogy a lelkésznek a rendes istentiszteleten mással nem helyettesíthető prédikációját képen rögzítsük. Hanem az, hogy segítsük az ige megértését egy filmmel, amelyben a lelkész inkább csak narrál. A filmecske egyéb részei (ének, imádság) is betagozódhatnak akár ebbe a filmbe. Ez egy nagyon ingoványos műfaj, fogalmam sincs, hogyan kell ezt jól csinálni, de ezt látom jó irányynak.

Ha mégis csak a lelkész beszél, mert nincs meg az erő a filmre, vagy nem akarunk élni a film lehetőségével, hanem bízunk a szó erejében, ami a képernyőn keresztül is érvényesül – bízhatunk ebben is, nem muszáj a film irányába elmenni; akkor véleményem szerint nem érdemes felvenni a vasárnap megszokott palástot. A palást a lelkész tanultságát jelzi, a palást jelzi, hogy a lelkész a felelős az egyházköztségben az igehirdetés tisztaságáért, amikor közösségben vagyunk. De most nem vagyunk valódi közösségben. Ezt tudjuk jelezni azzal, hogy nem vesszük fel ezt – az egyébként nagyon is rendjén való – ruhát. Ugyanezen logika alapján a szószékre is felesleges felmenni. A szószék ugyan jelképe annak, hogy Isten ígéje a legfontosabb – de egyben egy praktikus, a szónokot megmutató bútorzat. Utóbbi funkciójának semmi jelentősége nincs egy filmben. Sőt, egyenesen visszatetsző, hogy a lelkész egy nem létező gyülekezetnek szónokol – ez zavart okoz a nézőnek. Úgy oldottuk fel ezt a feszültséget, hogy a szószék előtt beszél a lelkész a kamerába – ezzel mégis felmutatva, de funkcionálisan nem használva azt.

A házi istentiszteletet segítő filmnek része lehet a tanítás. Önállóan is működő, 4-7 perces filmbetéteket készítettünk, melyek megfelelnek az előbbi elvnek: filmek, a narrátor egyáltalán nem is látható rajtuk. Filmjeink témája az egyházismeret, például: mit jelent az „egyházközség” szó, mit jelent az „egyházkerület” szó, stb. Természetesen lehetne itt kátét magyarázni, egyháztörténetről mesélni. Ezek egy

rendes istentiszteletnek is részei lehetnek – vagy önálló filmként a hét más napjain is vetíteni lehet őket.

„Gyermek-istentiszteletet segítő film”

Mivel vasárnaponként az igehirdetéssel párhuzamosan két csoportban is tartottunk alkalmakat, ezért úgy döntöttünk, hogy ezeknek az alkalmaknak is elkészítjük a vírus idején működő változatát.

A kisebbek alkalmá önálló bevezetést és zárást kapott, és külön filmként adjuk közre. Ennek az a nem várt, örömteli következménye lett, hogy a gyülekezet majd minden tagja elkezdte nézni ezeket. Könnyebb így imádkozni a gyülekezet gyermekeiért, és ráirányult a reflektor azokra, akik egyébként a gyermekmunkában részt vesznek.

Gyermekalkalmunk nem próbálja meg eltagadni azt, hogy nincsenek ott a gyerekek: minden kisfilmben elhangzik, hogy „ha itt lennétek”, és látszik is a gyermekeket váró, földre tett párnácska.

Gyermekalkalmas filmekből jóval kevesebb lett nyilvános, ezért a mi filmjeink is sok nézőt vonzanak. Azt gondoljuk, hogy azért, mert ahol nincs gyermek-istentiszteletet támogató film, ott rátalálnak többek között erre. Az alapelvek itt is hasonlóak az előzőekhez. Sok és jó gyerekfilmet kell készíteni: itt már tényleg versenyben vagyunk azzal a profi anyaggal, amiket a gyerekek nap mint nap néznek. Mivel ismerős számukra a filmben szereplő gyermekmunkás, ezért természetesen a gyermek sem azt várja el, amit a rajzfilmekben kap – mégis, egy erős, hatásos tartalom tovább építheti benne a bizalmat a majdan megnyíló közösség, a gyülekezet élő közössége felé.

A gyermekekkel foglalkozó filmek nagyon kreatívak. Bizony, aki megszokta, hogy a gyermekek figyelméért meg kell harcolnia, az nagyobb erővel tud üzenetet átadni akár a filmen keresztül is. Fájdalmas tanulság ez az igehirdetőknél.

A film mint missziói lehetőség

Olyan sokszor elkoptattuk már ezt a mondatot, de most tényleg helytálló. A városi televíziók kapkodnak a helyi tartalmak iránt. A gyülekezet egy-egy település nagyon kevés jól megfogható, valóban működő közössége közé tartozik. A lelkészek váratlanul visszanyertek valamit ismertségükből a helyi közvélemény szemében. Aki ezzel élni tud, aki jó filmet csinál, az hirdetni tudja az evangéliumot.

De itt is egy nagy dilemmához érkezünk. Csak levetítjük az istentiszteletet támogató filmünket? Ez nem szerencsés, hiszen a házi istentiszteletet támogató film azt feltételezi, hogy a filmet néző otthon maga is elcsendesedik. Az egyháznak van egy olyan szerepe is, hogy látszódnia kell, ki kell hirdetnie az evangéliumot – a bensőségesség ebben lehet segítséggül, de bennfentesség nem.

A magunk részéről az igehirdetés magja köré rövidebb filmeket készítettünk. A filmekbe érthetőbb énekeket téve, az egész műsort megrövidítve, a gyermekalkalmat mellérakva, a két filmnek közös köszöntést készítve vetítették ezeket az adásokat. Agglomerációs településen élve szükségesnek látszik, hogy az ideköltözők tudomására hozzuk, van gyülekezet, van lehetőség a hívő közösségbe való bekapcsolódásra.

A videókonferencia

A nagyobb gyerekek vasárnapi alkalma videókonferencia (Zoom) segítségével valósul meg. Gondjaink a pedagógusoké: meg kell tanulni a felület kezelését, várni kell a belépésekre, nehéz figyelmet kérni mindenkitől, stb.

A bibliaórán kítűnően alkalmazható az eszköz. Mindnyájan használjuk e programokat, bizonyára ismerjük például a képernyőmegosztás lehetőségét, az egésznek a hangulatát. Az ember a hangját is, az arcát is kikapcsolhatja a beszélgetésből, és bármikor ki tudunk nézni a képernyőből, ha látszunk is. Ugyanakkor megvan a lehetőség az egyidejűsége és a párbeszédre, sőt, még a közös imádságra is.

A videókonferencia viszont tökéletesen alkalmas a döntéshozatalra, a Presbitériummal való párbeszédre. Többet beszélünk így, mint azelőtt.

A befektetett energia kérdése

Amúgy is azzal küzdünk, hogy a lelkészközpontú gyülekezetekben beállítsuk a szolgálatba az önkénteseket. E lassú fejlődés most megakad, de akár fel is gyorsulhat. Ha a lelkész az egész videózást magára veszi, akkor nem is nagyon tud kit maga mellé venni ebben a szolgálatban. Ha viszont akad hozzáértő filmes, informatikus, akkor a szolgálatot végző testvér hirtelen a lekipásztor legfontosabb munkatársának pozíciójában találja magát. Az amúgy is egész nap számítógépező híveink közül érdemes többeket bevenni a munkába.

És mi lesz a vírus végén? (Ha egyáltalán visszatér az élet a régi kerékvágásba.) Mít kezdünk a megszerzett tudással? Mennyi erőt érdemes befektetni ebbe a kérdésbe?

Az elméleti kérdések feletti töprengések hoznak teljes biztonsággal olyan eredményeket, amelyeket mindenképpen felhasználhatunk, bármilyen idők is jönnek. A krízis sokszor aktivitásra indít bennünket, pedig az erőt ilyenkor mindig érdemes a töprengés irányába (is) fordítani.

Csak film? Újság is kell

A film látványos, és a helyi tévék miatt mindenki, még az idősebbek számára is elérhető. Mégis, a gutenbergi hagyományokat tiszteletben tartva heti újságot is szerkesztünk (egy-két oldalnyit: az igehirdetés kivonatát, apróbb híreket, verseket, egyháztagjaink írásait közöljük). A postaládába bedobott újságozska személyes, megfogható kapcsolat a kibertérből kimaradók – de azért a régebbi formát, a tévét fogyasztók – számára. Rádadásul felette beszélgetésre is alkalom nyílik, a szolgálókat pedig aktíválni lehet az újság kihordásának feladatával.

Úrvacsorai döntés és tapasztalatok

Közösségünk húsvétkor az úrvacsorázás mellett döntött. Felvételt is készítettünk ágendával, ahol a lelkészházaspár úrvacsorázott. És felhívtuk rá a figyelmet, hogy egy időben legyünk együtt a Duna TV – az általam fentebb vázolt elvekhez hasonlóan készített – közvetítéséhez.

Vonzott bennünket, hogy egy időben lehetünk együtt a tévéközvetítés segítségével. Nem érezte úgy a közösség, hogy bárki visszaélne ezzel a lehetőséggel. Bár ennek a vitát tekintve nincs jelentősége, de megjegyzem, hogy többen megkönnyezték az úrvacsorát. Egy kedves fényképet is kaptunk, ahol az úrvacsorai jegyek mellett – stílszerűen – egy klaviatúrát is felfedezhetünk.

Fazakas érvei meggondolandóak. Ha nincs *congregatio*, akkor nem a tévénezéstől lesz istentisztelet az istentisztelet, hanem attól, hogy az azt nézők utána magukat komolyan veszik-e Isten előtt, létrejön-e a *communio* – erre azonban nincs a lelkésznek rálátása, ezt a folyamatot a lelkész jó igemagyarázattal legfeljebb segíteni tudja. A tévés felvétel némileg tola­kodó módszerével azonban egy pillanat alatt mégis megkerülhetlenné tesszük magunkat.

Régen is volt karantén – a kifejezés velencei eredete közismert, a XIX. századi ragályok emléke az irodalom segítségével könnyen felidézhető. Ott a közösségek voltak elzárva egymástól, és a nagy félelemben a közösségen (településen) belül is elzárkóztak egymás elől az emberek. Reszkettek az életükért, és talán épp a templomba elmentek imádkozni, vagy otthon fohász­kodtak a betegség miatt az Élet Urához. A mi karanténunk azonban nem ilyen. Elővigyázatosságból vagyunk elzárva. A tömeges fertőző­dés ellenére a tömeges megbetegedés nincsen. Rendelkezésünkre áll az internet technikája, mindenki által elérhetően. Nem vagyunk teljesen elszakadva egymástól, és a félelmünk sem rettegés egyelőre. Éppen az enyhe áldozat miatt, a megszokott egyházi életünk rendjében az úrvacsorázás lehetőségét meg lehetne adni – egész egyszerűen kibővítve ezzel a gyakorlatunkat. A hogyanra nem tudok választ adni, csak nem lennék megrémülve attól, ha alapos megfontolás után a technikai kor által előidézett változásokra reagálva új elmélettel megtámogatva, új gyakorlatokat indítanánk. Imádságos szívvel, Istentől elkérve ennek az útját, nem csak az újdonság kedvéért kapkodva. Számíthatunk arra, hogyha most éppen enyhül is, de a járvány kiújulhat – addigra jó lenne egy vészhelyzeti rendet kialakítani, és felhatalmazni a testvéreket a házi úrvacsorára.

Reflektorfénybe kerültünk, az élet megszokott rendje döccent egyet, a krízis rámutatott hiányosságainkra, de Isten lehetőségeket is adott arra, hogy töprengjünk és döntsünk, szolgálva a ránk bízottakat.

Bódisz Attila

AZ ONLINE EGYHÁZI JELENLÉT MÁR NEM VÁLASZTHATÓ OPCIO, HANEM LÉTKÉRDÉS

Mielőtt belekezdenék abba az eszmevuttatásba, amely a digitális/online vallásgyakorlás, igehirdetés körül elkezdődött polémia reám eső részét bontja ki, életem három fontos történetét mindenképpen meg szeretném osztani a Kedves Olvasóval.

Félig vallásos családban születtem. Mivel a család vallásgyakorló része református volt, engem is a karcsai református templom Árpád-kori falai között kereszteltek meg. Szüleim erejét és idejét leginkább a kenyérkeresés örölte fel, némi építkezéssel és háztáji gazdasággal nehezítve, így a gyermeknevelés jelentős része nagymamámra és nagyapámra hárult. Nagyapám termelősövetkezeti mezőőrként, az én saját Matula bácsimként ismertetett meg a teremtett világ szépségeivel, az árnyékban hűtött víz frissítő kortyaival, a madárlátta kenyér és szalonna ízével, a tőkés récével, a békával, a tücsökkel, a vízisiklóval. Nagymamám pedig azt a feladatot vállalta magára, hogy hívő embert farag belőlem. Így történt, hogy egészen apró gyerekkoromban belekerültem egy olyan közösségbe, amely, ha kellett, a maga szelíd eszközeivel nevelt, de ha úgy hozták a körülmények, akkor képes volt akár nagyon hosszúra is nyújtani azt a képzeletbeli köteléket, amellyel magához rögzített. De el nem engedett soha. Abban az időszakban, amikor sokan – ma keserűen tréfás szóval mondva – „kikonfirmáltak” a templomból, nekem sem nagyon ízlett a vasárnap délelőttöt egy ingerszegény falú épületben tölteni, ezredszer végighallgatni a bibliai történeteket, és olyan énekeket énekelni, amelyeket nagyon nehezen fogadtak be rockzenéhez szokott füleim. Nagymamám azért csak noszogatózott egy kicsit, hogy valaki csak akkor lehet jó ember, ha meghallgatja és megfogadja azt, amiről a templomban beszélnek. Eléggé messze lakunk a templomtól, ezért vasárnaponként mindig én vittem oda autóval. Aztán egy idő után a szállító szerepéből szép lassan felnőtt igebefogadó lettem. Abban a korban ugyanis, amikor a fiatal általában saját magával és a világgal is vívódik, találtam egy biztos pontot. Azt vettem észre, hogy akkori lelkipásztorunk, a szép emlékü Iszlay Jenő olyan problémákra, kérdésekre ad választ a szószeletről, amelyek engem foglalkoztatnak. Mintha beszélünk volna az istentisztelet előtt. Lelkem mázsás terheitől szabadultam meg a vasárnapi szűk egy óra alatt. Közben a temploma járó fiatalok a barátaim lettek, a kedves idős nénik és bácsik pedig jó ismerőseim, akik az utcán mosolyogva köszöntek. Nem sok kellett hozzá, hogy rádöbbenjek: ehhez a közösséghez nagyon jó tartozni. De nemcsak ehhez, hanem az összes hasonló, értékalapon szerveződött gyülekezethez.

Sárospataki gimnazista voltam. Alig kezdtük meg az első tanévet, egy fiú néhány hét késéssel csatlakozott hozzánk. Gyorsan kiderült, hogy nagyon hasonló az érdeklődési körünk, és páratlanul egyforma a humorunk. Padtársak lettünk, majd barátok. Harmadik (ma 11.) év elején a fiú egyszer csak nem jött iskolába. Eltelt egy hét, majd kettő és három. Nem jelentkezett. A nyolcvanas évek közepét írtuk akkor. A kollégiumból néhányan felkerekedtünk, és ellátogattunk a házukhoz, de hi-

ába csengettünk. Az egyik arra járó szomszéd szólított meg bennünket végül: – Nem hallottatok róla? Disszidáltak. Nem tudni hová, talán Amerikába – mondta. Abban a tanévben egyedül ültem a padban, és biztos voltam benne, hogy soha többé nem hallok egykori barátomról. Aztán eltelt körülbelül két évtized, közben megjelent az internet, az első kezdetleges honlapok, elkezdtük ízlelgetni a szót: világháló. Az egyik első megnyilvánulásom az volt az interneten, hogy a sárospataki öregdiákok adatbázisában a nevem mellé feltöltöttem aktuális elérhetőségeimet. Egyszer csak kaptam egy levelet az USA-ból. Egykori padtársam volt, aki közben informatikus lett és a világhálón szörfözve rátalált a címemre. Azóta újra barátok vagyunk, a legnagyobb közösségi oldalon rendszeresen tartjuk a kapcsolatot.

Amikor újságíró lettem, éppen kiépülőben voltak az elektronikus hálózatok a szerkesztőségekben. Volt, aki még írógépen írt, a fiatalabbak már számítógépen. A rádióban a szerkesztők többsége az orsós magnó szalagjait vagdalta, táskányi magnóval járt helyszíni riportot készíteni. Az újságoknál voltak beírók, akik például az én kézzel vagy írógéppel megírt cikkeimet számítógépre vitték. Aztán felgyorsult minden. Előbb a szövegszerkesztést, szerkesztői rendszerek sajátosságait kellett megtanulnom, a digitális fényképezőgépek használatát, audio és video vágóprogramok kezelését, majd az internetes újságírás rejtelseit kellett elsajátítanom. Ma akár egyetlen mobiltelefonnal is el tudom végezni a munkámat. Vágott anyagot vagy élő bejelentkezést, fotót, hangképet, videót, bármit meg tudok csinálni egy maroknyi készülékkel. Már a múlté az is, amikor cikkek újságban, hangképes tudósítások rádióban vagy vágott videóriportok tévében jelentek meg csupán. Műfajok keverednek, az interneten élőben követhetők a fontosabb sajtótájékoztatók, ha például árvíz van, és egy helyszínen tartózkodó átlagpolgár mobiltelefonos videót készít róla, ahogyan kicsavar egy fát, elsodor egy házat az áradat, amit aztán fel is tölt valamelyik videómegosztó portálra, az rögtön önálló életet kezd élni, percekben belül a világ másik végén nézik családok szörnyülködve a felvételeket.

Megváltozott, felgyorsult a világ.

Biológiatanár feleségem mondogatja gyakran, hogy az élőlények közül azok a fajok maradtak fenn az évmilliók során, amelyek alkalmazkodni tudtak a megváltozott körülményekhez. Ma sincs ez másképp, és ez átvitt értelemben fokozottan igaz a modern társadalom különböző közösségeire, a médiumokra, vállalkozásokra, művészekre. A koronavírus-járvány bebizonyította: nem kerülhetik el a felkészülést az újfajta kommunikációs kihívásokra az egyházak sem. A hogyanon sokat lehet vitatkozni, de az már vitán felüli, hogy egyre nagyobb teret kell engedni az internetes megjelenésnek, kapcsolattartásnak – különösen, ha tartósan el akarják érni a fiatalokat. Mert ők életük jelentős részét már ott élik.

Itt kapcsolódnak a mondanivalómhoz a bevezetőben említett történetek. Az első arra példa, hogy a személyes találkozásokat, jelenlétet soha nem fogja kiváltani semmi. A templomi környezetet, a gyülekezeti közösséget, a kedves mosolyt, a mások hitéből való táplálkozást nem lehet virtuálisan helyettesíteni, leutánozni. Mint aho-

gyan az élő zene, ének, kórusmű és színházi előadás is sokkal nagyobb hatást vált ki az emberekből, mint az elektronikus eszközökről lejátszott dalok, nagyzenekarok, zenei darabok – jelenjen az meg a legélethűbb képet sugárzó tévén vagy a legjobb minőségű hangszórón keresztül – úgy Isten igéjének átadására és befogadására sem tudok elképzelni pillanatnyilag jobb környezetet, mint a templom vagy a gyülekezeti közösség. A karcsai egyházközség lelkipásztorának élő hitű igehirdetése, lényeg, példája, az egyházközség tagjainak befogadó szeretete nélkül, az akkori lehetőség szerint például kizárólag templomi televíziós közvetítést nézve, valószínűleg az én hitem sem hajtott volna mélyre hatoló, erős gyökereket.

A második történet arra példa, hogy mennyire lekicsinyítette a világot az internet, és milyen különleges lehetőségeket rejteget a kapcsolattartásra. Mennyire közel hozhat mindent és mindenkit. Ha nem találják fel időközben ezt a lehetőséget, az USA-ba költözött egykori jó barátomról valószínűleg soha többé nem tudtam volna meg semmit. „Nem jön szembe a virtuális utcán.” Most pedig beszélgethetünk, sztorizgathatunk, sőt remélem, rövidesen személyesen is találkozhatunk.

A harmadik visszatekintés pedig azt mutatja be, hogy bár szakmai pályafutásom mindössze két és fél évtizedes, mégis számtalan újdonságot kellett megtanulnom, amely könnyebbé, gyorsabbá és szélesebb körben elérhetővé tette a híreket, információkat. Gyakorlatilag a média világa kifordult a négy sarkából. Ugyan a modern hírközvetítési trendek más elkészítési módokat követelnek, új, gyors, lényegre törő műfajok törtek maguknak utat, de továbbra is megmaradt a létjogosultsága a hagyományos cikkformáknak is, például a rengeteg időt és energiát felemészítő oknyomozó, tényfeltáró riportoknak, a hosszabb, szélesebb áttekintést nyújtó összeállításoknak. Annyi különbséggel, hogy nem feltétlenül ugyanazon a médiafelületen, hanem speciális portálokon. Jól megfér egymással a régi és az új.

A virtuális teret tehát már biztosan nem tudjuk megkerülni, sőt annak használata egyenesen létkérdés. A fiatalok életük jelentős részét az interneten TikTok videók nézegetésével, Youtuberek „okosságait” hallgatva, lassan már a Facebookot is túllépve, különböző online csoportokat alkotva töltik. Egyszerre akár több különféle közösségben is jelen tudnak lenni. A járvány miatt bevezetett digitális oktatásban például, miközben hallgatták a tanár magyarázatát, egymással cseteltek, beszélgettek, miközben a megosztott képernyőn még néztek egy videót is. Óriási befogadóképességük van a gyerekeknek, aminek egy része gyorsan ki is ürül, kis hányada marad meg a fejükben. Lehet ezt sokféleképpen értékelni, de vitán felül áll, hogy az egyháznak is be kell lépnie ebbe a világba, mégpedig úgy, hogy nem is nagyon kell megalkudnia semmivel, ugyanis az értékes szóra, a biztos pontokra, lelki-szellemi kapaszkodókra ebben a nagy információs kátyvaszban most talán még nagyobb az igény. A pandémia, vagyis a világjárvány mélyvízbe lökött mindannyiunkat, még nekünk is gyakran keresni kellett a saját helyünket a virtuális térben, akik pedig valamelyest azért értjük ezt a világot. Itt az ideje, hogy értékrendjeink szerint kijelöljük azt az utat, amely megtartja eredeti célját, amely minőségi, de mégis figyelemfelkeltő, érdekes és ennek köszönhetően eredményes is lehet.

Egy ismerősöm azt mondta sok évvel ezelőtt, hogy ők számúzték a lakásból a tévét annak érdekében, hogy a sok üres, értéktelen műsortól távol tartsák a gyerekeiket, ami rombolhatja az értékrendjük, világképük kialakítását. Én pedig erre azt mondtam, hogy szerintem ez hibás hozzáállás. A televízióban ugyan sok értéktelen, gagyi, nem ritkán a személyiségfejlődésre valóban káros műsor kerül képernyőre, de rengeteg érték is. Csak meg kell tanítani a gyerekeket arra, hogy ezeket megfelelő arányban használják, és tisztában legyenek vele, mit ne fogadjanak be. Szórakozzának, de közben keressék az értékeset is, amitől épülnek. Ez komoly szülői feladat, jóval nehezebb, mint egyszerűen elzárni, tiltani valamit, ugyanis folyamatos odafigyelést, terelgetést igényel. A gyerek által valójában titokban kívánt lehetőséget elzárni viszont szerintem számárság.

Nincs ez másképpen az egyházi online jelenlét terén sem. Tudom, hogy egyetemi tanárok, teológiai oktatók, lelképásztorok között komoly vita alakult ki az online istentiszteletek létjogosultságát illetően. Véleményem szerint az online teret – hasonlóan a gyermekek tévézési szokásainak alakítására bemutatott példámhoz – használni kell megtanulni, és nem elutasítani. Mint korábban említettem, a templomi környezetet nem tudja kiváltani a virtuális tér. De ideiglenes megoldásnak megfelelő, a gyülekezeti, lelkészi munkának pedig nagyon fontos kiegészítője lehet, amennyiben ügyesen használják. Láthattuk, hogy a koronavírus-járvány miatti gyülekezési korlátozások alatti szükséghelyzetben sok lelkész próbálta meg változatos módon eljuttatni igemagyarázatait a befogadó közösséghez. Szándékosan nem a gyülekezet szót használom, hiszen a virtuális tér végtelensége miatt voltak „áthallgatások”, magam is szívesen hallgattam, debreceni, alföldi, dunántúli és külhoni lelképásztorok ige-hirdetéseit. A lelkész online jelenléte a hívő emberek otthonaiban nagyon fontos volt, főleg egy olyan helyzetben, amikor a tudósok, a világ legnagyobb koponyái sem igazán tudták, mi is történik. A megjelenés módjain azonban lehet és kell is sokat gondolkodni, sőt szerintem szervezeten és tudatosan készülni is kell rá. Nemcsak a járvány miatt, de a szélesebb kapcsolattartás érdekében, egy-egy településen például az elszármazottakkal, testvérgyülekezetekkel.

Az, hogy ki melyik utat választja az igei gondolatok célba juttatásához, leginkább attól függ, hogy hallgatóságának gerincét alkotó szolgálati helyének közössége (célközönsége) melyik formára fogadókész leginkább. Az elmúlt több mint két hónapban volt, aki hangfájlaban osztotta meg aktuális gondolatait. Ennek előnye, hogy egycsatornás kommunikációs eszközként a hívek kiemelten a mondanivalóra koncentrálnak, hiszen nincs más tényező, ami elvonja a figyelmüket. A hátránya, hogy sokak számára ez kissé egyhangú, monoton, főleg a hosszabb prédikációk alatt könnyen elveszhet az érdeklődés. Mások templomi környezetben vettek videóra szinte teljes istentiszteleteket. A vizuális megnyilatkozás miatt ez érdekesebb, de több a buktatója is. Ugyan a lelki táplálék mellett – még ha képernyőn is – a hívő ember a lelkész jelenlétét is érzékeli, de ebben az esetben szükség van némi hozzáértéshez a technika kezelésében. Ezek híján ugyanis esetlenre, akár viccesre is sikerülhet egy-egy megjelenés, tönkretéve az eredeti célt, vagyis az igei üzenet eljuttatását a hívekhez.

A rossz, előnytelen beállítások, megvilágítások, az élvezhetetlen hangminőség mind olyan körülmény, ami hátráltatja az eredeti szándék megvalósulását. Ez olyan, mint amikor az ember szívesen látogatja a rokonait, nagyon szereti is őket, de ha egy szörnyen kátyús út vezet hozzájuk, ritkábbra veszi a személyes találkozást. Különösen igaz ez az élő bejelentkezésekre, ahol utólagos kozmetikázásra sincs lehetőség. Oda kell figyelni arra is, hogy miből mennyit mutatunk a templomi közvetítéseknél, hiszen van például, akinek segít az elmélyülésben a templomi környezet, másokat folyamatosan kizökkent a gondolatmenet követéséből az árválgató padsorok, az üresen kongó templom lehangoló képe.

Fontos még az internetes igemagyarázat hossza. Ez is változatos, mert van, ahol a helybeliek igénylik egy teljes istentisztelet virtuális lebonyolítását, mások megelégednek egy 10-15 perces áhítattal, de olykor elég egy pár perces igei gondolat is, amelynek felvételéhez megfelel akár egy kellemes szobai környezet, sarok is. Mi több, azok számára, akik inkább olvasni, elmélkedni szeretnek, ezek írásos változatát blogbejegyzéshez hasonlóan elérhetővé lehet tenni.

Mint látszik, a lehetőségek tárháza igen széles, de az fontos, hogy aki vállalkozik az online megjelenésre, felkészülten tegye. Aki ugyanis elkapja a fonalat, és jól csinálja, sokat nyerhet vele, de akár könnyen válhat neveltség tárgyává is az egyébként jószándékú ígértető. Hogy ennek szerintem mi az ellenszere, arra írásom végén még kitérek.

Előbb néhány ötlet, vagy példa arra, miként vonható be az egyházi, közösségi, vagy lelkesítő munkába a média, az online tér. Munkahelyem, az Európa Rádió református egyházi tulajdonban álló tömegtájékoztatásra berendezkedett médium. A napi hallgatottsága 15 és 22 ezer ember között mozog. Ha nem is mindenki egyszerre hallgatja, de anyagaink összesen ennyi embert érnek el. Egy vasárnapi vagy valamelyik ünnepkörhöz kapcsolódó istentiszteleti közvetítés a legpesszimistább számítások szerint is több ezer ember otthonába jut el. Nem szerencsés ugyan a párhuzam, de akaratlanul is felmerül a kérdés: vajon hány templomi istentisztelet képes erre? A rádióhallgatók közül mennyien lehetnek, akik szeretnének templomba menni, de egészségi állapotuk nem engedi meg? Hányan vannak, akik bár fogékonyak az értékeinkre, valamilyen oknál fogva nem szánják rá magukat az egyházi közösségekben való részvételre, ilyenkor mégis meghallgatják az ígértetést?

Számtalan kérdést fel lehetne tenni még, de rádiós munkánk egyre fontosabb része kezd lenni a felvett, megvágott és sugárzott interjúk, riportok, összeállítások utólagos online menedzselése. Ez azt jelenti, hogy a rádióban elhangzott anyagok rendszerint felkerülnek a honlapunkra. Ezt aztán internetes közösségi oldalak különböző csoportjaiban megosztjuk, az érintettek pedig, valamint azok, akik fontosnak tartják az abban elhangzottakat, tovább osztják a linket, amivel megsokszorozzuk az „elérést” (lefordítva: a hallgatottságot), ami esetünkben a már említett napi 15-22 ezer fő fölött van.

A járvány magyarországi megjelenése után, március közepén a kormány megtiltotta a közösségi alkalmakat, így természetesen a sárospataki református templom is bezárt. Az utolsó hagyományos körülmények között megtartott istentisztelet utáni

első online ígéhirdetésen 531 megtekintést regisztrált a számláló, ami jóval több, mint egy átlagos templomi alkalom látogatottsága. Azt persze nem tudjuk, mindenki végighallgatta-e az ott elhangzottakat, vagy csak pár percig tartózkodott az oldalon. Mint ahogyan azt sem, hogy egy ember, kettő vagy esetleg több hallgatta egy készülék az ígéhirdetést, de a többszázás eredmény mindenképpen nagyon jó.

Gondolom, sokak által ismert a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma által meghirdetett diaszpóra program, amely során oktatási lehetőséget kínálnak a Kárpát-medencén kívül élő magyarok gyerekeinek. Az online térnek óriási szerepe volt abban, hogy az érintettek (például a gimnázium és partnerük, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága) könnyen el tudták juttatni az információt a tengerentúli magyar közösségekhez. Ráadásul ilyenkor a lehetséges jelentkezők és szülei azonnal az internetes portálokhoz fordulnak segítségért annak érdekében, hogy minél többet megtudjanak az iskoláról.

Nem szeretném tovább szaporítani a szót, de ahány hír megjelenik akár a Sárospataki Református Kollégiumról, akár az intézmény valamelyik részéről (gimnázium, általános iskola, tudományos gyűjtemények, teológia, iskolakert), az jelentős figyelmet vált ki az internetezők, a közösségi oldalak követői között.

Szerintem sok lehetőséget nem használtak ki még a református közösségek az online térben. Ilyen például a podcastok készítése, ami gyakorlatilag egy internetes beszélgetés. Ez lehet élő vagy egy felvett fórum utólagos nyilvánossá tétele hanganyagban, vagy videófelvételben. Régóta kapacitálom a lelkészeket, teológiai oktatókat, vallásnárokat, hogy főleg a fiatalokat érintő kérdésekben készítsünk interjúkat, mutassuk meg, hogy az őket érintő/érdeklő témákban, az ő gondolataikkal kapcsolatban milyen útmutatást ad a Biblia. Erről kisebb közösségekben akár beszélgetéseket, fórumokat tarthatunk, amelyekről felvételt készítünk, és megosztjuk az interneten. A podcastok ma a fiatalok között a legnépszerűbb információszerezési források közé tartoznak.

Néhány sorral feljebb említettem: nagyon fontos az, hogy egy-egy gyülekezet, egyházi közösség, intézmény megfelelő minőségben használja az online lehetőségeket. Jó esetben akad valaki a közösségben, aki legalább alapszinten ért az eszközökhöz, jártas az internetes felületek kezelésében, azonban ez ma még sajnos sokszor ritkán fordul elő. Ezért is fontos, hogy megértsük: már nem 1936 van, hanem nemsokára 2021. 1936-os kommunikációval a mai világban nem sokra lehet menni, még akkor sem, ha Isten ígéje örök érvényű, mert a mai kommunikációs versenyhelyzetben újra meg kell tanulnunk azt továbbra is hitelesen, de a mai kornak megfelelően, hatékonyan eljuttatni az emberekhez.

Bogárdi Szabó István
NOS AD SE SURSUM EVEHIT!
(Gondolatok Fazakas Sándor vitairata kapcsán)

„Távistentiszteletek gyülekezet nélkül?” – vetette fel a kérdést Fazakas Sándor professzor úr a Debreceni Hittudományi Egyetem honlapján, még kora tavasszal, a koronavírus miatti korlátozások idején a bezárt templomokból, jelenlévő gyülekezet nélkül, digitális úton közvetített istentiszteletekről. Most ugyanezzel a címmel adja közre álláspontját, kiegészített formában, számba véve a Zsinat Elnökségi Tanácsának a húsvéti úrvacsorázásra vonatkozó javaslatait is. Ha jól értem mondandóját: ellenzi ezt is, azt is. Tehát egyrészt erősen óv attól, hogy valódi kommuniónak tekintsük az info-kommunikációs eszközök (röviden internet) révén közvetített istentiszteleteket, másrészt erős kétségét fejezi ki a tekintetben is, hogy szükséghelyzetre hivatkozva igénybe vehetnénk a profán teret sajátos szakrális célra (úrvacsora). Elismerem, hogy az általa felvetett több tucatnyi megjegyzés külön-külön is vita tárgya lehetne (általában, a fennforgó körülményektől függetlenül is). Ugyanakkor, úgy érzem, az adott helyzetre vonatkoztatott, többnyire kérdés formájában előadott tézisekkel meglehetősen nehéz vitába bocsátkozni, mert a kérdéseivel inkább zárt pozíciót jelez (tekintet nélkül a fennforgó körülményekre). Nehéz megvizsgálni egy átmeneti megoldást úgy, mintha állandó gyakorlat lenne, vagy azt sejtetni, hogy ezekből állandó gyakorlat lesz (függetlenül az alkalmazó kinyilvánított szándékaitól). Ezért aztán vegyes érzésekkel olvasom mondandóját.

És előbb mindjárt hadd szóljak a nehezebb érzésekről. Fazakas professzor úr nem hagy kétséget afelől, hogy eltökélten ragaszkodik álláspontjához, és ezt akár belső ellentmondások árán is megvédelmezi. Például, a lelkészek által készített távistentiszteletekkel szemben, jó példaként hozza fel az erdélyi reformátusok javaslatát házi istentiszteletek tartására, és ezt így summázza: „nem zárható ki, hogy a nem kultikusnak/liturgikusnak szánt terek, például egy családi otthon is, a reménység, a könyörögés, az igeolvasás, az emlékezés, illetve a saját egzisztencián túlmutató megtapasztalás szakrális térré válik (ideiglenesen)”. Nos, igen, ezt a lehetőséget valóban ne zárjuk ki (Lutherrel szólva, de nem Erasmusnak mondva: *Spiritus Sanctus non est Scepticus*); és már csak azért se vessük el ezt a lehetőséget, mert régi, hogy ne mondjam, biblikus gyakorlatról van szó, nemcsak a tér, hanem az idő tekintetében is (Jn 4,21-23, és talán, és mégis, ha professzor úr megengedi: ApCsel 2,24). Sőt, hadd toldjam meg ironikus kérdéssel ezt a megengedést: ha fennáll ez a lehetőség, vajon szükséges-e egyáltalán a papok digitális erőlködése és a családi otthonok online megszállása valamiféle klerikális magakelletéssel? (Hiszen maga Fazakas professzor úr emlékeztet arra, hogy méltó volna a híveket hitben felnőtt hívőnek tekinteni.) De kérdezzük meg fordítva is: csakugyan a klérus közvetítő szerepét akarják eljátszani az online formát választó lelkipásztoraink? Nem éppen ellenkezőleg? Vajon nem az a céljuk, hogy a kényszerűen megszakadt közösséget ezen a csatornán életben tartsák? Aztán óvatosan azt is megkérdezhetném, hogy ha egy-egy családi otthon ideiglenesen akár szakrális térré válhat, ámbár csak ideiglenesen, mégis, ugyan mitől van garanciája egy-egy

templomnak arra, hogy folyamatosan, megszakítás nélkül szakrális térként fungáljon, akár használaton kívül is, erős ellenpontként a profánnal szemben? Vagy minél kevésbé használják a kultuszi teret, annál szakrálisabb? És ha egyáltalán nem használjuk, akkor már abszolút *sacrum*? (Lásd erről Gerardus van der Leeuw vallásfenomenológiai megjegyzéseit.) De hagyjuk a szörszálhasogatást! Inkább arra hívom fel a figyelmet, hogy amikor a dolgozata végén az „online vezetett úrvacsoráról” ír, részben ezzel summázza felvetéseit: „az is a meggondolás tárgyát kell, hogy képezze, hogy nagyon sok úrvacsorával élő gyülekezeti tag lelke mélyén sokkal nagyobb tisztelettel és áhítattal tekint a szent jegyekre, mintsem lehetségesnek képzelje azt elválasztani a gyülekezet közösségétől, templomi úrasztalától, s kihelyezni azt profán környezetbe”. Igen, igen, ez a tisztelet és áhítat mellőzhetetlen és tiszteletben tartandó (ahogy a Zsinat Elnökségi Tanácsának az ajánlása méltányolta is volt). Ám a vitairat első felének fényében itt, az utolsó tagmondattal kapcsolatban mégiscsak nehéz kérdést kell feltennünk: ha egy házi istentisztelet során, alkalmilag létesülhet szakrális tér, akkor ugyan miért tekintsük az online vezetett úrvacsorát szentséggyalázásnak vagy szentségkiszolgáltatottságnak (kiszolgálás helyett)? Csak azért, mert ez a megosztási mód a szent jegyeket, úgymond, kihelyezi a profán környezetbe? Lám, az imént a családi otthon, ideiglenesen, de mégiscsak szakrális térré lehetett a házi istentisztelet okán! Vajon ez a szentséges jelleg egycsapásra megszűnik az online vezetett úrvacsora esetén, és az asztal, amelyen Biblia és Énekeskönyv van, és az imént még imádkozók ültek körülötte, most az úrvacsorázással profán kiszolgáltatottság terepe lesz? Ez a konkluzív ellentmondás, mutatis mutandis, végigvezethető a vitairat sajátos klerikális antiklerikalizmusán is (jellegzetes késő-protestáns attitűd ez, amit Franz Overbeck a 19. században egyszerűen jezsuitizmusnak nevezett). S kérdezem máris: ha klerikális önérvényesítés az online prédikálás (de amúgy a házi istentisztelet klerikus nélkül is lehet szakrális alkalommá), akkor miért nem esik ugyanezen antiklerikális rubrika alá a klerikus fizikai jelenléte nélküli úrvacsoravétel? Pace, professzor úr! Nem akarok rabulisztikába keveredni, csak jelzem, érteni vélem a vitatézisek mélyszerkezetét!

Másrészt ugyanakkor, persze, örülök, hogy a *Sárospataki Füzetek* jóvoltából lehetőség adódhat tartalmas, lassú sodrású vita megkezdésére. A lassabb tempó mindenképpen fontos. Elsősorban azért, mert a gyülekezet nélküli online istentiszteletekkel kapcsolatos aggályok és fenntartások, bármilyen jogosak is, nem jelezhetnek beállott végkövetkezményeket. (Véleményem szerint, talán sajátos *interim* lesz ez a néhány hónap.) Másrészt, ami magát a vitát illeti, ha aggályos bármiféle szükségmegoldás beiktatása a templomi istentiszteletek kényszerű szüneteltetése miatt (általában: istentisztelet online közvetítése, közelebbről: istentiszteleti közösség online létesítése, és konkrétan: kvázi virtuális kultuszi közösség alakítása digitális *konveniencia* révén), akkor legalább ugyanennyire kétséges, hogy ugyanezen az eszközökkel (internetes fórumok, honlapok stb.) tartalmas és érvényes vitát folytathatnánk, legalábbis a bevett és érvényes dialógusszabályok szerint. Kevéske tapasztalatom szerint a digitális felületeken folytatott vita és az internetes „fórumozás” – még ha moderátor vezet is – nem biztosít azonos feltételeket a hozzászólók számára, és a vita helyes *ductusát* sem őrzi meg (többnyire leghama-

rabb a főtétel sikkad el). A digitális gyorsaság és az adatkumuláció páratlan végtelensége kimeríthetetlen lehetőségeket nyit meg, de ebbe bele kell érteni, sajnos, az információk manipulálását is. És általában is, az efféle viták bármiféle hozzászólást és számtalan leágaztatást tesznek lehetővé, cserébe viszont állandó, ügyeleti jellegű „jelenléter” vagy „részvételt”, afféle sajátos rendelkezésre állást igényelnek. Ezért az agilisabb vagy éberebb résztvevők a beszélgetést hamar „élő” műfajjá alakíthatják a maguk számára, vagy kisajátíthatják, szemben azokkal, akik alaposabb megfontolást tartanak szükségesnek, vagy éppen nem tudnak folyamatosan „részt venni” a „beszélgetésben”, és így paradox módon még a saját megjegyzéseik sorsát sem tudják nyomon követni. Holott az adott helyzetben volna mit megfontolni, nem is egyszer. Mint ahogy, megnyugtatásul, az online istentisztelet kérdésében is voltak megfontolások, nem is egyszer.

Mint említettem, kevés tapasztalatom van a digitális vitatkozásban, már csak azért is, mert évekkel ezelőtt elhagytam a különböző internetes vitafórumokat. Azért „zár-tam ki” magam, mert lelkipásztor kollégáim jelezték, hogy roppantul feszélyezi őket egy püspök (sőt, horribile dictu: teológiai tanár) részvétele az olykor komoly, máskor komolytalan vitatkozásukban. Vagyis hiába biztosítanak az internetes eszközök ilyen-olyan kommunikációs és kapcsolódási felületet, a valódi disputafeltételekhez bizony bizalmi szerkezetnek, személyes készségeknek és közösségi diszpozícióknak is fenn kell állniuk. Nos, ha a „távistentisztelettel” mint mediációval (közvetítéssel) szemben ennyire súlyos fenntartásokkal kell élnünk, mint azt teszi Fazakas professzor úr, akkor a technikai eszközök révén szervezett vitát is legalább ennyire gyanúba kell fognunk.

Mindazáltal, fenntartásaimat mellőzve, Fazakas professzor úr márciusi írásához megjegyzéseket fűztem, és ezeket nyilvánosságra is hoztam Facebook-oldalamon. Erre pedig azért szántam rá magam, mert a gyülekezet nélküli távistentiszteletet, illetve a Zsinat Elnökségi Tanácsának az úrvacsorázás sajátos módjára vonatkozó javaslatait nem „vallási értékekre irányuló fogyasztói szemlélet”, nem is újító hevület vagy kísérletező kedv hozta elő, hanem a szükséghelyzet kényszerítette ki. Arról nem is beszélve, hogy ennek a sajátos közlési módnak a pusztán lehetősége eleve erős kérdés azok felé, akik a társas kapcsolatok hatósági korlátozását vagy semmibe vették, és „hívóságukat” fitogtatva, immunitást garantáltak a csak-azért-is templomba járók számára, vagy ellenkezőleg, máris Istennek az egyház fölött kimondott ítéleteként hirdették meg a gyülekezeti alkalmak szünetelését. (Az apokaliptikus spekulációkról nem is akarok beszélni.) A vitát tehát a maga idejében el kellett kezdeni, akár a kevésbé vagy éppen egyáltalán nem megfelelő (internetes) feltételek között is, és majd idővel le is kell zárni, talán sokkal megfelelőbb feltételek között.

De miről is indított vitát Fazakas professzor úr? Egy olyan közlésmódról szól itt, amely a közelmúltból meglehetősen ismert volt már. Csakhogy korábban, talán arisztokratizmusból, vagy talán a szakrális tér, idő, és alkalom féltése jegyében nem tartottuk sem méltónak, sem fontosnak alapos vita tárgyává tenni. Hogy mit tud, és mit okoz az internetes kommunikáció, nos, ezt a kérdést meghagytuk a társaslélektani, szociológiai vagy médiajogi, esetleg etikai elemzéseknek, az egyházi életben pedig sajátos területre utasítottuk (missziós törekvések, lelkigondozás, szórványgon-

dozás, adatközlés, internetes fórumok, publikációs felületek, egyetemi honlapok, általában is multiplikáció, önreprezentáció stb.). Csakhogy az internet most, e rendkívüli helyzetben szinte alternatíva nélküli kommunikációs eszközzé vált. S ez itt a bökkenő. Mondjunk-e le egy (vagy a szinte egyetlen) kommunikációs eszközről, ha a gyülekezeti közösséggyakorlás összes többi lehetőségétől megfosztattunk? Ne használjunk-e oxigénpalackot, ha elfogyott körülöttünk a levegő? Ne vessük-e ki a horgot, ha darabokra szakadt a háló? Ne küldjünk-e levelet annak, akivel átmenetileg nem lehetünk együtt? (Átmenetiségen nem az időtartamot, hanem minőséget értek). S ne tegyünk-e a levél mellé fényképet magunkról, ha éppen nem láthatjuk egymást? Ne telefonáljunk-e annak, akivel személyesen nem beszélhetünk? Hiszen mindezeket éppenséggel a közösség fenntartása érdekében tesszük? A kérdéseim részben, persze, szónokiak, részben talán alaptalanok is. De talán jelzik, hogy a „távistentiszteletnek” – túl a szükséghelyezeten is! – egészen sajátos, többretegű kontextusa van.

Legelől áll az, hogy gyülekezeteink a társas érintkezések szigorú korlátozása idején éppen az egybegyülekezés elemi lehetőségével nem tudnak élni, tehát formálisan (a reformáció korszakos kifejezésével: küldőlegesen) nem tudnak gyülekezetet alkotni. Ugyanakkor az egyháztani meghatározások, ha tetszik, a dogmák, a rendszeres teológiai elemzések, az egyháztani és gyakorlati teológiai megfontolások, melyekre támaszkodnunk lehetne és kellene, általában nem a rendkívüli helyzetekből indulnak ki, és nem azokra is vonatkoznak. Nyilván, a közösségi élet korlátozásait vagy ellehetetlenülését más időkben is átélték a keresztyének, és tapasztalatot bőséggel találunk az egyház történetének bármelyik korszakában (üldözések, járványok, háborúk, kijárási tilalmak stb.). Csakhogy a régiek efféle tapasztalatai és esetleges szükségmegoldásaik csak félig-meddig érvényesek a mi helyzetünkben. A régiek ugyanis nem számolhattak azokkal az infokommunikációs eszközökkel, amelyek ma szinte mindenkinek a rendelkezésére állnak. Hiába firtatjuk hát Augustinust, hogy mit tanácsolt volna (például a *De Civitate Deïben*) a kétszeres elnyomásnak kitett keresztyén közösségeknek a biztonságos kultuszi egybegyülekezés és közösségtartás tárgyában, vagy hiába elemezgetjük Bullinger szövetségteológiai megjegyzéseit (például a *Decadesben*) az Úr napján tartandó nyilvános istentiszteletek szükségességéről, és hiába tanulmányoznánk például Emil Brunner szép levezetéseit a *coetus fidelium*, a *communio sanctorum* és a *corpus Christi* dinamikus komplementaritásáról (*Das Gebot und die Ordnungen*), és hiába mondjuk fel a nagyleckét mindezekről, valljuk meg: a digitális eszközökkel kialakult és a révükön kialakítható helyzetekre nekünk a saját tapasztalataink alapján kell (kellene) jó válaszokat találunk. A jó válaszokhoz pedig jó kérdéseket kell (kellene) feltenni. Megjegyzem nyomban, Augustinus, Bullinger vagy Brunner éppenséggel jó kérdéseket tettek fel a maguk helyzetére nézve, mi több, a sajátos kérdéseikre jó válaszokat is adtak, ezért is tanulmányozzuk őket. De most talán a kínai keresztyének jobban el tudnának igazítani abban, hogy miképpen lehet online istentiszteletet tartani, ha éppen pár napja dózerolták le a templomukat, és tiltották be találkozásaikat. Vagy a szíriai keresztyének többet taníthatnának arról, miképpen lehet internet útján is kapcsolatban maradni súlyos, polgárháborús időkben?

Ezért mondhatnám azt is, hogy ha majd elmúlt a járvány, ha majd eltörölték a korlátozó intézkedéseket, ha majd helyreállt a nyílt közösségi kapcsolattartás teljes szabadsága, ha majd a gyülekezeteink újra visszatérhetnek a templomokba (valamennyi gyülekezet, mindenütt), akkor talán levonhatunk néhány tanulságot a szükséghelyzetben javasolt megoldások kapcsán. Akkor. Talán.

Ámbár, azt hiszem, hogy a járvány múltán sem tudunk majd kellő időben és tárgyyszerűséggel szilárd következtetésekre jutni. A vitatott javaslatok és az ellenvetések, a lelkesedések és fanyalgások, a szélsőséges minősítések pontosan mutatják, hogy a sürgető helyzetben nagy élességgel felvetett kérdések javarésze már régóta lappangott egyházi életünkben, és csak a rendkívüli helyzet hozta elő őket kihegyezve, vagy éppen túlhegyezve, hogy aztán majd újra ne kelljen foglalkozni velük. Mint ahogy meghökkenve tapasztaltam, hogy mindezidáig mennyi, de mennyi kiváló teológus és liturgus-szakértő és kommunikációs filozófus rejtőzött egyházunk berkeiben. Pedig Jacques Ellul már legalább negyven éve leírta az általa „technológiai blöff”-nek nevezett társadalom-lélektani jelenségegyüttest és ennek folyamányát, a „szó” (*la parole*) kiüresedését vagy éppen megalázását a „kép” (*l'image*) javára a kommunikáció, a kultúra és leginkább a spiritualitás dimenziójában. Vajon, kérdezte annak idején Ellul, és kérdezhetjük most mi is, nem járultunk-e hozzá eleve a vizualitás győzelméhez már csak azzal is, hogy a kisóvodás hittanórán nem történetet olvasunk vagy mondunk a gyermekeknek, hanem a mai pedagógiai szabványokhoz igazodva, rajzoltatjuk őket? S ekként nem a kép lesz a szó illusztrációja, hanem fordítva: a szó válik verbális lábjegyzetté. Látom, tehát ott vagyok! – a tényimádat korábban ez az érzet a vizuális kommunikáció (televízió, internet stb.) nagy becsapása, hiszen a távnéző csak virtuálisan tesz tagjává egy közösségnek, ráadásul az ismétlés lehetősége feloldja és szétzilálja számára a valóságos időt, teret és alkalmat, a tényleges eseményt pedig további virtualitássá teszi. És megfordítva is: hiszen maga a közvetítés létesíti a nézőt. Sőt, toldom meg Ellul egykori aggályát a mai internetes tapasztalok fényében: „a látom, tehát ott vagyok” igen gyorsan átalakul ekként: „nézem, tehát vagyok”! Még csak ikonoklasztának sem kell lenni ahhoz, hogy érzékeljük a felvetések súlyát. Csakhogy: *abusus not tollit usum*. Ezt Ellul is tudta, és ezért beszél e könyvében reménykedve a szó és a kép megbékéléséről. Hogy ennek a rekonziliációnak most jött-e el az ideje, a korlátozások és kényszermegoldások közepette, igazán nem tudom. Inkább csak kérdezem: teljességgel ki kell-e zárunk a vizualitást a lelki közösség alkotó elemei közül?⁵

További kérdésem általában is a vasárnap (Úr napja – *dies dominica*) és az istentisztelet összefüggésére vonatkozik. Régóta háttérbe szorult ennek az összefüggésnek a vizsgálata, több okból is. Néhány évvel ezelőtt, amikor Magyarország kormánya tervbe vette (majd tervét gyorsan elejtette), hogy a vasárnapot törvénybe foglaltan teljes és kötelező munkaszüneti nappá teszik (plázastop-törvény), az egyházi hozzászólások jól megmutatták, hogy e téren régóta kerüljük a vitát a szekuláris társadalommal. A törvényt ellenzők egyik legtöbbit hangoztatott és meglehetősen hangzatos érve az volt, hogy a keresztyén közösség belső életrendje el van választva a szekuláris társa-

⁵ ELLUL, Jacques: *L'parole humilée*, Paris, Seuil, 1981.

dalom élet- és munkarendjétől, ezért az ún. plázastop-törvény alkalmatlan a vasárnap megszentelésére (mégpedig istentiszteleti közösségben való megszentelésére), és a törvényt eleve helytelen a keresztyén közösség szabadságára hivatkozva megalapozni, mert az állami törvények munkavégzési tilalmai eleve kisebb szabadságot jelentenek, mint a mi keresztyén szabadságunk arra nézve, hogy állami rendelkezésektől függetlenül tartunk istentiszteleteket vasárnap vagy éppen más napokon. (Még bemenni is bonyolult ebbe a labirintusba, nemhogy kijönni belőle!) Miért hozom ezt ide? Leginkább azért, mert ebben a vitában az érvek között szerepelt az is (olykor egyszerre, ellentétes előjellel), hogy nem kell a vasárnapi istentiszteletért annyira aggódni, mert a telekommunikációs eszközökkel közvetített (illetve felvételtől lejátszott) istentisztelet megoldja a konkrét idő és hely feszítő kérdését. Vasárnap egy áruraktárban ügyelő portás is be tud kapcsolódni az istentiszteleti közvetítésbe (mintha egy focimeccset nézne). És a kötött idő kérdése is feloldódik az ismétlés lehetősége miatt. Hozzáteszem, hogy az utóbbi hetek egyik érdekes tapasztalata éppen ez lett. Tudjuk, nem minden gyülekezet közvetít online istentiszteletet (technikai vagy elvi okból), ám számos gyülekezeti tag (a lelkipásztora ebbéli tartózkodása, sőt intelme ellenére) más gyülekezetek közvetítésébe bekapcsolódik; és ugyanakkor igen sokan (az adatok szerint a legtöbben) nem a megadott („valós”) időben kapcsolódnak be a közvetítésbe, hanem későbbi időpontot választanak, és az „ismétlő sávban” nézik meg az istentiszteletet. Amit tehát Ellul már évtizedekkel ezelőtt jelzett, íme, itt van: az esemény az eltárolható kép foglya lett, sőt, mi több, az eltárolt kép létesíti az eseményt is, és néző-résztevőjét is. E tekintetben, azt hiszem, minden aggodalom jogosult, de sokkal tágasabb összefüggésben, mint amiről most vitatkozunk. Elképzelhető valóban, hogy létrejöhet egy – általunk már korábban is vizualításra kondicionált – „fogyasztói” csoport, akik részben a saját közösségüktől szakadnak el vagy szakadnak ki, részben pedig a vasárnapi istentisztelet megszokott vagy helyben bevett rendjétől térnek el. Amikor Bullinger arról beszél a II. Helvét Hitvallásban, hogy az egyes egyházaknak (és helyi egyházaknak, gyülekezetnek) megvan a szabadságuk arra, hogy a maguk számára alkalmas időt jelöljenek ki istentisztelet számára, a korabeli rajongókra utalva ezt mondja: „Válasszon [...] mindegyik egyház magának megszabott időpontot a nyilvános könyörgésekre, és az evangélium hirdetésére, nemkülönben a sákramentumok megünneplésére. Az egyháznak ezt az intézkedését senkinek sem szabad a maga kénye-kedve szerint megváltoztatni. Ha nem teszünk szabadabbá megfelelő időt a vallás külső gyakorlására, az embereket biztosan elvonják ettől a maguk ügyes-bajos dolgai.” (II. Helvét Hitvallás, 24.2) Ehhez az általános szabályhoz köti aztán a vasárnap megszentelését. És ezzel meghagyja a magányos istentisztelet lehetőségét, de váltig hangsúlyozza a keresztyénség közösségi rendjét is (II. Helvét Hitvallás 22). Én most ezt az értekezési rendet megfordítva keresek válaszokat, és inkább Kálvinhoz igazítom a megfontolást a vasárnap megszentelése tekintetében (*Institutio*, 2.8.34.). A protestantizmus dinamikája az egyén és a közösség szerkezeteiben, sajnos, megbicsaklani látszik. Vajon a közösség nélküli távistentiszteletek tovább katalizálják a felbomlást, vagy maguk is egy szellemtörténeti romlás eredményei? Vagy, fordítva: éppenséggel, ez a mediálás nyitja meg a közösségek helyreállítsa felé az utat?

S végül, az egész kérdéskört behatóan érinti az a vita, amit a 17. század elején az Angol Egyház és a puritánok vívtak meg arról, hogy az egyházi, istentiszteleti, kultuszi kérdésekben *normatív princípium* vagy *regulatív princípium* szerint kell-e eljárni. (Leginkább az ún. *high church* és a nonkonformisták vitájaként ismerjük ezt az évszázados feszültséget.) Szűkre fogva, a vita akörül forgott, hogy az egyházi hatóság (például a püspök vagy a zsinat) milyen mértékben szabhatja meg az istentisztelet formáját és rendjét? Van-e szabadsága az egyházi hatóságoknak olyan kérdéstről rendelkezni, amit a Szentírás kifejezetten nem tilt (*normatív princípium*), vagy csak az rendelhető el és gyakorolható az egyház istentiszteletein, amit a Szentírás kifejezetten parancsol (*regulatív princípium*)? Alkalmazom: használhatunk-e hangosító berendezést a templomban? Zsúfoltság esetén kivetíthető-e az istentisztelet a templom előcsarnokába, egy szomszédos terembe, vagy éppen a templom előtt állók számára? Közvetítsük-e élőben, egyenes adásban az istentiszteletet a gyermekmegőrzőben tartózkodó édesanyák számára, akik a templom melletti gyülekezeti házban vannak? És persze, az online istentisztelet, az istentisztelet digitális rögzítése, a rögzített esemény ismétlése, ezekkel mit kezdünk? A *Belga Hitvallás* minden olyan emberi találmányt elutasít, amely megkötné a lelkiismeretet: „elvetünk mindenféle emberi újítást és törvényt, melyeket ránk erőszakolnak az istentiszteletünk során, hogy bármi módon megkötözzék és kényszerítsék a lelkiismeretünket. Ezért csak azt fogadjuk el, ami alkalmas a harmónia és az egység megőrzésére, valamint mindannak megtartására, amit az Isten iránti engedelmesség kíván.” (*Confessio Belgica*, 32. cikkely) A mostani állásfoglalásokat, tanácsokat és javaslatokat, sőt liturgiai megoldásokat vagy az azoktól való tartózkodást ennek értelmében kellene megvizsgáljunk. Mi tekinthető alkalmas eszköznek a harmónia és az egység megőrzése tekintetében? Meddig élhetünk a *normatív princípiummal*, és mikor kell életbe léptetni a *regulatív princípiumot*. A skótok példáján okulhatunk, akik a *regulatív princípiumra* hivatkozva hosszú ideig csakis a *capella* és csakis a zsolnárokat énekelték istentiszteleteiken.

S a legvégére még egy megjegyzés az úrvacsorázás kérdéséről. A javaslatok és viták során sokféle idézetet lehetett olvasni Kálvintól is. Még egyet hadd hozzak ide, mégpedig az *unio mystica* dimenzióját. Érdemes rajta gondolkodni, miközben a jegyek és a jelzett dolog komplex összefüggését vizsgáljuk a sákramentumi eseményben: „Súlyosan tévednek azok, akik az úrvacsorában csak úgy tudják elképzelni Krisztus testének jelenlétét, ha az a kenyérben foglaltatik benne. Ezzel ugyanis semmit sem hagynak meg a Lélek titkos munkájának, amely minket magával Krisztussal egyesít. Az ő számukra csak akkor van jelen Krisztus, ha alászáll hozzánk. Mintha bizony, nem lehetne ugyanúgy a miénk a jelenléte, ha felemel magához minket. Tehát csak ennek módja a kérdés, mert miközben ők Krisztust a kenyérbe helyezik, mi azt tartjuk, hogy nem szabad őt a mennyből aláragatni. Döntsék el az olvasók, melyik a helyesebb e kettő közül, csak szűnjék meg már végre az a rágalom, hogy mi távol tartjuk Krisztust az úrvacsorától, mert szerintünk nem a kenyér leple alatt rejtőzik. Mivel ez a misztérium mennyei eredetű, nem kell Krisztust a földre igéznünk, hogy velünk egyesüljön.” (*Institutio* 4.17.31) *Nos ad se sursum evehit!*

ifj. Csomós József
AZ IGAZ EGYHÁZ IGAZ IGEHIRDETŐI
A református lelkész egzisztenciális válsága

„Főleg régen voltál jó
De akkor se mindig
Tulajdonképpen inkább csak ritkán
De nekem akkor se tetszett már”⁶
(Kovács Ákos)

Szépen lassan lecsendesül a világjárvány, de legalább is távolabb húzódik tőlünk, újra benépesülnek a parkok, az éttermek és talán a templomok is, igaz, ez utóbbi még mindenki számára kérdés. Mert ha a történelem ismétli önmagát, akkor egy járványt és krízishelyzetet szinte automatikusan követnie kellene az Isten felé történő tömeges odafordulásnak. Tehát jó reménységgel feltételezhetnénk, hogy ha a járvány elér minden népet (pan + demosz), akkor majd az evangélium is, így hetek és hónapok kérdése, és többen lesznek a templomainkban, mint a járványügyi intézkedések előtt. Különösen is biztató lehet az online térben keringő számadatok villám tanulása, hiszen volt olyan vidéki kisgyülekezet, ahol a rendszeres istentiszteleten részt vevő 28 ember helyett 95 ember követte az online istentiszteletet. Mi ez, ha nem az a várva várt történelmi pillanat, amikor a keresztyén misszió újra erőre kaphat, és ismét birtokba veheti magának a nyugatot és a poszt-posztmodern európai és észak-amerikai társadalmat?!

Lelkes és még lelkesebb posztok és hozzászólások jelentek meg a közösségi felületeken, beindult az online tartalomgyártás, és úgy tűnt, senki nem veheti el a református lelkész örömét, míg meg nem jelent Fazakas Sándor tanulmánya, és rá kellett jöjjünk, hogy a dolgok mégsem olyan ütemben változnak, mint azt szeretnénk. Félreértés ne essék, nem a tanulmány és nem annak üzenete adott okot az elkeseredésre, hiszen átgondolt, biblikus, teológiai releváns kérdéseket tesz megfontolás tárgyává. Hiszem, hogy ezért vannak teológiáink, ezért vannak teológusaink, hogy egy ilyen helyzetben segítsék a lelkészeket és az egyháztagokat átgondolni az átgondolhatatlant, olyan szakmai és emberi tükröt tartva a Szentírás és hitvallásaink alapján, amely segíti a gyülekezeti munka frontján küzdőket, hogy jobban és biblikusabban (már ha ez még szempont bárkinek is) végezzék a rájuk bízott feladatot. Ugyanakkor Fazakas Sándor tanulmánya után olyan méltatlan és minden szakmai és keresztyéni felhangot nélkülöző utóregzeshullám indult útjára, ami mellett nem mehetünk el szó nélkül, akkor, amikor a helyzetre és a helyzetet meghatározó tanulmányra reflektálunk.

A helyzet abszurdításával párhuzamot keresve találtam rá Kovács Ákos egyik versére, amely a felvezető gondolata lett ennek az írásnak. A „Főleg régen” kezdetű és azonos címet viselő vers születésének körülményeiről a szerző több nyilatkozatában is

⁶ Kovács Ákos: A katona imája, in *Főleg régen*, Budapest, Fehér Súlyom Zeneműkiadó FalconMedia, 2010.

azt mondta, hogy a munkásságát kísérő negatív véleményekből írta meg ezt a költeményt, a kommentelők kritikáit öntötte formába. Ha nekünk kellett volna megírni a tanulmányra és a helyzetre adott kommentekből visszahallgatható slágeret, akkor ilyen kulcsszavak és mondatok köré lehetne rímeket gyártani: „Szeress, és tégy, amit akarsz!; Jézus is tartott távistentiszteletet.; Az egyház vezetői mi vagyunk, nem a négy püspök.; Válasszunk pápát is!; A katolikus ember egészségesebb lélekben és testben.” Természetesen az ember tud és akar szelektálni, így nem feltétlenül olyan hozzászólások és reakciók döbbsentettek meg, amikor valaki egy életpálya végére felgyült keserőséggel mondott véleményt, hanem amikor a jelenleg (és még hosszú évekig) is aktívan szolgáló lelkészek bizonyították, hogy a templomok bezárása, az online tartalmak megjelenése és ezeknek teológiai megfontolása vagy véleményezése egy olyan problémát hozott a felszínre, amely eddig is közöttünk volt, de most még erősebben tört elő a mélyről: a lelkipásztorok önértelmezése és ennek az önértelmezésnek az időszerűsége.

Látva és olvasva a reakciókat, megkockáztatom a kérdést: létezhet-e, hogy a református lelkipásztor egzisztenciális válságban van, és ennek a válságnak a kiszólásai és fájdalmas kiáltásai hangzottak el vagy írtak le Fazakas Sándor tanulmányára és a járványhelyzet hozta korlátozásokra válaszul? Természetesen távol álljon tőlem az általánosítás, és a jelenlévők mindig kivételek, így aki olvassa ezeket a sorokat, bizonyára kivétel tárgyát képezi, ebben az esetben kéretik úgy felfogni az itt következő írást, mint az én COVID-19 slágeremet, amelyet szószékeikhez láncolt lelkipásztorok és maszkos gyülekezeti tagjaik a megfelelő védőtávolság betartásával együtt énekelhetnek, dacolva a zsinat elnökségének ajánlásával, vagy éppen tökéletesen belesimulva abba.

Az én slágerem három jól elkülöníthető részre, három versszakra oszlik, a refrént pedig kölcsönkérem Kovács Ákostól, és azt változtatás nélkül közlöm, mert egyfelől tökéletesen illik ránk, másfelől csak remélni tudom, hogy tudunk úgy fejlődni és változni, hogy ennek a refrénnek ne legyen egyházunkban létjogosultsága: „Főleg régen voltál jó, De akkor se mindig, Tulajdonképpen inkább csak ritkán, De nekem akkor se tetszett már”.

1. versszak – Az igaz egyház

Azért is volt fájdalmas olvasni és hallgatni a klerikális reakciókat,⁷ mert mintha tuda-

⁷ Most is annak lehettünk tanúi, hogy a gyülekezeti tagjaink sokkal elfogadóbbak és megértőbbek voltak, mint a lelkészek, nyilván ennek oka, hogy az emberek többsége a fogyasztó és nem a szolgáltató oldalról értékelte a helyzetet. Ebben is sikerült követnünk a társadalmi mozgásokat, egy étterem bezárása közel sem viselte meg annyira az odajárókat, mint a benne dolgozókat. Aztán persze csökkentett üzemmódban az étterem átállt a házhoz szállításra, az emberek pedig online rendelték az ételt. Hasonló a mi egyházi valóságunk is ehhez, ahol a lelkész gyártotta a tartalmat, házhoz vitte, az emberek pedig fogyasztották. Mielőtt azt gondolnánk, mennyire elrugaszkodott ötlet az egyházat vagy a gyülekezetet egy étteremhez hasonlítani, ajánlom Stefan Paas a *Vrije Universiteit Amsterdam* és a *Theologische Universiteit Kampen* missziológia tanárának és korunk egyik meghatározó európai missziológusának a tanulmányát, lásd PAAS, Stefan: The Church as a Restaurant, In Search of a Metaphor for 'Church' in a Consumer's Culture, *academia.edu*, URL: https://www.academia.edu/31630553/The_Church_as_a_Restaurant_In_Search_of_a_Metaphor_for_Church_in_a_Consumers_Culture Utolsó letöltést: 2020. 06. 06.

tosan engedték volna el a fülünk mellett azt a nem elhanyagolható kis apróságot, hogy Fazakas Sándor tanulmányában nem pusztán egy véleményt írt le, hanem emlékeztetett valamennyiünket az egyik legalapvetőbb protestáns tanításra az egyházzól, annak igaz és hamis voltáról. Természetesen eddig is kérdés volt, hogy mennyire tudunk jól élni a lehetőségeinkkel, de a vírushelyzet újra rámutatott arra, hogy időnként át kell gondoljuk a legalapvetőbb értékeinket is. Nem elhanyagolható kérdés tehát az igehirdetéseink minősége, az úrvacsorázásunk módja és az egyházfegyelem gyakorlása sem,⁸ már ha még tartjuk magunkat ezekhez az alapelvekhez.

Alapvetően nehéz helyzetben vagyunk, hiszen egy olyan Egyházban, ahol a tanfegyelem minimális,⁹ az egyházfegyelem esetleges,¹⁰ sokan huszadrangú kérdés-ként kezelik azokat a dolgokat, amiket az igaz egyház ismertetőjeleként tart a protestantizmus számon. Az én személyes helyzetértékelésem szerint a három *notából* az úrvacsorát megoldottuk, illetve nem merült fel több dilemma, mint korábban, az egyházfegyelem kérdése közel sem került annyira előtérbe, mint a gyülekezetek közti szolidaritás,¹¹ ugyanakkor az istentisztelet és az igehirdetés körüli félreértések voltak számomra a legszembetűnőbbek. Éppen ezért főleg erre a területre szeretnék koncentrálni, és szempontokat ajánlani önmagunk és szolgálatunk értelmezéséhez és újragondolásához.

Egy ilyen helyzetben illik feltenni a kérdést, hogy ugyan miért is kell, hogy az egyház hátrébb lépjen, és bezárja a templomait? Nem lehet, hogy kivételesen nem a politikumnak való megfelelés volt a kényszerítő erő, hanem az az isteni rendező elv, ami néha olyan helyzetekbe kényszerít, amikor átgondolhatjuk, mit miért teszünk? Számomra nem az a kérdés, hogy miért kellett bezárni a templomokat, hanem hogy miért is voltak eddig nyitva, mi és hogyan zajlott eddig ott?

Mi, lelképásztorok hogyan gondolunk az istentiszteletre, a benne központi helyet elfoglaló igehirdetésre, milyen funkcióját látjuk, hogyan készülünk rá, hogyan hangzik el, betölti-e azt a szent célt, amit Isten annak rendelt. Vajon ápolja-e a hitbeli egy-

⁸ „Ma általában az Ige tiszta hirdetését, a sákramentumok helyes kiszolgáltatását, és az egyházfegyelem gyakorlását szokták az igaz Egyház hármass ismertető jele gyanánt feltüntetni” – SEBESTYÉN Jenő: *Református Dogmatika*, III. kötet, Budapest, Iránytű Kiadó, 1994, 85.

⁹ Az én emlékezetemben ifj. Hegedűs Lóránt volt az egyetlen az elmúlt húsz évben, akinek fegyelmi ügye tanfegyelmi kérdés volt, és arról is meg vagyok győződve, hogy azon a vasárnapon nem az ő igehirdetése volt a legkifogásolhatóbb tartalmú a Református Egyházban, de nyilván ez kapta a legnagyobb nyilvánosságot.

¹⁰ Mindenkinek lenne egy jó története ezen megállapításhoz, én csak egyetlen esetet hadd idézek fel, főleg azért, mert rendszer szinten előfordul. XY lelképásztort fegyelmi ügyben vétkesnek találják – fogalmazzunk finoman – felelőtlen gazdálkodás miatt, de azok, akik éveken keresztül kimentek hozzá „egyházlátogatni” és átellenőrizték az iratokat és a folyamatokat, aztán aláírásukkal hitelesítették, hogy minden rendben van, semmilyen szinten nem jelennek meg a fegyelmi eljárásban.

¹¹ Számomra fájdalmasan megdöbbentő, hogy a mai lelkészek egy jelentős részének csak gyülekezet-látása van, de egyház-látása már nincs. Nem igazán sikerült megérteni, hogy a zsinat elnökségének ajánlása azért fontos, és azért lényeges mindenkinek betartani, mert feloldhatatlan helyzetet szül, ha miközben mi „bezárunk”, két faluval messzebb van olyan „eltökélt” tiszteletes, aki dacol a zsinattal, a kórral és kész mártírhalált halni Krisztusért a COVID-19 áldozataként is.

séget mindaz, ami a lelkipásztor száján kijön,¹² ahogyan azt Kálvin állítja, vagy esetleg felsejlik-e valakiben, hogy az igehirdetésünknek legalább azt a páli minimumot meg kellene céloznia, hogy az evangéliumot ott is hirdessük, ahol Krisztust még nem ismerik, és azok is megértik, akik még nem hallották?¹³ Számomra ebben a helyzetben ez azt jelenti, hogy a bezárt templomok és az online térben megnyitott igehirdetési „terek” végre azok felé is közvetíthettek volna evangéliumot, akiknek eddig a templom és a vallásos közeg inkább elidegenítő, mintsem vonzó hatással bírt. Ugyanakkor a lelkészek többségében az online megjelenés nem a világ felé fordulás igényéből, hanem a gyülekezeti alkalmak szüneteltetésének tényéből következett, ezért – megint csak az üdítő kivételektől eltekintve – nem is céloztak meg mást, mint amit egy hagyományos vasárnap is tettek volna. Ezen a ponton pedig maximálisan egyet kell értek Kodácsy Tamással, aki *A homiletikai aptum* című munkájában a következőt írja: „az egyház prófétai szerepének kihívása nem az elérésben, hanem a megtartásban, az igehirdetésben van. Röviden, nem az a probléma, hogy nem jönnek el az emberek az istentiszteletre és nem hallgatják meg az igehirdetést, hanem sokkal inkább az a probléma, hogy ha eljöttek, nem jönnek el újra. Ebből következően az egyház problémája nem az, hogy nem szerepel eleget a médiában, hanem az, hogy nem »szerepel« elég jól a médián kívül.”¹⁴ Személy szerint én nem hiszem, hogy az, aki az offline valóságban nem találja meg a helyét és feladatát, az majd az online térben „kiteljesedik”, és fordítva. Ott, ahol eddig sem volt kérdés, ki, mit és miért csinál, pár technikai kérdés tisztázása után – jó eséllyel – sikerült az evangéliumot továbbadni.

Ugyanakkor az már nagy kérdés, hogyha én egy eddig az egyháztól távol lévő Miskolcon élő értelmiségi vagyok, aki ráakadtam egy budapesti vagy egy felvidéki online szolgálatra, ami Krisztus és a gyülekezet felé indít, akkor mit fogok majd helyben találni, mert nyilván nem akarok több órát utazni egy jó igehirdetésért. Helyben pedig valószínű, hogy inkább egy a médián kívül „jól szereplő” közösséget fogok keresni, akár még azon is túl látva, hogy milyen minőségű az ott elhangzó igehirdetés. Talán érdemes lenne újra és újra felidézni, hogy mi a különbség az istentisztelet és a kommunikációs összefogás, az igehirdetés és a szószéki beszéd között.¹⁵

2. versszak – Az igaz igehirdető

„[M]eg kellett látnom, hogy Isten jelenlétét, valóságát mennyire anyaghoz és liturgiához, külsőségekhez és alkalmakhoz kötjük. És ha ezektől megfosztatunk, akkor kétségbeesünk, értelmét veszítjük mindennek. Még maga az egyház is, a liturgia, a szolgálat

¹² „Azért akarta egykoron Isten azt, hogy a szentélynél szent összefogásokat tartsanak, hogy a papnak szájával előadott tudomány a hitbeli egységet ápolja” KÁLVIN János: *A keresztény vallás rendszere*, Ford. CZEGLÉDY Sándor – RÁBOLD Gusztáv, Pápa, MRE, 1910, 300.

¹³ Róma 15,21 – Értelmezésem szerint ez nem felhívás a küldetésre, hanem teljes alámerülés a szekularizált fogyasztói társadalomban, ahol szemmel láthatóan nem hallották és nem ismerik a Krisztusról szóló evangéliumot.

¹⁴ KODÁCSY Tamás: *A homiletikai aptum, Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 38.

¹⁵ PAAS, Stefan: *Az utolsó idők munkásai*, Ford. BATIZÁN Attila, et al., Kolozsvár, Exit, 2018, 249kk.

is bálvánnyá tud lenni az életünkben, amelyek eltakarják előlünk Krisztus arcát...”¹⁶ Érdekes és elgondolkodtató megközelítés Lénárt Tibor Monorierdői Református Gyülekezetben szolgáló lelkész „önvallomása”, aki nyíltan mer beszélni a kereteink túlértékeléséről, és a bálványimádás kérdését hozza a helyzet egyik felismeréseként. Nietzsche óta tudjuk, hogy „több a bálvány a világon, mint a realitás”,¹⁷ de vajon nem merészség-e a kialakult helyzetben ilyen egyszerűen értelmezni a lelkészeink értelmi, érzelmi reakcióit? A már idézett művében Nietzsche „A négy nagy tévedés” közül az első és kiemelt helyre teszi az egyik – szerinte legveszélyesebb – tévedést, amikor is az ember felcseréli a következményt az okkal.¹⁸ Nem kell elfogadnunk az egyház és a vallás fölött így kimondott kritikát, de azon érdemes elgondolkodnunk, hogy nem cseréltünk-e – mi igehirdetők és lelkészek – végzetesen fel valamit az önértelmezésünk lényegi pontjai között?

Ha elfogadjuk azt, hogy minden hivatásnak és szakmának „megvannak a maguk semmire nem cserélhető, abszolút értéknek hitt bálványai”,¹⁹ akkor nemcsak, hogy nem túlzás Lénárt Tibor önvizsgálódása, hanem ez az a szükséges minimum, amivel minden református lelkésznek a hivatása felé közelednie kellene. Bálványaink felszámolása kapcsán fel kell tegyük a kérdést: az, hogy ígét hirdetek, az ok vagy következmény? Megtanultam, az iskolát kijártam, állást kaptam, ezért minden vasárnap felmegyek a szószékre, és ez előbbieket következményeként ígét hirdetek, vagy pedig Isten igehirdetőnek hívott el, és ezért nem tehetek mást, mint, hogy ne tegyem?!

Be kellett lássuk az online térben történő istentsztelel-imitációk²⁰ kapcsán, hogy ugyanazzal a problémával szembesülünk, mint az offline térben történő istentszteleteken részt véve: van, akinek ez nem megy. Az a tiszteltes, aki eddig is farsul és rossz ütemben énekelte a zsoltárt, az online térben sem lett tisztább hallású, és most még a gyülekezeti tagok sem voltak ott, hogy a háttérből kisegítsék. Az, aki eddig sem mert felnézni a papírból, az a kamerák előtt is ugyanígy tett, csak az A/4 -es lapokat sikerült maga elé kitennie, így vizuálisan olyanra sikeredett az igehirdetés, mint egy alacsony költségvetésű kistérségi tévé híradója, ha pedig csukott szemmel hallgattuk, akkor a régi vízállásjelentések hangulatát idézte. Pedig elérhetőek voltak az interneten is és a televízió képernyője előtt is olyan tartalmak, amilyeneket ezek helyett ajánlhattunk volna a gyülekezeti tagjainknak, de talán el sem jutottunk odáig, hogy ezt végiggondoljuk. Sőt! Volt olyan

¹⁶ LÉNÁRT Tibor: Amikor a bálványok ledőlnek, *parokia.hu*, 2020. 04. 05. URL: <https://www.parokia.hu/v/16734/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 14.

¹⁷ NIETZSCHE, Friedrich: *A bálványok alkonya*, Ford. HORVÁTH Géza, Budapest, Helikon, 2015, 5.

¹⁸ Uo., 39.

¹⁹ KELLER, Timothy: *Bálványaink, Ismert és rejtőzködő istenek*, Ford. GULYÁS Melinda, Budapest – Kolozsvár, Harmat – Koinónia, 2015, 20.

²⁰ Az én meglátásom szerint, ha a templomban egyetlen egy ember van jelen, aki palástban prédikál, az nem istentsztelel, inkább igehirdetés-közvetítés, függetlenül attól, hogy hányan nézik. A gyülekezetnek, amelyik összegyülekezik, van és lehet istentsztelele, tehát ha már ott volt egy ifis, aki beállította a kamerát, a prédikátor pedig magával vitte a családját, ott már adott volt az az összegyülekezés, ami egy istentsztelelnek az előfeltétele.

kolléga, aki kiemelten kérte, hogy ebben a vészterhes időben legyen érvényes a „senki se hagyja el a saját gyülekezetét” tétel az online tartalmak nézésére is. Érdemes talán újra és újra végiggondolni, hogy a szolgálatom esetleges kudarca ok vagy következmény?

Gerhard Ebeling kérdése a mára kialakult helyzetben minden igehirdetőnek a kérdése kell, hogy legyen: „Hogyan beszélhet Istenről az istentelen?”²¹ Erre a kérdésre alapvetően kétfajta válasz létezik, az egyik – helyesen – az ok felől közelít: „Annak az ellentmondásos tapasztalatnak az igazsága, hogy egyrészt Istenről beszélni kell, másrészt Istenről beszélni nem tudunk, csak ott lesz nyilvánvalóvá, ahol az istentelennel megtörténik az, hogy felismeri istentelen voltát, s ugyanakkor mégis felhatalmazást nyer Istentől arra, hogy beszéljen Istenről.”²² A másik válasz nem az Istentől jövő felhatalmazás felől közelít, hanem az egyházi szerepekre, tisztségekre vagy akár állásokra hivatkozik. Ahogyan egy lelkész kolléga fájdalmasan tette fel a kérdést valamelyik közösségi oldalon a vasárnapi szolgálatok elmaradása kapcsán: Akkor én most miért is kapom a fizetésem?

Fontos és lényeges kimondanunk, hogy veszélyes lenne bárkinek is kívülről megkérdőjelezni az elhívását, de ugyanakkor kell és lehet mindenkit önvizsgálatra és imádságra hívni, hogy így találjuk meg önmagunk és küldetésünk. Nem egy és nem kettő olyan esetet láttunk az elmúlt években, amikor az ok és következmény feszültsége, a szolgálat sikertelensége vagy éppen félreértelmezett sikere emberi tragédiákat szült a lelkészeink között. A lutheri prédikátori jó tulajdonságok²³ önvizsgálatunkba való beépítése előtt meg kell és be kell lássuk, az igehirdetés lelki ajándék, s tudomásul kell vegyük, van, aki kapta ezt az ajándékot, és van, aki nem. Úgy csinálni valamit, hogy nincsen ajándékom rá, hosszú távon megbetegítő és romboló folyamat, mind egyénileg, mind közösségileg. Természetesen az is nehéz, ha valakinek van erre ajándéka, de nem él vele, nem fejleszti, nem a kellő alázattal áll hozzá.

A felelősségünk megoszlik ebben, mert az egyháznak felelőssége van abban, hogy kiket enged szószék közelébe, hiszen „az egyháznak nincs szabadsága felszentelni azokat, akiket Isten nem hívott el és nem ajándékozott meg megfelelő lelki ajándékkal”.²⁴ Azt pedig talán nem kell bizonygatni, hogy ha az Isten a róla való szólásra hív el minket, akkor sok bibliai bizonyágtevőhöz hasonlóan az elhíváshoz megfelelő ajándékot is kapunk. Ha pedig nincsen rá ajándékunk, akkor érdemes legbelső szobánkban megimádkozni az elhívásunk valóságát. Az egyén felelőssége ebben áll, hogy értékelje és értelmezze az ajándékait, és megharcolja a harcot, hogy ott és úgy szolgáljon, ahová őt Isten elhívta, és ajándékokkal ellátta. Nyilván ez árnyalja a

²¹ EBELING, Gerhard: *Isten és szó*, Ford. LUKÁCS Ilona, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995, 47.

²² Uo., 47.

²³ 1) Helyesen és igazul tanít, 2) Jó feje legyen, 3) Jól forgassa a nyelvét, 4) Jó hangja legyen, 5) Jó emlékezőtehetség, 6) Tudjon elhallgatni, 7) Bizonyos és buzgó legyen az ő dolgában, 8) Életét, vagyonát és jó hírét se vonakodják feláldozni, 9) Tűrje bárkitől a zaklatást és az ütlegetet – LUTHER Márton: *Asztali beszélgetések*, Ford. MÁRTON László, Budapest, Helikon, 1983, 66.

²⁴ STOTT, John: *Az élő gyülekezet, Egy szolgálatban töltött élet tapasztalata*, Ford. KISHÁZY Mária, Budapest, KIA, 2009, 83.

jelenlegi lelkészképzésnek is a kérdését, de el kell fogadjuk, hogy lehet valaki zseniális teológus, kiváló tanácsokat adhat mint lelkigondozó, számos területen végezhet nagyszerű munkát, de ha nincs ajándéka a beszédre, ne legyen igehirdető.²⁵

3. versszak – Az egzisztenciális válság

Az elhívás nélküli szolgálat vagy az ajándék nélküli szolgálat olyan konfliktusokat szül, mind az emberi lélek, mind a közösségi élet legmélyén, amelyek az idő múlásával egyre vállalhatatlanabb helyzeteket teremtenek. Az ilyen helyzetek megoldására szakosodott tudomány és iparág szerint – szakítva a korábbi felfogásokkal, amik minden emberi élethelyzetet elfojtott vágyakból és múltbeli traumatikus élményekből eredeztettek –, az egzisztencialista pszichológia keretein belül az ember válságát mindig saját létezésének a korlátaival való szembesülés jelenti. Vagyis minden embernek – már csak ember létéből fakadóan is – meg kell küzdenie bizonyos alapproblémákkal, s aszerint, hogy kinek-kinek ez hogyan sikerül, leszünk ilyen vagy olyan emberek.

Leegyszerűsítve ezt a modellt, négyféle életprobléma, vagy – más meghatározás szerint – végső aggodalom létezik: „a saját halálnak és szeretteink halálának elkerülhetetlensége, a szabadság, amely lehetővé teszi, hogy az életünket úgy éljük, ahogy akarjuk, a végső pillanat magánya, és végül az a tény, hogy az életnek nincs egyértelműen meghatározó értelme”.²⁶ Talán elsősre tudathasadásos állapotnak tűnhet, de mégis azt gondolom, hogy a négy végső aggodalom nemcsak az ember, hanem a lelkész életében a hivatása és identitása szempontjából is jelen van és jelen lehet. Tehát miközben emberként lehet, hogy egészen jól tudom kezelni ezeket a helyzeteket, ez a négy aggodalom egészen közel jön hozzám, a „református lelkészhez”. Szolgálati helyenként eltérő lehet, hogy melyik erősebben vagy melyik gyengébben, de a négyből minimum eggyel meg kell küzdjünk, tekintettel arra, hogy „a lelkész még mindig sajátos külső és belső elvárásokkal áll szemben”.²⁷

Mit kezdek a közösségeink halálával, amikor minden munkám ellenére a gyülekezet – hasonlóan a térséghez vagy a faluhoz – szépen lassan meghal, és eltemetem őket? A keresztyén ember szabadsága mellett a lelkési szerep, a külső és belső elvárások sokfélesége olyan feszültséget hoz létre, amiben sokszor a keretek csak terhet, és nem lehetőséget jelentenek. Az egzisztenciális elszigeteltség a lelkész életében még erősebben jelen van, miközben közel enged sokakat, mégis – hivatásából fakadóan – távolságot is kell tartania, meg kell küzdenie a prófétai magánnyal. Végül a jelentésnélküliség állandó kísértője a szolgálatunknak, mindenki ott motoszkál a „Minek van értelme?” vagy a „Van-e értelme egyáltalán?” kérdés, látva a szolgálatunk eseti kudarcát. Ezekkel a kérdésekkel és dilemmákkal szembenézni még az elhívás bizonyosságával is nehéz, anélkül pedig

²⁵ LLOYD-JONES, Martyn: *Preaching and Preachers*, London, Hodder and Stoughton, 2013, 111.

²⁶ YALOM, Irvin D.: *Szerelembőhér és más pszichoterápiás történetek*, Ford. BÍRÓ Sándor, Budapest, Park Kiadó, 2014, 9.

²⁷ JOSUTTIS, Manfred: *A lelkész más, A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*, Ford. PÉNTEK András, Kolozsvár, Exit, 2017, 11.

egyenesen félelmetes lehet. Akinek pedig bármelyik végső félelemmel nap mint nap meg kell harcolnia, és úgy érzi, ebben a harcban alulmarad, az-az ember egzisztenciális válságban van.

Tapasztalatom szerint nem jó egzisztenciális válságban lenni, mert felőröl, mert megemészt, mert olyan tettekre és nyilatkozatokra ösztönöz, amilyeneknek szép számmal lehattunk tanúi a vitaindító tanulmány megjelenése és az egész vírushelyzet kapcsán. Azt is tudomásul kell vegyük végre, hogy szolgálati helyünk az Egyház, és nem a mesebeli Roxfort, ahol „nem maradnak magukra azok, akik segítséget kérnek”.²⁸ Nálunk annak sem lenne szabad egyedül maradni a válságával és a félelmével, aki nem tud vagy nem akar segítséget kérni. A felelősségünk a helyzet megoldásában közös, mind az egyénnek, mind az egyház egész közösségének feladata az elhívása szerint élni, és ebben erősíteni tagjait. Talán ennek az ügynek az apropóján itt lenne az ideje ezzel rendszerszinten is foglalkozni, hogy ne csak régen, hanem most is jók legyünk!

²⁸ ROWLING, J. K.: *Harry Potter és a titkok kamrája*, Ford. Tóth Tamás Boldizsár, Budapest, Animus, 2002, 303.

Fekete Ágnes

AZ ISTENTISZTELET MINT IDŐSZIGET

„A szerencsétlenség pillanatában szokunk rá az igazságra, azaz a csendre.”

(*Albert Camus: A pestis*)

Az emberrel gyakran megesik, hogy a bajban kérdez rá identitására, például külföldön élve kérdezi meg magától: mit jelent az, hogy magyar vagyok? Mintha kicsit idegenbe szakadva éltük volna meg az egyházi jelenléteket a karantén időszakában. Jó, hogy legalább kérdéseket tettünk fel. Végre!

Az egyházban nincs fontosabb kérdés, mint hogy mi az istentisztelet! Ugyan a társadalom éhes a „jó cselekedetekre”, de mi Istenre éhezünk, és a vele való találkozás minősített valósága az istentisztelet.

Egyetértek Fazakas Sándorral abban az önvizsgálódást elindító megállapításában, hogy elmaradt egyházunkban a teológiai műhelymunka. Nagy baj! Ezt a műhelymunkát csakis az egyház vezetői kezdeményezhetik, de sajnos még most is elmulasztottuk, hogy legalább az online térben kérdezzük meg ezt egymástól, legalább egy zoom beszélgetés erejéig dugják össze fejüket a teológusok: mi az istentisztelet kritériuma? Mi az, ami *sui generis* a mi dolgunk? Ilyen időben marad a prédikáció? Vagy ha online mutatjuk az istentiszteletet, azzal mit adunk hozzá ahhoz a házi istentisztelethez, ami egy-egy lakásban zajlik?

Több lelkész kolléga azzal érvelt az online istentiszteletek mellett, hogy „még sírtak is az emberek, annyira meghatódtak, hogy legalább látják a lelkészt, és így együtt lehetünk”. Ez az érvelés rátapint arra a változásra, ami istentiszteleti gyakorlatunkban bekövetkezett: a pszichés hatások váltak meghatározó tényezővé. Érzelmi keresztyének lettünk? Ez talán túlzó és sarkos megfogalmazás, de valóság, hogy pszichés hatásában mérjük az egyházi életet: mivel örülnek, jót tesz, mindenki boldog lesz tőle, tehát jó. Igen, valóban fontos kapu az érzelem: a psziché erdei útján jutunk el a spiritualitás sűrűjébe, csak nehogy megálljunk az ösvényen, és célnak tekintsük!

A protestáns egyházakban, szorosabban nézve a magyarországi reformátusok között nagy zűrzavar van a tekintetben, hogy miért is tartunk istentiszteleteket. Akár ki merjük mondani, akár nem, jobbára egy okos tanítás miatt megyünk el a templomba. Legyőzte liturgiánkat a ráció. Ha rossz a prédikáció, akkor nem nagyon van értelme részt venni az istentiszteleten.

De hol van istentisztelet? Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok köztük. (Máté 18,20) Mintha fontos lenne a szó: ahol. Egy helyről van szó. A felház, vagy a tó partja, de lehet egy börtön cellája is akár.

Most azonban az online világ az „egy időt” emeli ki. Mi mást tehetne? Nem vagyunk egy térben, mert azt megtiltották. De jelen vagyunk-e valójában?

A Bakonybéli Bencések egy podcastja beszél számomra hitelesen erről az igazi kérdésről.²⁹ Ebben Izsák atya elmondja, hogy

„erőteljesen átalakítja a lelkigondozói kapcsolatot az online világ. Korábban valaki elhatározta, hogy eljön beszélgetni. Hajnalban felkelt, utazott néhány órát, útközben átgondolta, hogy mit fog majd mondani. Mi itt szántunk egy órát arra, hogy keressük Isten jelenlétét az életében, aztán ő sétált egyet az arborétumban, majd megint utazott néhány órát, végiggondolta a beszélgetést, és visszatért a normál életébe. Most pedig az történik, hogy ha valakivel beszélgetek, lehet, hogy éppen főzés vagy veszekedés kellős közepéből ült a gép elé. Gyakran szüretlenül engedik ki az emberek azt, ami bennük van. Viszont az is érdekes, hogy amikor eljutunk a lényeges pontokig, akkor ő azonnal visszamegy a normál életébe. Kaptam olyan visszajelést is, hogy amiről beszélgettünk, utána rögtön aktuális lett azokban az eseményekben, amik az illetővel történtek. Nem lehet érzékelni fizikailag a másik embert, csak a képét látom, vagy a hangot. Az online beszélgetés kerete nem az a védett közeg, nem olyan intenzív a figyelem. Nehéz megteremteni az egymásra hangoltságot. Ugyanakkor most ez volt az egyetlen lehetőség. Az elmúlt időszakban azt tapasztaltam, hogy ha baj van, akkor még mindig sokkal jobb eszköz a telefon. Akkor tényleg csak a hangra bízunk magunkat. Hatékonyabb.”

Ennek a kérdésnek szoros folyamánként felmerült: vajon miért nem lehet online gyónni? Izsák atya válaszolt erre:

„A láthatatlan kegyelem látható jelei a szentségek. Ez az érzékszerveink egészével érzékelhető isteni jelenlét. Egyébként kétféle jelenlét van, az egyik fizikai, a másik lelki. Az első világos, a második az, ahogyan Jézus van jelen ma. De azzal a harmadik jelenléti formával, a virtuális jelenléttel, amit most gyakorolunk, a teológia nem nagyon tud mit kezdeni. A virtuális közösség nem valódi közösség. Ahogyan a kerestség valódi vízzel valódi közösségben történik, ugyanígy minden szentség a teljes jelenlétet kívánja meg. A virtuális jelenlét nem feltétlen hozza magával azt a spirituális jelenléteket. Viszont a gyónás csak ettől működik.”

Rendkívül fontosnak találom, hogy az online istentsztelettel kapcsolatosan ne maradjunk meg a formális szabad–nem szabad, hasznos–nem alkalmas kettősségeknél. Az identitásunkra vonatkozó mély kérdéseket tárjuk inkább fel!

²⁹ Monostory (3.), Tinédzserek faggatják Izsák atyát és János testvért az online jelenlét kihívásairól, *podcasts.google.com*, 2020. 05. 22. URL: https://podcasts.google.com/feed/aHR0cHM6Ly9hbmNo-b3luZm0vcy8xZDZmMjJmMC9wb2RjYXN0L3Jzcw/episode/NWE2ZDU0OTEtNDA5Yi00Zj-FhLTlhZWYtMjk2YWVmNWFjMDcy?hl=hu&ved=2ahUKEwjgs8SjhM_pAhXLAxAlHRYwBc-gQjrKEgQICxAE&ep=6 Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

Az egyidejűség „egyterűség” elé való helyezése vajon lehetővé teszi-e, hogy jelen legyünk, hogy istentiszteletet tartsunk? Ha valaki elővesz egy régi istentiszteleti videót, otthon levetíti, akkor az egy istentisztelet?

Azt hiszem, van valami gyermeki abban, amikor levetítünk valamit, odagondolunk, ahol nem vagyunk, mintha magunk számára élővé varázsolnánk. A kicsi gyerekek azok, akik megfognak egy követ, becsukják a szemüket, és valamire erősen gondolnak, amire egy másik is éppen. Aztán hipp-hopp, már meseországban is vannak. Amikor Franciaországban voltam, még az elmúlt rendszer alkonyán történt ez, kishúgomnak azt mondtam egy utcai telefonfülkében: most nézz fel a Holdra, és én is felnézek! Együtt vagyunk ugyanott! Akkor még nem volt mobil. Jók ezek a gyereklételmények!

Az istentisztelet ősi hagyomány szerint inkább helyhez kötődik, mint időhöz. Egyetlenegy mise létezik, amelynek fontos az időpontja, ez a karácsonyi, éjféli mise. Elég későn került be a liturgikus rendbe. A leghosszabb éjszaka közepén jelzi ez a szertartás a római katolikus egyházban, hogy a Megváltó elúzi a sötétség hatalmait. De például a húsvéti liturgia végpontja a napfelkelte, ami nem percre pontosan ugyanakkor van egy-egy templomban.³⁰

Az idő mérése egyébként sem egyszerű. Sokat bíbelődtek vele az emberek, mire a digitális óráig eljutottak. A modern világ, a szekularizmus sajátja, hogy percekben mérjük az életet. A hagyományos ember inkább a helyhez kötöttséget látta fontosnak. Különös, milyen korán, már a harmadik században elindultak a zarándokok, hogy megnézzék azokat a helyeket, ahol Jézus járt. Ezek közül számomra a legkedvesebb az a korai gyakorlat, amely szerint szerzetesek jártak Jeruzsálem és Jerikó között, hogy ha netán valaki megsérül, azt megsegítsék mint jó samaritánusok. Egy nyilvánvaló példabeszéd ennyire konkrétta akart válni. A szakralitás keresi a teret.

A reneszánsz idején jött el az óra közösségi használata. Ekkor már nem a csillagok járásához viszonyítják az egyéni élet idejét, hanem egy műszer mérési adataihoz. Idézzük a *Canterbury meséket*, amelyben a kakast az órához hasonlítják: „Érzékekkel és nem könyvből tudta azt, hogy megvirradt, hát jól kukorított, s olyan pontos, nem érhet föl vele óra, de még a klastrom tornya se.”³¹ A protestantizmus pedig ráerősített erre a folyamatra a maga praktikus szemléletével.

Benjamin Franklin szavajárása volt, hogy az idő pénz.³² Ebben a szólásban lehet a legtökéletesebben összefoglalni mindazt, ami az időfelfogással az elmúlt néhány

³⁰ Lásd in DÖMÖTÖR Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz*, VII. kötet, *Népszokás, néphit, népi vallásosság*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990., URL: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/238.html> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

³¹ CHAUCER, Geoffrey: *Canterbury mesék*, Ford. FODOR András, Budapest, Európa, 1987, 512.

³² Benjamin Franklin szavajárása volt: „As you have desired it of me, I write the following hints, which have been of service to me, and may, if observed, be so to you. Remember, that time is money. He that can earn ten shillings a day by his labor, and goes abroad, or sits idle, one half of that day, though he spends but six pence during his diversion or idleness, ought not to reckon that the only expense; he has really spent, or rather thrown away, five shillings besides” – FRANKLIN, Benjamin: *Advice to a Young Tradesman* (1748), *angelfire.com*, URL: <http://www.angelfire.com/biz3/eserve/ayt.html> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

száz év alatt történt. A pénz azt az eszközt jelenti, amivel az értékeket egalizálni kell. Hasznos volt, hogy minél szélesebb körben legyen elfogadott a pénz, a kötött érték-mérőeszköz! Ez történt az idővel is: ugyanúgy számoljuk életünk múlását, egalizáltuk az időt a pénz mintájára.

S mindez a protestáns Angliában történt. E. Thompson a Crowley Vasművek vezetőjének törvénykönyvében olvasható: „néhányan úgy vélik, hogy joguk van a napot lopni, gondolván, hogy a szükségesnél kevesebb idő alatt képesek és készek annyit végezni, mint mások”. Az akkori nevelési iratok tele vannak ezzel az érveléssel: ha egyszer az iskola kapuja becsukódott a diák mögött, a kötött idő világába érkezett meg. „Az iskolaigazgató újra csenget... majd kezének egyetlen mozdulatára az egész iskola egyszerre emelkedik fel ültőhelyéből, a második mozdulatra a diákok megfordulnak, a harmadikra lassan, és csendben arra a helyre vonulnak, amely a lecke felmondására kijelöltetett.”³³

Az istentisztelet az a hely, ahol nincs idő. Az istentiszteleten kicsúszik a kezünk-ből az időmérés lehetősége.

Mégis, mintha most, ebben a hirtelen virtuális térbe költözött világgal ez megváltozott volna. Az időszeltekbe került a szent tér, éppen fordítva, mint ahogyan a hagyomány ezt üzeni. Hagyományon most nem szokásokat értek, hanem azt a folyamatot, ahogyan nemzedékről nemzedékre beleivódik az emberbe az, ahogyan gyereket nevel, ahogyan felhúzza a cipőjét vagy eszik.

A liturgia mindenképpen a múltból és a közösségből merítkezik: ez nem pénz-idő, ahol a kronológia valamiféle megfogható értékben fejeződik ki.

És nem is individuális idő, amelyben az egyén kivonul ebből a zakatoló időből, és megalkotja egy-egy tengerparti nyaralóban a magánidőt. Mert az egyikben maga az ember válik szinte árucikké azzal, hogy dolgozik, a másikban pedig erős szomjúsága fejeződik ki. Ezáltal nemcsak az élete munkával töltött részében lesz a fogyasztói gépezet része, mint termelő egység, hanem a másikban is, ahol elfogyasztja az előző helyen megtermelt javakat.

Ha az egyház bármikor bekapcsolható érdekesség lesz, egyfajta kedvenc tevékenység, akkor óhatatlanul is szórakoztatássá válik, és a fogyasztó gépezet részévé lesz. Ha nem kínál elég izgalmas kikapcsolódást, akkor pedig kiürül a templom, és nem nézi senki majd a videónkat.

Csak akkor beszélhetünk istentiszteletről, ha az egyházi közösség ebből a pszeudo-időgépezetből szeretne kilépni, és időszigetként értelmezi liturgiáját, azaz: valami lényegileg mást ad, mint amit bárhol máshol kínálnak.

„Ahol ketten vagy hárman összejönnek...” Jézus itt fokozza a rabbinikus előírást, miszerint tíz zsidó férfi, a „minjen” kell „bizonyos szentségek meglétéhez legalább”. (A Talmud szerint ilyen a Tóraolvasás, a Káddis mondás, az állóima [Ámidá], az esküvő.)

³³ Az 1700-as évek közepén Wiliam Turner tiszteletes a Raikes iskoláit ajánlja, ahol pontosságra és rendszerességre tanítják a gyerekeket – THOMPSON, Edward P.: Az idő, a munkafegyelem és az ipari kapitalizmus, in GELLÉRIKÉ LÁZÁR Márta (szerk.): *Időben élni, történeti-szociológiai tanulmányok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 98.

Jézus azt mondja Máté evangéliuma szerint, hogy egy pár elég. Ha még gyerekek is van, az már három! Két-három ember a legkisebb közösség. Ahol ők összejönnek az Úr nevében, az Ő akaratára hangolódva, ott jelen van.

Az egy tér, közös név. Egy hely, egy akarat: jelenlét. Hiszen Isten közel szeretne jönni hozzánk. Ezért a közelség tapasztalata nélkül nem élhetünk vele. A tér érzékelésében tudunk megkülönböztetni. Látjuk, tapintjuk, hetedik érzékszervünkkel is érzékeljük azt, hogy mi történik. A tapasztalat érzékelteti a valóságot, amit semmivel sem pótolhatunk. Nem lehet vész esetén tablettában érzékelni a valós ízeket. Az egészen más. Ezek a tapasztalatok teszik lehetővé, hogy átértékeljük az időt.

De valójában az értékrendünket feszegeti ez a kérdés. Mi az, ami nincs online? Ma már párkapcsolat is létezhet így, de gyerek még nem született belőle. Vajon hova megyünk el egészen biztosan?

Mi az, amit nem tudunk elcserélni virtuális mására? Az orvost? Nem lehet online gyógyítani? Boltba mindenképpen el kell menni a karantén idején is? Nincs online étel? Dolgozni kell? A templom hol van ebben a szükség-sorban?

És hol van a megkülönböztetés? A magyar protestantizmusban lassan alakult ki az „elsőáldozás-bérmálás” megfelelője, a konfirmáció. Az iskolában döntötték el először azt, hogy melyik gyerek tudja megkülönböztetni az úrasztalán található kenyeret a konyhaasztalon lévőttől. Az első korinthusi levélben erről olvasunk (1Kor 11,27): aki nem különbözteti meg Krisztus testét, az ítéletet eszik és iszik!

Vajon mitől kell megkülönböztetnünk? Leegyszerűbb, hagyományos válasz az, hogy a pap, a lelkész személye és jelenléte, átváltoztató szavai teszik ezt. Más a templom, mint a profán tér. Ez azonban nagyon gyors, leegyszerűsített válasz. Nem a tanár teszi az iskolát, mégisincs tanerő nélkül tanítás, hiszen ez önellentmondás lenne.

Jézus koncentrikus körökben épített közösséget. Tizenkét embernek mondta: ti adjatok enni! Tizenkét embernek mondta azt, akik nyilván nem véletlen éppen tizenketten voltak, hogy „ez az én testem”, ezt adjatok ti is majd! A belső kör arra hivatott, hogy a külső körnek vigye. A körök egyre tágulnak, mint a karikák a bedobott kő után a víz felszínén. E nélkül kaotikus vihar támad a vízben. Éppen az elhívás rendje az, ami segíti, hogy mindenki megtalálja a helyét a hitben.

Nem az számít, hogy a kör mely pontján vagy, csak az, hogy ott legyél, ahol lenned kell, és az első krisztusi mozdulat után cselekedj!

A reformátorok szándéka az egyház megújulása volt. Nagyon ellenezték az anarchiát. Most nincs arra tér, hogy ezt a folyamatot értékeljük, de ezért szálltak szembe – sok esetben nagyon szélsőséges és embertelen módon – az anabaptista mozgalommal. Ezért hoztak közösségi döntéseket. Ragaszkodtak a hagyományokhoz.

Füsti-Molnár Szilveszter

„ISTEN A SZABADSÁGOT RÉSZESÍTI ELŐNYBEN”³⁴

Egy társadalom, egy közösség a bezártságnak és elszigeteltségnek rengeteg formájával találkozhat. Élhetünk az ideológiák, rögeszmék, egyéni szűklátókörűségünk, az agresszió, a félelem, a szorongás, a hazugság, a kényszerek, a látszat izolációjában. Adódhatnak olyan időszakok is, amikor tőlünk egészen független kényszerítő körülmények teremtenek olyan nem várt helyzeteket, amelyekben a lelki természetű megköztözöttségek mellett fizikai életterünk is soha nem tapasztalt korlátok közzé szorul, mint amilyen a mostani, koronavírusból adódó vészhelyzet. Ebben az összefüggésben különösen is jelentős lehet, hogy Isten Krisztusban nekünk adott szabadságát milyen módon tudjuk érvényesíteni az életünkben és az ilyen kiélezett helyzetekben. Milyen természetű egyáltalán ez a szabadság? Általában csak a szabadságeszményeinkhez láncolt szabadságot ismerjük. Egy biztos, ez a szabadság nem abban az értelemben függetlenség, amely elsősorban elhatárol és elválaszt a másik embertől vagy éppen az Istentől. Isten szabadsága csak a másikkal közösségben juthat teljességre. Óriási felelősség ez. A keresztyén teológia önmagában feltételezi ezt a felelősségteljes szabadságot, amennyiben Isten igéjéhez hűen kívánja betölteni küldetését az egyház és a világ életében. Ehhez azonban nagy odafigyelésre, türelemre és alázatra van szükség, ami megteremtheti a szembesülésnek, a másakra történő odafigyelésnek, a minket körülvevő kontextusnak az alapos feltérképezését és mérlegelését.

Az egyház életében kiemelten nagy jelentősége van az istentisztelet során megvalósuló közösségnek (*koinoniának*). Ebben emberöltők óta nem látott korlátozások léptek most életbe a vírusveszély miatt. A gyülekezetek és lelkipásztorok az istentiszteletek és egyházi alkalmak kényszerű elmaradásának áthidalására különféle megoldásokat igyekeztek találni. A jelenlegi vészhelyzetben fontos megközelítések és nézőpontütközések alakultak ki, elsősorban az online megoldások formai és tartalmi kérdéseiről. A reakciók nem hagyhatták figyelmen kívül a református hitelveknek azokat a közvetlen és közvetett összefüggéseit sem, amelyek ilyen és ehhez hasonló, rendkívüli helyzetek kezelését illetően megfelelő iránymutatásokkal szolgálhatnak. Jelenleg ugyanakkor még arra sem látunk lehetőséget, hogy a különböző megnyilvánulások hátteréről, s arról, hogy a gyülekezetek és a lelkipásztorok milyen teológiai, ekkleziológiai és egyéb szempontok szerint alakították – online térben megjelenő – igemagyarázataik tartalmi és formai sajátosságait, körültekintően tájékozódjunk.

³⁴ A svájci reformátor Zwingli Ulrich karakteresen meghatározó gondolatát választottuk tanulmányunk címéül, lásd BUSCH, Eberhard: *Drawn to Freedom, Christian Faith Today in Conversation with the Heidelberg Catechism*, Trans. RADER, William H., Grand Rapids, Michigan – Cambridge, William B. Eerdmans Publishing Company, 2010, 11.

Zwingli Isten kiválasztó munkáját a Szentlélek szabadságaként értékeli. Isten szabadságának kiteljesedése az, amikor a Lélek által választja ki az embereket, akár még az egyházon kívül is. Ebből következően Zwingli számára a kiválasztás és megváltás Isten szabadságának megnyilvánulása az ő Szentlelkén keresztül – STEPHENS, W. P.: *The Theology of Huldrych Zwingli*, Oxford, Clarendon Press, 1988, 131.

Így számunkra csak részben ismertek azok az erőfeszítések, amelyekkel a jelenlegi válsághelyzetet kezelni próbálták.

Fazakas Sándor vitaindító véleménye sok szempontból lényeges és releváns problémakörre hívhatja fel a figyelmet. A kialakult helyzet értékelése bizonyosan feltámasztja majd azt a szélesebb körben jelentkező igényt is, amelyben a Magyarországi Református Egyház gyülekezetei és lelkipásztorai, egyházvezetői, tisztségviselői és teológiai tanárai majd reformátori-teológiai igényességgel tekintik át és értékelik a mostani helyzetet, a kérdéses folyamatokat és következményeket.

Mindezekkel összefüggésben, Fazakas Sándor észrevételeit és az arra született, általunk is ismert reakciókat úgy kívánjuk figyelembe venni, és mostani megközelítésünkben kamatoztatni, hogy alapvetően a problémakörök mögött meghúzódó jelenségeket is szem előtt tartva, egy szélesebb perspektívába állítva szeretnénk bizonyos szempontokat előtérbe helyezni.

Véleményünket, a teljesség igénye nélkül, azokra az összefüggésekre fókuszáljuk, amelyek egy jól nyomon követhető folyamatnak a következményei, és amelyet röviden így összegezhünk: a keresztyén, református hitelvek (dogmák) szerepe az egyház életében. Azokat a főbb irányvonalakat szeretnénk meghúzni, amelyek korunkban és a magyarországi református egyházi kontextusunkban is a keresztyén (református) hitelvek, dogmák érvényesülésének tendenciáira mutatnak rá.

Értékváltás és az átmenetiség állapota

A hitelveink érvényesülésének eredményességét illető tendenciák feltérképezéséhez elengedhetetlen annak a tágabb és szűkebb értelemben vett kontextusnak és az ott fellelhető jellemzőknek a vázlatos bemutatása, amelyek hozzájárulhatnak a jelenlegi helyzet dilemmáihoz és kérdésfelvetéseisehez.

Mindenképpen szembeűnő tény, hogy az értékváltás meglehetősen ambivalens módon határozza meg a társadalmi és egyházi jelenünket. Egyfelől egy többé-kevésbé jól kiismerhető, mindent tipizáló, kategorizáló és hierarchizáló világ struktúráját látjuk. Ugyanakkor a struktúra meghatározott pontjain, világosan körülhatárolt státusai között repedések, törés- és határpontok figyelhetők meg. Olyan köztes vagy, az antropológia és szociológia ide illő fogalmát használva, *liminális*³⁵ helyzetekről

³⁵ A fogalommal elsők között Arnold VAN GENNEP művében találkozunk (*Les rites de passage*, Paris, Nourry, 1909.; Magyarul megjelent kiadása: *Átmeneti rítusok*, Ford. VARGYAS Zoltán, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, 2007). A 20. század második felében vált elterjedtté Victor Turner írásai nyomán a 'liminális' és 'liminalitás' teóriájának használata az antropológia és szociológia területein. Turner van Gennep nyomán indult el, és az 1960-as évekre sok szempontból új tartalommal töltötte meg a liminalitás teóriáját, amely műveinek meghatározó eleme maradt egészen haláláig, 1983-ig. Lásd TURNER, Victor : *Betwixt and Between, The Liminal Period in Rites de Passage*, in Uő.: *The Forest of Symbols, Aspects of Ndembu Ritual*, New York, Cornell University Press, 1967, 93–111.; Uő.: *Liminality and Communitas*, in Uő.: *THE RITUAL PROCESS, STRUCTURE AND ANTI-STRUCTURE*, London, Routledge, 1969. (Magyarul megjelent *A rituális folyamat, Struktúra és antistruktúra*, Ford. OROSZ István, Budapest, Osiris, 2002.); és Uő.: *Passages, Margins, and Poverty, Religious Symbols of Communitas*, in Uő.: *DRAMAS, FIELDS, AND METAPHORS*, New York, Cornell University Press, 1974. (Magyarul megjelent *Átmenetek, határok és szegénység*, a communitas vallási

van szó, amelyek struktúráváltozásokat eredményeznek. A változásban felnyíló rések kijelölik az átmenetiség új irányait. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy kijelölik a hátunk mögött lévő elkészült struktúrákban az „újjászületés” helyét. Az átkelő egyén „olyan kulturális szférán halad keresztül, amely alig vagy egyáltalán nem rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a múltbeli vagy az eljövendő állapotokat jellemzik”³⁶ – írja Turner. Ebben a folyamatban döntő szerephez juthat a józan és valós tapasztalás, amely tiltakozik az ellen, hogy a benne tapasztaltat birtokba vegyük és rendelkezünk felette, hogy dogmákba, objektív tanítételekbe foglaljuk, és így beépítsük a struktúrába. Ellenkezőleg, ennek a folyamatnak a túllépés a lényege, amely az *egészen más* (a *numinózus* Rudolf Otto értelmezésében)³⁷ lehetőségét ígérheti a mindent felmérő és megmérő, mindent meg- és elítélő konkrét állásfoglalásokkal szemben. Az átmenetiség liminális folyamataiban ugyanakkor megfigyelhetjük a gondolkodás struktúráváltozásait is, mint ami egy romboló és teremtő folyamat. Ennek nyomán eltűnnek a társadalmi, rangbeli, vagyoni különbségek, magánérdekek, és kialakulhat egy puritán szellemű, alkotóenergiával teli közösség, *communitas*,³⁸ amely valamiféle alkotói lázban új formákat, megoldásokat, emberi kapcsolatrendszereket teremt.

Egy közösség életében akkor beszélhetünk *communitas*ról, amikor annak valamennyi tagja osztozik a közösen átélt liminális tapasztalatban. A *communitas* három típusát különbözteti meg Turner: 1) az egzisztenciális vagy spontán *communitas*, amelyet az összetartozás pillanatnyi élménye hoz létre, 2) amikor az előző spontán forma szervezettebbé, normatív társadalmi rendszer részévé válik; 3) az olyan *communitas*, amely utópisztikus társadalommodellek irányát részesíti előnyben. A *communitas* jellemzője így nemcsak a liminalitás, hanem egyúttal a marginalitás is.³⁹

szimbólumai, in BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*, Budapest, Panem, 1997, 675–711.)

³⁶ TURNER, Victor: Liminalitás és communitas, in ZENTAI Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*, Budapest, Osiris, 1997, 52–53.

³⁷ A numinózus mindenén kívül áll, „egészen más”, nem hasonlítható hozzá semmiféle emberi, a világmindenség semmilyen más jelensége. A numinózussal szemben az embert önnön teljes semmisségének érzése keríti hatalmába, úgy érzi, „csupán kreatúra”, vagy, miként Ábrahám mondta az Úrnak: „nem egyéb pornál és hamunál”. A szent mindig olyan valóságként nyilvánul meg, amely egészen másfajta, mint a „természetes” valóságok. Noha a nyelv a *tremendumot*, a *majestast* vagy a *mysterium fascinant* a természettől vagy az ember profán szellemi életéből kölcsönzött szavakkal fejezi ki, ez az analogizáló kifejezőmód éppen abból fakad, hogy képtelenek vagyunk az egészen mást megnevezni: a nyelv mindent, ami a normális emberi tapasztaláson túlmutat, kénytelen olyan szavakba öltöztetni, amelyek a normális tapasztalásból származnak. Vö.: RUDOLF, Otto: *The Idea of the Holy*, Trans. HARVEY, John W., Oxford, Oxford University Press, 1923. (Magyarul megjelent *A szent, az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*, Ford. BENDL Júlia, Budapest, Osiris, 2001.)

³⁸ Egy liminális periódusban levő társadalomban a szociális struktúrák hatályon kívül helyeződnek, a közösségi hierarchiák megbomlanak, és kialakulhat egy alkotó energiával teli közösség, amely új formákat, megoldásokat, emberi kapcsolatrendszereket teremt. A csoport maga keresi és alakítja normáit, és ezeket összeveti az aktuális társadalmi konvenciókkal. Ez a közösségi élmény speciális esete, a *communitas* – TURNER: *The Ritual Process*, 96–97.; *Lásd még* Uő.: *Passages, Margins, and Poverty*, 233.

³⁹ TURNER: *The Ritual Process*, 132.

Óvatosnak kell lennünk az átmenetiség élményének és az így megszülető *communitas*nak a leírásával, hiszen a teljes és kiforrott személyiségek *communitas*a mint a tisztán emberi viszonyok elidegenedésmentes állapota aligha tartható megállapítás. Azt sugallják ugyanis, hogy a struktúra személytelensége csupán maszk, ami alatt ott vannak a *teljes személyek*, és így csak az álarcot kell félretolniuk. Ennek nyomán a *communitas*t úgy is értékelhetnénk, mint valami evilági édeni, utópisztikus vagy millenárius állapotot, melynek elérésére a közösség és benne az egyén vallási tevékenységének irányulnia kell.⁴⁰ A megszelídített utópia csapdáját elkerülve sokkal inkább a *liminális tapasztalat drámaiságára* tegyük a hangsúlyt. Nevezetesen: hogy az átmenetiség vagy liminalitás folyamatában a lényeg abban rejlik, hogy feltöredezik és megnyílik a struktúra, amelyben a *létező megragadja létét*,⁴¹ és szembenéz újjászületésének lehetőségével és kockázataival.⁴²

Mindezekkel összefüggésben a jelenlegi (vész)helyzet különösen is felerősítheti az átmenetiségnek, a *liminalitás*nak korunkra vetített értelmezési lehetőségét. Röviden összegezve, a mai társadalmi életünk kontextusaként meghatározott liminalitás egyik, témánk szempontjából is releváns karaktere, a Bauman által bevezetett „*liquid modernity*” fogalma.⁴³ A fogalom egy olyan „cseppfolyós” állapotként (*liquid*) írja le a modern társadalmat, amelynek alapvető sajátsága a törekenység, az időlegesség, a sebezhetőség és a konstans változások iránti fogékonyság.

Ezekkel a változásokkal összefüggésben az egyén vagy egy adott közösség (bizonyos értelemben az egyházi és felekezeti közösség) identitása és annak tényezői korántsem statikusak már, hanem a változásra, a *valamivé válás* irányába beállítottak. Az identitás keresése így egy olyan életfeladattá is válhat, amelyben megannyi aktuális identitás alakítható ki a múlt lezárásának vélt vagy valós lehetőségeivel, az újrakezdekések és „újjászületek” gyakran csak illuzórikus és végtelenített, be nem teljesedő váradalmaival. Amennyiben ezek a folyamatok bizonyos elemi struktúrákat nélkülözve következnek be, akkor csupán az átmeneti helyzetek váltakozásairól van szó anélkül, hogy az identitást valós társadalmi és egyháztársadalmi keretek jelölhetnék ki. Az individualizációs hatások ebben az összefüggésben olyan nem kívánt eredményhez is vezethetnek, amelyben az identitásalakítás egyénivé válhat, a közösségi identitás-

⁴⁰ TURNER: *Átmenetek, határok és szegénység*, 681.

⁴¹ *Lét és létező* fogalmának különbségtételénél, a „létező megragadja létét” kifejezésben, Heideggerre utalunk. Ezt a különbséget Heidegger ontológiai különbségnek nevezi. Megkülönböztethető ugyanis a létező és annak alapja, azaz a lét: a lét a létező alapja, áthatja és felülmúlja azt. A lét maga transzcendens, túl van minden létezőn, egyszerre van róla tudásunk és nem-tudásunk is: „Nem tudjuk, a lét mit jelent. De ha megkérdezzük – mi a lét? –, már benne tartjuk magunkat a *van* megértésében anélkül, hogy fogalmilag képesek lennénk rögzíteni, hogy mit is jelent”. Vö. HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*, Ford. VAJDA Mihály et al., Budapest, 2004², 5.; A „létező megragadja létét” kifejezéssel azonban nem kívánunk következtetéseket maradni Heideggerhez. Tanulmányunkban éppen hogy szembehelyezkedünk Heidegger azon meglátásával, hogy az emberre, saját magára vezessük vissza a *lét* meghatározását mint a *jelenvalólétben* való egzisztenciális eszmélést.

⁴² FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: *Nélkülözhető-e a Heidelbergi Káté a Magyar Református Egyház életéből?*, *Sárospataki Füzetek*, 17. évfolyam, 2013 /4, 31–32.

⁴³ BAUMAN, Zygmunt: *Liquid Modernity*, Cambridge – Malden, Polity, 2000.

tól elszigetelt életprogrammá szűkülhet. Olyan kísérletezések indulhatnak meg a struktúrákat váltó vákuumhelyzetekben, az átmenetiségben (liminalitásban), amelyek nem ütköznek jelentősebb akadályokba. Ebben a helyzetben azonban vélhetően szembesülni kell többek között azzal is, hogy az eredmény meglehetősen bizonytalan és kiforratlan lesz, és így nem lesz képes hozzájárulni egy egzisztenciális biztonsághoz és stabilitáshoz, amelyet minden identitásképző folyamat ígér, és amivel áthidalhatóvá tehető a struktúraváltásból adódó törések és repedések.⁴⁴

Bauman a társadalomtörténeti korszakok résztvevőinek és társadalmainak viszonyulásait az *erdész*, a *kertész* és a *vadász* metaforájával írja le. A premodern kor szereplője az *erdész*, a modern koré a *kertész*, és a mostani (poszt)modern időszaké (*liquid modernity*) a *vadász*. A metaforát a mostani időszakunkra kibontva a következőképpen is érthetjük: a *vadász* viszonyulását környezetéhez, a természethez, az elejteni kívánt zsákmányhoz meghatározóan a gyors felélés és a pusztítás jellemzi. Itt már nem is a „zsákmány” elejtése, megszerzése az elsődleges cél, hanem maga a „vad” üzése, felhajtása.⁴⁵ Bauman a vágyakra is értelmezi a metaforáját, amelyben a premodern kor sajátosága a vágyak születése, a modern koré a vágyak beteljesedése, a *liquid modernity* pedig a vágyak fenntartása.⁴⁶

Baudrillard megfigyeléseivel tovább árnyalhatjuk a *liquid modernity* jellemzőit, mely szerint az átmenetiség állapotában, éppen a struktúrák felbomlása miatt, a társadalom résztvevői számára a tartalom gyakran elhalványodik, sőt ezzel együtt egyfajta közömbösség is kialakult. Ennek eredményeképpen az öncélúság veheti át a vezető szerepet, akár még a célok meghatározásában is. Így az operativitás mint eszköz olyan túlsúlyos szerephez juthat, amelyben gyakran a céltalan teljesítmény befejezetlenségének az ürje hatja át a folyamatokat. A működést a működtetés váltja fel, amelynek következtében az öncélúság próbál meg objektivizálódni.⁴⁷ Az olyan intézményi struktúrák vonatkozásában, mint az egyház, különösen is veszélyes lehet ez a folyamat. A szervezettség kereteinek döntő fontossága lehet a motivációk és célok meghatározása, az eszközök megfelelő alárendelése, amely valóban biztonságos értelmezési keretet adhat, tartós referenciákkal rendelkező narratívákat jelölhet ki a távlatok mérlegelésének képességével, és hosszú távú magatartási és normák szerinti mintázatokkal segítheti egy közösségnek vagy a közösség bármely egyéni szereplőjének az eligazodását az életben. Az egyház életében a hitelveknek vagy dogmáknak, amennyiben képesek betölteni útjelző szerepüket, akkor a határokat olyan módon érdemes megjelölniük, ami folyamatos szembesülésben és párbeszédben állhat az egyházi közösség sokrétű kontextusával, hiszen így válhatnak a hitelvek valós és hiteles referenciapontokká a liminális helyzetek megannyi nem várt fordulatában és tendenciái közepette.

⁴⁴ BAUMAN, Zygmunt: *Consuming Life*, Cambridge – Malden, Polity, 2007, 100–101.

⁴⁵ Uo., 98–100.

⁴⁶ Uo., 98.

⁴⁷ BAUDRILLARD, Jean: *A rossz transzparenciája*, Ford. KLIMÓ Ágnes, Budapest, Balassi – BAE Tartóshullám – Intermedia, 1997, 43.

A modernség (*liquid modernity*) bírálatára nézve egy másik karakterisztikus irányt is érdemes megemlítenünk. Erre izgalmas támpontok lelhetők fel Eric Voegelin munkásságában. Ennek főbb pontjai a liminalitás turneri koncepciójával összefüggésben az alábbiakra építve bontakozik ki: a kiindulási pontnál megkerülhetetlen az a klaszszikus tétel, hogy az embert alapvetően metafizikai helyzete határozza meg. Az ember *metaxy*,⁴⁸ azaz „köztesség”: az isteni és az emberi közötti feszültség. Ennek az *ontikus* kiindulópontnak az értelmében az ember valamennyi létszférával kapcsolatba kerül, és azoknak résztvevőjévé válik. Léttrendjét éppen úgy meghatározza a testisége révén az organikus és vegetatív valóság, mint az anyagi létezés, míg lelkében a *noétikus*⁴⁹ vonzerőnek köszönhetően az isteniben való misztikus részvételt tapasztalhatja meg. Ebből a mindent átfogó, gyakran hierarchikusan bemutatott karakterből vezethető le az ember *szintetikus* természete, amiből következik specifikus, racionális lény, *noétikus* meghatározottsága. A *noétikus* értelem a klasszikus filozófiai megközelítésben olyan kognitív erő, amely a rend és egyben a lét rendező, teremtő és formáló ereje. Ennek köszönhetően az ember vagy megvalósíthatja saját természetét, vagy teljesen elvétheti (ahogyan erre példa a modernség gnosztikus karaktere, a transzcendens alapoktól történő elszakíttottsága a 19. századi német filozófiában és a 20. századi politika vallásaiban). Az emberi létezés ebben az értelemben is közteség (*metaxy* vagy *liminalis* állapot, ami kívül áll és túlmutat rajta): elindulhat az isteni felé, de meg is tagadhatja azt, szembeszállva (*noszema*, a szellem betegsége) az őt meghatározó renddel, létrehozva így önmagára épülő mércéjét (szubjektív relativizmus).⁵⁰ A modernségbe érkező nyugati civilizációban a lélek elfordult az isteni alapoktól, amely egyenértékű a valóság elvesztésével, társadalmi rendezetlenséghez vezetett, amely Voegelin szerint a 20. század karakterisztikus vonása. Voegelin politika-filozófiai törekvése a diagnózis felállítása és a terápia megtalálása volt. Az újrakezdést nem az előrehaladásban, hanem a visszatekintésben látta. „A szellem válságra adott reakciója a szellem újraorientálása” egy régi tradíció nevében a klasszikus politikai filozófia és a középkori keresztyénség gondolati bázisán fogalmazódik meg. Voegelin a társadalmi cselekvés és politikai rend útját a platóni és arisztotelészi politika irányában jelöli ki. Itt válik ugyanis nyilvánvalóvá, hogy létünk rendjét a tudat rendjében találjuk meg (Platón ezt nevezi *anamnesis*nek).⁵¹ A modernség korában uralkodó rendetlenséggel szem-

⁴⁸ Lásd Platón *Symposium*ában Diotima alakját és szerepkörét. Voegelin Platón *metaxy* fogalmát használja annak a köztes állapotnak a leírására, amely két egzisztenciális állapot közötti létet jelent. A végtelen (*apeiron*) és véges vagy immanens és transzcendens találkozási pontja ez a „köztesség”. A *nous* kapcsolata a materiális valósággal.

⁴⁹ *Noétikus* az a működés, amelynek mozzanatai a működő szubjektum lelkében (elméjében) zajlanak, végeredményének a fizikai világban történő megjelenése esetleges. Ilyen az elméleti gondolkodás és az etikai cselekvés. A külső szemlélő észlelés útján ismerheti meg az externális működés mozzanatait és eredményét. A *noétikus* működés eredményéről a külső szemlélő gondolkodás vagy beleézés útján alkothat ésszerű feltevést, és a működés mozzanatait e feltevése alapján kísérheti meg rekonstruálni.

⁵⁰ VOEGELIN, Eric: *Die Neue Wissenschaft der Politik*, München, Anton Pustet, 1959, 100.

⁵¹ VOEGELIN, Eric: *Anamnesis, Zur Theorie der Geschichte und Politik*, München, Piper & Co., 1966, 11–12.

ben tehát újra mozgásba kell lendíteni az emlékezés munkáját, és így leküzdhetővé válik a rendetlenség a renchez történő visszatérésben.⁵²

Rövid összegzésként elmondhatjuk, hogy ma egy olyan időszakban élünk, amely a modernitással vette kezdetét. A modernséget a korábbi elemzésekkel együtt, Yves és Berger nyomán négy alapvető vallásos princípium szerint írhatjuk körül: 1) hanyatlás, 2) adaptáció és újraértelmezés, 3) konzervatív reakciók és 4) innováció. Egyszerre érvényesülnek a szekularizáció és az új vallási formák hatásai, míg a háttérben korunkat többek között masszívan meghatározza az emberi és isteni hierarchiák leépülése, az önspiritualitás különböző válfajai, a paratudományos kísérletek a „valóság” értelmezésére, a pluralizmus erői, a mindent átható mobilitás és a „*liquid modernity*” számos jelensége, amelyek különösen is sajátosan határozzák meg világunkat és ebben a helyzetben az egyház kontextusát.⁵³

*A hitelvek (dogmák) marginalizálódásának jelensége az egyház életében*⁵⁴

A mai egyházi életünkben a dogmák szerepének a minket körülvevő kulturális és szellemtörténeti meghatározottságban, a „*liquid modernity*”-ben – amelynek továbbra is jellemző alkotóelemei a relativizmus és individualizmus – jelentős kétségek támadhatnak. Megrengtek és egyre bizonytalanabbá váltak az abszolút igazságok és tudásunk alapjaira vonatkozó meghatározásaink. Ebben a tendenciában a dogmák szerepe is átértékelődik, hovatovább bizonyos értelemben elveszítheti korábbi létjogosultságát a gyakorlati egyházi életre nézve is. Másfelől a jelenlegi helyzetben a dogmák felértékelése is elképzelhető olyan fundamentalista törekvések szerint, amelyek a mostani világunk tendenciáival szemben egyfajta kizárólagossággal kívánnak fellépni. Ez a fajta egyoldalúság úgy tűnik, hogy csak komoly kockázatok révén kivitelezhető, amennyiben nincs meg az az alkalmazkodó képesség, amely, ha kell, akkor szakít a régi formákkal.

A kulturális, szociális, egyháztársadalmi, etnikai stb. repedések és törések olyan folyamatokat hívnak életre, amelyekben a tradicionális eszmék és értékek vonatkozásában akár egészen új mechanizmusok alakulhatnak ki. Kétségen felüli, hogy a dogmák, egy hagyományos nézőpontból, krízisbe kerültek. Gyakorlati szerepükre nézve a tapasztalatainkra épülő „expresszivizmusnak” történő megfelelések is jelentős szerephez jutnak.

⁵² FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: Nézőpont korunk liminális krízisének megértése, az axiális és ekumenikus kor definícióinak segítségével, különös tekintettel a vallásra és a keresztyénségre, in FAZAKAS Sándor – FERENCZ Árpád (szerk.): „*Krisztusért járva követségben...*”, *Teológia – Igehirdetés – Egyház-kormányzás, Tanulmánykönete a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2012, 269–282.

⁵³ Peter Berger szekularizáció és modernség felfogását használja. Lásd BERGER, Peter: *The Sacred Canopy*, New York, Doubleday, 1967.; és YVES, Lambert: Religion in Modernity as a New Axial Age, Secularization or New Religious Forms?, *Sociology of Religion*, 60. évfolyam, 1999/3, 303–333, 303.

⁵⁴ A problémával többek között átfogóan foglalkozik HEYDUCK, Richard: *The Recovery of Doctrine in the Contemporary Church*, Waco, Texas, Baylor University Press, 2002, 1–51.

Lindbeck megközelítésében a vallás sok esetben úgy működik, mint a kultúra vagy akár a nyelv.⁵⁵ Társadalomtudományi szempontból például az egyház úgy is meghatározható, mint egy vallási testület, amely számos formális és bürokratikus szerkezetnek megfelelhet. Az egyháznak ez az egyoldalú megközelítése sok esetben kiszolgáltatottabbá teszi az egyházfogalmat a kulturális együtthatóknak és az éppen uralkodó narratíváknak. Amennyiben Lindbeckkel továbbgondoljuk ezt a tételt, akkor egy (egyházi/felekezeti) közösség életének alakításában fontos szerepük lehet a dogmáknak is. Hitvallásos és egyéb megközelítések összefüggését is szem előtt tartva, nagyon elképzelhetetlen lenne dogmák nélküli vallásról beszélni. Éppen ezért a dogmák marginalizációjának jelensége az egyház életében óhatatlanul is olyan terület, amely megoldásra vár, hiszen számos konfliktus melegágyát jelentheti, ha az egyház nem szembesül az ebből fakadó hiátusaival. A hitelvek marginalizációja könnyedén dogmatikai amnéziához vezethet a gyülekezet életében. Különösen is így lehet ez egy olyan változásokkal, előre nem látható krízisekkel teli időszakban, amelyet a „cseppfolyósság” korábban bemutatott jellemzői hatnak át. Számos esetben előfordulhat, hogy önmeghatározásainkban nyilvánvalóan *református keresztyénként* definiáljuk magunkat, azonban egyházi létünk sokirányú szolgálatában már elsősorban nem a hitelvek azok, amelyek egységet kovácsolnak, hanem más irányba tolnak el a hangsúlyok (például a működtetés, különböző okok miatti öncélúság, céltalanságból adódó kapkodás), aminek következtében a körülményeknek történő gyors megfeleléseként kecsegtetnek kevésbé átgondolt megoldásokkal.

Fontos szempontként kell megemlítenünk, hogy egy felekezet hitelvi rendszere alapvetően elválaszthatatlan attól a történetiségtől, amelyben létrejött. Amikor a hitelvek az egyházi élet peremére sodródnak, akkor az egyház életében elinduló kóros jelenségek között mindenképpen találkozhatunk a dehistorizációs folyamatok nem kívánt és sok szempontból negatívan ható következményeivel, amely éppen a fentebb említett voegelin *emlékezés* hangsúlyának elvesztésében jelentősen hozzájárulhat a gyökértelenség kialakulásához, és így akadályok nehezítik az újraorientáltság történelmi kontinuitásba való beágyazódását. Ennek a negatív tendenciának az érvényesülésénél, az időtlenségnek olyan problémakörével kell számolnunk, amelyben a hitelvek narratív szerepének gyengülésével Isten örök ígéjére épített, a mában megszólaló üzenet érvényességét és hitelét fenyegeti veszély. A hitelvek és dogmák ugyanis egy olyan narratív formának is tekinthetők, amelyek segíthetnek megóvni Isten üzenetének átadásában az általánosító megfogalmazásoktól. Az ilyen objektivitásnak, adott esetben, sem konkrét kijelölt megszólítottja, sem pedig az adott időszakhoz köthető és aktualizált mondanivalója nem lesz kellőképpen kidomborítható.

A modern kor tendenciáinak ajánlatai szerint a konceptualizáció, az előfeltevések (amelyek később a vélemények pluralizációjába is fulladhatnak) összefüggéseiben különösképpen is szükség lenne a dogmák alkalmazhatóságára vonatkozó átgondolt stratégiára. Számottevően kellene mérlegelni ezeket a szempontokat is, amelyek a

⁵⁵ LINDBECK, George A.: *A dogma természete, vallás és teológia a posztliberális korban*, Ford. ITTZÉS Gábor, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998.

cselekvési módszerek új irányait jelölhetik ki a funkcionalitás és a véghezvitel összefüggéseire is fókuszálva.

Az egyház dogmái nagyon sok szempontból kategorizálhatók. A legegyszerűbbek az explicit és implicit, operatív és hivatalos formák szerinti felosztás, amelyek létrehozzák a dogmák rendszerét (rendszeres teológia). A rendszeres teológia azonban ebben a formában különösen is „élettelen” lehet, amely a már fentebb említett zavarokhoz, a dogmák részleges vagy teljes ignorálásához vezethet egy közösség részéről. Amennyiben a dogmákat nem kívánjuk elválasztani az életünk hétköznapi eseményeitől, akkor egy olyan „drámának” tehetjük a részesévé, amelyben kétségen felülívvé válik megkerülhetetlen szerepük. Hitvallásos alapokon az élő Isten velünk való kapcsolatának lehetnek a kísérői, mint egy „forgatókönyv”, amelyben Isten a „főszereplő”, és az egyház vele szimbioziszban van. Így jelentős szerepet kap az egyházzal alkotott fogalmunk is, hiszen elsősorban ezen múlik, hogyan és milyen szerephez jutnak a dogmák a református egyház mai életében is.

A hitelvek és dogmák ugyanis önmagukban aligha értelmezhetők úgy, mint egy önálló egységet jelentő, független tanrendszer. Olyan szimbolikus egységben van igazán jelentőségük, amely elválaszthatatlan az Isten népének közösségétől. Éppen ezért az egyházzal alkotott fogalmunk ezen a téren is döntő fontosságú, ugyanis amennyiben tapasztalatunk része a hitelveink marginalizálódásának jelensége, akkor ennek a folyamatnak súlyos ekklézológiai következményeivel is számolnunk kell.

Talán sokak számára merész lehet a problémakör interdiszciplináris, jelenleg vázolt megközelítése. Mégis ezek a szempontok jelzésértékűek lehetnek arra nézve is, hogy Isten történelmünkben ilyen összefüggésben is aktív módon van jelen. A tudományterületek párbeszédének világos megkülönböztetése határozott állásfoglalásokat sürgetnek abban a tekintetben is, hogy az egyház (hitbeli) valósága saját kategóriáinak (*krisztológia, szótériológia, pneumatológia, eszkhatólogia*) megfelelően tegyen hiteles bizonyosságot saját létében arra nézve, hogy Isten aktív, mindig elhívó akarattal van jelen az életében, és ebben az összefüggésben az egyház intézményesített dimenziója nem függetleníthető kontextustól és annak hiátusaitól.

Az antropológia, a szociológia és vallásszociológia megfigyeléseire is építve beláthatjuk, hogy a társadalom modernizációja nem jelenti a vallás feltétlen gyengülését vagy eltűnését.⁵⁶ Ami azonban egyre erősebben körvonalazódik, hogy a modernizációs (*liquid modernity*) folyamatokban a vallások számottevő átalakuláson, változáson eshetnek át. Itt elsősorban nem csupán az intézményesült rendszert érő próbatételekre kell gondolnunk, hanem a vallás tartalmi transzformációira is.⁵⁷ A vallások tartal-

⁵⁶ COX, Harvey: *Religion in the Secular City, Toward a Postmodern Theology*, New York, Simon & Schuster, 1985.; SHARMA, Arvind (ed.): *Religion in the Secular City, Essays in Honor of Harvey Cox*, Harrisburg, Pennsylvania, Trinity Press, 2001.; vagy BERGER: *The Sacred Canopy*, és Uő. (ed.): *The Desecularization of the World, Resurgent Religion and World Politics*, Grand Rapids, Michigan, Eerdmans, 1999.; Protestáns vonatkozásban lásd különösen is a 3. fejezetet: MARTIN, David: *The Evangelical Protestant Uprise and its Political Implications*, 37–50.

⁵⁷ DEKKER, Gerard: *Is a Reformed Belief Possible in the Post-modern Society?*, in HENDRIKUS, H. J. (ed.): *Reformed Encounters with Modernity. Perspectives from three countries*, Stellenbosch, ISSRC,

mát illető változások okainál felfedezhetjük a *liquid modernity* lelkületének azokat a törekvéseit is, amelyek a vallásba történő integrációt keresik.

A keresztyén, különösen is a kálvinista szemlélet szerint istenismeret és önismeret együttesen adhatja a keresztyén spiritualitás minőségileg mélyebb rétegeit, ami nem merülhet ki egyfajta idealizált szubjektivitásban, hanem az egész teremtett világ felé nyit, amelyet az Isten dicsőségének színtereként láthat meg egyfajta új *communitast* létrehozva a posztmodern kor *liminalis* (krízis) helyzetében. Ebben az értelemben a keresztyén lelkiség Isten kívánságának előtérbe helyezésével magára Istenre koncentrált, és egyben utat nyit személyes és közösségi értelemben is, hogy önmagunkon túllépve az egész kozmosszal együtt Istent dicsóítsuk. Ennek nem pusztán az egyházi, hanem ösztársadalmi szinten is olyan hatásai lehetnek, amelyek az értékek átalakulásának vagy éppen devalválódásának időszakában kipróbált és kivezető irányokat mutathatnak. Mindehhez ugyanakkor elengedhetetlenül fontos az az élet- és szeretetközösség, amelyet csak a Krisztussal való titokzatos egyesülés útján nyerhetünk el a Szentlélek munkájaképpen.⁵⁸

Mondanivalónk kidomborítására nézve elég csak néhány összefüggés erejéig Kálvin megváltástan-értelmezésére fókuszálnunk. Itt ugyanis nem hagyható figyelmen kívül, hogy mi Krisztusban (*en Christo*) lettünk örökbefogadott gyermekei Istennek: „Krisztus által vagyunk Isten fiai, szabadon és bizalommal kiálthatjuk: Abbá, Atyám!”⁵⁹ Krisztus adventjében a hit által minden eddiginél jobban megnyílik az út Isten mint Atya felé.⁶⁰ Isten Atyasága csodálatos metafora arra nézve, hogy megérthessük, ki is Isten a megváltásunkban. Félelem helyett így a bizalom felé mozdulhat el az életünk. Mindezekén túl azonban, amikor a kálvini értelmezésben vizsgáljuk az örökbefogadás tanítását, akkor kitűnik, hogy Kálvin kétséget kizáróan egyedül Krisztusban látja meg ezt a köteléket: „olyan kötelék, amellyel az Isten atyai kegyességéből magához fűz minket”.⁶¹ Kálvin értelmezése így Jézus Krisztus közbenjárói tisztét megnyitja a lehető legteljesebb következtetések irányába, ami tulajdonképpen a mi megváltott életünket és a Lélek általi Istenben való részesedésünket jelentheti. Az Istenben részesedés fókuszja a megváltásban a Krisztussal való közösségben van, amelyet a keresztyén ember egzisztenciájának legfőbb alapjává tesz Kálvin, megalapozva ezzel a keresztyén spiritualitás *unio mystica cum Christo* gondolatát. Az ember olyannyira részesévé válik, hogy „saját testébe oltván minket, nemcsak az ő összes javainak, hanem a saját javainak a részeseivé is tesz bennünket”.⁶² A Krisztussal való csodálatos közösség (*unio mystica*) nem csupán hozzátartozást jelent, nem csak a hozzá fűződő „szövetségkapcsolatról” és az ebből fakadó Krisztus-követésről van szó, Kálvin a

2001, 150.

⁵⁸ FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: „Mert aki meg akarja menteni az életét, elveszíti azt”, in ZSENGELLÉR József – KODÁCSY Tamás – ABLONCZY Tamás (szerk.): *Felelet a gondolatokra, Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2016, 154–168.

⁵⁹ Institutio, 2.14.5

⁶⁰ Uo., 3.2.30.

⁶¹ Uo., 3.2.32.

⁶² Uo., 3.2.24.

Szentírás alapján „egy testté olvadásról”⁶³ beszél. „Erre vonatkozik az a szent viszony is, amely által testté lettünk az ő testéből és csonttá az ő csontjaiból (Ef 5, 30) és teljesen eggyékké ő vele.”⁶⁴

Ezeket a nézeteit Kálvin igyekezett alátámasztani a sákramentumok értelmezésénél is. Krisztus mind a két szentséget (keresztség és úrvacsora) a vele való folyamatos közösségre jutás érdekében rendeli el az egyház életében. A látható jelek (*res signum*): a víz, a kenyér és a bor Krisztus testét, vérének és értünk hozott áldozatát reprezentálják (*res signata*), annak tényét jelenítve meg – még a „legtompább elméknek” is –, hogy mennyire valóságos is ez az egyesülés: „a lelkek éppen úgy táplálkoznak a Krisztussal, mint a kenyér és a bor táplálja a testi életet”.⁶⁵ A keresztség a jele annak, hogy titokzatos módon egyesültünk Krisztussal. Az úrvacsorával élésünk megisméltető folyamata olyan jel a számunkra, ami meggyőző erővel adja tudomásunkra, hogy létünk ebben a titokzatos egyesülésben találja meg igaz értelmét és életét. Ez olyan igazság, amelyből részesedve a Krisztus igazsága lehet a miénk.⁶⁶

Kálvin *unio mystica cum Christó*ról szóló tanításában így tulajdonképpen választ találhatunk a posztmodern, „cseppfolyós” közegben élő ember azon törekvéseire is, amelyekben a kapcsolat, a valahová tartozás utáni vágy úrje megtelik, és élő gyakorlatot eredményez az egyház hitbeli valóságában, az Isten tisztelésének liturgikus és hétköznapi értelmében is. Ebből a szempontból különösen is figyelemre méltó szerephez jut a megélt, élő hit és annak megvallása,⁶⁷ a hitvallásaink.

Isten igazságára ma is csak azzal a hittel és hitvallással juthatunk el, amit Isten az Ő igéje által ébreszt bennünk. Ez a hit pedig élő kapcsolatot jelent az élő Istennel. Ez a hit nem betanult igazságokat ismételt, hanem minden körülmények között készséges arra, hogy önmagáról alkotott képzetait megkérdőjelezze. Egy kérdező hit. Mert az olyan hit, amely már nem gondolkozik, egy idő után hiteltelenné válik. A hit, amelyik nem gondolkozik, megszűnik önkritikus lenni. Saját képzeteinek kritikája nélkül azonban a hit egy idő után már nemcsak önmagát nem fogja érteni, hanem Istent és a környező világot sem.⁶⁸

A mai Magyar Református Egyház hitbeli valóságában, teológiájában és tanításában, különösen is a határhelyzetek kiélezett drámai pontjain olyan párbeszédre van szükség, amelyben nem hagyható figyelmen kívül az a sokféleképpen leírható kontextus, amelyben az egyház él és végzi Istentől rendelt küldetését. Ebben a párbeszédben az egyik oldalon a létező ember áll, aki létezésének általános körülményeiből adódóan veti fel kérdéseit a másik oldalon álló feltétlen isteni fenség előtt. Mindennek a tétje – Kálvinnal szólva – nem több és nem kevesebb, mint Isten és magunk

⁶³ Uo., 3.2.24.

⁶⁴ Uo., 3.1.3.

⁶⁵ Uo., 4.17.1.

⁶⁶ FÜSTI-MOLNÁR: Mert aki meg akarja menteni az életét, 154–168.

⁶⁷ „Szívvel hiszünk az igazságra és szánkkal teszünk vallást az örökéletre” Róm 10,10.

⁶⁸ JÜNGEL, Eberhard: Das dunkle Wort vom »Tod Gottes«, in Uő. (hrsg.): *Von Zeit zu Zeit*, München, Kaiser, 1976, 18kk.

ismeretének megbonthatatlan egysége.⁶⁹ És ebben az egységben döbbenünk rá, hogy a mai strukturált világunk megfelelés logikájára éppúgy rászorulunk, mint a kegyelem ökonómiájaként életre hívott túlaradás logikájára.

Az egyház tulajdonképpen mindig egy sajátos hitvallásos helyzetben áll, hogy alapjait – mindent megelőzően és mindent meghaladóan – az *inkarnáció* határozza meg. Az inkarnáción keresztül szólít meg Isten az ő Igéjében személyes és történeti értelemben is, amiről az egyház teológiája vallja, hogy isteni és emberi. Okkal szól így „a magasságos és felséges, aki örökké lakozik, és akinek neve szent: Magasságban és szentségben lakom, de a megrontottal és alázatos szívűvel is, hogy megelevenítsem az alázatosok lelkét, és megelevenítsem a megtörtek szívét” (Ézs 57,15). Ebből a nézőpontból a keresztyén küldetés és az egyház feladata úgy is értelmezhető, mint *liminális helyzetbe szólítás*, amiben az *Egészen Más* jelenik meg, megteremtve ezzel a kontextus változásaival a kapcsolódási pontot. Ebben a vonatkozásban pedig, Isten és az ember „drámájában”, a hitelveknek kiváltképpen is olyan aktív szerep jut az egyház igehirdetésében és életében, amelyben nem mint valamilyen külső szabályozó elv, hanem a dráma szerves elemeként válik narratív eszközzé, így nemcsak a kiváltó hatások összefüggéseiben van szerepe, hanem arra a közege is rávilágít, amely artikulálja.⁷⁰

A mi világunkban is aktívan cselekvő Isten kívánja meg az egyháztól az olyan holisztikus ismeretet, amelyben a „drámának” nem csupán egyes részletei válnak hangsúlyossá, hanem világos képet tudunk alkotni a szereplőkről, a karakterekről és a körülményekről is. Az Istennel és egymással történő interakció értékelődhet így fel, amelyben a különböző természetű „játzmák”, legyenek azok episztemológiaiak, ideológiaiak vagy (egyház)politikaiak, vagy éppen csak hétköznapijaink kiélezett problémás (vész)helyzetei, a helyükre kerülhetnek Isten „drámájában”. Ebből a szempontból is az egyház csak úgy lehet jel, amelyben nem önmagát reprezentálja, hanem mindenek felett hirdeti (akár a megszokott formáktól függetlenül is) Isten velünk létének legdicsőségesebb tényét, hogy ő megosztotta a világgal saját magát Fiában, Jézus Krisztusban. Ennek nemcsak tényként való rögzítésére vagyunk hivatottak, hanem akár vészterhes körülményeinkkel együtt arra is, hogy a Lélek által éljük meg ennek tartalmi valóságát: a Krisztus tagjaként, felkenetésének részeseként, nevéről vallást téve, magunkat élő hálaáldozatul neki szánva, és ebben az életben a bűn és az ördög elleni szabad lelkiismerettel való küzdelemben.⁷¹

⁶⁹ KÁLVIN: *A keresztyén tanítás rendszere*, I. kötet (1909), 37–39.

⁷⁰ FÜSTI-MOLNÁR: *Nélkülözhet-e a Heidelbergi Káté*, 35–36.

⁷¹ Heidelbergi Káté (továbbiakban: HK) 32. kérdés-felelet.

Görföl Tibor

AZ EGYSÉG SZENTSÉGE – FESZÜLTSEGEK FORRÁSA

A katolikus liturgia az internet világában

Az elmúlt hónapokban kialakult járványhelyzet természetszerűleg katolikus körökben is sokféle vita tárgyát alkotta, nem utolsósorban az eucharisztia ünneplésével kapcsolatban. Abban sincs semmi meglepő, hogy a liturgikus kérdések sokkal tágabb összefüggésbe ágyazódtak, és igazán csak ebben a szélesebb körű kontextusban érthetőek meg.

Már a járvány miatt meghozott intézkedések első napjaiban általánosan érzékelhető volt a helyzet értelmezésének igénye: már az első időben egymást érték azok a sokszor meglehetősen hangzatos megállapítások, melyek szerint a világjárvány abszolút választóvonalat jelent, amely után semmi sem folyhat ugyanúgy tovább, mint korábban, az egyházak életében sem: a válság akkora fordulatot hozott magával, és oly sok mindenre rávilágított, hogy viszonylagos normalizálódás esetén sincs már hová visszatérni. A körülmények értelmezői uralásának igényével szemben óvatosságra intő hangok is megszólaltak, de jellemző módon csekélyebb figyelmet kaptak, ahogyan mintha az sem részesült volna kellő figyelemben, hogy a legjelentősebb katolikus filozófiai és társadalomtudományi gondolkodók nem siettek a helyzetértékeléssel.

Az első hetek eltelte után az egyik fő kérdést a modernitáshoz fűződő viszony problémája kezdte jelenteni. Vajon mikor és miért tekinthető igazán modernnek a katolikus egyház? Akkor, ha a természettudósok véleményére hallgatva és az állami intézkedéseknek eleget téve radikálisan beszünteti a nyilvános liturgiákat, vagy, éppen ellenkezőleg, akkor, ha a természettudománnyal és a politikai hatalommal szembehelezkedve alternatív ellenkultúrát kínál, és igenis megtalálja a módját az eucharisztia nyilvános ünneplésének? A kérdés azért is merülhetett fel ilyen súllyal és éllel, mert az első hetek után egyre általánosabbá vált az a diagnózis, mely szerint a szokatlan és rendkívüli körülmények között az egyházak saját relevanciahiányukkal kénytelenek szembesülni: a járvány értékelésében, a társadalmi, gazdasági, kulturális és egyéb dimenziók felmérésében az egyházak képviselői gyakorlatilag nem játszottak szerepet, a véleményük nem volt fontos, nyilvános vitákban nem kaptak szerepet, és be kellett érniük azzal, hogy eleget tesznek a hatalom képviselői sokszor foghegyről odavetett, vagyis az egyházak jelentőségével szemmel láthatóan nem számoló megjegyzéseinek (utóbbit különösen a német és francia katolikus nyilvánosságban nehezményezték). Mindenesetre sokszor úgy tűnt, hogy az egyházi stratégia kérdése nagyrészt a relevanciavesztés tünetének fényében vált különösen hangsúlyossá.

Az első hetek után azonban másféle vélemények is érzékelhetőek voltak, és a sokkhatás jelein kívül egyéb benyomások is szóhoz jutottak. Megjelentek a színen olyan társadalomtudományi értékelések, amelyek szerint szó sem lehet arról, hogy a járványhelyzet alapvetően megváltoztatná vagy változásra kényszerítené a nyugati társadalmakat, mivel egyrészt a társadalmak annyira restek, hogy néhány hónapnyi rendkívüli helyzet nem vált ki belőlük hosszú távú reakciót, másrészt a válságkörü-

ményekre ugyanúgy a szolidaritás és a versengés, az összefogás és a széthúzás sokrétű cselekvésmintájával reagálnak, mint bármilyen egyéb, nem válságjellegű helyzetre. Ezekkel a szociológiai értékelésekkel párhuzamosan az egyházakon belül is előtérbe kerültek azok a hangok, amelyek szerint a rövid lefutású krízis után a megszokott viszonyok visszarendeződésével lehet majd számolni.

Talán azonban mégsem ezek a belátható időn belül visszarendeződést feltételező jóslatok és a kialakult körülmények rendkívüliségéből jócskán visszavevő diagnózisok váltak mérvadóvá, mivel a katolikus egyházban meglepően nagy hullámokat kavart néhány magas – és jónéhány kevésbé magas – tisztséget betöltő személynek az a nyilatkozata, amelyben a vallásszabadság megengedhetetlen korlátozását fedezték fel az istentiszteleteket tiltó járványügyi intézkedésekben, sőt egyenesen a „láthatatlan ellenség” térnyerését állapították meg. Ez a nem túl bölcs nyilatkozat, amely liturgikus szabadságot követelt az egyháznak, azért is válthatott ki megdöbbenést, mert az egyházi közvélemény mégiscsak rendkívülinek tartotta a kialakult helyzetet és a liturgikus korlátozásokkal együtt jogosnak vélte az érvényes előírásokat. Az a hang sem némult el teljesen (főként az amerikai katolicizmusban), amely az egyházi életet korlátok közé szorító intézkedések hátterében egyenesen „koronahisztériát” látott, és ünnepelte a liturgikus tilalmak miatt jogi lépéseket fontosnak tartó kezdeményezéseket, de ez a hang összességében kisebbségi maradt.

Függetlenül azonban attól, hogy milyen válaszok születtek az egyházi modernség kérdésére, magától értetődően különösen nagy érdeklődés övezte azt a problémát, hogy a válsághelyzetben egyáltalán milyen jelentőséget kell tulajdonítanunk az eucharisztia közösségi ünneplésének. A vélemények, mondani sem kell, e téren is igen szétartóak voltak. Egyesekben az a gyanú merült fel, hogy az eucharisziát központi (ha nem egyenesen az egyedüli) kérdésnek tekintő felfogás az egyházi élet, a keresztény létezés és a kortárs katolicizmus teljesen egyoldalú megítélését tükrözi, mintha a templomok bezárásával az egyház egész élete zárt kapuk mögé szorult volna. Hát nem sokrétűbb a katolikus valóság annál, hogy a templomok falai közé lehetne szorítani, tették fel a kérdést sokan, és nem kellene-e többet foglalkoznunk az élő hitoktatásból kieső gyerekekkel, a szentségek húsvéti felvételére készülő családokkal, az egyedülállókkal, az idősekkel vagy éppen azokkal, akiknek hirtelen rengeteg szabadidejük lett, s joggal várnak kulturális és intellektuális tartalmakat az egyházuktól? Mindenesetre a fő hangsúly a nyilvános szertartások és az eucharisztia kérdésére esett, ami persze tanulságos következményekkel járt.

Először is kiderült, milyen könnyen kapnak lábra szélsőséges és különleges javaslatok, s elgondolkodtató volt, vajon miféle teológiai meggyőződéseket vallottak azok, akik efféle felvetésekkel álltak elő. Köztudomású, hogy a katolikus egyházban az eucharisztia ünneplése csak az egyházi rend szentségében, konkrétan a papságban részesült személy vezetésével lehetséges, magyarán misét csak felszentelt pap mutathat be. Egyes teológusok, még neves egyetemekről is, mégis olyan ajánlásokat fogalmaztak meg, amelyek értelmében keresztségüknél fogva a katolikusok most egyetemlegesen képessé válnának a szentség ünneplésére, sőt akár a televízió vagy a

számítógép képernyője elé helyezett kenyeret és bort maguk is szentségi valósággá változtathatnák át. A felvetés teljes képtelenség a katolikus teológia fényében, mégis jól rávilágít arra, hogy minden megoldás szóba került a legalább látszólagos normalitás megteremtése vagy helyreállítása érdekében. Ezek fölött a kérészetű teológiai vélemények fölött nem is volt nehéz napirendre térni.

Kevésbé volt könnyen megítélhető az a javaslat, mely szerint ha a hívők nem is tudnak eljárni a templomba, családonként arra kijelölt személyek elvihetnék szeretkeiknek az eucharisziát, hogy ily módon biztosítsák a szentségben való részesülés lehetőségét. Ennek természetesen nem lett volna elvi akadálya, a járvány elleni védekezés gyakorlati szempontjai miatt mégsem alakult ki ilyen gyakorlat. Arra mindenesetre jó volt a felvetés, hogy elgondolkodtatta a teológusokat az eucharisztia jelentőségéről. Nem sokkal a családi körben szétosztható (vagy gúnyosan elvitelre kértnek nevezett) eucharisztia gondolatának felbukkanása után egyesek arra intettek, hogy helytelen ennyire centralizálni ezt a szentséget, mert olyan Krisztus-központú (sőt *krisztomonista*) szemléletmódnak válhatunk áldozatává, amely folytonosságot lát az egyedül fontosnak beállított Krisztus és a képviselőjével megbízott hierarchikus papság között, s ezzel egyoldalúan intézményesíti és hierarchizálja az egyházat. Az idevágó ellenvetések szerint ugyanilyen fontosnak kell tartanunk a Szentlélek cselekvését is, és az interneten vagy televízió előtt figyelemmel kísért liturgiák a Lélek közösségteremtő tevékenysége miatt az eucharisziában való részesülés nélkül is kegyelmi tapasztalatot tudnak nyújtani a szemlélők számára. Szükség van valós eucharisztikus ünnepre, de a határait hatalmasra tágítja az a pneumatológiai dinamika, amely egységbe tudja összefűzni a képernyők előtt ülő katolikusokat.

De még e viszonylag józan és előrevívő szempont megfogalmazóinak is azzal kellett szembesülniük, hogy (főként német nyelvterületen) egyáltalán nem mindenki szemében voltak elfogadhatók az „egyszemélyes”, nép nélkül bemutatott, azaz kizárólag a pap jelenlétében zajló eucharisztikus ünnepek. Mivel a 20. század dereka előtt általánosak voltak az ilyen típusú „magánmisék”, egyesek szemében félő volt, hogy a nép hiányában végzett liturgiák visszacsúsztatják az egyházat a közösségi elv térnyerését megelőző századok világába (egészen más helyzetben voltak persze a bizánci rítusú katolikusok, akik körében a pap egymaga nem is végezhet liturgiát). Ezzel kapcsolatban idővel meghonosodott a pejoratív értelmű „retrokatolicizmus” kifejezés, annak jelölésére, hogy a „magánmisék” egy letűnt világ idejétmúlt megnyilvánulásai, amelyeket az sem ment, ha történetesen a modern technika segítségével mások számára is láthatóvá, szemlélhetővé válnak. Ha ellenirányú jelenséget kellene megnevezni, talán arra lehetne utalni, hogy voltak olyan szerzetesi közösségek, amelyekben pontosan az eucharisziában való részesülés általános lehetőségének hiánya döntötte el azt a – látszólag nem túl fontos, ám nemcsak szimbolikus értékű – kérdést, hogy nagypénteken, amikor a katolikus egyház nem mutat be eucharisztikus liturgiát, a szerzetesek részesüljenek-e mégis a szentségben: volt olyan közösség, amelynek tagjai évekig nem jutottak dűlőre a kérdésben, a szolidaritás jeleként most mégis könnyen lemondtak a nagypénteki eucharisziáról.

Sok minden egyébről is szót lehetne persze ejteni. Arról, hogy sok buzdítás hangzott el az egyéni imaélet elmélyítésére és a családok vallásosságának átgondoltabb megszervezésére – mégis kevés kreatív segédlet vált elérhetővé kisebb gyerekeket nevelő családok számára; arról, hogy gombamód elszaporodtak a különböző koronateológiák és teológiai munkacsoportok járványügyi reflexiói – a jelek szerint mégis kevés olyan meglátás született, amely túlélheti a járvány időszakát; vagy éppen arról, hogy sokféle történeti vizsgálódás, korábbi járványok egyházi kezelését áttekintő elemzés látott napvilágot, és sokan kihasználták a helyzetet arra, hogy emlékezetbe idézzék az emberi egzisztencia törekenységét és esetlegességét – ám az a jovialitás vagy éppen vehemencia, amellyel az emberi törekenységről beszéltek, nem éppen megrendülést váltott ki azokból, akik hallgatták őket.

Mindezek után a magam részéről öt olyan tényezőt tudok kiemelni, amelyet különösen elgondolkodtatónak tartok a katolikus reakciók tükrében. Először is azt, hogy az egység szentségének számító eucharisztia ünneplésével kapcsolatban újra csak az a nagyfokú polarizáltság mutatkozott meg, amely egyébként is jelen van a katolikus közegben éppúgy, mint persze a társadalom számos területén és egészében. Az eucharisziával kapcsolatos viták rávilágítottak az egyházi egység törekenységére, azokra a hajszálrepedésekre, amelyeket rendszeresen tapasztalhatunk. Még látszólag mellékes tényezők is komoly gondokat okozhatnak: mivel a járványra való tekintettel minden hívőnek a saját kezébe vett eucharisziát kell magához vennie, egyes közösségekben komoly fejtörést okoznak azok, akik lelkiismereti okokra hivatkozva követelik, hogy a nyelvükre kaphassák a szentséget, amivel máris elriasztják azokat, akik ebben járványügyi kockázatot látnak – apróságnak tűnik a dolog, de tünetértékű.

Másodsorban fontosnak tartom, hogy az eucharisztia teológiájának mélységeiből meg tudott mutatkozni valami azok állásfoglalásában, akik azt hangsúlyozták, hogy az egyház liturgiájának mindig van kozmikus dimenziója, az eucharisziát minden alkalommal mindenkiért, minden emberért és így a távollévő hívőkért is bemutatják, és most, amikor csak keveseknek áll módjukban közvetlenül részt venni a szertartásokon, mindenki behatóbban átgondolhatja az egyház liturgiájának kozmikus és egyetemes jelentőségét, amely mindenki életére közvetlen hatást gyakorol. Ezzel összefüggésben szintén világossá vált, hogy a liturgia kérdése mindig csak tágabb összefüggésben közelíthető meg, és minél inkább hiányzanak a tágabb kontextusok, annál nagyobb az esélye az egyoldalúságoknak és a szükségtelenül polemikus állásfoglalásoknak.

A járványhelyzetnek köszönhetjük, hogy talán jobban meghallottuk azok hangját, akik szerint a keresztyéneknek többet kellene foglalkozniuk azokkal, akiket keresőknek szokás nevezni, akikben olyan intellektuális, spirituális és kulturális éhség munkál, amelyet sokszor könnyebben ki tudnak elégíteni az egyházak falain kívül, mint belül. Hol van korunk Galileája, hol találkozhatunk ma a Feltámadottal, hol várja a feltámadt Jézus a tanítványait, tette fel valaki a kérdést húsvét tájékán, majd azt a választ adta: a keresők alkotják korunk Galileáját, a Feltámadottal való találkozás helyét, nekik kell kiemelt figyelmet szentelnünk. A kialakult helyzetben azon is

érdemes eltöprengenünk, hogy milyen digitális és fizikai módjait találtuk meg eddig az ilyen keresők könnyebb elérésének.

Negyedsorban érdekes, hogy a világjárvány mintha elsősorban nem is önmagában lenne probléma, hanem főként rávilágítana arra, hogy milyen sokféle egyéb probléma vesz körül minket. Az egyházak intellektuális és spirituális ajánlatainak kérdésétől kezdve a megugró kínai válásokon és a hazai gyermekbántalmazási esetek számának emelkedésén át az egészségügy és az oktatás helyzetéig bezárólag egész sor olyan szférával szembesülhettünk, ahol a járvány reflektorfénye a sötétebb sarkokba is bevilágított, és most érdeklődve várhatjuk, mire megyünk ezzel a friss (bár nem mindig kívánatosnak tűnő) világossággal.

Az utolsó szó pedig legyen a pozitivitásé. Az elmúlt napokban a nyugati nyilvánosságban jól ismert katolikus szellemek váratlan módon egészen pozitív hangvételű nyilatkozatokat tettek: volt, aki a társadalmi szakadékokat és törésvonalakat legalább időlegesen áthidalni képes szolidaritás megragadó megnyilvánulásaival szembesült, és volt, aki a járványhelyzetre adott egyházi válasz meglepő kreativitását domborította ki. Az előzőekben tartózkodtam attól, hogy neveket rendeljek a különböző állásponthoz, de végül nem tudom nem megemlíteni, hogyan olyan eltérő vérmérsékletű és látásmódú nyilvános katolikus gondolkodók tettek egészen pozitív nyilatkozatokat, mint amilyen a kanadai Charles Taylor és a svájci Martin Werlen. Hogy ezek a kiemelkedő gondolkodók „optimista” végkövetkeztetésre jutottak, az számomra fontosabb hozadéka az elmúlt heteknek, mint a liturgikus kérdésekben zajló torzsaladás nagyfokú polarizáltságról tanúskodó folyamata. A gond csak az, hogy míg a liturgikus viták zaja mindenkihez eljut, a más regiszteren megszólaló Charles Taylorra továbbra is süket lesz az egyházi közélet.

Kereskényi Sándor TÁVOLRÓL SEM UGYANAZ!

Bármilyen témáról is legyen szó, a protestáns teológusoknak, lelkipásztoroknak oktatásuk során beléjük oltott, olykor kényszerű kötelessége, hogy eleget tegyenek olvasóik, hallgatóik elvárásának, akik tájékoztatást várnak a felől, hogy reformátor őseink a témafelvetésben említett helyzetben milyen iránymutatást nyújtó gondolatokat fogalmaztak meg, és azokat hitelesítve miképpen cselekedtek.

Járványról és az abban elvégzendő lelkipásztori szolgálatról lévén szó, három rövid példával elégítem ki ezt az igényt.

Emberek százai hagyták el Wittenberget, amikor 1527 augusztusában pestis ütötte fel a fejét a városban. Luther Márton és felesége, az áldott állapotban lévő Katharina kifejezetten azért döntöttek a maradás mellett, hogy ápolják, erősítsék a fertőzötteket, és vigasztalják az elhunytak hozzátartozóit.⁷²

Kálvin János Genfben végzett szolgálata idején a pestis nem kevesebb, mint öt alkalommal pusztított a városban. Kálvin, életét kockáztatva szervezte meg a szenvedők látogatását és ellátását. Gyűjtést rendezett, és külön épületet jelölt ki a pestisben szenvedő betegek – helyiek és a város falai között védelmet remélő menekültek – számára. Munkatársai örömmel számoltak be arról, hogy áldozatos munkájuk láttán mily sokan tértek meg. Kálvin szívbemakoló, szenvedélyes igehirdetésekkel szolgált elhunyt hívei koporsója mellett.⁷³

Heidelbergre 1566-ban sújtott le a pestis. A város lakossága, beleértve az udvari méltóságokat, tömegesen hagyták el a települést. Olevianus Gáspár főpásztor és Ursinus Zakariás a járvány elmúltáig ápolták, gondozták a szerencsétlen betegek testét és lelkét.⁷⁴

A XVI. század tudományos, technikai felkészültségének ismeretében bátran elmondhatjuk, hogy hitünk fentebb nevezett és sok ezer névtelen hőse esetében fel sem merülhetett a távistentisztelet kérdése. Feltehetően szemtől szembe, esetleg elégtelen védőeszközökkel felszerelve végezheték vigaszt nyújtó szolgálatukat, és betegektől zsúfolt tereken, utcákon hirdették a szerető Isten csapások között is enyhülést nyújtó jelenlétét.

Példátlan, 2020 tavaszán bekövetkezett helyzetünkben buzgón kereshetünk, és a megfelelő szavak, kifejezések begépelését követően, modern eszközeink segítségével másodperceken belül rátalálhatunk azokra a bibliai történetekre, illetve hitvallásainkban található igazságokra, melyek megoldást kínálnak. Mire? Arra, hogy felidéz-

⁷² WITVLIET, John D. – SNYDER, Noel – CORNOU, María – JANG, Chan Gyu: *Pandemics and Public Worship Throughout History*, *worship.calvin.edu*, 2020. 03. 23. URL: <https://worship.calvin.edu/resources/resource-library/pandemics-and-public-worship-throughout-history> Utolsó letöltés: 2020. 03. 23.

⁷³ PARSONS, Burk (ed.): *John Calvin, A Heart for Devotion Doctrine & Doxology*, Orlando, Florida, Reformation Trust Publishing, 65.

⁷⁴ CLARK, Scott R.: *Caspar Olevian and the Substance of the Covenant*, Grand Rapids, Michigan, Reformation Heritage Books, 2008, 20.

zük, mi volt az oka, valamint kezelésük testi és lelki módja azoknak a járványoknak, melyek ötszáz, kétezer, vagy háromezer-ötszáz évvel ezelőtt sújtották az akkor élő híveket és ellenségeiket. Ezzel a hasznos és dicséretes kutatással, konzekvenciáinak levonásával azonban egy tapodtat sem léptünk előre.

Ezzel el is érkeztünk Fazakas professzor úr vitaindító írásának számomra kulcsfontosságú kihívásához. Átgondolásra készítő utalásai és az azokra adott válaszkísérletek, az alaposan bejáratott, hitvallásainkkal biztonságosan kivédhető magyarázatoknál sokkal mélyebb kérdéseket hoztak felszínre. Ő így fogalmazta meg: „Az eddig elmondottak alapján szükséges néhány következményt átgondolni és néhány gyakorlati kérdést megfogalmazni, tekintettel úrvacsora gyakorlatunkra – szükség-helyzetben és szükséghelyzetben kívül egyaránt.”

Az idézett szövegrészből úgy tűnik, hogy kizárólag az úrvacsorai gyakorlatra kíván fókuszálni, ugyanakkor, írása második szakasza előtt számos olyan kérdést vet fel, melyek – bár alig észrevehetően megbújnak a „távúrvacsora” és egyáltalán a sákramentum értelmezésének tisztázásra váró ügye mögött –, valójában ahhoz hasonló, elvarratlan kázusokat feszegetnek.

A teljesség igénye nélkül, Fazakas professzor úr írását és az arra reagáló hozzászólásokat figyelembe véve, azokat saját meglátásaimmal kiegészítve igyekszem röviden megfogalmazni azokat a gondolatokat, melyek az elmúlt hetek során kihajtottak bennem. Izgalommal és megelégedett hálával várom e hajtások megerősítését, méregtelenítő permetezését vagy visszametszését mindazok részéről, akik akár búzának, akár konkolyoknak tartják őket.

a) *Tartós berendezkedés „a templomtérben összegyülekezett gyülekezet nélküli istentisztelet műfajára”.*⁷⁵ A jelenlévő technikai személyzet és érdeklődő gondnokok, presbiterek számát (3-10 fő) tekintve a felvételek során a nagyobb gyülekezetek létszáma is arra a szintre redukálódik, mely számos település templomában, imaházában az átlagos hétköznapi vagy vasárnapi templomba járók számával egyenlő. A templomtérben tehát a felvételek közben jelen van egy gyülekezet! Nem műfajváltás, hanem létszámváltozás történik. Az istentisztelet ott, akkor: marad az, ami.

b) *A táv-istentisztelek „ekkléziológiai minősége”,* ha egyáltalán megengedhetjük magunknak a minősítést, a televízió közvetítet alkalmakhoz hasonló értékkel bír. Érzelmi szempontból kétséget kizáróan közelebb állnak azokhoz, akik az adott templomba járnak, összehasonlítva azokkal a nézőkkel, akik először „kóstolnak bele” a számukra idegen szószerken, pulpitus mögött álló, ismeretlen lelkész szolgálataiba. Amennyiben definiáljuk az ekkléziológia szót, és a bibliai tanítás szemszögéből vizsgáljuk a távistentiszteletet, a kérdés kiüresedik, hiszen a Biblia nem minősítheti ezeket az újfajta formai, logisztikai kereteket.

c) *Mi az, „amit biztosítani képes a technika, illetve az online közvetítés – és mi az, amit nem?”* A távistentisztelet, ha nem is a megszokott minőségben, mégis eleget tesz

⁷⁵ A dőlt betűs idézeteket Fazakas Sándor vitaindító írásából emeltem ki.

két érzékszerv, a fül és a szem számára elegendő információk közvetítésére. Ugyanakkor nem képes biztosítani azokat a feltételeket, melyek talán soha nem tudatosulva, de elengedhetetlenek ahhoz, hogy teljessé tegyék a gyülekezeti közösség élményét. Ezek a további három érzékszerv funkcióját jelentik: a templom (gyülekezeti ház) egyedülálló illatát, a testi kontaktus (kézfogás, ölelés, megérintés) csoportszellemet megerősítő biztonságát, valamint – úrvacsora esetén – a spirituális unióhoz elengedhetetlen közös ízlésmény átélését. Mindezek mellett: hitünk szerint a hit hallásból van, következésképpen a sajnálatos hiányosságok ellenére egyetlen érzékszerv is elegendő ahhoz, hogy a Szentlélek Isten kiegészítse azt, amire az online közvetítés képtelen (vö. rádiós istentiszteletek).

d) *„Nem mulasztottuk-e el már sokkal korábban azt a teológiai műhelymunkát, amely biztos tájékozódást nyújtana az ilyen helyzetekre nézve...?”* Amennyiben a „teológiai műhelymunka” jelen helyzetünkben a gyakorlati teológia területét is magában foglalja, úgy a kérdés költőinek tűnik. A *„kényszerszülte alkalmakra”*, lényegükből eredően, nem tudunk felkészülni, hiszen nem számítunk rájuk. Az általam fentebb említett „elvarratlan kázusok”-ra utalva számtalan olyan dolgot felsorolhatunk, melyekről tudunk, mégsem végzünk kielégítő „műhelymunkát”. Példák erre a kibocsátott VI. éves lelkész-teológus szakos hallgatók, leendő, fiatal kollégáink, akik szinte kivétel nélkül arra panaszkodnak, hogy hittanórákat legfeljebb hospitáltak, de nem tartottak; a temetés elméletéből vizsgáztak, de ravatalozóban akkor jártak, amikor hozzátartozóikat búcsúztatták, stb. Igen, ők bizony – ahogy egykor mi is – már az ijesztően éles helyzetekben a gyakorlati *„teológiai megalapozás és reflektálatlanság hiányérzetét”* keltik. Ráadásul nem is oktatóik, hanem az iskolás gyerekek, a gyászolók, az esküvői ünneplők stb. előtt.

e) A távistentiszteletben közvetített távúrvacsora problémafelvetéséhez a következőket kívánom hozzáfűzni. Az úrvacsora misztikuma messze meghaladja fel-fogóképességünk határait. Idézhetjük hitvallásainkat, és ha kitanuljuk belőlük, kialakíthatjuk saját magunk és közösségünk eucharisztikus gyakorlatát. A Biblia írott kijelentéséből azonban semmiféle felhatalmazást nem kaptunk arra nézve, hogy a Krisztust Urukban vallók közösségében ki, hol, milyen formában adhatja és veheti a szent jegyeket. Gyülekezetünkben sem táv-, sem házi úrvacsoravételre nem buzdítottuk egyháztagjainkat, de nem is óvtuk őket azok gyakorlatától.

Annak érdekében, hogy életszerűvé váljon ez az írás, hadd álljon itt egy válogatás azoknak a gyülekezeti tagjainknak üzeneteiből, akik választ adtak a kérdésre, hogyan élük meg a veszélyhelyzetben közvetített távistentiszteleteket. Ők a leghitelesebb kritikusaink, mert végül is: értük csináljuk...

„A március 16-tól elrendelt kijárási tilalom bizonyos tekintetben még jót is tett a gyülekezeti életnek. [...] Amióta ilyen módon közvetítjük az istentiszteleteket, többen nézik és hallgatják, mint a valóságosakat. [...] A pozitív statisztika ellenére az ilyen istentiszteletek csak a legnagyobb szükségben helyettesíthetik az igazit. Nagy önfegyelmet igényel, hogy az otthoni laza körülmények ne váljanak »mozizássá«.”

„Nekünk nagyon hiányzik. hogy vasárnap reggel lelkünket és külsőnket ünneplőbe téve templomba mehessünk. Hiányzik a gyülekezet, a templom atmoszférája, a néhány perces beszélgetés a kijáratnál. [...] Istennek hála a legfontosabbat, az igehirdetést viszont megkapjuk, és együtt énekelhetünk, imádkozhatunk lelkipásztorainkkal. Utána elbeszélgetünk az üzenetről, amit az igehirdetésben kaptunk.”

„[...] [K]inyílt a Kárpát-medencei reformátusok világa, be-beköszön az ember ebbe a templomba is, abba is; itt is-ott is végighallgatja a 25-30 perces istentiszteletet. [...] [A] térbeli akadályok lebomlottak.”

„Mi nagyon szeretjük az istentiszteleteket együtt nézi a család. Hipp-hopp beépült az életünkbe ez a felállás is, és roppant kényelmes.”

„A vasárnapi közvetítések? Jobb, mint a semmi (tényleg!), még szerencse, hogy legalább ennyi van. De nem ugyanaz. Nincs meg az a hangulata. Más kérdés, hogy szerintem sem jó ötlet a templomokban sok embernek összegyűlni, nehogy ránk kenjék a vírus terjedését.”

„Hiányzik a közösség, a szerdai alkalmak és az Úrvacsora szentsége, de van előnye is az online rendszernek: visszanezhető!”

„A bezártságban, mikor először találkoztam ezzel az új prédikációs helyzettel, rendkívüli öröm volt, hogy látom a szószéken tiszteltes urat... a mosoly visszaadta a régi emlékek megszokott biztonságát: együtt vagyunk!”

„Engem nem zavar a virtuális valóság, mert örömmel veszem, hogy hallhatom Isten üzenetét. Típus kérdése, én nem vagyok társasági ember.”

„[...] [A]zt figyeltem meg, hogy precízebben fogalmaznak a lelkészek, mint egyébként, inkább mentesek a stilisztikai slendriánságtól. De kísértés is van! Néhányan felolvasást tartanak, nem nagyon vagy csak olykor-olykor néznek fel a papírból, ami élettelennek teszi az élő igazságokat, mert ilyen módon mintha nem a szívből jönne a prédikáció.”

„Reménykedem abban, hogy a járvány múltával is megmaradnak az internetes istentiszteleti lehetőségek ünnepi alkalmai.”

„Az Istentiszteletek youtube-os nézése/hallgatása kényelmes és abból a szempontból hasznos, hogy az is hallja, aki esetleg nem minden alkalommal jár templomba, de örömmel veszi az üzeneteket! Viszont a templomi tér, a közösségben való igehirdetésnek az érzete, az együttlét hiányzik, de nagyon. A templom egyfajta nyugalmat biztosít a léleknek, ami egyben feltöltődést is jelent. A lelkész megnyugtató hangja, beszéde a net-en is átjön, de az érzet más.”

„Bennem kavarnak az érzelmek, valójában nagyon hiányzik a templomi közösség, a megszokott rend, a közös éneklés, imádkozás. A neten pedig a bőség zavara van, eleinte meghallgattam, néztem, olvastam több prédikációt, elmélkedést, de nem adta meg azt az élményt, amit a templomi közösség ad. Némelyik erőltetettnek tűnt, másokét nem tudtam elfogadni, így ma már nem olvasom-hallgatom azokat. Maradok a sajátunknál.”

„Itthon felállsz a felvétel után, és folytatod a dolgodat, vagy van idő az átgondolásra, vagy nincs. Míg a templomból hazajövet van egy kis idő elmélkedni az elhangzottakon – ez is egy szempont.”

„A virtuális ige hirdetést, szerintem, szigorúan átmenetinek kell tekinteni! Egy egyetemi tapasztalat: az angol hallgatóknak és ma már a magyaroknak is, fel kell rakni az előadások anyagát a netre. Kezdetben meg jártak órára, azután szépen elkoptak, mondván, úgymeg megtaláljuk a coospaceben. Félek, hogy a kényelem kiszoríthatja a templomi együttlétet. Úgymagányosok vagyunk, nem kellene ezt fokozni!”

„Az Istentiszteletre rákészlünk, a maga idejében géphez ülünk, hiszen nagyon hiányzik a vasárnapi lelki együttlét. (Meg a kórus!) Nem mondhatom, hogy kevésbé érint meg, mint a templomban. Ez részben a lelkiállapotunkból is fakad. Mindig veletek éneklünk, imádkozunk.”

„[...] [V]asárnapi ruhába öltözve, lélekben a helyünkön ülve hallgatom a közvetítéseket, és veletek együtt énekelek.”

„Persze hiányzik a testvérek jelenléte, a készülődés indulás előtt (ami a gyerekek miatt nem mindig zökkenőmentes), de jelen körülmények között ez a mód tökéletes és nagyon jól szolgálja azt a célt, ami az ige hirdetés célja.”

„[...] [K]órházban lévén akkor is csak a virtuális közösséget érezném, ha nem lenne járvány, de a prédikáció az Istennel való közösségemet erősíti. Köszönöm nektek a szolgálatokat, segít a gyógyulásban.”

„A karantén, a kényszerű bezártság átnevel bennünket. Bevalljuk vagy sem, új dolgokat tanultunk az eddigi másfél hónap során: elnézőbbek, türelmesebbek, segítőkészebbek lettünk. Ebben nagy szerepet játszott a mindennapi bibliaolvasás, a határozottabb elmélyülés a hitbéli kérdésekben, valamint azok az impulzusok, amelyek a vasárnapi (virtuális) istentiszteletek közvetítenek. Jó, többen »vagyunk« most, de ez mégsem az igazi! Ám ilyenkor a körülményekhez kell igazodnunk, és úgy, annak megfelelően elfogadni az Úr üzenetét! S ha ezt megtanultuk, akkor el is fogadjuk, és ugyanúgy várjuk a vasárnap délelőtt 10-kor kezdődő istentiszteletet, mint amikor ünneplős ruhánkat felöltve igyekeztünk Isten Házába. Igen, jó lenne ott a helyszínen hallgatni az ige hirdetést, utána megszorítani a kezét a tőlünk elköszönő lelkésznek, néhány szót váltani a lépcsőn lejöő testvérekkel. De most ez nem lehetséges. A Gondviselőnek más szándéka van velünk. Például az, hogy vasárnaponként ide ülünk a számítógép elé, és innen hallgassuk meg, fogadjuk be az Ő igéjének ránk szabott tételeit. S utána ugyanúgy mondjuk ki: Soli deo gloria!”

Kodácsy Tamás

AZ ONLINE ISTENTISZTELETEN VALÓ JELENLÉT

Évekkel ezelőtt egy istentiszteleten alig volt hely a kecskeméti református templomban, így én is egy vastag oszlop mögé kényszerültem. Semmit nem láttam a fehér pillértől, ezért kértem szomszédaimat, hogy húzódjanak egy kicsit szélebbre, hadd lássak én is. Sajnos mozdulni sem tudtak, de tréfásan azzal biztattak, hogy „a hit hallásból van” (Róm 10,17), nem kell ahhoz látni! Tudomásul vettem a helyzetet, és úgy vettem részt az istentiszteleten, hogy semmit nem láttam. Ha bárki kérdezi, hogy ott voltam-e, részt vettem-e, akkor azt válaszolom, hogy igen, teljes szívvel, kétségtelenül. Mert a jelenléte nem befolyásolta az, hogy láttam-e az oszloptól vagy sem, illetve látott-e engem a lelkész vagy sem. Viszont nyilvánvalóan másként volt jelen az, aki látott, aki figyelte az arckifejezéseket, a kórust vagy a lelkész testbeszédét. Mégis ugyanott voltunk jelen, ugyanazon az istentiszteleti eseményen vettünk részt, ugyanaz a Lélek munkálkodott bennünk, és ugyanúgy megszólított Isten, bár érzékszerveink más intenzitással működtek, és környezetünk változásából más tapasztaltunk meg. Ez a különböző módon való jelenlét spirituális azonossága az online istentiszteletek egyik – ha nem egyetlen – kulcskérdése. Az online (úrvacsorás) istentisztelet vizsgálatánál nem kerülhetjük ki azt a kérdést, hogy mit értünk *jelenlét*en.

Online istentiszteleti modellek

2020. március végén a COVID-19 járvány miatt bezártak a templomok, és a húsvétot sem tudtuk a megszokott módon ünnepelni. A gyülekezetek nem gyűlhettek össze a templomokban, így egyházunk vezetése arra buzdította a lelképásztorokat, hogy az oktatási szférához hasonlóan használják ki az informatikai lehetőségeket, és igyekezzenek interneten keresztül istentiszteleteket közvetíteni. Sőt, a zsinat elnöksége húsvétkor az egész Kárpát-medence magyar református közösségét „online úrvacsorára” hívta.⁷⁶ A korlátozások következtében merült fel bennem a kecskeméti esethez hasonló kérdés, hogy milyen érzékelés szükséges egy istentiszteleten való részvételhez? Kell-e hozzá mind a látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás? Milyen feltételekkel van jelen az ember egy liturgikus eseményen?

Az MRE Zsinatának Elnökségi Tanácsa egyrészt elismerésre méltóan nagyot lépett, amikor az online alkalmakra biztatott, másrészt nemet mondott az istentiszteleti jelenlét online kiterjesztésére. Körlevele arra buzdít, hogy az online közvetítésbe bekapcsolódva a családok házi istentiszteleteket tartsanak, és „az egy háztartásban élők vagy közvetlen családtagok alkossanak házi gyülekezetet”.⁷⁷ Ez azt jelenti, hogy az online közvetítés nem formál egy nagy gyülekezetet, hanem a lelkész a maga szűk

⁷⁶ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KOMMUNIKÁCIÓS SZOLGÁLATA: Úrvacsorázzunk közösen húsvétkor!, *reformatus.hu*, 2020. 04. 06. URL: <https://www.reformatus.hu/egy hazunk/hirek/urvacsorazzunk-kozosen-husvetkor/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

⁷⁷ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI TANÁCSÁNAK ELNÖKSÉGE (MRE ZsTE): Ajánlás krízishelyzetben a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről, *reformatus.hu*, 2020.

közösségével egy gyülekezetet alkot, és a házbeliek is további kis gyülekezeteket alkotnak. Ezen az állásponton van Bogárdi Szabó István is: „A házi istentisztelet feltételezi, hogy a lelkészen kívül még legalább egy személy jelen van – házastársa, nagykorú gyermeke, gyermekei, gondnok, presbiter, kántor, webkamerakezelő. A házi istentisztelet közvetítése technikai eszközökkel (webkamera) biztosítható. Akik a közvetítést nézik, azok is alkossanak házi istentiszteleti közösséget. Egy-egy család.”⁷⁸ A házi istentisztelet, ahol egy beteg nem tud templomba menni, valóban kis gyülekezetet jelent ott és akkor, ám a zsinati levél nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy az online közvetítés egyszerre több embert kapcsol be az istentiszteleti eseménybe, és a jelenlétet tekintve gyökeresen más helyzetről van szó, mint a megszokott házi istentiszteletek esetében. Ennek a helyzetnek az átgondolása alaposabb, interdiszciplináris teológiai reflexiót kíván.

Tehát miközben a zsinati levél bátran felvállalta az online istentisztelet és úrvacsora lehetőségét, lemondott a liturgikus jelenlét kiterjesztéséről. De ha nincs kiterjesztett jelenlét, akkor mi értelme van az online eszközök forszírozásának? Egy kinyomatott részletes leírás, segédanyag is elég lenne ahhoz, hogy a házaknál a családok istentiszteletet tartsanak, így itt semmi nem indokolja az online kommunikációt jobban, mint egy körlevelet. Erre példa az Erdélyi Református Egyházkerület ajánlása, ahol otthoni családi áhítatokra buzdítanak online kapcsolódás vagy más technikai eszköz igénybevétele nélkül. Ez az online tér teljes kiiktatását jelenti, egyben feladását annak a lehetőségnek, hogy a földi, korlátozott keretek között egy online térben megvalósuljon a tágabb gyülekezeti közösség. A kérdés a reformátori alapokon állva nem az, hogy az offline házi istentiszteleteknek van-e jogosultsága, hanem az, hogy ha élhetünk az online tér lehetőségeivel, akkor azon keresztül megvalósulhat-e egy olyan online istentisztelet, ahol mindenki egy közösségben, egy liturgikus alkalmon vesz részt? Világos, hogy a 21. században az előbbi felvetés igazán érdekes és újító, ebbe az irányába indult a zsinati javaslat is. Viszont a kiterjesztett jelenlét nélküli online istentisztelet felemás álláspontja ellentmondásos helyzetet szült, és alapot szolgáltatott azoknak a kritikáknak, amelyek eleve megkérdőjelezték az online istentisztelet és úrvacsora létjogosultságát. Ebből a felemás helyzetből adódik a legtöbb félreértés. A három távistentiszteleti modellt az alábbi táblázat foglalja össze.

03. 30. URL: https://www.reformatus.hu/documents/391/MRE_level_0330_jo.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

⁷⁸ BOGÁRDI SZABÓ István: Online úrvacsora, karanténistentisztelet?, *reformatus.hu*, 2020. 03. 27. URL: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/online-urvacSORA-karanténistentisztelet/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

A „távistentisztelet” magyar református modelljei		
<p>A ház és templom ikonok az egyházközséghez tartozó házakat és a templomot/gyülekezeti házat jelölik, a nyíl az online kapcsolatot, a szaggatott kör pedig egy istentiszteleti közösséget (<i>communio</i> és <i>congregatio</i>).</p>		
<p>Magyarországi Református Egyház ajánlása (Online kapcsolattal összekötött házi istentisztelet, kis gyülekezetekkel.)</p>	<p>Erdélyi Református Egyházkerület ajánlása (Online kapcsolat nélküli házi istentisztelet, kis gyülekezetekkel.)</p>	<p>Online istentisztelet kiterjesztett jelenléttel (Online kapcsolattal összekötött istentisztelet, egy gyülekezettel.)</p>

A távistentisztelet kritikája

Fazakas Sándor is kritikát fogalmaz meg, és számos teológiai kérdést vet fel, amelyekre tanulmányában alaposan és gyorsan reagált. Írása olyan általánosabb kérdéseket is felszínre hozott a klerikalizmussal, istentisztelettel és úrvacsorával kapcsolatban, amelyek további átgondolásra ösztönzik az olvasót. Tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy az internet segítségével lehet és kell is élni, de nem akárhogyan. Fontos az interakció megteremtése, amely éppen a járványhelyzet legnagyobb szükségletét enyhíti: a kapcsolattartást. Interaktív beszélgetéseket, bibliaórákat, teológiai előadásokat érdemes tartani, még ha sokkal több és másfajta készülést igényelnek is. Ugyanakkor az üres templomban előre felvett videós istentisztelet és az online úrvacsora létjogosultságát megkérdőjelezi, ahogyan ezt tanulmánya címében is jelzi. A távistentisztelettel kapcsolatban megfogalmazott fő kritikái: a fogyasztói szemlélet kielégítése, az interakció hiánya, a klerikalizmus és a templomi tér fetisizálása.

Az, hogy a távistentisztelet tömeges bevezetése a „fogyasztói szemléletet hivatott tovább erősíteni”, lényegében a mostani helyzetünk jellemző tünete. Itt gondolhatunk arra is, hogy az online istentiszteleti közvetítések kínálata egyfajta webshopot formált, ahol ki-ki választhatott a neki tetsző közvetítésekből. Ez a nyitottság és választék önmagában nem új, és nem is szükségszerűen probléma, sokkal inkább a régi (fogyasztói) életmódunk meghosszabbítását célzó motiváció a gond. Ugyanis a koronavírus-járványból fakadó korlátozások inkább arra ösztönöznek bennünket,

hogyan lehet a járvány előtti életünket a lehető legkisebb változtatással tovább folytatni, és átmenteni a virtuális térbe. Szó sincs arról, hogy felülbíráljuk korábbi cselekedeteinket, sőt minden arra irányul, hogyan lehet újra a régi „normális” mederbe terelni az életünket. Ez kihat társadalmunkra, gazdaságunkra és környezetünkre is. Félő, hogy a korlátozásokra adott reakció nem a mértékletesség felé terel bennünket, hanem éppen ellenkezőleg, a kihasználás új és biztosabb formáit fogjuk keresni. Ennek tükrében érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy miért éltetjük tovább azt az istentiszteleti formát, ahol a közösség közvetlen visszajelzése és bevonása a passzív tartalomfogyasztásban nullára redukálódik ahelyett, hogy a híveket párbeszédre, közvetlen istenkapcsolatra ösztönöznénk.

Miért mond le egyházunk vezetése annak a lehetőségéről, hogy az online térben egy nagy istentiszteleten, egy közösségben vegyünk részt? Világos, hogy a jelenlét online kiterjesztésének tétele veszélyt rejt, hiszen ez alapján véve kérdőjelezi meg a templomi tér, a fizikai jelenlét nélkülözhetetlenségét a járványon kívül is. Ugyanakkor az érzékelést tekintve nem igazán tudunk ellenvetést felhozni, mert az online közvetítésben látunk, hallunk, beszélhetünk, és akár vissza is jelezhetünk. Bizonyos szempontból erősebb jelenlétet is feltételez, mint egy oszlop mögött ülő ember vagy egy gyermekmegőrző helyiségben tartózkodó szülő, aki kihangosítón vagy képernyőn követi az istentiszteletet. A monitor mögött ülő hívőt is lehet látni, meg lehet szólaltatni, be lehet vonni az eseménybe. A templomra való hivatkozás nem vezethet a templomtér fetisizálásához, ahogyan Fazakas Sándor kifejti.

Abban is igazsága van Fazakas Sándornak, hogy az interakció nélküli, megszokott formában megtartott istentiszteletek online átmentése a klérus közvetítő szerepének bebetonozására szolgálhat, amely ellentétben van a reformatori elvekkel. Valószínűleg azért jut erre a következtetésre, mert a zsinati ajánlás szerint a templomi kis gyülekezetnek kitüntetett szerepe lesz, hiszen az adja a mintát, amelyet a többi házban követni és másolni kell, az úrvacsoravételt illetően is. Így a gyülekezeti közösség kiterjesztésének hiánya valóban egy hierarchikus sémát állít fel, ahol nem a családokat vonják be egy nagy online közösségbe, hanem Fazakas Sándor szavaival élve „online vezérlés” történik. Amikor Ravasz László azt írja a lelkészről, hogy tulajdonképpen „presbiter ő is, csak olyan, aki egy szolgálatot élethivatásként vállalt”,⁷⁹ akkor minden bizonnyal apósának, id. Bartók György erdélyi püspöknek az *antihierarchikus* (és *antiküriarchikus*) szemléletét idézi fel: „az egyházközösség és az egész egyház nem a püspökökön és nem a papságon épül fel, hanem az egyes individuumokból alakul ki szerves egészé, élő organizmussá a bűnbánat és a hit által újjászületett emberekből”.⁸⁰ Nem véletlen talán, hogy a lelkészek nélküli, önálló házi istentiszteleti közösségek lehetősége éppen az erdélyi reformátusok ajánlásában jelenik meg – ennek további kutatásra érdemes teológiai és egyház-szociológiai okai lehetnek.

⁷⁹ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 178.

⁸⁰ BARTÓK György: *A református egyháznak presbyteriális szervezete*, Kolozsvár, Gámán János Nyomda, 1904, 7.

Azt is elképzelhetőnek tartja Fazakas Sándor, hogy ha a családok egy akaratban és egy adott időpontban tartanak otthoni áhítatot az erdélyi ajánláshoz hasonlóan, akkor ez a sorsközösség egy „mennyei istentiszteletben” egyesíti a hívőket, amely „több erőt adna, többet megéreztetne a hívő emberrel a Krisztus egy, szent és egyetemes egyházához való odatartozásból, mint a monitorokra és online-közvetítésekre való *esetleges és végső soron ellenőrizhetetlen*, interakcióhiányos rákapcsolódás” (kiemelés tőlem – K. T.). Ezen a ponton fel kell tennünk azt a kérdést, hogy ha az online közvetítéssel szembeni kritikának a lelkészközpontúság és az istenkapcsolat ellenőrzésének szándéka az egyik sarokpontja, akkor miért probléma az, hogy az online közvetítés *esetleges és ellenőrizhetetlen*? Az érvelés arra a premisszára épül, hogy a távistentisztelekkel a lelkészek saját közvetítő szerepüket, illetve ellenőrzésüket akarják erősíteni. Ez biztosan kudarcot vall, ha a premissza érvényes. Viszont nem biztos, hogy minden online gyülekezeti alkalomnak ez a célja, és ebben az esetben nem áll meg a kritika az online istentiszteletre sem.

Fazakas Sándor mindegyik felvetése jogos, de kritikája alapvetően a fent említett felemás álláspontból és a kiterjesztett jelenlét reflektálatlanságából adódik. Összegző pontjainál is abból indul ki, hogy ütközteti az offline és online házi istentiszteleteket. Lényegében a korábban bemutatott táblázat első oszlopát kritizálja a második oszlop nézőpontjából, de nem számol a harmadik oszlop lehetőségével, az online istentisztelet kiterjesztett jelenlétével. Önmagában az általa használt „távistentisztelet” kifejezés is a lelkész és a gyülekezeti tagok távolságát hangsúlyozza. Ezzel szemben az online térben kiterjesztett jelenlét a találkozásnak, egyfajta közelségnek adna lehetőséget.

Tegyük azért fel, hogy az MRE ajánlása egyáltalán nem a klerikalizmus erősítésére, a templomtér fetiszizálására, főleg nem a fogyasztói szemlélet éltetésére vagy az interakció eltörlésére épült, hanem egyszerűen arról van szó, hogy a korábbi gyakorlatok közül a házi istentiszteleti forma hasonlított legjobban az új szituációhoz, ezért jobb híján ahhoz kapcsolták az online istentiszteleteket. Ebben az esetben Fazakas Sándor kritikája légyártat támad. A zsinati ajánlás kétértelműsége ettől még adott, és az online jelenlét kiterjesztésének kérdése továbbra is az asztalon van. Fazakas Sándornak azok a gondolatai visznek bennünket innen tovább, amelyek a fizikai távolságban lévő hívők közös, „mennyei istentiszteletbe” való bekapcsolódását és az online világ érzékeléseinek, interakcióinak lehetőségeit feszegetik.

Virtuális jelenlét mint valóságos jelenlét?

Mind a nemzetközi protestáns, mind a katolikus teológiai diskuszióban felmerült már a „virtuális jelenlét” kérdése. Antonio Spadaro jezsuita teológus magyarul megjelent könyve is részletesen vizsgálja az online térben való liturgikus jelenlét kérdését, amely a katolikus szentségtan tükrében különösen érdekfeszítő kérdés.⁸¹ A téma tárgyalását annál az újításnál kezdi, amikor az oltárra mikrofon került, s ez gyökeresen átalakította a liturgikus jelenlétet. A pap hangjának nem volt kitüntetett szerepe koráb-

⁸¹ SPADARO, ANTONIO SJ: *Cyberteológia*, Ford. Török Csaba, Budapest, Új Ember Kiadó, 2014, 113–141.

ban, esetleges elem volt csak a templomtér látványával, a mozgások, illatok közegével együtt. Csakhogy a kihangsúlyozás áthidalta a celebráns és hívő közötti távolságot, mindent beterített, a hívő mindent közvetlenül hallott, és egy hangbuborék által képzett „szférikus felhőbe”⁸² került. Az online istentiszteleteknél nagyon hasonlóan van szó, amikor az audiovizuális telekommunikáció eltünteti a távolságot, és egy képernyőre, egy adatfolyamba kerülnek az istentiszteleten résztvevők. Könyvében számos példát hoz erre, megemlítve a Skót Egyház egyik gyülekezeti gyakorlatát is, ahol a nehezen elérhető apró szigeteken lévő szóránycsoportok számára az online istentisztelet volt az egységben maradás lehetősége.⁸³ A metodista Tom Ross lelkész 2010-es elképzelését is bemutatja, aki távúrvacsorát (*remote communion*) tervezett, ami az úrvacsorai jegyek egy időben való vételét jelentette volna a Twitteren bekapcsolódó gyülekezeti tagok számára.⁸⁴ Erről az elképzeléséről akkor lett, és a metodista egyház, megvizsgálva a kérdést, úgy döntött, hogy ezt az úrvacsorai formát nem engedélyezi.⁸⁵

Hasonló elutasító álláspontot fogalmazott meg korábban a katolikus egyház is, miszerint a „virtuális valóság nem helyettesítheti a Krisztus valóságos jelenlétét az Eucharishtiában, sem a többi szentség valóságát, sem a közös liturgiát a test és vér szerinti emberi közösségben”.⁸⁶ E keretben maradván Antonio Sparado tovább feszegeti a kérdést, és az internetes világ – vagy ahogyan ő nevezi, a *Second Life* – missziójának fontosságára hívja fel a figyelmet, bemutatva azt, hogy az ember négydimenziós, valóságos élete mennyire összefonódik a virtuális világgal. Ennek az összekapcsolódásnak a rohamos lépteit elemzi az érintős (*touch*) és vezeték nélküli (*wireless*), sőt már a gesztusok felismerésére (*gesture recognition*) épülő kommunikációban,⁸⁷ ahol folyamatosan tűnnek el az eszközök (billentyűzet, egér), és mosódik el az ember és gép határa. A virtuális világgal egy közvetítő, intermediális világnak a kapui nyílnak meg, amely a jelenlét új metafizikai értelmezését hívja elő.⁸⁸

Ehhez szól hozzá izgalmas tanulmányában a szintén katolikus Zsupán-Jerome Daniella,⁸⁹ aki a szakramantológián keresztül elemzi a virtuális jelenlét valóságát. Ferenc pápa gondolataiból indul ki, aki a virtuális jelenlét valóságára az irgalmas számarítánus (Lk 10,25–37) példáján keresztül világít rá. Nem elég online kapcsolatban

⁸² Uo., 116.

⁸³ Uo., 119.

⁸⁴ WYNNE-JONES, Jonathan: Church minister to tweet Holy Communion to the faithful, *thetelegraph.co.uk*, 2010. 07. 24. URL: <https://www.telegraph.co.uk/technology/twitter/7908263/Church-minister-to-tweet-Holy-Communion-to-the-faithful.html> Utolsó letöltés: 2020. 05. 23.

⁸⁵ WOODS, Mark: Twitter Communion, Cutting-edge digital mission or theological nonsense?, *christiantoday.com*, 2015. 06. 04. URL: <http://www.christiantoday.com/article/twitter.communions.cutting.edge.digital.mission.or.theological.nonsense/55380.htm> Utolsó letöltés: 2020. 05. 23.

⁸⁶ FOLEY, John P. – PASTORE, Pierfranco – TÖMEGKÖZVETÉS PÁPAI TANÁCSA: Az egyház és az internet, II.5., *katolikus.hu*, 2002. 02. 22. URL: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=131#N2> Utolsó letöltés: 2020. 05. 23.

⁸⁷ SPADARO: i. m., 124.

⁸⁸ Uo., 128.

⁸⁹ ZSUPÁN-JEROME Daniella: Virtual Presence as Real Presence? Sacramental Theology and Digital Culture in Dialogue, *Worship*, 89. évfolyam, 2015/6, 526–542.

lenni, és elmenni a másik mellett, hanem a kapcsolatból találkozásnak kell születni. A találkozás a digitálisan közvetített jelenlétben is megtörténhet, noha kihívások elé állítja mind a teológiát, mind az informatikát. A szakramentológia és a digitális kultúra kölcsönösen reflektálhatnak egymásra: a szakramentológia a jelenlétről szóló összetett tanításával (hogyan van jelen Krisztus az úrvacsorában) gazdagíthatja a digitális jelenlétről alkotott fogalmunkat, a digitális jelenlét összetett és áttételes jelrendszere pedig a szakramentális jel – jelzett dolog (*signum – res signata*) leírását helyezheti más megvilágításba.⁹⁰ A közvetített jelenlét (*mediated presence*) többsikú állapotát az úrvacsorában Louis-Marie Chauvet kapcsolati jelenlétének gondolatával, valamint Jean-Luc Marion ikon-idol különbségtételével támasztja alá.⁹¹ Chauvet kapcsolati jelenlétében Jézus fizikailag együtt gyalogol az emmausi tanítványokkal, de amikor „vette a kenyeret, megáldotta, megtörte és nekik adta” (Lk 24,30), akkor ismerték fel Őt. Ám ez a találkozásban létrejött felismerés magával vonta Jézus fizikai eltűnését is. A megnyílt szemű tanítványok kapcsolatban maradtak a feltámadt Krisztussal, és ez a kapcsolat lesz számukra Krisztus jelenléte. Marion szerint az idolban (bálványban) csak önmagunk fénye tükröződik vissza, és azt látjuk, amit szeretnénk látni. Az ikon pedig a végtelen világosságot tükrözi vissza, és túlmutatva rajtunk, az örökkévalóság jelenlétét közvetíti.

Egyrésztől nagyon tanulságosak és gondolatébresztőek a katolikus teológusok fejtegetései arról, hogyan értelmezik a virtuális világban a jelenlétet, és látni azt, hogy a valóságos jelenlét (*realpresentia*) szakramentológiai tételével hogyan korrelálhat az internetes világ virtuális jelenléte. Másrésztől a református teológia szabadabb a valóságos jelenlét tételétől, és az úrvacsora szereztetési versének létigéjét (*est*) sokkal rugalmasabban értelmezi, megkülönböztetve, de szimbolikus kötéssel össze is kapcsolva a jelet és a jelzett dolgot. Fazakas Sándor remekül összefoglalta, hogy itt a jelzett dolog nem egy tárgy (kenyér, bor), hanem egy egész esemény, egy komplex cselekvés. Úrvacsorai énekünk nagyon szépen fejezi ki ezt: „A kenyér megtörése, a bornak kitöltése lelke, teste szenvedését, jelenti megöletését.” (RÉ 440,8) A kenyér és bor vértelében maga Kálvin ad nagy szabadságot: „Ami a szertartás külső rítusát illeti, nem érdekes, hogy a hívők kezükbe veszik és szétosztják egymás között, vagy ki-ki külön eszi meg, amit kapott, hogy a kelyhet visszaadják a diakónusnak, vagy a mellettük állónak adják tovább, hogy a kenyér kovászos vagy kovásztalan, a bor pedig vörös vagy fehér. Ezek közömbös dolgok, ezekre nézve az egyház szabadon dönthet, ámbár annyi biztos, hogy a régi egyházak gyakorlata az volt, hogy mindenki kezébe vette.” (Institutio 4.17.43.) A református úrvacsoratanban Krisztus halálára és feltámadására (mint jelzett dologra) az úrvacsorai jegyek (mint jel) utalnak. Ez a szimbolikus összekapcsolás a hagyományos úrvacsoravételben, a valóságos együttlétben is megtörténik, aminek alapvető jelentősége van, s több mint emlékezés. Ez feltételezi a hitvallásunk és bűnvallásunk mellett a Szentlélek jelenlétét, aki egyesít minket Krisztus szent tételével (HK 76). Ő nincs térhez és időhöz kötve, és ugyanúgy munkálkodhat online mint offline. Hogyan valósul meg ez a jelenlét az online istentiszteleten?

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

A jelenlét különbözősége és egysége

A jelenlét újszövetségi görög kifejezése a *parúszia*. Ma ezt a szót a végidők beteljesedésére, Krisztus visszajövetelére értjük, és elhomályosult a szónak a korábbi szélesebb értelme, ami a jelenlétet jelezte.⁹² A *parúszia*ra úgy tekintünk, mint a világvége jövőbeli, egyszer majd bekövetkezendő eseményére. A kifejezés nagy változáson ment keresztül, a valóság egyetemes felfogásától egyre konkrétabb szintekig értünk el, ahogyan Charles Vergeer összefoglalja.⁹³ Arisztotelész még egyként kezelte a lét (*to ón*) és a lényeg (*hé ousia*) fogalmakat, és az *ousiában* mint lényegben eltűnt a jelenlétnek vagy a hiányzásnak különbsége. Platóntól kezdett el különválni a lényeg és a lét, és a lét (*to ón*) már csak a megjelenlét, azaz *par-ousia* volt. A lét valósága a megjelenéshez, megnyilvánuláshoz (*epiphania*) kötődött. Ami rejtve volt, az nem volt a valóság része. Ugyanez a tendencia folytatódott a latin gondolkodásban is, amikor a jelenlétből (*par-ousia*) eljövétel (*adventus*) lett. Azaz, a lényegből (*ousia*) a térhez kötődő megjelenés (*parousia*) lett, abból pedig a térhez és az időhöz kötődő *adventus* (eljövétel).

Thomas F. Torrance rámutat,⁹⁴ hogy az Újszövetségben csak egyes számban szerepel a jelenlét (*parousia*), és először Jusztinosz Mártír, majd Hippolitusz használják többes számban (*parousiai*), amikor megkülönböztették Jézus Krisztus első és második megjelenését. Ennek a megkülönböztetésnek a korabeli római szekuláris gondolkodásmódban is volt megfelelője, ami nem hagyható figyelmen kívül. Amikor Jusztinosz papírra vetette azt, hogy Jézus Krisztus „első megjelenése”,⁹⁵ így megkülönböztetve a testetöltést a végső második megjelenésétől, akkor jegyezték fel a görög Tegeában a tisztelt és istenített császár látogatására emlékezve, hogy „az isten Hadriánusz első hel-lászbeli megjelenésének (*parousias*) 69. évében”.⁹⁶ A parúszia az uralkodó megjelenése volt, ami nyomot hagyott maga után: pénzt vertek a megjelenésének tiszteletére, hatott a gazdaságra, hatott a kultúrára is: nyomot hagyhatott szobrokban, festményekben, irodalmi művekben. Hadriánusz és más császárok megjelenését (*parúsziaját*), amelyet nagy előkészületek előztek meg, latinul *adventus*nak, eljövételnek fordították (*Adventus Augusti*). Ez a széles értelmű jelenlétben a várakozást, idői síkot hangsúlyozza ki.

Az, hogy a latin gondolkodásban a megjelenést (*parúszia*) eljövételként (*adventus*) fordítják, valószínűleg arra is visszavezethető, hogy a Római Birodalom politikai határai meghaladták annak a világnak a határait, amely a birodalmat összetartotta. A rómaiak hódításaik nyomán felvettek és megfélemtettek isteneket, megismertek és befogadtak más kultúrákat, tágították gondolkodásuk határát, különösen a görög

⁹² BRAUMANN, Georg: Present – parousia, in BROWN, Colin (ed.): *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Carisle, The Paternoster Press, 1992, 898–901.

⁹³ VERGEER, Charles: *Philosophy in Ancient Rome, A Loss of Wings*, Trans. HARDING, Elizabeth – ZOMERDIJK, Rens: Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2018, 86.

⁹⁴ TORRANCE, Thomas – WALKER, Robert: *Atonement, The Person and Work of Christ*, Downers Grove, IVP Academic, 2009, 302.

⁹⁵ JUSZTINOSZ: Párbeszéd a Zsidó Trifónnal, Ford. LADOCSE Gáspár, in VANYÓ László (szerk.): *A II. századi görög apologeták*, Budapest, Szent István Társulat, *Ókeresztény írók VIII.*, 1984, XIV., 152.

⁹⁶ DEISMANN, Adolf: *Light From The Ancient East, The New Testament Illustrated By Recently Discovered Texts of the Graeco-Roman World*, London, Hodder & Stoughton, 1910, 377.

kultúrát olvasztották be, amely a hellenizmusban csúcsonodott ki. Ám éppen azzal, hogy a görög világ része lett a táguló rómainak, elvesztette a mindenre kiterjedő, egységes világgépét, mert részesedni kényszerült. De különös módon nem csak a görögök érezték a részlegességet, hogy egy hatalmas birodalom egy provinciája lettek, hanem a terjeszkedés határának elérésével maga a birodalom is. Hadriánusz egy nagy birodalmat örökölt Traianusztól, aki nagyszabású hódításokkal érte el Róma legnagyobb kiterjedését. De ezt nem lehetett tovább terjeszteni, le kellett mondani néhány keleti provincia szerves megtartásáról, meg kellett erősíteni a kicsit szűkebb határokat, és megépült Hadriánusz védőfala. Mondhatjuk, hogy a növekvő globalizáció korlátja osztotta meg a jelenlétet. Ebben nagyon hasonló cipőben járunk ma is, hiszen a koronavírus egyrészt a globalizált világ erős korlátja lett, és szertefoszlatta a bárhol-jelenvalóság illúzióját, másrészt az ebből fakadó korlátozások rákényszerítettek minket egy másfajta, testneküli, érintésmentes, virtuális jelenlétre.

Egyetlen ország az, amely nem adta fel a jelenlét állandóságát és örökkévalóságát, ez pedig Isten Országá. Ezért különösen jelentős, hogy miközben Jusztinosz megkülönbözteti a jelenléteket, azt az úrvacsora eszkatológiai távlatára nézve úgy teszi, hogy az Úr első és második megjelenését egy jelenlétre vezeti vissza. Jézus Krisztus „a harmadik napon feltámad, és újra Jeruzsálemben lesz, akkor majd a tanítványokkal ismét együtt fog inni és enni, és megjelenése közötti időben [*en tou metaxu tes parousias autou*] – mint már említettem –, előre megmondta, hogy lesznek eretnekségek és hamis próféták”.⁹⁷ Tehát a korai keresztyének felfogásában nem annyira az tetetöltés – feltámadás – mennybemenetel – visszajövetel lineáris történeti egymásutániságról van szó, hanem arról, hogy Isten földi jelenléte során a mennybemenetel és a visszajövetel között egy pauza állt be, ami kétezer év óta tart. Thomas Torrance ezt eszkatologikus szünetnek (*eschatological pause*) hívja,⁹⁸ ami lehetővé teszi, hogy a jelenlét (*parousia*) szívében egy első és egy második adventről beszéljünk.

A 2Móz 6,6k ígérete szerint négy alkalommal ittak vízzel hígtott bort a páska-vacsora során, amely az úrvacsora előképe volt: először mert Isten megszabadított, másodszer mert megmentett, harmadszor mert megváltott „*kinyújtott karral és súlyos ítéletekkel*”, negyedszerre pedig mert népévé fogad. A harmadik kupa volt az, amiről Jézus azt mondta: „*e pohár az új szövetség az én vérem által*” (1Kor 11,25). A következő, negyedik kupa előtt viszont Jézus megállt, és azt mondta: „*...nem iszom mostantól fogva a szőlőtőnek ebből a terméséből ama napig, amelyen majd újat iszom veletek Atyám országában*” (Mt 26,29). Ez a két kupa közötti állapot az eszkatologikus szünet. Ugyanakkor a jelenlét megosztása, a szünet betoldása egységben tartja a jelenlétet. Ez a jelenlét az online térben is megvalósulhat, mert nem a technikai információhordozók közvetítik azt, hanem a találkozás nyomán a Szentlélek ereje és hatalma által, mintegy spirituális atmoszférában. Ha a digitális kapcsolattal létrejöhét találkozás az online térben, akkor a Szentlélek által létrejön az *unio mystica*, ami egy beszélgetés során alakul ki közöttünk.⁹⁹

⁹⁷ JUSZTINOSZ: i. m., LII., 196.

⁹⁸ TORRANCE – WALKER: i. m., 303.

⁹⁹ KODÁCSY: *A homiletikai aptum*, 121–122.

Összegzés

2020-ban az osztott jelenlétnek már nem csak az idői, Krisztusra várakozó, hanem a kommunikációs eszközökön térben megosztott valóságáról és kiterjeszhetőségéről beszélünk. Az online istentiszteletnek (beleértve az úrvacsorát is) talán leglényegesebb kérdése az, hogy a különböző földrajzi helyeken bekapcsolódó és egymással találkozó hívek hogyan egyesülnek a Szentlélek által megteremtett spirituális jelenlétben. Melyek ennek alsó technológiai korlátai (ha vannak), és hogyan lehet ezt továbbfejleszteni? (Például az egy ember által mondott imádságok, bibliaolvasások könnyen kioszthatók, de a közös éneklés még technikailag nem megvalósítható.) A jelenlét eszkatológiai és szakramentális értelmezéséből fakadnak a gyakorlati kérdéseink is, és ennek kihagyásából adódnak a gyakorlati félreértéseink is. Amíg azt a kérdést nem tesszük fel, hogy az online közvetítés valóságos kiterjesztése-e egy istentiszteleti eseménynek, vagy pedig csak egy olyan eszköz, amely útmutatással, másolással, vagy „vezérléssel” segít kialakítani egy saját házi istentiszteletet, addig teológiánk sem tud érdemi válaszokat adni az online közegből származó kérdésekre. A jelenlét kiterjesztésének lehetőségében dől el az, hogy az online istentisztelet egy gyülekezet egy istentisztelete-e, vagy ahány TV/monitor, annyi gyülekezet és annyi istentisztelet történik? Egy szolgálattevő (lelkész) vezeti-e, vagy sok „laikus lelkész” vezeti az istentiszteleteket? Egy egész istentiszteletbe való bekapcsolódásról van-e szó, vagy egy közvetített istentisztelet lemásolásáról, amelyből több istentiszteleti esemény származik? Összegezve: a járványhelyzetben vagy kiterjesztett jelenlét nélküli házi istentiszteletekre kellett volna buzdítani, amihez semmilyen online kapcsolódás nem szükséges; vagy az online istentisztelettel fel kellett volna vállalni a kiterjesztett jelenlétet, úgy, hogy a különböző földrajzi helyeken bekapcsolódó hívők egy online térben egy gyülekezetet alkotnak. Teológusaink elkerülhetetlen feladata, hogy az online istentisztelet kiterjesztett jelenlétének lehetőségét napirendre tűzzék, induljon el egy teológiai diskusszió, amely végiggondolja annak a lehetőségét is, hogy mit jelent az online tér segítségével, az abban adott érzékszervekkel és annak interakciós lehetőségével egy gyülekezetet alkotva közös istentiszteletet tartani. Milyen informatikai technológiák szükségesek ehhez? Teológiailag pedig mit jelent az online térben annak a jól ismert és egyszerű énekünknek minden egyes szava, hogy „itt van Isten köztünk... itt van a közepen” (RÉ 165)?

Kompán Julianna A ZÁRT AJTÓ VALÓBAN AKADÁLY?

A mai helyzetben, amikor nemcsak a betegek és az öregek nem jutnak el a templomokba, hanem a fiatalok sem mehetnek oda, igazán fontossá vált, hogy valami módon eljusson mindenkihez a lelki táplálék. Ki és hogyan viheti el ezt a számukra? Mi az, amit fel lehet használni eszközként, és mi az, ami már nem vállalható? Kinek a dolga az akadályok elhárítása, az istentiszteletek akadálymentesítése? Mi a helyes? Ha használjuk a világban is használt eszközöket, vagy az, ha várunk, amíg újra visszatérhetünk a régi eszköztárunkhoz? Akadályok és akadálymentesítések sora váltakozik mai világunkban is. Rengeteg kérdés merül fel ezekben az időkben, amelyekre mindenkinek magának kell megkeresnie a helyzetének megfelelő választ. Én azon tűnődtem el, hogy vajon eljuthat-e mindenkihez akadálymentesen az evangélium, és milyen szerepe lehet ebben a telekommunikációnak? Vajon a formák számítanak, vagy a tartalom? A Biblia alakjai ma is ugyanolyan eszközöket használnának Isten üzenetének átadására, mint a saját korukban, vagy ők is segítségül hívnák a mai technikai vívmányokat?

Az akadálymentesítést ma már mindenfelől halljuk, hogy így kellene, úgy kellene, hogy megvalósult, nem valósult meg. Sokaknak az első gondolata a lépcsőt kiváltó rámpa, esetleg lift. Van, akinek eszébe juthat még a vezető barázda, esetleg a sárga csík a lépcsőszéleken vagy az alacsonyabban lévő villanykapcsoló. De vajon a feliratokra hányan gondolnak, vagy tán a hangosbemondó érthetlensége kapcsán gondolunk-e arra, hogy mi a helyzet mással, aki tényleg nem is hallhatja azt a fél információt sem, amit mi hallóként kivettünk a recsegő hangszórókból? Az, hogy mikor milyen eszköz, milyen tárgy vagy építészeti megoldás lehet az, ami az adott akadályokat elháríthatja, az a területtől és közegtől, az igénybevevőtől és a közösségtől függ.

Jelnyelvi tolmácsként én magam is az akadálymentesítés eszköze vagyok. Többféle helyen megfordulok a különböző hivataloktól kezdve az egészségügyön át a hatósági ügyintézéseken és oktatási intézményekig, még az egyházi helyzetekben is. Jelen esetben az egyház akadálymentesítését vizsgálom meg infokommunikációs oldalról.

A kommunikáció alapvető sémáját jól ismerjük az általános iskolás nyelvtankönyvünkből vagy egyéb tanulmányainkból. Az ábrán az egyik oldalon láthatunk egy adót és vele szemben elhelyezkedő vevőt jelentő emberkét, melyek között a kommunikáció kétirányú voltára utaló oda-vissza nyilak találhatók. Természetesen fontos a kódolás és dekódolás folyamata, mely a megértést, a használt kód pedig többnyire a nyelvet jelöli. A folyamatot befolyásolhatja a zaj is, mely származhat például abból a környezetből is, ahol a folyamat zajlik. Adódhatnak továbbá olyan akadályok is, melyek miatt egy adott csatorna nem megfelelő a kommunikációra, vagy a választott kód nem jó, vagy a dekódolás nem, vagy esetleg hibásan valósul meg. A kommunikáció sikere szempontjából fontos, hogy mindenki számára a megfelelő módon tudjon működni minden összetevő, így – a kommunikációs ábránk alapján – szükséges az információinkat (a megosztottakat és a meg nem osztottakat is) megvizsgálunk. Az információáramlásban adódhatnak akadályok vagy a megértést, érzékelést zavaró,

akadályozó tényezők, melyek miatt lépéseket kell tenni az adott környezet fenntartójának, hogy az intézménye mindenki számára hozzáférhetővé, könnyen értelmezhetővé váljon, illetve egyszerűen lehessen tájékozódni egy az adott épületben. Általában belsőépítészeti megoldással, tájékoztató-irányító rendszerekkel vagy egyéb technikai segédeszközökkel hárítják el az infokommunikációs akadályokat.¹⁰⁰

Ma már rengeteg megoldás, eszköz van az akadálymentesítésre, sokszor nem is kell annyira távol mennünk, hogy az adott akadályokhoz megfelelő elhárító eszközt vagy módszert találjunk. Akadályokat lehet kikerülni, átugrani, esetleg arrébb tenni. Kérdés, ki hogyan közelíti meg, persze lehet csak úgy ott hagyni és beletörödni, hogy azzal nem lehet mit tenni. Keresztény emberként sokszor találkozhatunk azzal a Bibliánkat olvasva és mindennapi éltünkben tapasztalva is, hogy a hit mennyi mindenre képes, és bizony az akadályok leküzdésében is mekkora szerepet játszik. A hit hegyeket mozgat (Mt 17,20). Azonban Pál azt mondja, hogy még ha van is annyi hitem, hogy hegyeket tudok megmozgatni, de szeretet nincs bennem, akkor semmi vagyok (1Kor 13,2). Ha van egy hegynyi akadály előttünk, akkor bizony a hit és a szeretet válik igazán fontossá.

Ahhoz, hogy egy-egy „útvesztőben”, nehéz helyzetben el tudjunk igazodni, szükségünk van információkra, támpontokra. A nagy áruházakban, a nagyobb parkokban a különböző bejáratokhoz közel már találhatóunk térképeket, amelyekről tájékozódhatunk, hogy mit hol találhatunk meg, és megtudhatjuk a legfontosabbat, hogy mi hol vagyunk éppen, mert nem árt tisztázni, hogy mi is a mi pozíciónk, honnan hová akarunk eljutni? A településeken sokszor láthatunk ma is útjelző táblákat, melyek segítenek eligazodni, esetleg egy-egy piktogram vagy közlekedési tábla segít minket. Ezekre bármelyikünk ránéz, tudja, hogy melyik mit jelent. Aki azonban nem láthatja ezeket, annak más támpontra van szüksége, például hangokra, melyek segítik a tájékozódásban, vagy éppen egy-egy úthibára, vagy az előbb említett táblák oszlopára, mely alapján tudja, hogy attól a „támponttól” hogyan is kell tovább folytatni az útját a célig.

A jelenlegi helyzetben a keresztény emberek, a gyülekezetek akadálymentes utat keresnek a templomaikhoz. Jelenleg (amikor az írás készül) még nem lehet istentiszteleteket, miséket vagy egyéb egyházi alkalmakat nyilvánosan megtartani. Éppen ezért minden gyülekezet gondolkodni kényszerült, hogy hogyan is tehetné mindenki számára elérhetővé, akadálymentessé az istentiszteleteit, amikor a templomajtók nem nyithatnak ki. Most nem rámpára van szükség vagy nem is egy létrára, hogy a templomkerítésen keresztüljuthassanak a gyülekezeti tagok. Valahogy a templomtérben elhangzottakat kellene elérhetővé tenni azok számára, akik nem lehetnek ott jelen. A kérdés csak az, hogy hogyan lehetséges ez? Hogyan oldották meg ezt az elődeink? És mit tehetünk ma?

A protestantizmusban van hagyománya annak, hogy az adott kor legmodernebb kommunikációs eszközeit használják Isten üzenetének átadására. Gondoljunk csak a reformáció idején alakult könyvnyomtató műhelyekre és a későbbi századokban

¹⁰⁰ Infokommunikációs akadálymentesítés, *akadalymentes.com*, URL:<http://akadalymentes.com/info-kommunikacios-akadalymentesites> Utolsó letöltés: 2020. 05. 12.

kiadott könyvekre vagy egyházi lapokra. A huszadik század elején, amikor a nyomtatott sajtó mellett megjelent a rádiózás, már annak korai időszakában elhangoztak stúdióban felvett református igehirdetések, valamint istentisztelet-közvetítések is, amelyek nagy népszerűségnek örvendtek. Az egyház mindig igyekezett az új tömegkommunikációs eljárásokat és technikákat a lehető leggyorsabban bevonni a szolgálataiba, hogy egyre több emberhez juttathassa el az evangéliumot. 1990-től a rádiós közvetítések és az egyházi műsorok adásideje is megnövekedhetett, a televízióban több felekezet készíthetett saját adást, és azóta is rendszeresen vannak istentisztelet- és miseközvetítések. A jelen helyzetben pedig minden vasárnap „részt vehetnek” ilyen istentiszteleteken az otthonaikban maradók.

A rádiós és televíziós közvetítések hosszú időn keresztül szinte az egyetlen lehetőséget jelentették az igehallgatásra azoknak, akik koruk vagy betegségük miatt nem juthattak el a templomba. Az új technológiák megjelenése azonban lehetővé tette, hogy a gyülekezetek tagjai egyéni igényeinek megfelelően férjenek hozzá az igehirdetésekhez. Már az 1960-as évektől kezdve – először csak egy-két gyülekezetben, később több helyen is – szokássá vált, hogy hangkazettára vegyék fel az istentiszteleteket, és eljuttassák azokhoz, akik nem tudtak részt venni az alkalmon. Ezeket a kazettákat lehetett kölcsönözni vagy akár megvásárolni is. A technológia fejlődésével megjelentek a CD lemezek, és akkor már azokon keresztül tudták sokszorosítani a vasárnapi alkalmak hanganyagait, és továbbítani azoknak, akik szerették volna meg- vagy esetleg újrhallgatni az istentiszteletet.

Ma már szinte természetes, hogy minden gyülekezetnek van saját honlapja, nemcsak a „nagy egyházak”-nak. Bár sok mindent meg lehet tudni a központi honlapokról is, azonban a gyülekezetek helyi információs igényeit mégiscsak a saját honlap tudja betölteni. Ezeken az oldalakon teszik közzé az istentiszteletek, bibliaórák és más alkalmak pontos időpontjait és más hirdetéseket, valamint ide töltik fel az elhangzott igehirdetések hanganyagát vagy írásos verzióját. Akad olyan gyülekezet is, ahol videót osztanak meg, ehhez azonban szükséges megfelelő eszköztár és szakértelem, esetleg olyan munkatárs, aki be tud segíteni a felvételek elkészítésében és megosztásában. Sokszor ezen feladatok a lelkész családjára terhelődnek, a gyülekezeti és adminisztrációs szolgálatok mellett. Ez a kihívás vagy lehetőség minden közösségben másként jelenik meg. Van, ahol sokan nézik a honlapot, és hálásak, hogy újrhallgathatják, olvashatják az adott gyülekezeti alkalmakon elhangzottakat, mert esetleg nem tudtak élőben részt venni a templomban az összejövetelen.

Ma egyre többször fordul elő, hogy a gyülekezeti tagok közül némelyek a munkájuk miatt kényszerülnek arra, hogy az istentiszteleteket később hallgassák meg, mert nem tudnak az adott időben jelen lenni. De „Isten igéje élő és ható” (Zsidók 4,12). Ha ezt hisszük, akkor bármikor megelevenedhet az üzenet, és akár még egy eszközön keresztül vagy későbbi közvetítés által is és mindig aktuális lehet a számunkra.

Ma már egy olyan világban élünk, ahol a Bibliát nemcsak papíralapú könyvben tudjuk kinyitni és olvasni, hanem számítógépen, e-bookon vagy a telefonunk segítségével is. Sőt ezen eszközökön könnyen tudunk másik fordításokat is megnézni, vagy

éppen az eredeti Biblia szövegére is rá tudunk nézni egy-két kattintással. Nem is gondoltuk volna néhány évtizede, hogy ne a Könyvet nyissuk ki! Sőt az énekeskönyvünket is fel tudjuk lapozni a telefonunkon, és tudunk abból énekelni. Rengeteg informatikus és fejlesztő dolgozik különböző applikációkon, hogy megkönnyítse az emberek mindennapjait, és a keresztény emberek vallási szükségleteire specializálódott appok is megjelentek. Ezek az eszközök segíthetnek az akadályok leküzdésében. Sokan vannak, akiknek a Biblia kicsi betűi már nehezen olvashatóak, vagy az énekeskönyvben nehéz megkeresni az adott éneket. A különböző elektronikus eszközök képernyőjén keresztül akár nagyíthatunk a betűméreten, akár egyszerűsödhet a szövegben való keresés, így téve könnyebbé a Biblia tanulmányozását, az egyéni Bibliaolvasást is. Most már nemcsak külföldön, de Magyarországon is vannak hangos Bibliák, melyekben szintén van keresési lehetőség, hogy a kívánt szakaszt tudja a látássérült ember meghallgatni. Készül a jelyelvi bibliafordítás is, hogy hallássérült személyek számára is érthetővé váljanak a Biblia régies kifejezései, fogalmazása. És az akadálymentesítés jegyében készült már könnyen érthető változat is a Biblia fő üzeneteiről.

Jézus azt mondta: „Tegyetek tanítványokká minden népeket!” (Máté 28,19). Nekünk tehát küldetésünk van. Mindenkihez el kell vinnünk az Isten üzenetét, az evangélium hírét. Ahhoz, hogy mindenkit elérjünk, ma már nem kell annyit utaznunk, gyalogolnunk, mint annak idején a prófétáknak, vagy Pálnak és a többi tanítványnak. Már nem kell kimozdulnunk sem, és közösségben lehetünk, egy hálózaton keresztül más emberekkel. Most nemcsak a közösségi hálóra gondolok, bár azon keresztül egy hatalmas kapcsolati hálózatnak lehetünk tagjai. Egész egyszerűen gondolhatunk a telefonhálózatokra. Ott van a telefon az otthonunkban, és bárkit felhívhatunk. Így máris létrejön egy kapcsolat. Az egyházon belül működő flotta rendszerén keresztül még kedvezményesen is lehet hívni a közösség tagjait. Egy kör-e-mail elküldésével egy pillanat alatt minden gyülekezeti tagot meg lehetett szólítani, és a válaszok akár néhány percen belül vissza is érkezhettek. A technikai eszközök segítségével is végezheti a lelkész a lelkigondozás szolgálatát, adhat tanácsokat, igei útmutatást, sőt együtt imádkozhat egy vagy akár több emberrel is. Vagyis közösségben lehet azokkal az emberekkel, akiket nem látogathat meg, és nem tarthat nekik alkalmakat. Tehát a gyülekezet tagjaival egy hálózaton vagyunk digitális értelemben. De vajon a Krisztus vérkeringésébe is mind csatlakoztunk? Elmondhatjuk, hogy a gyülekezetünk valóban közösség? Ez a vérkeringés digitálisan is megvalósulhat?

Van egy barátnőm, aki a kialakult helyzet óta a beszélgetéseink végén szokta mondani, hogy akkor találkozunk vasárnap! Először meg is lepődtem, hiszen nem élünk egy helyen, és nem egy templomba járunk. Aztán megértettem, hogy ha egy időben nézzük a közvetített alkalmat, akkor igen, lehet közösségünk, és találkozhatunk vasárnap, még ha ez nem is fizikai értelemben történik. Mitől leszünk közösségben egymással? Hogyan kapcsolódhatunk össze? A templom köt össze vagy Isten Lelke?

Rengeteget fejlődött a közvetítések technikai megvalósítása, képi megjelenítése, mind azért, hogy a televízió előtt ülők minél inkább úgy érezhessék, hogy ők is jelen vannak azon a helyszínen. És az akadályok elhárításáról ne feledkezzünk meg! Nem

kellott elutaznunk, a távolságot mégis leküzdhattük. Az akadálymentesítés másik formáját is láthatjuk, hiszen most már természetes, hogy a hallássérült hívekre gondolva a református közvetítéseknél már tíz éve jelnyelvi tolmácsolással is ellátják az istentiszteleteket. Így közvetlenül eljuthat azokhoz akadálymentesen az információ, akik esetleg azért nem mennek templomba, mert számukra nem lenne érthető tolmácsolás nélkül az igehirdetés. Érdekes lenne azt is megnéznünk, hogy gyülekezeteinkben mennyire gondolunk a tagjainkra, ahol különböző korosztályokat képviselnek az odajárók, más-más környezetből, esetleg speciális igényekkel érkeznek. Vajon mindenki számára érthető az egész istentisztelet?

Végül érdemes elgondolkodni azon is, hogy már a bibliai időkben is működött a mediatisztált kommunikáció, az információátadás ilyesfajta rendszere Isten és ember között, illetve ember és ember között. Erre talán a legjobb példa Pál apostol, aki sokfelé járt, prédikált, gyülekezeteket alapított, de nem maradhatott sokáig sehhol, mert Isten küldte tovább, hogy más helyeken is bizonyosságot tegyen nyilvánosan sok ember előtt a zsinagógákban, vagy a főtereken, de személyes beszélgetésekben is. Pál, amikor továbbment egy helyről, akkor sem feledkezett el azokról, akiket szinte gyermekeiknek tekintett, akiket „fájdalommal szült” (Gal 4,19). Mivel más megoldás nem volt, korának kommunikációs médiumát használva levelek útján tartotta velük a kapcsolatot. Ezek a levelek azonban olyan üzeneteket tartalmaztak, amelyek nem csak egy gyülekezetnek jelentettek megoldást, útmutatást, ezért volt olyan levél, amely „körlevéllé” vált. Ma pedig akármelyik páli levelet olvassuk, úgy érezzük, nekünk is szól, pedig nem vagyunk annak a gyülekezetnek a tagja, akinek eredetileg szánta. Igehirdetések sora hangzik ezen levelek alapján. Így lesz a „konzerv”-ből ma is tápláló eledel.

Elgondolkoztam azon is, hogy vajon mit tenne Pál, ha ma élne? Hogyan adná át a rábízott üzenet minél több embernek? Hogyan prédikálna Krisztusról mint Megfeszítetttről? (1Kor 2,2) Végül arra jutottam, hogy valószínűleg az e-mailezés mellett indítana egy blogot vagy a ma egyre jobban elterjedő vlogot, és mindennap küldene a világhálón keresztül üzenetet. Az sincs kizárva, hogy az „instán” tenne fel képeket és bátorító üzeneteket, aszerint, hogy kinek mire van szüksége. A leveleiben is volt, amikor személyes üzeneteket küldött, ezeket ma biztosan privát messenger üzenetben vagy sms-ben írta meg. A többekre is vonatkozó dolgokról egy Facebook-posztot írta, vagy hirdette egy Facebook-eseményt, és élőben közvetítené.

Elítélhetnénk őt azért, mert a modern eszközökkel hirdeti Krisztust? Pál azt mondta, hogy a zsidónak zsidóvá, a törvény alatt élőknek törvény alattivá, a törvénytelenül élőknek törvénytelené, az erőtleneknek erőtlenné, mindenkinek mindenné lett, csakhogy valami módon megtarthasson némelyeket. Jutalmának pedig azt tekintti, hogy prédikálásával ingyenessé tegye Krisztus evangéliumát (1Kor 9,18–22).

Ma sincs ez másként. Isten üzenetét el kell juttatni mindenkire, tanítvánnyá téve minden népeket, és mindenkit a maga nyelvén kell megszólítani, hogy érthetővé váljék számára Krisztus váltása. Ez pedig azt jelenti, hogy, felhasználva a mai kor adta eszközöket és lehetőségeket, a tőlünk telhető módon akadálymentessé kell tennünk az istentiszteleteket.

Laskoti Zoltán

AZ EGYHÁZ MINDIG KÉSIK (?)

Kijárási korlátozások és home office, gazdaságmentés és határzár, karantén és távistentiszteletek – 2020 elején legtöbbször nem is gondoltuk volna, hogy ezek a fogalmak kilépnek a távoli híradások világából, és beépülnek mindennapjainkba, formálják gondolkodásunkat és viselkedésünket. A Covid-19 járvány lassítására vonatkozó intézkedések a felekezeteket is érintették, kibillentve a legtöbb felekezetet kényes egyensúlyukból. Látásom szerint a járvány, illetve a járvány kezelésére bevezetett intézkedések katalizátorként szolgáltak a Magyar Református Egyház egészében és a tageszkegyszakban is: felgyorsították a polarizáció folyamatát, illetve újabb frontot képeztek arra, hogy az egyházon belül eltérő kegyességi hagyományokat gyakorló csoportok szembeálljanak egymással. A különbségtétel még élesebbé vált, és megjelentek a határvonalak az online istentiszteletet tartó és az attól kategorikusan elzárkózó, virtuális úrvacsorában részt vevő és tüntetően engedetlen lelképásztorok között. Az egyházvezetés és a gyülekezeti lelkészek megnyilvánulásait figyelemmel követve egyre erősödik bennem az érzés, hogy nem is igazán a jelenlegi pandémia fog hatást gyakorolni felekezetünk gondolkodására és jövőjére, hanem a járványhelyzethez, illetve egymáshoz való hozzáállásunk. Vajon testvérek maradunk a korlátozó intézkedések visszavonása után? Szívüöl remélem.

Ebben a protestáns polifóniában józan és kritikus hangként jelent meg Fazakas Sándor református lelkész gondolatébresztő és önreflexióra készítő szövege. Jelen írásomban egy szubjektív olvasatát kívánom nyújtani annak a belső egyházi helyzetnek, amelyet a szerző is tárgyál. Lesznek olyan pontok, amelyekben egyezik a véleményünk, és talán néhol eltérően gondolkodunk. Mindazt, amit leírok, a Kárpátaljai Református Egyházkerületben élelem meg, ahol a járványhelyzetet nehezítik azok a nyelvi és politikai konfliktusok, amelyek megelőzték és kísérik az állam és egyház kommunikációját. Azonban úgy gondolom, ebben a különleges helyzetben is tehetek egy olyan megállapítást, amely talán más egyháztestekre is érvényes: az egyház mindig késik, késve reagál. Ez a teljes Szentírás tanúságtétele is: a megelőző kegyelemre, kiválasztásra és szövetségre csak reagálhat az ember és a közösség, Isten az, aki kezdeményez és először lép. Az egyház kezdeményező szerepe és intézkedései mögött ott áll az az Isten, aki egységben látja küzdelmeink előzményeit, lefolyását és következményeit. Az a helyzet, amiben helyt kell állnunk, megerősítette és mélyítette bennem ezt a meggyőződést, hiszen azok a gyülekezetet elérő, istentiszteleteket pótolni kívánó kényszermegoldások és útkeresések, amelyekkel küzdenünk kell, felkészületlenségünkről és késésünkről tesznek tanúbizonyságot. A fent említett tanulmány szerzője is ír erről, mikor említi, talán fontos teológiai műhelymunka maradt el,¹⁰¹ ami felkészíthetett volna a jelenlegi helyzetre, vagy legalábbis kevesebb hibával tudnánk szolgálni a megváltozott körülmények között. Az alábbiakban néhány olyan

¹⁰¹ Lásd FAZAKAS Sándor *Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül?* című vitaindító írását. (A továbbiakban: FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül? A korábban a *szocialetika.drhe.hu* oldalon megje-

elméleti felismerést és gyakorlati megoldást veszek sorra, amelyeket érint a tanulmány szerzője, és amelyek segítséget nyújtanak számomra eligazodni a megváltozott keretek között végzett gyülekezeti szolgálatban.

1. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Elnöksége 2020. március 17-i körlevelében többek között arra kérte a lelkipásztorokat, hogy a vasárnapi istentiszteleteket a világháló segítségével közvetítsék, és minimalizálják a személyes találkozások számát. Ezen a napon beléptünk tehát egy számunkra idegen térbe, amely sok esetben összeférhetetlen azzal az előadási formával, amivel Isten üzenetét közvetítjük. Ez a „médiaváltás” egyrészt csökkentette gyülekezeti tagjaink elköteleződését az istentiszteleten való részvételre, másrészt kialakult egy „szakrális vákuum”, az istentisztelekek rendjének hiánya, ami talán néhány ember életében nyitáshoz vezet majd. Azonban a reményt keltő vallásszociológiai tendenciákat látva is ott van bennem a kétely: a hívek aktivitását nélkülöző, vagy csak igen minimálisan mérhető forma nem fogja-e erősíteni a fogyasztói szemléletet a gyülekezeti tagsággal kapcsolatban? Véleményem szerint az élő istentisztelet-közvetítések vagy az előre elkészített videófelvételek nem a letisztult, hanem a megcsontított változatát képviselik az egyházi életnek, és tartok attól, hogy gyülekezeti tagjaink egyre közelebb sodródnak a nyárspolgári életfelfogáshoz. Ez az életfelfogás az élet kényelmessé és kezelhetővé tételét tűzi ki maga elé célként, mindent és mindenkit ennek rendel alá.¹⁰² Az utóbbi néhány évben hangsúlyossá vált az a gondolat, hogy az egyház nem csupán szolgálatokat lát el, hanem szolgáltatásokat is biztosít társadalmi szerepvállalásai által. Az istentiszteletet, Isten jelenlétének és munkájának ünnepét óvnunk kell attól, hogy szolgáltatássá váljon, minden közösségi élmény nélkül. Akkor is meg kell ezt tennünk, ha az emberek kapcsolattartási szokásai változtak, és sokkal készségesebben élnek azokkal a kommunikációs formákkal, amelyekhez nem kell kimozdulniuk otthonaikból és komfortzónáikból.¹⁰³

Jelen helyzetben a hatályos állami rendelkezések miatt nincs túl sok mozgásterünk, azonban áttételesen erősíthetjük kisebb közösségeinket célzott pasztorációval. Ennek egyik lehetőségét említi Fazakas Sándor is, mikor a házi istentisztelekek rendjének javasolt menetéről ír az Erdélyi Református Egyházkerületben. Azonban az iránymutatás mellett fontos a kapcsolattartás a lelkész és a gyülekezeti tagok között. Engem ez az időszak arra ébresztett rá, milyen nagy hiányosságaim vannak a lelki vezetésben – ugyanis személyes, lelki vezetés nélkül a legkidolgozottabb liturgia, legjobb minőségű videofelvétel sem válik a gyülekezeti tagok hitének épülésére. A Szentlélek erőterében azonban lehetséges úgy végezni ezt a szolgálatot, hogy a frusztrált, komfortzónából kimozdított életek megnyíljanak az evangélium újjáteremtő ereje előtt a karanténban.

lent, azonos című írásra való hivatkozást FAZAKAS: Távistentisztelekek gyülekezetek nélkül [online] *rövidítéssel közöljük – A szerk.*)

¹⁰² TÖRÖK István: *Etika*, Amsterdam, Free University Press Amsterdam, 1988, 18.

¹⁰³ JORSITS Attila: A gyülekezeti kommunikáció, in SZABÓ Lajos (szerk.): *A közösségépítő lelkész, Gyakorlati teológiai kézikönyv lelkészeknek és nem lelkészeknek*, Budapest, Luther Kiadó, 2010, 267.

2. A célzott pasztoráció mellett előtérbe került a gyülekezeti kommunikáció, amelyet a mindennapok életgyakorlatában eddig vakfoltként kezeltünk, vagy nem fordítottunk rá megfelelő figyelmet. Pedig a keresztyénséget nevezhetjük a kommunikáció vallásának is, hiszen a missziói parancsban szereplő tanítvánnyá tétel nem képzelhető el kommunikáció és közösség nélkül. A kommunikációkutatás a társ-tudományok (pszichológia, nyelvtudomány és szociológia) közreműködésével sok irányba indulhat el, a kommunikáció fogalmát is nagyon eltérően határozzák meg. A definíciók mellé az egyház odateheti azt a többletet, amelynek képviselésére hivatott: a kommunikáció nem más, mint az alapvető istenképűség megélése. A kommunikáló, önmagát kijelentő Isten tesz ugyanis képessé minket közösség alkotására a kommunikáció által.¹⁰⁴ A mi kommunikációnk tartalmát, jelentést közvetít, és itt gondolhatunk arra a *kérügmára*, amit képviselünk. Isten kommunikációja azonban mindig önközlés, benne nem a kimondott információk lényegesek, hanem az elrejtőző és megmutatkozó Isten kijelentése. Ezért az isteni kommunikáció eredménye mindig közösség, közösség Istennel, mert aki befogadja az Igét, az Istent fogadja be általa.¹⁰⁵ Ennek a kommunikációs folyamatnak kiemelt alkalma az istentisztelet és az úrvacsorai közösség. Itt Istennel és egymással is közösséggé kerülhetünk.¹⁰⁶

Fontos, hogy az egyházra bízott evangéliumot ne torzítsa el és ne írja felül a gyülekezet kommunikációja. A forma ugyanis sosem határozhatja meg a tartalmat, azonban a tartalom számára megfelelő formát kell találnunk nem csupán a kazuáliák alkalmával, hanem a távistentsztelek levezetése alkalmával. Sőt, ebben az esetben talán az sem elhamarkodott kijelentés, hogy jelenleg tanúi lehetünk egy kazuália születésének, amelynek inkubációs idejében nem tudunk úgy érintkezni és kommunikálni egymással, mint azt eddig gyakoroltuk. Imádkozzunk azért, hogy a távistentszteleknek helyet találjunk időseink, otthon maradóink és passzív gyülekezeti tagjaink elérésében akkor is, ha elmúlik a kényszermegoldások ideje, és újra együtt ünnepelhetjük az isteni, emberi kommunikációt és az istentiszteletet a gyülekezettel!

Ha a gyülekezeti kommunikáció témáját tárgyaljuk, érdemes odafigyelni a kommunikációkutatásra, amikor a szocializáció témáját tárgyalja. Megkülönböztet elsődleges és másodlagos szocializációt: az elsődleges szocializáció folyamatában a kultúra alapértékeit örökíti át a társadalom, és integrálja a személyt az adott közösségbe, a másodlagos szocializáció folyamatában pedig alkalmazkodunk a folyamatosan változó körülményekhez akkor is, ha ehhez új készségeket kell elsajátítanunk.¹⁰⁷ A gyülekezeti kommunikáció mindkét fázisban megjelenhet, azonban a járvány ideje alatt nagy befolyással van a másodlagos szocializációra. Távistentszteleteink, megnyilatkozásaink hatásfolyamatai formálhatják a közösséget a hírterjedés által (a hatás méréséhez órák, esetleg napok kellenek), illetve a tematizáció (*agenda setting*, hetek és

¹⁰⁴ Uo., 265.

¹⁰⁵ Uo., 266.

¹⁰⁶ Más szemzőből, de ugyanerről a közösség-, illetve csoportalakulásról beszél ROSENGREN, Karl Erik: *Kommunikáció* Ford. DOMJÁN Krisztina, Budapest, Typotex, 2006, 71.

¹⁰⁷ Uo., 167.

hónapok alatt mérhető) segítségével.¹⁰⁸ Az elhúzódó karantén elég időt és teret biztosít arra, hogy a tematizáció segítségével néhány kulcsfogalom köré összpontosuljon az üzenetünk, ezzel is segítve gyülekezeti tagjainkat a híradások közötti eligazodásban, illetve a mindennapi életharc folytatásában. Ebben a jelenségben missziói lehetőségeket is találhatunk.

3. A 16. század óta a protestáns teológia sarkalatos és genuin témája az úrvacsora. A témát elevenen tartották a nézetkülönbségek, és a vélemények ütköztetése letisztázta a vitapartnerek álláspontjait. Ironikus, hogy a viták nagy része „virtuális” síkon folyt, Jézus jelenlétéről, a jegyek és jelzett dolgok analógiájáról, a Szentlélek munkájáról.¹⁰⁹ Sőt, a huszadik század meghatározó református teológusa, Karl Barth szerint „Krisztus sakramentális jelenléte szimbolikus jelenlét, ami azonban nem kevesebb jelentésű, mint a *realpraesentia*, nem is ellentéte annak, hanem az igazságnak sajátosan meghatározott formája: a jelentésnek és jelzetteknek a viszonya. – A sakramentális jelenlét szellemi (*geistlich*), ami azt jelenti, hogy a Szentlélek által az isteni kijelentésnek aktualitásában való jelenlét. – A sakramentális jelenlét virtuális jelenlét, ami azt jelenti, hogy Istennek jelenléte és tette történik az egyházban, Isten a sákramentumokhoz tartozónak jelenti ki magát [...]. A jel mutatja őt, és a jelzett láthatóvá válik a jelben”.¹¹⁰ Nem szabad elméletet alkotnunk egyetlen szóra, amit Barth is használ, nem is ragadhatjuk ki ezt a részletet a szövegekörnyezetből, azonban ez az információrészlet is megerősíthet minket abban a felismerésünkben, hogy az úrvacsorához – áttételesen – mindig is hozzá tartozott a virtualitás.

2020 húsvétján egy másfajta virtualitással kellett szembenéznünk. Az úrvacsora vétele alatt megtapasztalható interakciók, a *congregatio* és *communio* átélése elvétellettőlünk, és abban is bizonytalanok voltunk, hogy miként ünnepeljük ezt az ünnepet. Fazakas Sándor részletesen és következetesen tárgyalja, mik is lehetnek a csapdái a televízióon keresztül követett úrvacsoravételnek, amibe otthon mi is bekapcsolódunk, kenyeret és bort elkészítve magunknak.¹¹¹ Gyülekezetünkben húsvét előtt a presbitérium úgy döntött, ezen az ünnepen ezek miatt hirdessük ki, hogy elmarad az úrvacsoravétel, enélkül is teljes értékű lehet a Krisztussal való közösségünk. Ezután jött a kérés és tájékoztatás a közvetítéshez való csatlakozásról. Megtehettük volna, hogy ragaszkodunk döntésünkhöz, és elhatárolódunk ettől a lehetőségtől. Azonban újra átgondolva a kérdést arra az elhatározásra jutottunk, hogy a magunk családjában, környezetében mindent megteszünk azért, hogy méltóképp felkészüljünk az úrvacsorára. Bűnbánattal és imádkozva készülünk, s ha Isten Szentlelke meggyőz minket, akkor megéljük az úrvacsorai közösséget – a *congregatio* minimumával, a családdal, és a *communio* ígéretével. Az úrvacsorát megelőző hirdetésekben mindezt elmondtam, és arra kértem

¹⁰⁸ Uo., 168.

¹⁰⁹ A téma hasznos összefoglalását megtaláljuk FEKETE Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata, Hálaadásra vezető vigasztalás 129 kérdés-feleletben*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2013, 331–334.

¹¹⁰ Uo., 273.

¹¹¹ Vö. HUBER, Wolfgang: *Az egyház korszakváltás idején, Társadalmi átalakulás és az egyház megújulása*, Ford. SZABÓ Csaba, Kálvin Kiadó, Budapest, 2002, 125–126.

a gyülekezetet, hogy aki nem készült hozzá illően és méltóképpen az úrvacsorához, az legyen csupán szemlélője, figyelemmel kísérője a képernyőn történeteknek.

Nem szeretjük volna áthárítani a felelősséget a gyülekezeti tagokra, azért döntötünk így, mert Fazakas Sándor tanulmányában említett két lehetőségen kívül¹¹² egy harmadik lehetőséget is számításba vettünk. A Kárpátaljai Református Egyházkerület felhívásában¹¹³ szerepelt egy momentum, amely egyfelől a múltra utal, másfelől a jövőbe tekint. Forgón Pál püspök, akiket több lelkipásztorral együtt munkatáborba hurcoltak el, emlékirataiban ír erről az időről, és ír egy úrvacsoráról is, amelyet vízzel és fekete kenyérrel vettek a munkatáborban, református, görög katolikus, római katolikus és ortodox lelkészek. Akkor és ott sem a jel és a jelzett dolog viszonya, sem az ökumenicitás kérdése nem számított. Az úrvacsora spontán hitaktus volt.

Ha tovább tudunk lépni attól a kérdéstől, hogy Jézus az úrvacsorában fizikálisan, szubsztanciálisan vagy szimbolikusan van jelen, és ki tudjuk mondani, hogy az Ő jelenléte sakramentális jelenlét, nem juthatunk el oda gondolkodásunkban, hogy minden hiányossága és csonkasága ellenére a média által közvetített úrvacsora a hit aktusává válhat? Természetesen nem szeretném az individuális kegyességnek alárendelni a sákramentum kiszolgáltatását, de az adott gyülekezeti közösségben, ahol még elevenen élt a keresztyénüldözés véres időszaka, ebben ismertük fel az idők szavát. Ebben a különleges helyzetben szeretjük volna megragadni minden lehetőséget a hit megélésére, akkor is, ha nem tudtunk komplementer módon egyeztetni minden tantételt. Biztosan volt, aki visszaélt ezzel a lehetőséggel, és jogos Fazakas professzor aggálya az úrvacsora és a közönséges étkezések összemosásával kapcsolatban is. Őszintén remélem, a következő időszak teológiai önvizsgálata megnyugtató eredményeket tud majd megfogalmazni, mikor kiértékeli ezt az időszakot, és közös irányt mutathat az együtthaladásban.

4. Biztos vagyok abban, sokan várjuk már a járvány végét és azt, hogy ismét megéljük az istentisztelet és úrvacsora ünnepét. Újraindul majd a gazdaság, és újraindul a gyülekezeti élet, reméljük jelentős lendülettel és energiatöbblettel. Erre az újraindulásra most is készülhetünk, először megvizsgálva Krisztus, a gyülekezet és a kultúra egymáshoz való viszonyát, ahogyan azt megvizsgálta Richard Niebuhr, és missziói látással alkalmazta Timothy Keller.¹¹⁴ Kamatoztatnunk kell azokat a felismeréseket, amelyek parlagon hevernek, és végre kell hajtánunk azokat a terveket, amelyekről eddig csak álmodoztunk. Újra át kell vennünk, le kell tisztáznunk saját üzenetünket és azt a formát, amellyel ezt az üzenetet képviseljük. Istentiszteleteinket nem csupán formális, ünnepélyes összejövetelekként, hanem az Élő Isten valóságának ünnepléseként kell megélnünk. Ugyanis ha istentiszteleteink lényegi elemével van

¹¹² FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül?

¹¹³ ZÁN FÁBIÁN Sándor: Lélekben és igazságban imádjuk az Istent, *youtube.com*, 2020. 04. 08. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xFUHvi6jfgs>, a hivatkozott rész az 5. percnél kezdődik, Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

¹¹⁴ KELLER, Timothy: *Gyülekezet a központban*, Ford. GYÓRI Péter Benjámin, Budapest, Harmat – Kálvin – Luther, 2019, 249–314.

baj, a legjobb struktúrák sem segíthetnek rajtunk. Tartalmi megújulásra is szükségünk van.¹¹⁵ Nem kell eldobnunk magunktól mindazokat a készségeket, amelyekre szert tettünk a karantén ideje alatt, talán időseink elérésében segíthetnek nekünk a rögzített istentisztelekek. Végül, legutoljára, úgy gondolom, sokkal egyértelműbben, határozottabban és esetenként sürgető erővel kell nagykorú hitre bátorítanunk. A nagykorú hitben járó keresztyén ugyanis képes bűnbánattal odaállni az Úr színe elé, ha felismeri tévedését, a helyes tanítástól való elhajlását. Ő lesz az, aki vezeti a családját, háza népét az élet útvesztőjében és a hit útján is. Ő fog szolgálatot vállalni, és általa áldathat meg a gyülekezet, ahol szolgál. Jézusra van szükségünk egyházunk fennmaradásához, de Ő legtöbbször a nagykorú keresztyének által közli ajándékait.

Szívből remélem, minél nagyobb egyetértésben tudunk haladni azon a pályán, amelyre Isten Pál apostolon keresztül bátorítja az efézusi keresztyéneket és minket is: „És ő »adott« némelyeket apostolokul, másokat prófétákul, ismét másokat evangélistácul vagy pásztorokul és tanítókul, hogy felkészítse a szenteket a szolgálat végzésére, Krisztus testének építésére, míg eljutunk mindnyájan a hitnek és Isten Fia megismerésének egységére, a felnőttkorra, a Krisztus teljességét elérő nagykorúságra, hogy többé ne legyünk kiskorúak, akik mindenféle tanítás szelében ide-oda hányódnak és sodródnak az emberek csalásától, tévútra csábító ravaszságától; hanem az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben mindenestől őhozzá, aki a fej, a Krisztus, akiből az egész test egybeilleszkedik és összekapcsolódik a különféle ízületek segítségével úgy, hogy minden egyes tagja erejéhez mérten közösen munkálja a test növekedését, hogy épüljön szeretetben.” Ef 4, 11-15. A szentek felkészítési ideje még tart, vannak a folyamatban megálló és összeütközések. Az egyház mindig késik, lemarad, és leragad az úton, de imádkozunk, hogy a járványhelyzet katalizálja azt a folyamatot is, hogy igazsághoz ragaszkodva, szeretetben túlnőjünk különbségeinken, és felnőjünk Krisztushoz.

¹¹⁵ DOUGLAS, Klaus: *Az új reformáció, 96 tétel az egyház jövőjéről*, Ford. SZABÓ Csaba, Kálvin Kiadó, Budapest, 2005, 290–293.

Máté-Tóth András

EUCHARISZTIA ÉS A TÁRSADALOM ÁTVÁLTOZTATÁSA

Felütés

Az utóbbi hetekben megszorodtak azok az írások, melyek arról fantáziálnak, hogy a járvány elmúta után mi változik, s mi zökken vissza a rendes kerékvágásba. A járvány éppen abban az évben tört ki, amikor Magyarországon rendezték volna meg a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. A rendezvény végül is egy évvel későbbre halasztódott, talán nem is baj, mondják a szervezők, így tovább lehet készülni szervezetben, lélekben, talán teológiában is. A katolikus nagyrendezvénytől is ihletve a Magyarországi Evangélikus Egyház is meghirdette az úrvacsora évét, amelyből szintűgy nem hiányoztak a lelki, kulturális és teológiai programok. Mindkét egyházat s természetesen a reformátust és a többit is érintette az állami intézkedés, amely elrendelte, hogy a templomokban nem lehet istentiszteletet tartani. Amellett, hogy nagy lendületet vett a lelkeszi, papi kreativitás, az eucharisztiaünneplés online megszervezésére, egyben örömteli kérdések és viták is felbukkantak az eucharisztia és annak közösségi ünneplésére vonatkozóan. Ismét csak beigazolódtott, hogy szükség van az ínségre, hogy értékeljük a gazdagságot. Az eucharisztia-bőjt talán sokakban elmélyíti az eucharisztia iránti vonzódást, s egyben az eucharisziára és annak ünneplésére vonatkozó emberi tapasztalatokat és teológiai tanításokat is. Utóbbiak miatt esetleg sajnálatosnak is tartható, hogy a járvány hamarabb ér véget, és a különböző korlátozó intézkedések hamarabb feloldódnak, és így a megtermékenyítő rendkívüli korszak lezárul. Írásomban első lépésben kapcsolódni szeretnék Fazakas Sándornak az online istentisztelettel kapcsolatos felvetéséhez. Ám egy második ütemben szeretnék tovább is lépni az eucharisztia és annak ünneplése mélyebb teológiai kérdései felé, melyek mindegyike írásom végén is még kérdés marad, a titkok megőrzik titok mivoltukat.¹¹⁶

Rítus

Fazakas Sándor írásában felvetődtek bizonyos kérdések, melyek ugyan többé kevésbé beágyazódtak egyfajta mélyebb merítésű teológiai megközelítésbe, mégis inkább gyakorlatiak, mint teológiaiak, rítustechnikaiak mintsem a keresztyény rítus lényegére irányulóak voltak. Az igényes megfogalmazás azonban vitákat generált a közösségi hálózaton is, és a teológiai tudományos közösség számára is alkalmasnak bizonyult, hogy az eucharisziáról szóló teológiai reflexiók felpezsdüljenek. A dolgozatban megfogalmazott két kérdéstről szeretnék először véleményt nyilvánítani, miközben mélyen átérzem hiányosságaimat a protestáns teológia releváns műveire vonatkozóan.

Úrvacsora és egyház

Az első felvetés az egyház ismertető jegyei felől közelítve leszögezi, hogy a *congregatio*

¹¹⁶ Szeretném jelezni, hogy szándékosan nem törekedtem arra, hogy következetesen használjam a teológiai kifejezések felekezeti sajátosságú megjelöléseit. Az ebből adódó esetleges zavart az ökumenikus párbeszéd értékes pezsgésének tartom.

és a *communio* elválaszthatatlanul összetartozik. „A reformátorok, valamint a reformátori hitvallások egybehangzó meggyőződése szerint az egyház egyszerre *congregatio* és *communio*: a választottak összegyülekezése (összegyűjtése), valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése, a Szentlélek ereje és hatalma által.” (2) Az Istennel való közösség az emberekkel való közösségben élhető meg. A reformátori tanítás nem volt egyházellenes, hanem klerikalizmusellenes volt. Azt vitatta és tagadta, hogy egyházi hatalom szükségeltetik az ember Istennel, Krisztussal való kapcsolathoz. Ugyanakkor nincsen közösség szervezet nélkül, vezető nélkül sincsen. A lelkész státusa és nem léte volt a célpont. Ilyen értelemben egyházon kívül nem lehet kiszolgáltatni a szentséget. A Hitvallásban is ez így áll: „A sákramentumokat (a keresztséget és az úrvacsorát) az anyaszentegyházban szolgáltatják ki.” (2HH XIX.) Az úrvacsora a maga materiális valósága miatt csak fizikális valóságban képes megtörténni. Minthogy a szentség kiszolgáltatásához szükség van egyházra, amely *congregatio* és *communio* egyszerre, az egyházi közösség egybegyűlése nélkül létezhet emlékeztet Krisztus szenvedésére és feltámadására, de nem létezhet eucharisztia.

Bármennyire is úgy vélnénk, hogy a Hitvallás és más tanítások az egyházra és nem a templomra vonatkoznak, az úrvacsora templomhoz kötődik, vagy ha nem is az épített templomhoz, mindenképpen a hívek közösségi együttlétéhez és az úrvacsora fizikális elfogadásához.

A bibliai „házaknál” kifejezésre hivatkozva felmerülhet, hogy az egyház házi egyházként is értelmezhető, így úrvacsora ünneplhető és vehető otthon is (a karanténban). A bibliai ház azonban nem ugyanazt jelenti, mint a mai ház vagy család. A mai család nem egyház a szó bibliai értelmében, mert a vérségi viszonyokra épül. Márpedig a jézusi örömhír egyik leglényegesebb pontja a családi kötelékeken átívelő közösségi kötelék. A vér logikája helyébe a szövetség logikája lép. Jézus a maga zsidó tudatával és vallásosságával a széder esti lakomán alapította azt a szentséget, amit eucharisztiként tisztelünk és gyakorlunk. A széder este megülésének feltétele pedig nem véletlenül volt családi köteléken átívelő. Egyetértek Fazakas érvelésével, miszerint „nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban”, hogy amit online közvetítünk – teszem hozzá – vagy amit a családban megülünk, az úrvacsora lenne.

Úrvacsora és lelkész

Az imént már említettem, hogy a protestantizmus nem lelkészellenes volt, hanem klerikalizmusellenes. Itt kapcsolódom a másik felvetéshez, miszerint az úrvacsora ünnepléséhez nélkülözhetetlen a lelkész. A Hitvallás szövege is így szól: „Az egyházban a lelkész a sákramentumok kiszolgáltatásával megbízott egyházi szolga (verbi divini minister). A sákramentumokat az egyházi szolgától, a lelkésztől (mint kiszolgáltatótól) fogadják el a hívek.” (2HH XIX.) Kérdés azonban számomra – s ennek a kérdésnek a katolikus eucharisztia-teológiára nézve is van jelentősége –, hogy a lelkész szükségessége egyházjogi természetű követelmény a protestantizmusban, vagy ennél több. Ha a megbízás jog által szabályozott szerepkörre vonatkozik, akkor rendkívüli időszakokban – mint a karantén – az egyház kiterjesztheti ezt a jogosultságot minden családapára vagy családanyára. Miért nem teszi?

Ha a Hitvallás szövegét egészen komolyan vesszük, akkor a lelkész valójában *verbi divini minister*, tehát Isten Igéjének szolgája. Én úgy értem a reformáció hitvallását és teológiáját, hogy abban az Ige a legnagyobb szentség, s a keresztség és az eucharisztia más értelemben az. A protestantizmus szabadabb az úrvacsora vonatkozásában, mint a katolicizmus. S ez a hitvallási és teológiai szabadság rendkívüli időszakokban megengedi, ha nem szorgalmazza a lelkészi funkció időleges kiterjesztését.

Ha ezzel szemben a lelkész karakterének (ismertető jegyeinek) jogi dimenzióján túllépünk, akkor nem távolodunk a reformátori felfogástól a katolikus és ortodox irányba? Vagyis, ha a szentségeknél jogon túli kulcsszerepet kapnak a lelkészek, akkor nem vész oda a hívő és Isten közvetíttelen kapcsolatára vonatkozó reformátori opció?

Az előbbi felvetésnél oda jutottunk, hogy nincs úrvacsora közösségen kívül, itt pedig oda jutunk, hogy szükség van az úrvacsorai asztalánál elnöklő lelkészre, de a lelkészi szerep rendkívüli esetben delegálható. Vagyis joggal asszociálhatok a katolikus Leonardo Boff brazil felszabadítási teológus bázisközösségi egyháztanára, amelynek egyik lényeges kijelentése az, hogy ha a szegény őserdei kaucsukgyűjtők Krisztus nevében összegyűlnek egy fa alatt, ott egyház születik, annak minden kegyelmi és szentségi következményével együtt.

Az eddigiekben az úrvacsora kényszerű elmaradásából, az eucharisztia-böjtből indultam ki. A protestáns felfogás szerint – ha helyesen értem – nagyobb súlyú az Ige, mint az úrvacsora. Az egyház tehát bár hiányolja az úrvacsorát, az Ige hallása és kifejtése által a Krisztussal való teljes találkozást megvalósítja, miközben a katolikus felfogás szerint a legteljesebb találkozás a Föltámadással az eucharisztia vételében valósul meg. Talán állítható, hogy a katolikus és a református hitvallás és teológia alapján az istentiszteletek időszakos elmaradásának súlya egészen más. A katolikusok számára döntőbb hiány, míg a reformátusok számára nem.

Az eucharisztia fókusza

Fazakas Sándor vitaindító esszéje abból a kényszerű helyzetből indul ki, hogy a templomokban nem lehet istentiszteleteket tartani, s ezt a hiányt sokan igyekeztek online istentiszteletekkel ellensúlyozni. Arról töpreng, hogy ez a helyettesítés mennyiben lehetséges. Amit dolgozatában felvet, azt szeretném egy kissé tovább mélyíteni. Ahhoz, hogy az online istentiszteletet az offline istentisztelethez hasonlíthassuk, meglátásom szerint az istentisztelet eucharisztiacentrikusságát kell a legfőbb mércévé tenni. Akkor leszünk képesek a felvetett kérdés mélyére hatolni, ha előbb mélyére hatolunk magának az eucharisztiaé, s azt a kérdést tisztázzuk, mi is maga az istentisztelet. Sőt, még pontosabban fogalmazva, ki az, akit ebben a rítusban ünneplünk, akire emlékezünk, és akivel egyénként és egyházként találkozni akarunk. Fazakas is hangsúlyozza ennek fontosságát, első sorban, amikor az *unio mysticá*t említi. Részletesebben Krisztusra vonatkozóan azonban az eucharisztikus jelenlét teológiai problémáját taglalja, s mutatja be ökumenikus teológiai szempontokra is érzékenyen Krisztus teste és vére jelenlétét az offline és online lehetőségek között. A magam részéről ehhez a gondolatmenethez nem a *Realpräsenz*, a szubsztancialitás oldaláról szeretnék közelíteni, hanem abból ki-

indulva, hogy az egyház mire emlékezik akkor, amikor Krisztusra emlékezik, hogy Krisztus minek az emlékezetét hagyta meg tanítványainak. Különösebb elemzés mellőzésével idézem ide Jürgen Moltmant, akinek alábbi állásfoglalása ugyan nem az istentiszteletről szól, de arra is érvényes: „Nem a megváltozott szociális viszonyokhoz való sikerült alkalmazkodás, hanem az egyháznak a Krisztus Lelkéből, az eljövendő királyság erejéből való belső megújulása az, ami ma szükséges.”¹¹⁷ Felvetésem bemutatásához előbb tennem kell egy kis theo-antropológiai és theo-politikai kitérőt.

Emlékezet

A teológia XX. századi antropológiai fordulata¹¹⁸ talán abban ragadható meg lényegre törően, amit Rahnerre hivatkozva szoktak idézni: minél emberibb, annál krisztusibb. Ha ugyanis egyaránt komolyan vesszük az ember Isten általi teremtettségét, Krisztus megtestesülését és megváltói művét, akkor az, ami Krisztusra érvényes, hogy Ő az alfa és az ómega, abban az ember – minden ember – részt vesz. Az Isten Fia nem lecserélni jött az embert, hanem megváltani és üdvözíteni. Krisztus a legteljesebben ember, miközben a legteljesebben Isten is. Ezért – így az antropológiai fordulat a teológiában – minél valóságosabban ember valaki, annál közelebb van Krisztushoz, aki valóságos ember. Az isteni valóság, a feltárulkozó titok Krisztusban azt igazolta, hogy minden ember lényegét, igazi valóját tekintve Isten fia. A megváltói mű nem kiegészíti az embert, hanem legvalóságosabb valóságához vezeti vissza. Így minél inkább az emberre koncentrálnak, annál inkább találunk Krisztusra, s minél inkább Krisztusra koncentrálnak, annál inkább találunk az emberre. Ami az emberben Krisztustól idegen, az az embertől is idegen, miközben Krisztustól semmi sem idegen, ami valóban emberi.

Erre az alapállásra helyezkedve állíthatjuk, hogy a Krisztus-esemény keresztény válasz az ember-eseményre, arra a kérdésre, ki az ember?, a válasz az *ecce homo*. A keresztény örömhír, amit Jézus tanítására és életpéldájára emlékezve az egyházi közösségek számos csatornáján (*traditio*) keresztül ismerhetünk, Isten igenje az emberre, testi lelki valóságára, természetére, vágyaira és műveire. Az ember önmegvalósításának (Jaspers szavával *Sein im Werden*), identitásának kérdésére a válasz Jézus tanítása az Isten országáról és az Atyáról. A nyolc boldogság boldogjai, az Atya áldottai, a jobb felől állítottak megérkezettjei szimbolizálják és mutatják be az igazi embert, a maga valódi valóságában. Az Isten szeretete az ember lényege, és Isten fia azért testesült meg, hogy emberként tanúságot tegyen az ember számára arról, hogy ki az ember, akit Isten teremtett és aki Jézusban megtestesült. A *Realpräsenz* erre az emberi jelenlétre vonatkozik legelső sorban, Isten valóság jelenlétére az ember Krisztusban.

Az úrvacsora, az eucharisztia ennek a Krisztus-eseménynek teológiai és rituális fókuszálása, amely a valóságos Isten és valóságos ember Krisztusban mutatja fel a valóságos embert az emberek számára. Az eucharisztia akkor nem mágia, ha nem hiányzik belőle mindaz a tanítás és irányultság, ami Jézus révén vált kiemelten ismertté. Az utolsó vacso-

¹¹⁷ MOLTMAN, Jürgen: *A reménység fényei, Jürgen Moltmann teológiája*, Ford. és szerk. SZATHMÁRY Sándor, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989, 201.

¹¹⁸ Vö. PRÖPPER, Thomas: *Theologische Anthropologie*, Freiburg, Herder, 2015.

rán Jézus nem rítust alapított, s nem rítus megismétlésével bízta meg övéit, hanem saját magára való emlékezést alapított, mindarra, amit tett és tanított. Az eucharisztia lényege az évszázadokon keresztül sokféle filozófiai és kulturális szókinccs segítségével volt megfogalmazva, s a filozófiai nyelvezet egyfajta teológiai csapdát is jelentett. Az eucharisziában ugyanis nem annak fogalma a lényeg, hanem annak szemléleti tartalma. A fogalomra történő koncentráció (ami a protestantizmus révén csak még jobban radikalizálódott) bizonyos értelemben eltávolít az Krisztus-eseményre való koncentrációtól.

Amikor az egyház eucharisziát ünnepel, akkor az Evangélium tanításának és a Krisztus-eseménynek egykori és máig tartó valóságát ünnepli. Amikor emlékeztet, akkor nem a rítusra emlékeztet, hanem arra az isteni perspektívára és útra, amit Jézusban ismert meg. Talán nem túl radikális azt állítani, hogy az eucharisziára vonatkozó eretnokségek elsősorban nem azok, amelyeket a dogmatörténetből ismerünk, hanem elsősorban azok, amelyek révén a keresztény közösség, az egyház úgy ünnepel eucharisziát, hogy közben elfeledkezik Jézus útjáról és tanításáról. Az eucharisztia Isten országának relációjában szentség, és nem valamiféle mágikus erő relációjában az. A katolikus normatív tanítás szerint az eucharisztia „csúc és forrás”. Ami az emberre igaz Krisztus valóság emberségének és istenségének vonatkozásában, amelyben az ember és Isten *unio mysticája* megvalósul, az igaz az emberi közösségre az eucharisztia vonatkozásában, amelyben egybekapcsolódik a teremtett világ a Teremtő világával. Ahogyan az ember igazi valója Krisztusban mutatkozik meg, úgy mutatkozik meg az emberiség igazi valója az eucharisziában a Krisztus-eseményre való közösségi emlékezetben. Az egyház az a közösség, amely az emberi közösség Isten országos kultúráját törekszik megjeleníteni. Az Ige, a Bor és a Kenyér vételével emlékezik erre a kultúrára, hogy közösségi viszonyaival mind inkább megfeleljen annak és Isten országa valóság jelenléte (*Realpräsenz*) legyen az emberi közösség számára.

Fókuszálás

A pusztán felvillantás szintű theo-antropológiai és theo-politikai opció alapján újrafókuszálhatjuk azt, amit az eucharisziáról és az istentiszteletről gondolhatunk és hihetünk. Minthogy Krisztus-központú rituális eseményről van szó, ezért emberközpontú, s minthogy rituális eseményről van szó, ezért közösségközpontú. Miközben arról gondolkodunk, hogy a sajátos körülmények között hogyan valósulhat meg a rítus, nemcsak nem feledkezhetünk meg arról, hogy a rítus mit törekszik átélelni, hanem egyenesen ellen kell állnunk annak a kísértésnek, hogy a rítus és annak körülményei álljanak a gondolkodásunk és hitünk középpontjában. A sajátos körülmények révén a legnagyobb áldás éppen az, hogy a rítus problematikáján túl odaléphetünk a Krisztus-eseményhez magához, a hogyan emlékezünk? (*memoria qua*) kérdés helyett a mire emlékezünk? (*memoria quae*) kérdés elé állhatunk – meztelenül, az isteni és emberi titokra utaltan.

Ez a szentségi és közösségi esemény tartalmára való koncentráció a történelem folyamán gyakran, ha nem mindig a rendkívüli körülmények idején kapott lendületet. Az egyik ilyen lendület éppen a reformáció volt, amely a rítuskörülményekben a Krisztusról való megfeledkezés rendszerimmanens kisiklását bírálta prófétai erővel.

Ahogy lépésről lépésre, régióspecifikusan letisztította a liturgikus teret, ahogyan az Igét állította a közösségi együtltét középpontjába, ahogyan megnyitotta az Istennel való találkozásban a hittartalmakra való koncentráció dimenzióit, és ahogyan az egyéni és közösségi autonómia elismerése felé legalábbis alapokat adott, melyekre a XIX. század új protestantizmusa eredménnyel építhetett és járulhatott hozzá a modern kor kialakulásához.¹¹⁹ A társadalmi fordulat idején a hit fordulata és a hitre alapuló közösség fordulata zajlott egymást inspirálva.

Hasonló fordulatot érzékelhetünk a XX. század katolikus megújulásának ívében, amely részben az ökumenikus törekvésekkel párhuzamosan, részben a szekularizált modern világ vívmányainak „idők jelei”-ként való felfogásában egybefonta a hit tartalmának és a „profán” társadalommal, más vallásokkal, más felekezetekkel való viszony opcióit. Bizonyos értelemben beértek ebben a fordulatban a reformáció fókusz hullámai, részben pedig az összkereszténység számára hangzottak el a hit valódi tartalmára emlékeztető normatív kijelentések.

Az *Sacrosanctum concilium* kezdetű istentiszteletre vonatkozó zsinati dokumentumban, mielőtt a zsinat deklarálná a fentebb már említett tanítást, miszerint a liturgia csúcса és forrás (10. p.) a *fides qua* lényegét és feltételét a *fides quae*-ben jelöli meg.

„Az Egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában. Mielőtt ugyanis az emberek a liturgiában részt tudnának venni, meghívást kell kapniuk a hitre és a megtérésre: »De hogyan hívhatják segítségül, amíg nem hisznek benne? S hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak? S hogyan halljanak róla, ha nincs, aki hirdesse? S hogyan hirdesse az, akit nem küldtek?» (Róm 10,14--15).

Ezért az Egyház a nem hívóknak az üdvösség örömhírét hirdeti, hogy ismerje meg minden ember az egyedül igaz Istent és akit Ő küldött, Jézus Krisztust, s bűnbánatot tartva térjen meg útjairól. A hívóknak pedig szüntelenül hirdetnie kell a hitet és a bűnbánatot, ezen kívül föl kell készítenie a szentségek vételére, tanítania kell megtartani mindazt, amit Krisztus parancsolt, s buzdítania kell a szeretet, a jámborság és az apostolkodás minden cselekedetére, melyekből nyilvánvalóvá válik, hogy a Krisztus-hívók nem ebből a világból valók ugyan, mégis világosságai a világnak, és megdicsőítik az Atyát az emberek előtt.” (9. p.)

Az újrafókuszálás alkalma volt (lehetett volna) régióinkban a kommunizmus összeomlását követő átmeneti időszak, amely során az egyházak újra „polgár”-jogot nyertek a társadalomban. Harminc esztendővel a fordulat után látható, hogy a szabadság adta lehetőségek kiaknázásában nagyobb hangsúlyt kapott a *fides qua*, az egyházi önmegvalósítás hogyanja, mint a *fides quae*, a hit tartalmának újratudatosítása. Ugyanakkor a megtérés, megtisztulás és újrafogalmazás számos történéseinek lehettünk és lehettünk tanúi. Az a leegyszerűsítő tárgyalási mód, ahogyan az eltelt 30 éves időszakot

¹¹⁹ MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *A protestáns paradigma, Ernst Troeltsch: A protestantizmus jelentősége a modern világ kialakulásában*, Budapest, M. Vallástud. Társaság – Barankovics Alapítvány, Vallástudományi könyvtár 15, 2017.

a rövid lelkesedés és a hosszú kiábrándulás egymásutánjaként fogjuk fel, eltakarja a fordulatot követő korszak legnagyobb kincsét, a sokféleség lehetőségét és dinamikus megvalósulását. Számos részlet és adat helyett legyen elég csak arra utalni, hogy ahol eleven a hit, ott az elmúlt hónapok liturgikus kreativitása bemutatta, hogy a „hogyan” megoldáskeresései a „mit” titkait is a felszínre hozták.

Átváltoztatás

Írásom elején az istentszelet és az eucharisztia gyakorlati kérdései mögötti teológiai kérdésekről volt szó, majd az theo-antropológiai és theo-politikai megközelítésre alapozva a *memoria quae*-ről. Ebben az utolsó szakaszban az eucharisztia koncentráció teológiai belátások gyakorlati radikalizálásának egy chilei példáját ismertetem röviden, hogy ennek kapcsán felvehessem a magyarországi kortárs istentszeletekben rejlő ember- és társadalomalakító potenciál kérdéseit.

Bill Cavanaugh mélyrehatóan tárgyalta az eucharisztia teológiai felfogása és az egyház társadalmi, politikai cselekvése közötti elemi összefüggést.¹²⁰ A chilei katolikus egyháznak a Pinochet-féle diktatúrával való viszonyát elemezte, különös figyelmet fordítva a diktatúra kezdeti időszakára. Pinochet előtt ugyan szocialista kormánya volt Chilének, de az egyház szabadon működhetett, és különösen a szegények és a rászorultak körében végzett munkáját a szocialista rezsim nagyra értékelte és támogatta. A nagy többségében katolikus Chilében az egyház társadalmi elfogadottsága és szolgálata magától értetődő hagyomány volt. Az egyház püspökei abban a reményben támogatták Pinochet hatalomra kerülését, hogy a közjóért végzett munkájukat még intenzívebben és hatékonyabban végezhessek. A diktatúra azonban kegyetlenül leszámolt a korábbi rendszer támogatóival és az ellenzékkel, s egyre kevésbé lehetett halatlanra venni azokat a kiáltásokat, melyek a diktátor börtöneiből és kínzókamráiból törtek a felszínre. Az egyháznak a diktatúra kegyetlenkedéseivel kapcsolatos kezdeti bizonytalanságait lassan felváltotta a meggyőződés, hogy Krisztus teste, amelyet az eucharisziában ünnepel, szolidáris minden emberi testtel, s amit az egyház a legkisebekkel tesz, azt vele teszi. Krisztus teste és a chileiek teste szorosan összetartozik, a megkínzott chileiek Krisztus testének szenvedéseiben osztoznak. Ha az egyház az eucharisziában a szenvedést vállaló Megváltót ünnepli, akkor nem lehet közömbös az ország súlyos kínoktól szenvedő polgárai iránt. Ezt a teológiai belátást gyakorlat követte, s a chilei püspökök részben egyénileg, részben közösen felszólaltak a megkínzottak érdekében, s létrehoztak egy szervezetet is a diktatúra áldozataival vállalt szolidaritás koordinálására.

Amikor a társadalmi rend elnyomó, akkor az eucharisztia imádása anarchiához kell vezessen. Ha a társadalmi viszonyok – s itt nem csak a nagy társadalmi rendszerek működésére kell gondolni, hanem a helyi társadaloméra is – igazságtalanok, és a közjót alapvetően sértik, akkor az eucharisziában ünnevelt szeretet

¹²⁰ CAVANAUGH, William T.: *The Body of Christ, The Eucharist and Politics*, *Word and World*, 22. évfolyam, 2002/2, 170–177.; Uő.: *Torture and Eucharist, Theology, politics, and the body of Christ*, Oxford, UK – Malden, Mass, Blackwell Publishers, *Challenges in contemporary theology*, 1998.

és igazságosság arra indítja a keresztényeket, hogy egyénileg és közösségleg se maradjanak tétlenek.

Amit Cavanaugh a chilei esettanulmány alapján az eucharisziával kapcsolatos teológia és az egyház társadalmi cselekvésének összefüggéseiről kidolgozott, az bárhol másutt is theo-politikai reflexióra hív: „Az eucharisziáról való gondolkodás segíthet a keresztényeknek, hogy az utcára vigyék az evangéliumot, és egyúttal elkerüljék a kényszerítő hatalommal való összefonódás csapdáját.”¹²¹

Különösen azokban a társadalmakban, melyekben az egyházat a fennálló politikai rezsim évtizedekig a társadalom egyfajta zárványának, enklavéjának tekintette, komoly teológiai innovációra van szükség ahhoz, hogy az egyház illetékességi tudata kiterjedjen az egész társadalomra, amint a megváltás is minden emberre vonatkozik, s az eucharisziában ünneplte Krisztus az egész emberiségért adta magát áldozatul, s erre a készségre hívja azokat, akik őt uruknak tekintik és imádják. Ha az egyházi liturgiát a rituálé tágabb kategóriájának sajátos típusaként szemléljük, ez hozzásegíthet ahhoz, hogy megértsük: ami az állam szintjén történik, nem a dolgok egy egészen más rendjébe tartozik, mint ami az egyházra tartozik. Amikor Pál Krisztus testének képét alkalmazza, ez tudatosan vette kölcsön a pogány politikai szóhasználatból, mert világossá akarta tenni, hogy habár az egyház nem *polis*, nem is pusztán magánjellegű társulás.

Az eucharisziára vonatkozó tanítás – felekezeti különbségekkel – lényege az átváltoztatás, a *transsubstantiatio*. Nem önmagában, hanem emberi és a közösségi beágyazottságban, unióban. S nem önmagáért, hanem az emberért és a társadalomért. A paradigmikusnak tekinthető chilei reflexió és gyakorlat a „hogyan” ünnepljük az eucharisztiát kérdést elmélyítette a „mit” ünneplünk az eucharisziában kérdés felé, és a mit ünneplünk? kérdésre adott válaszból a hogyan cselekedjünk? kérdésre is válasz született. Az eucharisziában ünneplte átváltozás az egyház magatartásának átváltozását indukálta, a módosított gondolkodás módosított a cselekvésen. A módosított cselekvés pedig hitelesítette az eucharisziára és az egyházra vonatkozó hitet és teológiát. Az elmondottakból megalapozott kérdések fakadnak az eucharisztiát magyar nyelvű teológiájára és az eucharisziát ünneplő egyházak társadalmi gyakorlatára nézve egyaránt.¹²² Vajon a magyar teológustársadalomban milyen lehetőségei rejteznek a keresztény alapigazságok radikális újratárgyalására vonatkozóan? S ezzel párhuzamosan a teológiai reflexiók milyen módon kapcsolódnak össze a kortárs társadalom kihívásaival, kríziseivel? Tud-e a magyar teológia az egyház számára intellektuális támaszt adni, amikor az egyházakat magyarországi jelenlétük kérdései feszítik? Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezek valódi kérdések, amelyekre nem ajánlatos hirtelen, akár egy legyintéssel válaszolni. Kutatások szükségesek a teológiai és egyházi állag felméréséhez, és nagy feszültségtűrő fórumok az adatok és belátások igényes megvitatásához.

¹²¹ Cavanaugh, William T.: Egyház az utcán, Eucharisztiát és politika, Ford. NYIRKOS Tamás, *Századvég*, 86. szám, 2017/4, 5–26, 6.

¹²² Vö. MÁTÉ-TÓTH András: *Freiheit und Populismus*, Wiesbaden, Springer Fachmedien Wiesbaden, 2019.

Mező Arnold

TÁVISTENTISZTELET, KONZERV ÚRVACSORA, VILLANYPÁSZTOR ÉS LÁJKOLÓ EGYHÁZ

Fazakas Sándor lelkipásztor, egyetemi tanár¹²³ remek írását és az erre reflektáló, zsinatunk lelkészi elnökének, Bogárdi Szabó Istvánnak sorait¹²⁴ olvasva magam sem tudom eldönteni, hogy mi lenne jó. Vagy mi a jó. S hogy a jóhoz mint kifejezéshez kapcsolódó objektív és irányt mutató létező hogyan jelenhet meg egy olyan helyzetben, amit nem vagyunk képesek befolyásolni. A jó talán abban a formában válhat megragadhatóvá, ezáltal érezhetővé téve a becsukott szemmel tengeren való átkelésünket, ha az adott helyzetben úgy gondolunk rá, mint a szélre. Az van. Magától. Nem igazán tudjuk befolyásolni, megváltoztatni az irányát, vagy éppen elcsendesíteni. Látjuk a levegő mindig siető része által okozott következményeket, emiatt fogjuk a fejünket, vagy éppenséggel mosolygunk, ha a szél nem a házunk tetejét vagy a templomtorony kakasát tépázza meg, hanem energiát termel az otthonaink számára. A szelet be is lehet fogni a vitorlába, még akkor is, ha nem arra fúj, amerre mi akarunk haladni. Lehetséges, csupán a vitorlákat kell jól pozicionálni. Hatalmas az ember, s az ember szava is. Nem vagyok biztos benne, hogy időben jókor reagáltak az előttünk megszólalók.¹²⁵ Kell-e egyáltalán? Tudunk szelet csinálni mesterségesen. Nagyon is, amivel akár egy lángoló olajkút tűzét is el lehet fűjni, akár egy pislogó gyertyabél lángját egyetlen lehelettel. A kérdés viszont az, hogy milyen mértékű energiabefektetés által hozzuk létre ezt a szelet, s hogy a mesterséges szél által hajtott haszon megfelelő arányban van-e a befektetett energia – legyen az materiális eszköz, idő, pénz, tudás vagy bármi más – ráfordításával. Magyarra fordítva a szót: egyáltalán megéri-e nekem, a falusi kisgyülekezetes lelkésznek reflektálni egy olyan témára, aminek pro és kontra tudós, (ész)érvekkel felfegyverkezett, számomra hiteles képviselői vannak? Kell-e nekem egyáltalán döntenem, állást foglalnom, érveket felhoznom, vitáznom arról, ami *sub specie aeternitatis* lényegtelen? Nem kell. Nem ez a dolgom. Sokkal inkább hajlanék arra, hogy nekivájak annak a bizonyos tengernek, nem áthárítva az esetleges kudarc lehetőségét a nálamnál feljebbvalókra, akiktől jogosan várjuk (talán hiába?) az egységes útmutatást. Természetesen nem ész nélkül, vakmerően, bízva saját hitemben vagy képességeimben, csukott szemmel. A számomra kézzel fogható tapasztalat – amivel rálátok a rám bízott gyülekezetek mindennapjaira, vívódására és vágyaira – azt diktálja, hogy bízzak Jézus Krisztusban, a Szabadítóban. Ő majd – ha eljön az ideje – parancsol a szélnek, és a szavára hajó sem kell, hogy a vízen átjuthassunk.¹²⁶ Elég lesz csupán az, ha megpróbálom összefoglalni tapasztalataimat, véleményemet, érzéseimet, az általam pásztorolt gyülekeze-

¹²³ FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül (online)

¹²⁴ BOGÁRDI SZABÓ István: Vita arról, ami nincs?, *reformatus.hu*, 2020. 03. 22. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/vita-arrol-ami-nincs/> Utolsó megtekintés: 2020. 05. 06.

¹²⁵ Péld 17,24

¹²⁶ Luk 8,25; Mt 14,24kk

tekből érkező visszajelzéseket. Kerülve annak látszatát is, hogy az előttem megszólalókat minősíteném vagy kritizálnám.

Távistentisztelet

Kundera¹²⁷ könyvének címe nyer új értelmet a fejemben cikázó gondolatok pengéjének hasítására: a könnyűség elviselhetetlen létezése. Súly nélküli egyháztagság, munkanélküliség-érzéssel megterhelt lelkipásztor, csakazértis tenni akarok valamit kapkodással fűszerezve. Ideges tapogatózás a hirtelen ránk borult ismeretlenben.

A komfortzónánkat nem mi hagytuk el, egészen egyszerűen kirántotta alólunk a vírus. A lelkész, a gondnokok, a presbitériumok és a gyülekezetek alól is. Ami eddig „szent teher” volt a lelkész, a presbitérium, a gyülekezet vállán, hirtelen pillékönnyű lett. Nincsenek istentisztelek, keresztelők, alkalmak. Március 15-én, valamit már előre sejtve, még megtartottuk száz főnél kevesebb résztvevővel az önkormányzatnál és az iskolában központilag lemondott ünnepséget a templomban az önkormányzat és az iskola jelen lévő diákjainak részvételével. Március 16-án már a hogyan tovább kérdésére kerestük a választ, amikor körbetelefonáltunk mindenkit, lemondva – egészen pontosan fogalmazva: későbbre tolvá – a már megszervezett alkalmakat, esküvőket, keresztelőket és egy felnőttkonfirmációt. A gondnokok a lelkéssel egyetemben toporogtak idegesen. Aztán az idő múlásával lassan beállt egyfajta rutin, ami bár nélkülözi a megszokottat, mégis kézben tartja a halaszthatatlan dolgokat a folyamatban lévő építkezések és a gyülekezetek mindennap dolgai körül. A tapasztalat az, hogy van, ami itt ebben a környezetben nem fog működni. Az idősebb testvérek istentiszteletre szállítása, a találkozások, kézfogások, bátorító beszélgetések, a betegúrvacsora, a missziói munkaterv mind súlytalanná vált egy pillanat alatt. Akik az esőre, napsütésre, hidegre vagy éppen a melegre hivatkozva eddig is kitértek a lelkész és a presbitériumok az istentiszteletről való hiányzás okát firtató kérdése elől, talán most megnyugodtak egy pillanatra. Van telefonos ügyelet a parókián, van weboldalunk, a lelkész mobilszámát is ismeri mindenki. A vidéki, vagy ahogyan a városból idetévedő érdeklődőknek jellemezni szoktam volt: „nagyon vidéki”, jellemzően kislétszámú gyülekezetek viszont nincsenek hozzászokva a távistentiszteletekhez. A virtuális igehallgatás-olvasás nem igazán jellemző a többnyire a veszélyeztetett korosztályból kikerülő gyülekezeti tagokra, az online igemagyarázattól pedig magam is idegenkedem, éppen a több éve minden szombat este az egyik legismertebb közösségi portálon közzétett istentiszteleti hívogatónak templomban megjelent hívekben mérhető eredményessége miatt. Ennek ellenére élek vele. A helyzetet árnyalja a Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsának 2020. május 4-én keltezett, sokak által várva várt közleménye.¹²⁸ Ebben gyakorlatilag – az én értelmezésem szerint – amolyan molnárléány-ajándékaként nem tiltják meg konkrétan az istentiszte-

¹²⁷ KUNDERA, Milan: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*, Ford. KÖRTVÉLYESSY Klára, Budapest, Európa Kiadó, 2020.

¹²⁸ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI ELNÖKSÉGI TANÁCSA (MRE ZsTE): Vigyázzunk egymásra továbbra is! A Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsának közleménye, *refor-*

leti alkalmak megtartását, viszont, hivatkozva a Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségének március 16-án keltezett nyilatkozatára¹²⁹ (amiben szó sincs kültéri vagy bármilyen más istentiszteleti alkalmak támogatásáról), azt kéri, hogy „továbbra se tartsanak templomokban és gyülekezeti házakban gyülekezeti közösség részvételével istentiszteleteket és gyülekezeti alkalmakat”.¹³⁰ Ez eddig rendben is van, hiszen nem tartottunk semmilyen alkalmat, amin gyülekezeti közösség részt vett volna. Viszont az Elnökségi Tanács közleménye megjegyzi, hogy „a szolgálat lehetősége a járvány első időszakában sem vétetett el tőlünk”.¹³¹ Akkor most hogyan is állunk ezzel? Milyen szolgálat lehetősége volt nyitott előttünk? A hagyományos istentiszteleti alkalom vagy a virtuális távistentisztelet? Én inkább hajlok a hagyományos istentisztelet megtartásának lehetőségét érteni a szavak mögött, úgy, hogy a felelősség súlya a lelkészen és a presbitériumokon nyugszik. Nincsen tiltás, csupán kérés, aminek jó belátás szerint enged minden felelősen gondolkodó. Amennyiben mégsem tenné, és az esetleges megfertőződés összefüggésbe hozható az istentisztelettel, úgy a felelősség egyértelműen a kérésnek nem engedők vállán van. Érzek némi ellentmondást a Zsinat Elnökségének nyilatkozata és az Elnökségi Tanács közleménye között, melynek feloldása újra az egyszerű lelkipásztor és a presbitériumok vállára helyezi a felelősséget. A nyilatkozat kéri, hogy további intézkedésig szüneteltessünk minden egyházi alkalmat, noha a szintén március 16-án megjelent 46/2020. kormányrendelet 4 § (2) értelmében „a vallási közösség szertartása”¹³² nem minősül rendezvénynek, tehát nyugodtan megtartható. Először azt kéri, hogy semmilyen rendezvényt ne tartsunk, aztán azt, hogy továbbra se tartsunk zárt térben (templom, gyülekezeti ház) olyan alkalmat, ahol gyülekezet is jelen van. Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy az eddig jól beváltak ítélt távistentiszteleten felül lehetőségünk van arra is, hogy kültéren, a megfelelő biztonsági előírások betartása mellett a gyülekezet részvétele mellett tartsunk alkalmakat. Erre már korábban is volt példa Kárpátalján és Magyarországon is.¹³³ Az Elnökségi Tanács május 4-i közleménye meglepetés volt számomra. Nem ezt vártam, s gondolom, ezzel nem vagyok egyedül. Látva a közösségi médiában a gyülekezeteik felé kommunikáló lelkésztársak megosztásait, melyekben saját kezükbe véve a korlátozó intézkedések értelmezését, istentiszteleti alkalmakra hívogatnak. Van, aki

matus.hu, 2020. 05. 04. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/vigyazzunk-egymasra-tovabbra/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

¹²⁹ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI ELNÖKSÉGE (MRE ZsE): Szüneteltessenek minden egyházi alkalmat, A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségének nyilatkozata, *reformatus.hu*, 2020. 03. 06., URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/szuneteltessenek-minden-egyhazi-alkalmat/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

¹³⁰ MRE ZsTE: Vigyázzunk egymásra továbbra is!

¹³¹ Uo.

¹³² Lásd 46/2020. (III.16) Kormányrendelet, *Magyar Közlöny* 2020/45. (2020. március 16.), URL: <https://magyarkozlony.hu/hivatalos-lapok/KsSFtBbPPLHVeUkz2OA95e6aa2448e919/dokumentumok/c4210b08dd73832b3ca261193f85d508498c9718/letoltes> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

¹³³ FEKE György: Parkolj és remélj! Képriport az első magyarországi református autós istentiszteletről, *reformatus.hu*, 2020. 04. 22., URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/parkolj-es-remelj/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

kültérre, van, aki a 1,5 méteres védőtávolságot betartva a templomba hívja a gyülekezete tagjait.¹³⁴ Újabb kérdésként vetődik fel itt leginkább a gyakorló s most szószéket a hagyományos formában nélkülöző lelkipásztorok körében a „vagyok-e elég bátor ahhoz, hogy visszamenjünk a templomba?” dilemma is. A gyülekezetek vágnak vissza a templomba, a lelkész pedig félti az időseket. Meg talán – nem véletlenül jogosan – fél a felelősségtől is. Mert mi lesz akkor, ha valóban baj lesz? Milyen fényt vet majd az Egyházra, a gyülekezetre, a lelkészre az, ha valaki megfertőződik, esetleg meghal az istentisztelettel összefüggésbe hozhatóan? Meglátásom szerint a közösségi médiát elárasztó nyilvános igehirdetések, bibliamagyarázatok vagy istentisztelet-közvetítések infúziószerűen vannak jelen az adott helyzetre adható legjobb, bár bizonyos szempontok szerint kényelmetlen megoldásként. A mesterségesen, a tápcsatorna kikerülésével közvetlenül a vérkeringésbe juttatott gyógyszer életet menthet, de mégsem ez a természetes létformánk. A távistentisztelekek sokszínű kavalkádjában az egyszerű gyülekezeti tag szinte elvész. Egyrészt a bőség zavarában élhet az Ige áldásaival, önkéntelenül bár szükségszerűen összehasonlítva saját lelkipásztorát a hallott, látott szolgálattévővel, másrészt nem marad bátorítás és vigasztalás nélkül egy mindenki számára ismeretlen történés közepette. S ez az állapot állandósulni látszik, legalábbis jelen pillanatban. Püspök Úr visszakérdez: „miért kellene tartósan berendezkedni »gyülekezet nélküli istentiszteletre?»”¹³⁵ Március vége felé még én sem gondoltam, hogy tartós lesz a helyzet. Véleményem szerint érdemes Fazakas professzor úr soraira figyelni, hiszen feltételesen beszél a tartós berendezkedésről, s a május 4-i közlemény mintha éppen az ő feltételezett időtartamra vonatkozó előrejelzését támasztaná alá. Ami viszont nem kivitelezhető a távistentisztelekek alkalmával, az éppen a gyülekezeti közösség megélése. Jézus azt mondja, hogy ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az Ő nevében, ott van közöttük.¹³⁶ Szó sincs arról, hogy ahol ketten vagy hárman kattintanak, esetleg bejelentkeznek vagy bekapcsolják a TV-t. A távistentisztelet meglátásom szerint mindössze egy többé-kevésbé elfogadható placebo a közösségi élmény pótlására, ami egy rajtunk kívülálló, általunk befolyásolhatatlan folyamatra adott jó válasz. Amennyiben a jót itt a vitorlánkba befogott szélként értelmezzük, ami az örök élet felé viszi az egyháztagság vizen hánykolódó hajóját.

Konzerv úrvacsora

Számomra és az általam pásztorolt gyülekezetek számára is érdekes kérdés volt a húsvéti úrvacsorás istentisztelet. Sejthető volt, hogy abban a formában, amelyben megszoktuk, lehetetlen kivitelezni, hiszen a bennünk lévő féltő szeretet nem engedi meg azt, hogy kockáztassunk. Buzgón olvastam a Zsinati Tanács elnöksége által

¹³⁴ Közösségi médiában megjelent, lelkipásztoroktól származó hivatások, melyeket az ismeretségre való tekintettel én is láthattam, viszont a lelkipásztorok személyiségi jogainak védelme érdekében nem nevesítem őket, s a hivatkozást sem teszem közzé. Utolsó megtekintés 2020. 05. 07.

¹³⁵ B. SZABÓ: Vita arról, ami nincs?

¹³⁶ Vö. Máté 18,20

közreadott ajánlást a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről.¹³⁷ Ami számomra megnyugtató volt, az az, hogy nem marad el a közösség, csak más lesz. Ezzel egyetértettek a presbitériumok is. Két utat választottunk, élve a helyi sajtosságok adta lehetőségekkel. Az egyik a Duna TV-n közvetített úrvacsorás istentiszteletbe való bekapcsolódás, hiszen televíziókészüléke a gyülekezetek minden tagjának van, ellentétben az internet-hozzáféréssel. A másik sajátos út csupán az egyik gyülekezetben volt kivitelezhető: itt a televíziós istentiszteletbe való kapcsolódás mellett lehetőséget biztosítottunk a „saját” szakrális térhez való kapcsolódásnak is, igaz sajátos módon. A nagyhét folyamán hagyományos nyomtatott formában küldtük el minden egyháztagnak a körlevelünket, amelyben tájékoztatást adtunk az úrvacsorás istentisztelet menetéről, idézve a Zsinati Tanács ajánlását. A március 15. óta néma harangok a szokott rend szerint hívogattak istentiszteletre, de nem a szokott helyre, hanem otthoni „nyitott ablakos, nyitott szíves” istentiszteletre. A települési hangosbemondón keresztül élőben közvetítettük az úrvacsorás istentiszteletet. A gondnok, az egyik presbiter testvér és a „technikai személyzet” jelentő munkatárs jelenlétében terítettük meg a Kegyelem Asztalát, majd egy teljes istentiszteletet tartottunk a szokott rend szerint úrvacsorai közösséggel, amit a településen lakók élőben hallhattak, és amihez a korábbi felhívásunk szerint csatlakozhattak a nyitott ablakon át. A visszajelzések feltűnően pozitívak voltak. A másik három gyülekezetben, ahol nem volt lehetséges hasonló módon közvetíteni az istentiszteletet, a tévés úrvacsorai közösség dominált. A lelkészcsaládban családi istentisztelet keretében vettünk úrvacsorát. Más volt, kicsit keserédes, hiszen éppen a gyülekezet jelenvaló közössége hiányzott, mégis felemelő, mert együtt lehettünk. Jobb hasonlatot nem találok rá, ezért elnézést kérek. Olyan volt, mint a konzerv egytálétel. Nem ugyanaz, mint az eredeti, de hasonlít rá. A konzervet sem választja az épeszű ember akkor, ha lehetősége van az értő kezek által elkészített ételre is, de mégis táplál, és ha nem is teljes egészében azonos azzal, amire vágyunk, legalább van. Fazakas professzor úr szerint a távistentisztelet, s ezzel együtt gondolom a távúrvacsora is csak egy a vasárnapi programkínálatok sokszínű kínálatából.¹³⁸ A teológiai vitát és megalapozást másra hagynám, a saját meggyőző-

¹³⁷ MRE ZSTE: Istentiszteleti ajánlások a krízishelyzetben, *reformatus.hu*, 2020. 04. 01., URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/istentiszteleti-ajanlasok-krizishelyzetben/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 08.

¹³⁸ „Az Ige és a sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezet nélkül nehéz lenne egyházzal beszélni, mint ahogy a *communio* belső tartalma nélkül semmilyen összegyűlekezés nem tekinthető igazán egyháznak. Az egyház egyik valóságát sem képes az ember önmagában – sem a *congregatiót*, sem a *communiót* –, vagy az intézményes egyház adminisztrációja és szervezeti struktúrája által biztosítani. Vagyis, mai helyzetünkre vetítve: nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy a hívek összegyűlekezése nélkül imitált istentisztelet közvetítése vagy streamelése által pótolható az, ami az egyház liturgikus rendjében Isten-tiszteletként – a Szentlélek erőterében és hatalma által, könyörgésünk kíséretében, de a magunk hatékonysága nélkül – vasárnapról vasárnapra megtörténhet. Ennek a „történésnek” komolyan vétele, s Szentlélek-Isten gyülekezetet összegyűjtő és megtartó, a maga jelenlétében részesítő hatalmába vetett hit realizmusa nélkül minden istentiszteletnek nevezett kísérlet csak vallásos rendezvény marad, egy a vasárnapi szabadidős programok kínálatából.” Lásd FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezet nélkül? (online)

désem viszont az, hogy a körülmények igenis komolyan befolyásolhatják a közösség megélésének módját, akár a szakrális tereket, akár az úrvacsorai közösséget tekintve. A súlypontot én inkább arra helyezném, hogy akinek valóban vágyódása van az úrvacsorai közösségre, de valami miatt – legyen az a járványhelyzet akár – akadályoztatva van, az éljen úgy az úrvacsorával és az istentisztelet vagy igemagyarázat lehetőségével, ahogyan arra lehetősége kínálkozik. Hittel. Megerősít ebben néhai Gulácsy Lajos Püspök Úr bizonyágtétele is, amiben elmondja, hogy templomtól, tértől, felekezet-től függetlenül, Biblia és úrvacsorai jegyek hiányában is lehet hittel úrvacsorázni.¹³⁹ S igen, ott van békeidőben a betegúrvacsora is, ahol a közösség vagy az összegyülekezés nem a templomban, a szakrális helyen történik meg, s a résztvevők száma is erősen korlátozott, gyakran csupán egy résztvevővel a lelkipásztoron kívül. A lelkész viszont ott van. Ahogyan a közvetítések során is. Fizikálisan nem én adom át az úrvacsorai jegyeket, de aktív részese vagyok a történéseknek. Fizikálisan nem én veszem el az úrvacsorai jegyeket a lelkésztől, de aktív részese vagyok a tág közösségnek térben és időben egy síkon mozdulva.

Villanypásztor és lájkoló egyház

Újra egy hasonlattal kell, hogy éljek. Az Úr Jézus egyértelművé tette, hogy kihez és mihez kell igazodnunk az üdvösség kérdésében.¹⁴⁰ A jó pásztor nem csupán tereli a nyáját, de vezeti is. Ismeri az övéit. Kapcsolatban van velük. A villanypásztor is pásztor. Egyben tartja a juhokat, noha a juhoknak fájdalmas megtapasztalások árán kell megtanulniuk, hogy meddig mehetnek el a számukra kijelölt helyen. Nincs személyes jelenlét, inkább a pavlovi reflexek útján tanulja meg a juh, hogy mi a gazda akarata. Az eredmény hasonló, mégsem összevethető. Az online istentisztelet, a távúrvacsora és a digitális térben létező „villanypásztor” jelenleg létező intézménye (szándékosan használom a kifejezést) számomra hosszú távúnak tűnik a mögöttünk lévő két hónap tapasztalatai alapján. Szélirányba fordított vitorlaként tekintek rájuk. Ez nem tökéletes és vágyainkat, gyülekezeti életünk és Krisztus-követésünk kontinuitását teljes mértékben tükröző létező, mégis minden kétséget kizáróan jelen lévő határozatlan ideig tartó valóság. A gyülekezetszerűséget meghatározó, pillanatnyi időintervallumra vetített szemöldökráncolások, mosolyok, sóhajok cukorkáspapír-csörgések nélkül az ige hirdető csak az általa megélt üzenetet képes átadni a kommunikációs csatornák egy szűk metszetén. Jobb esetben néhány lájkot és pozitív kommentet begyűjtve.

Nem, nem jött körímél a mihez tartás végett. Nincsenek sablonok, nem is lehetnek. Ahogyan nem kötelező betartani az ajánlásokat és a nyilatkozatokban elhangzott kéréseket, úgy nem kötelező a távistentisztelet és az online úrvacsora sem. Mindenhol a gyülekezet, a presbitérium és a lelkész szabadságán kell, hogy múljon mindaz, ami történik. Városokban, nagyobb gyülekezetekben életszerű a jelenlegi helyzetben a

¹³⁹ Gulácsy Lajos nyugalmazott református püspök tanúságtétele, *youtube.com*, 2013. 11. 08., URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dUHTabF56z8>, Lásd 13:22–14:30 között, Utolsó letöltés: 2020. 05. 08.

¹⁴⁰ János 10,14.

távistentisztelet, a konzerv úrvacsora és a villanypásztor-jelenség. Máshol ez teljesen életszerűtlen, és szinte már kivitelezhetetlen. Ahogyan a felemás, az országot Budapestre, Pest megyére és vidékre osztó, korlátozásokat feloldó intézkedéseknek is van realitása, úgy a gyülekezetek sajátosságaira épülő diverzitás is megragadható lenne egy olyan egységes állásfoglalásban, amely a felelősség hangsúlyozása mellett burkolatlanul ránk bízva a döntés szabadságát.

Továbbra is vigyázzunk egymásra! Maszkot fel, moss kezet, lapozd az énekeskönyvet és a Bibliát! Lehetőleg kesztyűben, másfél méterre a másiktól. Vagy ha úgy érzed magad biztonságban, lájkolhatsz is. Otthonról.

Molnár-Kovács Dorottya
TELEVANGELIZMUSBÓL E-VANGELIZMUS

Istentsztelek-közvetítések és a fizikai, lelki és virtuális jelenlét problémái

Mind az otthonról istentszteleket követő hívek, mind a távistentszteletekről gondolkodók számára a legfontosabb aggályt a COVID-19 járvány alatt szükségmegoldásként alapvetővé vált műfajjal kapcsolatban a jelenlét és ezzel együtt az interakciós lehetőségek hiánya jelenti. Hogyan beszélhetünk gyülekezetről egy üres templomban felvett igehirdetést képernyőről követve, és hogyan tudnánk megélni a közösséget személyes kapcsolódások hiányában? Jogos aggályok ezek, amelyek ugyanakkor egy a veszélyhelyzettől független kérdésre is figyelmet fókuszálnak: tulajdonképpen mi a szerepe egy református istentszteleti alkalomban a hívek személyes jelenlétének? És ha valóban létkérdése ez az egyház egészséges működésének, akkor vajon hagyunk-e elég teret a kibontakozásának?

Református liturgia – egy paleotelevíziós beszédhelyzet

Umberto Eco egy 1986-os tanulmányában vezette be a paleo- és neotelevízió fogalompárt, ezzel különválasztva az 1970-es éveket megelőző televíziós hagyományt a 70–80-as években kezdődő új irányvonalról.¹⁴¹ A különbséget a két korszak közötti ellentétekben lehet a leginkább megragadni: amíg a paleotelevíziózás időszakát nagyon kevés, a neotelevízió korát sok választható csatorna és a távirányítóval felszerelt, a műsorválasztásban nagyobb kontrollt gyakorló néző jellemzi. A paleotelevízió oktat, nevel, a sugárzásért felelős szervek által megszűrt értéket közvetíti, adott esetben pedig szándékosan félrevezet és propagandát közvetít. A neotelevízió ezzel ellentétben sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a szórakoztatásra, a könnyed tartalmak sugárzására, és meggyőzés helyett hasonulni kíván a nézőhöz.¹⁴² A paleotv adottnak veszi a nézői figyelmet, a neotv viszont harcol a szempárokért, és mindent megtesz annak érdekében, hogy megnyerje magának a közönség figyelmét: korábban tabunak számító témákat is beenged a műsorfolyamba, és egyre fontosabb benne a látvány és a szenzáció.

Szemügyre véve a két hagyomány egymástól eltérő jellegzetességeit, nem nehéz belátni, hogy az istentsztelek virtuális – televíziós és online – közvetítése sokkal inkább hasonlít a nézői figyelmet adottnak vevő, értéket közvetíteni kívánó paleotelevíziózás gyakorlatához, amely nem kiszolgálni akarja a rövid, gyakori vágásokkal ellátott, szórakoztató tartalmakhoz szokott közönség igényeit, hanem ragaszkodik a rá jellemző, hagyományaiból fakadó stílushoz – még a mediális váltás ellenére is.

Nem árt ugyanakkor tisztázni, hogy Eco újtelevíziója a 80-as évek médiumát írta le, még a kereskedelmi televíziók berobbanása és jóval az online streaming előtti

¹⁴¹ Eco, Umberto: Már nem átlátszó a képernyő, Ford. SZÉNÁSI Ferenc, in Uő.: *Az új középkor*, Budapest, Európa, 1992, 76–107.

¹⁴² Eco, Umberto: A Guide to the Neo-Television of the 1980s, in BARÁNSKI, Zygmunt G. – LUMLEY, Robert (eds.): *Culture and Conflict in Postwar Italy, Essays on Mass and Popular Culture*, London, Palgrave MacMillan, 1990, 245–256.

időszakot. Azóta pedig már nem annyira új tévéről, mint új médiáról beszélünk: interaktív, nézők helyett felhasználókat feltételező, mind a produkció, mind a befogadás tekintetében digitalizált-komputerizált médiakörnyezetről.¹⁴³ Eközben a passzív befogadókat feltételező médiaelméletek kora is lejárt: a közönségekről ma nemcsak tudatos médiahasználókként gondolkodunk, hanem egyszersmind aktív tartalom-előállítóként is számolnunk kell velük.

Ebben a környezetben kell értelmeznünk a 2020-ban a közösségi média felületein és a magyar köztévé képernyőjén közvetített református istentiszteleteket. Egész pontosan azt az istentiszteleti liturgiát, amelyben, normál esetben, a templomfalakon belül is erősen korlátozva vannak a kétirányú kommunikáció lehetőségei. A híveknek ugyan megvan a lehetősége a közös éneklésben vagy a hangosan, a lelkéssel együtt elmondott imádságban a megszólalására, de ez minden esetben a gyülekezet kollektív, és nem a tagok egyéni aktivitása. A valódi dialógus szinte elképzelhetetlen egy református istentiszteleten. A gyülekezet nem tesz fel kérdéseket, a közös imádság szövegéhez legfeljebb noninvazív módon járul hozzá, nem válaszol a(z) egyébként is minden esetben csak költőinek szánt) lelkészi kérdésekre, többnyire még jelentkezővel sem kommunikál, nem bólogat, nem helyesel, és nem kiáltja magasba emelt kézzel, hogy „halleluja!”.

Ha pedig a református istentiszteleti liturgia jószérével az egyirányú kommunikáció terepe, az valóban nem elsősorban a web 2.0 felületeire való, ahol a gyülekezet hozzászólásban imakérést küldhet, dobálhatja a lájkokat dicsőítés közben, és aktívan hozzászólhat a prédikációhoz. A technikai médiumok adta lehetőségek kihasználását korlátoznunk kell egy a templomban megszokotthoz hasonló beszédhelyzet megteremtéséhez, ahol az üzenetet egy forrásból sugározzuk sok-sok befogadó felé, akik csak vevőkészülékkel rendelkeznek, adóval nem. Kérdés, hogy amikor a templomtér szolgál az istentiszteletek közvetítő médiumaként, akkor mennyiben más ez a szereposztás: értelmezhető-e a hívek szabályozott keretek közt folytatott kollektív aktivitása valódi kommunikációként, vagy ebben a beszédhelyzetben is sokkal inkább a paleotelevíziózás *broadcasting*-modellje érvényesül.

Egy hagyományos istentisztelet-közvetítés csak nézőket teremt, nem pedig résztvevőket – fogalmaz Horvát János újságíró, műsorvezető.¹⁴⁴ Mi a helyzet ehhez képest az offline istentiszteletekkel? Egy színházi előadáshoz hasonló nézőközönséggel van dolgunk ez esetben, vagy beszélhetünk-e ténylegesen aktív résztvevőkről?

Amikor 2020-ban virtuális terekbe kényszerültek a gyülekezetek, és a hívek joggal érezték a személyes részvétel hiányát, közben a másik oldalon az bonyolította a problémát, hogy tulajdonképpen nem vagyunk hozzászokva az istentiszteletek közbeni aktív kommunikációhoz, amire a web 2.0 nemcsak lehetőséget ad, de amit

¹⁴³ McQUAIL, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*, Ford. SZALAI Éva, Budapest, Osiris, 2003, 117.

¹⁴⁴ HORVÁT János: Kell-e reklámozni az egyházat?, *magyarpaxromana.hu*, URL: http://www.magyarpaxromana.hu/kiadvanyok/egyhazi-kommunikacio/horvat_janos.htm Utolsó letöltés: 2020. 05. 19. Idézi BIRÓ Vivien: Angyali perspektíva a médiatérben, A vallás és az egyház helyzete a tömegmédiában, *Szkhelion*, 13. évfolyam, 2015/1, 71.

lépten-nyomon ösztönöz is. Amellett, hogy a YouTube-on és Facebookon élőben *streamelt* (vagy még inkább az előre felvett) videó-istentiszteletek nem tűnnek elég részvételinek a hívek számára, mégis, majdhogynem elképzelhetetlen lenne egy videókonferencián tartott istentiszteleti alkalom, annak ellenére, hogy utóbbi sokkal jobban imitálja a személyes jelenlétet.

Ennek egyik oka lehet, hogy a videókonferencia-szolgáltatások többnyire egyenrangú beszélgetőpartnereket kapcsolnak össze, így például egy bibliaórához vagy ifjúsági alkalomhoz megfelelő platformot jelenthetnek veszélyhelyzetben, de semmiképp nem alkalmasak az istentiszteleti kommunikációs helyzet megteremtésére. Hiszen mit is mondhatna egy zoomos konferencia-istentiszteleten a gyülekezeti tag, aki soha nem szólalt még meg az offline istentisztelet alatt sem? Egyes gyülekezetekben már a templomba belépve, még az istentisztelet kezdete előtt csendre intik az egybegyűlteket, arra biztatva őket, hogy lélekben hangolódjanak az istentiszteletre az egymással való beszélgetés helyett. Ez a – nem kétséges, hogy jószándékú – gyakorlat azonban még jobban leszűkíti azt a keretet, amelyben a gyülekezeti közösség közösségként viselkedhet. Milyen értelemben van együtt a gyülekezet, ha szemellenzővel, csak a szószék felé nézhetnek (és persze lélekben Isten felé), de egymás felé nem?

Ugyanakkor nemcsak a konferenciabeszélgetések, de már az élőben vagy felvételeiről *streamelt* istentiszteletek is olyan mértékű interakciót tesznek lehetővé a gyülekezeti tagok számára, amelyhez nincsenek hozzászokva. A személyes tapasztalatom azt mutatja, hogy valós dilemmát okoz a gyülekezeti tagok és a lelkészek számára egyaránt, hogy mi az a felhasználói aktivitás, ami még illendő, „belefér” a gyülekezeti gyakorlatba, és a külvilág számára sem okoz megbotránkozást.

Három évvel ezelőtt emlékeztünk a reformáció 500. évfordulójára, és akkoriban sokan – jómagamat is beleértve – egy újabb reformációban reménykedtek, amely az istentiszteleti liturgia újragondolására is kiterjedhetett volna, és érinthette volna a templomi zenét is, amely egy kedves barátom megfogalmazásában úgy tűnik, „1519-ben már elérte a csúcspontját”. Akkor nem történt érzékelhető változás, a 2020-as év viszont rákényszerítette az egyházat arra, hogy számoljon a modern médiakörnyezettel, és remélhetőleg valamennyire az ezzel együtt járó igényekkel is. Márpedig a közösségi média és a web 2.0 első számú hívószavai az interakció, a monológ helyett pedig a dialógus.

A kétirányú kommunikáció vagy annak hiányának problémaköre mellett a közvetített istentiszteletek kapcsán számolnunk kell még egy újfajta nyilvánossággal is, amelyet ezek elérhetnek. A technikai médiumok természetükből fakadóan képesek a világ legnagyobb templomterében elférő tömegnél is több emberhez üzenetet közvetíteni, az online istentiszteletek épp ezért komoly televangelizációs, vagy, ahogy a címben játékosan fogalmaztam: e-vangelizációs lehetőséget is rejtenek magukban.

György Péter egy 2009-ben született értékelő írása a magyar közszolgálati csatornák vallási műsorfolyamáról azt kritizálta, hogy ezek az adások mintha nem számolnának az egyházon kívüli, de érdeklődő, nyitott, a spiritualitásban valóban aktívan keresgélő nézőközönséggel. A kutató szerint a televízió képes lenne kommunikációs

hidat építeni hívek és nem hívők között, akik ugyan nem térnek be a templomokba, de az otthonukban érdeklődéssel fordulnak a vallási műsorok felé.¹⁴⁵ Az online alkalom követése ugyanis – ha az ember történetesen nem egy facebookos videópartizhoz csatlakozik – tud anonim lenni. Azaz a nézőnek nem kell ismerősei előtt idő előtt felvállalnia és megmagyaráznia a vallás iránti vonzalmát és érdeklődését. A technomédia által közvetített alkalom követésével ki tudja zárni a gyülekezeti közösség nyilvánosságát is a keresés, az óvatos közeledés időszakában. Ahogy Szabó Lajos fogalmaz, a közvetített istentsztelel „az otthonukba, a belső szoba intim világába érkezik meg”.¹⁴⁶ A virtuális istentsztelek tehát egy biztonságos, privát környezetben tudják az evangélium üzenetét a keresők felé közvetíteni. Úgy tűnik, ez egy újabb dolog, ami a járványhelyzet alatt egyszerre jelent komoly kihívást és kihasználható lehetőséget. Legyenek tehát bármennyire is nyitottak a templomajtók, és hívogassanak minden érdeklődőt a templomharangok, egészen nyilvánvaló, hogy a gyülekezetek alkalmainak online térre való ideiglenes átköltözése egy szélesebb közönség elérését teszi lehetővé.

A húsvéti Duna TV-s közvetítés médiaeseményként való értelmezése

Azokat az általában élőben közvetített, országos vagy nemzetközi érdeklődésre számot tartó eseményeket, melyeknek a mediális közvetítettség által teremődik meg a jelentősége, és amelyet a média nem egyszerűen közvetít, de jelenléte által alakít is, Daniel Dayan és Elihu Katz nyomán összefoglaló fogalommal médiaeseményeknek nevezük.¹⁴⁷ Dayan és Katz példái között vannak a Holdraszállás, Lady Diana temetése vagy a sajtótájékoztatók, amelyek a média jelenléte nélkül meg sem valósulnának. A 2020. húsvétvasárnapján az egész Kárpát-medencei reformátusságot a képernyők elé hívó Duna TV-s ünnepi istentsztelel-közvetítés egy történelmi példája lehet a jelentős magyar médiaeseményeknek. Bár a Nielsen-közönségmérés számok szerint azon a héten vallási műsorok közül csak a szintén Duna TV által közvetített római katolikus mise került fel a 30 legnézettebb műsor listájára közel 250 000 nézővel, sejthető, hogy a református istentsztelel is százezreket hívott egyszerre a képernyők elé.¹⁴⁸ Műfajában, performativitásában pedig példa nélküli volt az alkalom, amely nemcsak a közös, egyszerre befogadott tartalom által kapcsolta össze a közönséget, de az otthonokban egy időben, a televíziós közvetítés irányításával vett úrvacsora által egy szakrális élményt is abban a tudatban élhettek meg, hogy velük egyszerre Kárpát-medence-szerte tízezreknek van hasonlóban részük. A házi úrvacsorával kapcsol-

¹⁴⁵ GYÖRGY Péter: Vasárnap, egyházi délelőtt, Élet és Irodalom, LIII. évfolyam, 48. szám, 2009. november 27.

¹⁴⁶ SZABÓ Lajos: A liturgia, az egyházi rítusok, a szimbolikus funkciók és a tömegkommunikáció kapcsolata, *Médiakutató*, 11. évfolyam, 2010/3, 69–79., URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_03_osz/06_liturgia_ritus_tomegkommunikacio Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

¹⁴⁷ DAYAN, Daniel – KATZ, Elihu: *Media Events, The Live Broadcasting of History*, Cambridge, Harvard University Press, 1992.

¹⁴⁸ Nielsen-közönségmérés, 15. hét, http://brandtrend.hu/media/2020/04/RATINGS_2020_w15.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

latban a református körökben megfogalmazódott éles kritikák helyénvalóságát talán jobban értettem volna egy elhúzódó, akár több évig fennálló veszélyhelyzet esetén, amelyben a házi úrvacsora vált volna normává. A 2020. húsvéti úrvacsora azonban azért is különleges volt, mert hiányzott belőle a megszokottság, ezért semmilyen értelemben nem volt hétköznapi. A helyes, szent kiszolgáltatásra való egyéni törekvések, a kenyér és a bor fizikaiságának kontrasztja az istentisztelet virtualitása mellett és a hívek igyekezete magában foglalta a lehetőséget, hogy az úrvacsora szentségére a gyülekezeti tagok újfajta, felfrissült tisztelettel tekintsenek.

A médiaesemények olyan rítusok, amelyek normál esetben is a virtuális összekapcsoltságról szólnak, a képzeletbeli közösségek, úgymint egy-egy nemzet közös élmények általi összekötéséről, a csoporttudat erősítéséről. Császi Lajos szerint, aki a valóság és fikció között elhelyezkedő szakrális szerepjátéknak nevezi a médiaeseményeket, annak ellenére, hogy szemben a templomok és stadionok személyes kapcsolaton alapuló világával, a televízió elválasztja egymástól a szereplőket és a közönséget, ugyanakkor „képes a történetek retorikájának egyesítő erejével újra össze is kapcsolni őket”.¹⁴⁹

Kétségtelen, hogy a tömegrendezvények közösségépítő, társadalmi szolidaritást teremtő működésmódja hasonlóképpen működik a médiaeseményekhez, azonban a mediális közvetítettség nem feltétlenül korlátot jelent a tömegeket összekapcsoló erő szempontjából. Amíg a templompadokban, vagy például a stadionokban a jelenlévők mind más-más, különböző, és változatlan szemszögből képesek csak szemlélni az eseményeket, addig a kamera megteremti a nézők közös perspektíváját, ami adott esetben ideálisabb, közelebb, vagy akár a fizikai jelenléttel nem elérhető, például márdártávlatot is láthatóvá tesz.

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a közös virtuális élmény pótolni tudná a személyes találkozásokat – nem véletlenül vagyunk képesek szeretteink hiányát fokozottan érezni épp akkor, amikor virtuálisan beszélgetünk velük. Csupán azt jelenti, hogy a virtuális élmények, legyenek azok lelki vagy közösségi jellegűek, nem kevésbé validak azoknál, amelyeket személyes jelenlét által élünk meg. Phil Moore, a londoni Everyday Church nevű online gyülekezet lelkipásztora találóan érvel azzal, hogy ugyanúgy, ahogyan nincs kétségünk afelől, hogy a bálványimádás vagy a flörtölés, ha online történik, az ugyanannyira érvényes, mintha személyesen történne, az istentisztelettel kapcsolatban sem kellene ebben kételkednünk. Annál is inkább, mert Jézus azt tanította, hogy Isten igazi imádása lélekben és igazságban történik – nem pedig testi jelenlétben (Jn 4,23–24).¹⁵⁰

Konklúzió

A járványhelyzet elmúlt két hónapjában a vasárnap délelőttöket felváltva töltöttem a tévéképernyőre vetített élő istentisztelet-közvetítés előtt, részt véve az éneklésben és az imádkozásban egyaránt, és a gyülekezeti házban az élő közvetítés technikai megvaló-

¹⁴⁹ Császi Lajos: *A média rítusai*, Budapest, Osiris, 2002, 90, 93.

¹⁵⁰ MOORE, Phil: John Wesley and Online Church, *thinktheology.co.uk*, 2020. 04. 01. URL: https://thinktheology.co.uk/blog/article/is_online_church_really_church1 Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

sításában segédkezve. Közben barátoktól és családtagoktól hallottam panaszkodást arról, hogy a saját gyülekezetük átirányította híveit egy másik, nagyobb gyülekezet közvetítéseire, amely őket teljesen jogos hiányérzettel töltötte el. Mások arról számoltak be, hogy esetenként naponta több istentiszteletet, áhítatot is végignéznének – amennyit csak találnak. Volt, aki az előre felvett prédikációk műfajával nem volt kibékülve: az egyidejűségből fakadó közösségi rítus ebből kétségtelenül hiányzik. Olyan gyülekezeetről is tudok, aki arra kérte a tagjait, hogy kollektíven reggel 10-kor nyomják meg a lejátszás gombot az előre felvett és feltöltött istentisztelet-vidéon, ezzel létrehozva az egyidejűség illúzióját – a megoldás nem volt mindenki számára kielégítő a közösségi élmény létrehozása szempontjából. Azzal kapcsolatban mindenesetre nincs bennem kétség, hogy egy otthon ragadt, bezárkózott világban természetesen van létjogosultsága a virtuális istentiszteleteknek, és hogy számít, hogy ebben a gyülekezet vezetésének mennyire sikerül hatékonyan kihasználnia a technikai lehetőségeket.

Amire azonban az új helyzet és a körülötte kialakult diskurzus ráirányította a figyelmet, az az, hogy a hagyományos istentiszteleti kommunikáció mennyire egyirányú, és valójában nem ad sok lehetőséget a visszacsatolásra. A virtuális kapcsolattartás időszakában pedig a visszajelzés, az életjel, a kommunikatív aktusok a kapcsolatok életben maradását jelentették, és ezek hiánya az istentiszteleti rítusokból hirtelen feltűnő lett. A templomi istentisztelet, ugyanúgy, mint ahogyan a televízióban közvetített virtuális szertartás: az őstelevízió hagyományaihoz illeszkedik, monológ dialógus helyett. A közösségi média felületein közvetített alkalmak viszont már egy merőben új kommunikációs közegben találták magukat: egy olyan közegben, ahol nem befogadók, nem nézők, hanem felhasználók és aktív tartalomgyártók vannak. Konfliktusba került az istentisztelet mint műfaj a médiaközeggel, amely átmenetileg a közvetítés csatornája lett. A megszólaláshoz, véleménynyilvánításhoz, kérdéshez szokott felhasználók interakcióra való igényével lehetséges, hogy nemcsak a virtuális, hanem az offline istentiszteleteken is érdemes lenne számolni. Számomra egyébként minden, az egyházat ért inger, így a világvárvány is egy irányba mutat: itt az ideje megújulni. A modernizálás persze nem az üzenetek, hanem az üzenetek közvetítésének a formájára vonatkozik. Marshall McLuhan médiatudós elhíresült „a médium az üzenet” mondatát idézve azonban belátható, hogy a médium, a kommunikáció közvetítésének csatornája maga is üzenetértékkel bír.¹⁵¹ A veszélyhelyzetben istentiszteletet közvetítő online platform vagy a tévécsatorna médiuma, önmaga is üzenet. A gyülekezeti tagok közti távolság csökkentésének, a virtuális közösségnek, a veszélyhelyzetben is élő gyülekezetnek az üzenete.

¹⁵¹ McLUHAN, Marshall: *Understanding Media, The Extensions of Man*, New York, McGraw-Hill, 1964.

Nagy Alpár Csaba
MODUS VIVENDI

Egeres földrajzilag Kalotaszeg része, néprajzilag azonban nem illeszkedik a tájegység profiljába. Nincs népviselete, lakossága nem teljes mértékben áll református magyar parasztokból. Néhai virágzó iparának már csak romos emlékei vannak, a munkahe-lyek miatt idecsábult környékbeli magyarok utódai rég más településeken keresik a jobb megélhetés lehetőségét, ugyanakkor erős volt az asszimiláció is a román nem-zetiség és a görögkeleti vallás irányába. Ezért ez a közösség hagyományaiban vegyes, református identitása nem kiforrott, vallásossága népegyházi jellegű, ami a gyüleke-zet istentiszteleti életén és kegyességi szokásain egyaránt meglátszik. Istentiszteleteket két helyen: Egeres faluban (itt mindössze hatvan református él), nyáron a 15. száza-di műemléktemplomban, télen a parókián a gyülekezeti teremben, illetve a közeli Gyártelepen egy kis imaházban tartunk.

A koronavírus miatti vesztegrár két választás elé állította az erdélyi, többek kö-zött a kalotaszegi lelkészeket és gyülekezeteket. Az egyik a korábbi istentiszteletek megszokott időpontban történő online közvetítése, amelyeket a hívek otthonaikban tévékészüléken vagy számítógépen követhettek. A másik a lelkész nélküli házi isten-tiszteletek stimulálása lehetett volna, ami Fazakas Sándor szerint is kétségtelenül a fejlett egyéni kegyesség megmutatkozásához, a gyülekezeti tagok felnőtt keresztyén-ségének kifejezéséhez járulhatott volna hozzá. Előbbi viszont komoly előnnyel bírt, és meggyőződésem szerint a legtöbb helyen, többek között nálunk is emiatt esett erre a választás, ez pedig az egyidejűség, vagyis az a tény, hogy amennyiben a lelkészt, aki az istentiszteletet az irodában, gyülekezeti teremben vagy templomban a kamera mögött vezeti, szimultán követik a hívek otthonaikban, ők is énekelnek, ők is imád-koznak vele, akkor ez is egyfajta kongregáció, még akkor is, ha az emberek fizikailag nincsenek egy térben. Spirituálisan mindenképp kongregációnak tűnt, noha az egész együtt-létet enyhén illuzórikussá tette, hogy a közvetítések 20–30 másodperc között változó eltéréssel érkeztek az emberek otthonaiba. Tehát nem mondható, hogy pont úgy, egyszerre mondtuk a miatyánkot, mintha egy helyen lettünk volna... a lelkéssel együtt biztosan nem. Szintén emellett a változat mellett szólt, hogy megmaradhatott a liturgia. Sajnos híveink között elég gyakori az a tévhit, hogy a liturgia csupán ráhan-goló körítés az igehirdetés körül, ami akár el is maradhat. Az, hogy a lelkész – online ugyan, de – maradéktalanul végigvezette az embereket az istentisztelet megszokott liturgiáján, a liturgia fontosságát és lényeges jellegét erősítette. Ugyanakkor a má-sodik változat nagy hátránya az volt, hogy nem minden lelkész volt felkészülve sem a médiatartalom-készítés, sem a szakmai tartalomkészítés szempontjából arra, hogy egyik napról a másikra képes legyen különböző rövid, velős, ütős és videografikai szempontból vonzó alkotásokat készíteni, melyeket a hívek felhasználhatnak a saját házi áhítatok során. Ez egyébként sokkal inkább erősítette volna a médiafogyasztói szemléletet, mint a szimultán istentisztelet-közvetítés, ugyanakkor azt a tévhitet is, hogy a lelkész csak az istentisztelet „lényeges” elemét, az igehirdetést kell, hogy ren-

delkezésre bocsássa, a liturgia többi része nem fontos. Végül bármennyire jól hangzik az autonóm kegyesség gondolata, legtöbbször nem a lelkészen múlik, hogy a híveink nincsenek felkészülve arra, hogy tartalmasan megéljék egyéni vallásosságukat... ez jól látszik például abból, hogy hosszú évek kemény munkája és biztatása után sem vehetők rá arra, hogy imaközösségben hangosan imádkozzanak, bizonyos kérdésekhez hozzászóljanak, vagy őszintén megnyíljanak... ez természetesen a népegyház rákfenéje, ahogy mondani szokták: szegény ember vízzel főz.

Amikor tehát választani kellett, hogy két és fél hónapig a felkészületlen, bátortalan, semmilyen tapasztalattal nem rendelkező hívekre bízunk kizárólag a házi istentiszteletek megtartását úgy, hogy legfeljebb csak rövid segédanyagokat nyújtunk nekik, vagy a megszokott időben, a megszokott módon, a megszokott liturgiával folytatjuk az istentiszteletek sorát, mindössze azzal a különbséggel, hogy mindenki az otthonában van, nem a templomban, és képernyőn, illetve hangfalon keresztül látja és hallja a lelkészt és a kántort, és legfeljebb csak családtagjaival énekel együtt, akkor nyilván ezt választottuk, és választottam én is. Természetesen fennállt a veszélye annak, hogy az otthon tartózkodás, a kontrollmentes környezet, a közös ájtatos légkör hiánya vagy a zavaró tényezők „áhítatúzők”, és végül is az istentisztelet egy tévéadásra redukálódik, amit a rántáskavargatás vagy mosogatózás közben hallgatunk fél füffel. Ezt többen úgy próbáltuk elkerülni, hogy emlékeztettük a híveket, hogy az istentiszteletet ugyanazzal a magatartással lehet otthonról is követni, mint amelyet akkor tanúsítottak volna, ha a templomba jönnek: bátorítottuk, hogy a különböző liturgiai elemeknél, ahol szükséges, álljanak fel, az imádságokat csendben mondják együtt a lelkésszel, énekeljenek, legyen kezükben az énekeskönyv, öltözzenek fel alkalomhoz illően, széken üljenek, és ne kanapén nyújtózzanak vagy feküdjenek (hacsak nem betegek), és tegyék félre minden teendőjüket. Természetesen senki nem ellenőrizte le, hogy ez valóban így történt-e, de meggyőződésem, hogy ha így történt, akkor ez nagyban hozzájárult a fentebb említett szimultaneitás megvalósulásához. Alapvetően úgy gondoltuk, hogy a liturgia és a kongregáció akkor valósul meg a legjobban, ha ugyanazt a környezetet és kontextust próbáljuk szimulálni, ami a korábbi istentiszteleteket jellemezte. Fontos megjegyezni, hogy sokan nem előre megvágott, összeszerkesztett, korábban rögzített videót tettünk közzé, hanem mindenekelőtt fontosnak tartottuk az élő közvetítést a szimultaneitás miatt. A felvételek, a cicomázott és felépített médiatartalmak drónfelvételekkel és tóparti tájat ábrázoló, vízcso bogásos háttérrel szintén a fogyasztói szemléletet erősítették volna. A hívek részéről bátorító volt a sok visszajelzés, és természetesen páratlan hozadéka volt mindennek, hogy messze elszármazott gyülekezeti tagok, a lelkész ismerősei vagy más szimpatizánsok is bekapcsolódhattak a közvetítésbe, amivel az istentisztelet célcsoportja lényegesen növekedett.

Igaz az is, hogy sok kritika ért, hogy miért nem rövidebb az istentisztelet, miért énekelünk három-négy versszakot, mert online közvetítésben ez unalmas, és hamar elveszíti a néző a figyelmét. Ez a kritika elfogadható abban az esetben, ha valaki a tizedik percben betéved a közvetítésbe, és amit éppen lát és hall, nem köti le a figyelmét, de ha mindez nem interneten, hanem a templomban történne, akkor sem lehetne

elvárni a lelkésztől, hogy átugorja a liturgia bizonyos elemeit, mert épp a templomba betévedt tíz turista, és szeretné fenntartani a figyelmüket. Ezek a közvetítések nem szokványos médiatartalmak voltak, hanem olyan lehetőséget nyújtottak, mintha az egyik résztvevő telefonon tovább közvetítené otthon maradt, ágyhoz kötött ismerősének a templomi istentiszteletet, mint ahogyan régen is volt olyan, hogy nagy tömegben, ahol a szélek felé már nem hallották rendesen a szónokot, valaki „tovább mondta” – vagy szóról szóra, vagy összefoglalva – azt, amit a szónok mondott.

Hasonló szempontok vezéreltek, amikor a kijárási tilalom teljes ideje alatt pén-tekenként imaközösséget indítottam Egeresen. Természetesen furcsának tűnhet egy élő közvetítésben, hogy a lelkész a csendes imádság alatt hosszú percekre keresztül hallgat. Az online imaközösség ugyanakkor kihívást jelentett egy imaközösségi liturgia megalkotására is. A liturgia itt is az istentisztelet jelentős alkotóeleme volt, önmagában kérügmatis jelleggel bírt. Olyan elemeket válogattam össze, amelyek a különböző egyházak gyakorlatában bizonyítottan segítettek a csendes imádság során történő lelki megnyílásban, ráhangolódásban. Így a református imaközösség taizéi, római katolikus zsolozsmákból kölcsönvett vagy meditációs elemekkel bővült, de természetesen helyet kaptak igék, zsolnárok, református lelkész által írt verses imádságok is. Két hónap alatt alaposan gyakoroltuk a gyülekezettel ezt a liturgiát, és meggyőződésem, hogy ősszel, amikor ismét folytatódnak a gyülekezeti alkalmak, lesz igény az imaközösség folytatására is.

Természetesen nálunk is külön gondot jelentett a húsvéti, és részben a pünkösdi úrvacsora megszervezése. Meggyőződésem, hogy az úrvacsora lényegét nem érintette az a mód, ahogyan a húsvéti tévéközvetítéssel párhuzamosan mindenki a saját úrvacsorai kenyérét és borát fogyasztotta el otthonában. A tévében elhangzott a szerzetési ige, a bűn- és hitvallás, az emberek elmondhatták a válaszaikat a kérdésekre, és itt is érvényesült az úrvacsorázás szimultaneitása, de ha nem is – például mert valaki archívumból nézte a Duna TV közvetítését –, az úrvacsorázás módja, eszköze és anyaga református hitünk szerint közömbös dolog. Amennyiben az úrvacsorához tartozó mentális és spirituális elemek érvényesülnek, azaz az ember felfogja ennek értékét, és megvan szívében az elköteleződés a megjobbult életre, ugyanakkor az úrvacsora iránti tiszteletteljes és áhítatos hozzáállás érvényesül, az a közösség érvényes. Ki kérdőjelezheti meg valaha a politikai foglyok áztatott szilvalekvárral és puliszkadarabokkal, rabruhában kiszolgáltatót úrvacsorájának érvényességét?

Pünkösdkor a kongregáció megvalósult ugyan, de az egy helyről úrvacsorázás hagyományos gyakorlata nem. Volt valami szokatlan abban, ahogyan az Egyházkerület által rendelkezésre bocsátott kis, átlátszó műanyag pohárkákból úrvacsoráztunk: eleve nehéz volt őket megtölteni, és a korty felhajtása is emlékeztetett a rövid italok fogyasztására, de itt is az odaszentelés elve érvényesült. Ha évszázadok óta nem megbotránkozató a trubadúr dalok és valamikori kocsmai énekek vagy népdalok dallamára zsolnárokat, francia szonok dallamvilágára emlékeztető ifjúsági énekeket énekelni Krisztus iránti szeretetünkről, vagy azokat a kelyheket használni, melyek valaha a főúri mulatozások díszei voltak, majd egyházi tulajdonba kerültek, miért

lenne megbotránkoztató a szükségállapotban előírt tárgyakat (kesztyű, maszk, egyszer használatos pohár) használni az úrvacsorázáshoz?

Összefoglalásképpen úgy gondolom, hogy az istentiszteletek közvetítésében a legfontosabbnak a liturgia megőrzését és a részvétel szimultán jellegének megtartását gondoltuk, az úrvacsora kiszolgáltatásában pedig az érvényességet különválasztottuk a közömbös dolgoktól: miből úrvacsorázunk? kinek a kezéből vesszük a jegyeket? ugyanaz-e a jegyek anyaga (ugyanaz a kenyér, ugyanaz a bor?). Ezekben a napokban egyházunk valamiféle *modus vivendi* megtalálására törekedett, Reményik Sándort parafrazeálva: „ahogy lehet”, miközben az igaz egyház ismertető jegyének tekintett legfontosabb jellemzők: az evangélium *igaz* hirdetése és a sákramentumok *helyes* kiszolgálása egy perccig sem váltak kétségessé.

Nagyné Károly Éva

KARANT-ÉN, TE, Ő – AVAGY HOME-CHURCH LAIKUS SZEMMEL

Ő azt mondta, hogy töltsük be és hódítsuk meg a földet, és uralkodjunk minden élőlényen. Így cselekedtünk, és látta, hogy ez így jó. Majd Ő azt mondta, tartsuk meg a nyugalom napját, és szenteljük meg azt, és ÉN így cselekedtem, amikor tehettem. TE azt mondtad, hogy ŐT méltón dicsérni csak a megszentelt helyen érdemes, és ÉN templomodba mentem, amikor tehettem. Ő azt mondta, túl zajos lett ez a világ, nem ilyenek teremtette. Nem jó ez így, legyen hát csend. És lett csend. TE azt mondtad, maradjak otthon, mert a gonosz mindenhol rám leselkedik. És ÉN otthon maradtam, amikor tehettem. Ő azt mondta, ne féljek, mert velem van, és ÉN már nem félttem többé. Teltek a napok, és TE érezted, hogy nyáj nélkül a jó pásztor is hiábavaló. Azt mondtad, hogy tapadjak a világhálóra, és kövesselek online, mert az Ő igéje így is élő és igaz. ÉN néztelek és követtelek, amikor tehettem. Nem tudom, hogy jól van ez így?

Évek óta tudjuk, hogy jön a „rossz”. Mintha már-már vártuk volna. Olyan törvényszerű, hogy a bő esztendő után jönniük kell a szűk esztendőknek. Hogy milyen formában ölt majd testet, csak találgattunk. Gyorsan érkezett, észrevétlenül ívelt át országok, kontinensek fölött. Majd, egy márciusi napon határozottan jelét adta, hogy itt van, megérkezett, köszöni a fogadtatást, jól érzi itt magát, és hosszabb távra tervezi a maradást. Legfőképpen pedig tessék félni tőle! A láthatatlan kis fantomtól való félelem beférkőzött az emberek otthonaiba, gondolataiba, beszédtemáiba. Átalakította a mindennapi rutintevékenységeinket, melynek keretében a vallásgyakorlás sem folyhatott tovább a megszokott mederben. Napok alatt megváltozott az életünk. Ilyen gyorsan koronázta meg ez a megfoghatatlan, szabad szemmel nem látható, gonosz kis vírus a szabadság illúziójában lubickoló, a félelem igájában tipródó rabszolga-társadalmunk fejét, miközben az élet igazi Urának fejét még mindig tövisből font koszorú övezi.

Krízishelyzet van. Azonban nem szabad abba a hibába esnünk, hogy túlértékeljük a mostani fenyegetést. A történelem során számtalan rendkívüli helyzet adódott már, és elődeink, vélhetően éppen ennyi félelemmel a szívükben, küzdöttek meg a nehézségekkel. Mit tehet a XXI. század embere ebben a rendkívüli helyzetben? Az intelligens emberek egyik fő jellemzője a nyitottság és az, hogy kitűnően alkalmazkodnak váratlan szituációkhoz. A változó körülményekre való megfelelő és gyors válaszreakció gyakran létkérdés is. Megítélésem szerint az egyházak viszonylag korán reagáltak a kialakult helyzetre, és sorra jelentek meg a közösségi médiában az online közvetítések. Laikusként is figyelemmel kísértem a zsinati ajánlásokat az istentiszteletek tartására és egyéb egyházi alkalmakra vonatkozóan. Saját gyülekezetemben is nagy változásnak lehettünk szem- és fültanúi. Személy szerint meglepődve tapasztaltam a modern változtatásokat, hiszen alig egy éve már az is nagy előrelépést jelentett, hogy az új fordítású bibliából hirdettessék az Ige, vagy a Miatyánk ökumenikus változatát imádkozzuk. Üdvözlöttük a kezdeményezést, hogy lelkészeink felelősséggel

viseltetnek a gyülekezet iránt, és minden lehetséges módját megragadják, hogy fenntartsák a kapcsolatot a hívekkel. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy előre rögzíteték a heti négy istentiszteleti alkalmat, és a megszokott időben elindították a videót, amit a közösségi oldalon lehetett megtekinteni. Akinek van iskolás korú gyermeke, bizonyára tudna tapasztalatokat mondani a home-school rendszerről, mások a pizzamában rántást kavaró, munkát mímelő kollégák miatt a home-office rendszerről is. De mi a helyzet a home-church-csel?

Az egyházi alkalmak internetes közvetítése környezetemben pozitív fogadtatásra talált. Az első alkalmakat én is izgatottan vártam. Megható volt látni a hófehér templombelső, ami olyan békességet sugárzott, mint már nagyon régen, az orgona gyönyörű hangja sokkal szebben szólt, mint máskor. A lelkész arca, hangja megnyugtató volt. Vártam erre a lelki megerősítésre, biztatásra. Emellett figyeltem, hogy milyen tökéletes a kép- és hangminőség. Furcsa, de olyan érzésem volt, hogy ez jobb, mint az eredeti, ami értelmezhetetlen, hisz ez az eredeti. Néhány alkalom után a figyelmem erősen hanyatlott. Nem tudott lekötni kizárólag a közvetítés, egyébként is hozzászóltam, hogy egyszerre több dolgot végzek párhuzamosan. Ilyenkor csak pörgetem a posztokat, és azzal nyugtatom magam, hogy később úgyis visszanezhetők a feltöltött videók. A tény azonban az, hogy a visszanezési arányom nagyon csekély. Az istentisztelet egy vallási műsor lett, amelybe ha belebotlok böngészés közben, akkor nézem egy darabig. Nem igazítom hozzá a napirendemet, nem készülök rá. Nem aktív résztvevője, hanem csak külső szemlélője vagyok az eseményeknek. Az úrvacsoraosztás pedig egyenesen rossz érzéseket keltett bennem, pedig minden olyan tökéletesen megkomponált, profi minőségű és idilli a képernyőn keresztül.

Az egyház tevékenysége számokban nehezen kifejezhető, azonban bizonyos mutatók alapvetően meghatározzák, jellemzik egy közösség működését. Ilyen mutatószámok többek között, hogy mennyi egyháztagot számlál a gyülekezet, mennyien járnak rendszeresen templomba, hányan éltek az úrvacsora sákramentumával, mennyi egyházfenntartói járulékat vagy perselyadomány folyt be. Ezek pusztán adatok, amelyekhez mindig figyelembe kell venni megannyi külső tényezőt, adottságot is. Ezek már mélyebb elemzéseket igényelnek a gyülekezet összetétele, a lakókörnyezet, a gazdasági környezet és sok egyéb tényező tekintetében. Miután a vallásgyakorlásunk jórészt áthelyeződött egy virtuális térbe, más szabályok léptek életbe, eltérő mutatók alapján mérettetünk meg. Az online felületeken szinte minden számokban mérhető: megtekintések, hozzászólások, megosztások, reakciók. Itt álljunk meg egy pillanatra, és összehasonlítóképpen tekintsünk meg néhány adatot.

Nagyvárosi környezetben működő gyülekezetünknek kb. 530 hivatalos tagja van. A Facebook közösségi oldalon az egyházközösségnek mint vallási szervezetnek 202 kedvelője, és 351 követője van. A járványt megelőzően az oldal szerény aktivitás mellett ugyan, de működött. Februárban indult el a gyülekezeti istentiszteletek online közvetítése, elsősorban egy korábbi, kisgyermekes családok általi kezdeményezésre. Megszokott körülmények között egy átlagos hétköznapi alkalmon 20, egy vasárnap-i istentiszteleten 100, míg az ünnepi, úrvacsorás istentiszteleteken kb. 150 fő vett

részt személyesen. A közösségi oldalra feltöltött videók megtekintési adatai szerint a koronavírus-járvány kihirdetése óta egy hétköznapi alkalmat kb. 500-an, vasárnap 1000-en követnek, míg húsvétkor 1300-an követték online az istentiszteletet. Egészen biztos, hogy sokunkban felvetődnek olyan kérdések, hogy mi tartott távol eddig több száz embert a templomi istentiszteletektől, és ha kinyitnak ismét a templomok kapui, akkor zsúfolásig megtelnek a padosorok? Milyen korosztály követi nyomon a közvetítést, és mennyire tudják megélni személyes hitüket a média adta lehetőségeken keresztül? Valójában a hit mindig személyes, ugyanakkor fontosnak tartom a hirdetett ígét is hitünk épülésében – megmaradva a laikus szerepében, de idézve Pál apostol szavait – „a hit hallásból van” (Róm 10,17). Véleményem nem reprezentatív, és kizárólag a kiváltott érzések alapján fogalmazódott meg, de néha jól esik meghallgatni egy igehirdetést, meg tud érinteni, tud közölni, be tudom fogadni az üzenetét. Néha. Ugyanakkor számomra a legsarkalatosabb pontja a jelenlegi helyzetnek az úrvacsora virtuális módon való kiszolgáltatása-vétele. Mivel nem éreztem magam illendően felkészültnek, így nem éltem ezzel a kegyelmi ajándékkal húsvét ünnepén, ezért az ezzel kapcsolatos észrevételeim teoretikusak.

Református egyházunkban többféle liturgia ismert és elfogadott az istentiszteletek rendjére, így az úrvacsora kiszolgáltatására is. Ma is folynak egységesítési törekvések erre vonatkozóan, de jelenleg a teológiai alapok mellett több helyen megjelennek helyi hagyományok, szokások is. Ezekről az apró különbségektől válik talán még személyesebbé a közösségi úrvacsora. Mert az úrvacsora egy közösség. *Communio*. Egység Jézussal, egység az egyház tagjaival. Ezt az egységet átélni otthoni környezetben, gyülekezet nélkül nem sikerül, még akkor sem, ha a legjobb szándékkal, online közreműködnek az erre a szolgálatra kijelölt és felhatalmazott lelkészeink. Nagyon szeretem a *communio* szó antropológiai megközelítés szerinti definícióját, mely szerint „természeténél fogva az ember nem önmagába zárt, hanem a találkozásra, a másik lényre, a »te«-re van rendelve.” A *communio*ban megvalósul ez a misztikus összetartozás, ahol már nincs az ÉN, csak a TE és legfőképpen Ő, hogy így legyünk együtt MI Krisztus teste. Hisz erre vagyok, vagyunk rendelve.

Krízishelyzet van. Nagy szükség van Isten megerősítő, kegyelmi ajándékaira, hogy „hitem széjjel ne dűljön”. Ő már ideadott nekünk mindent, próbáljunk beosztással élni és várni, amíg nyitott szívvel, teljes hittel újra tudjuk fogadni az általa kínált mennyei eledelt. Én így teszek.

Orosz Gábor Viktor

EGY IDŐBEN, DE NEM EGY ASZTALNÁL – AZ ÚRVACSORÁZÓK TÉRBELI ÉS IDŐBENI EGYSÉGÉRŐL KRISZTUSSAL ÉS EGYMÁSSAL

A 2020. március közepétől, a koronavírus okozta járvány idején, szinte már teológiai fogalomként említjük az „online istentiszteletet”. Bár az „online” szó már az idősebb generáció számára sem cseng idegenül, de sokakban még mindig félelmet kelt a jelenlétnek ez a sajátos módja. Vannak, akik lehetőséget látnak benne, és vannak, akik a természetes emberi kapcsolatok akadályának aposztrofálják. Eredeti jelentését tekintve egy rendszerhez, hálózathoz való kapcsolódást, közvetlen kapcsolaton alapuló információközvetítést, illetve adatcserélő eljárást jelent. Nem egyenlő sem a virtuális, sem a digitális kifejezéssel. Inkább a közösségbevonás, a részesítés és részesedés, valamint a hálózat azok a fogalmak, amelyekkel teológiai és ezzel ekkleziológiai jelentőségét kifejezhetjük napjaink sajátos, nem hétköznapi, de hosszú távú következményekkel (is) járó helyzetében. A digitális hálózatok léte olyan technikai lehetőség a fejlett nyugati világban, mely az információáramlás szabadságát biztosítja, nemzeteket és kontinenseket kapcsol össze, ezáltal – akár – ökumenicitás szempontjából is értékelhető.

Fazakas Sándor református teológiai professzor alapos és a reformátori teológiai hagyományokat részletesen alkalmazó tanulmányában elemzi a gyülekezeti távistentisztelet lehetőségét. Megállapítja, hogy az ún. távistentiszteletek kérdése még feszítőbb, ha azt „az úrvacsorai közösség megélésének fényében vizsgáljuk”.¹⁵² Az elemzés talán legfontosabb megállapítása a következő:

„De nyilvánvaló, hogy az úrvacsorával való élés alapfeltétele az interakció: a hívő embernek Krisztussal és a másik hívő emberrel való interaktív kapcsolata, amelynek kezdeményezője ugyan nem az ember és nem az egyház, mégis a gyülekezet istentiszteleti közösségében kerülhet erre sor, ahol a Krisztus testének és vérének jegyeit az Úr szolgálai átadják (ld. HK 75), a hívő ember elfogadja, adott esetben pl. a kelyhet visszaadja vagy továbbadja. Vagyis a sákramentumot az ember magának nem szolgáltathatja ki.”

Míg 2020. húsvétján a Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsa kifejezetten arra buzdította a református híveket, hogy „hogyan otthon terítsék meg az úrasztalát, vegyék együtt a kenyeret és a bort egyidőben Kárpát-medence szerte”¹⁵³ a Duna TV-ben közvetített istentisztelet idején, addig a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökeinek pásztorlevele az „otthoni, televízió előtti úrvacsoravételt semmiképpen sem” támogatja. Az evangélikus püspökök „egyházjogilag” nem tudnak „hozzájárulni ahhoz, hogy házaknál nem ordinált lelkész úrvacsorát osszon”.¹⁵⁴ A két egyház vezetőinek kérése közötti különbséget az teszi ökumenikus és ekkleziológiai szempontból

¹⁵² FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül?

¹⁵³ MRE KOMMUNIKÁCIÓS SZOLGÁLAT: Úrvacsorázzunk közösen húsvétkor!

¹⁵⁴ MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ PÜSPÖKI TANÁCSA: „A szívünk templommá legyen” – Püspöki pásztorlevél a Magyarországi Evangélikus Egyház népéhez, *evangelikus.hu*, 2020. 04. 03. URL:

egyaránt pikánsná, hogy a magyarországi református és evangélikus egyház képviselői is egyaránt aláíró voltak az 1973-as Leunebergi Konkordianak, amely lehetővé teszi és biztosítja a szentségek kölcsönös elfogadását. Az egyházak kinyilvánították, hogy: „Egymással szószéki és úrvacsorai közösségre lépnek. Ez magában foglalja az ordináció kölcsönös elismerését és az úrvacsora közös ünneplésének lehetőségét.”¹⁵⁵ Köztudomású az is, hogy egyházaink már az 1833-as nagygeresdi egyezményben elfogadták szórványhelyzetben a másik egyház lelkésztől az úrvacsorai jegyeket.¹⁵⁶ Esetünkben tehát az a sajátos helyzet állt elő, hogy míg az evangélikus híveknek püspökeik nem tanácsolták a házi vagy a tévékészülék előtti házi úrvacsoravételt, addig erre a református egyház lehetőséget adott számukra is, így az evangélikus hívek döntési helyzetbe kerültek. Míg a református hívogatásnak az elzártág és szétszakítottság közepette megélt úrvacsorai közösség lehetősége volt az alapja, addig az evangélikus álláspont egyházjogi szempontok okán utasította el az otthoni úrvacsoravételt, mert a szent jegyeket csak ordinált lelkész szolgáltathatja ki. A Heidelbergi Káté 75. cikkére hivatkozva Fazakas Sándor helytelennek tartja, ha valaki önmagának szolgáltatja ki a szentséget, ám azt nem utasítja el, ha valaki nem lelkésztől, hanem hittestvérétől veszi a jegyeket, amire történelmi példa is volt. Ám ennek is feltétele, hogy „erre megkeresztelt hívők közösségének felhatalmazásával és megbízatásával kerüljön sor”, vagyis az egyházjogi szempont érvényesülése az ő tanulmányában is megkerülhetetlen.

Az érthető és egyházfegyelmet szolgáló szempontok mellett azonban érdemes figyelmet szentelni a lutheri úrvacsoratan hangsúlyaira, és így röviden elgondolkodni az egy időben, egy liturgia keretében, de nem egy térben és nem ordinált személytől vett úrvacsora lehetőségén. Ezzel tulajdonképpen ismét a „valóságos jelenlét” reformátori értelmezése és jelentősége kerül előtérbe. Egyrészt úgy, mint Jézus Krisztus valóságos jelenléte (*realpresentia*) a kenyérben és a borban, másrészt a hívek valóságos jelenléte a liturgikus térben.

Testi és kommunikatív cselekmény

A *Kis káté*ban Luther öt kérdés megválaszolásával határozza meg azt, hogy a családfőnek miként kell tanítania az oltáriszentségről, a tanítás egyszerűségét itt Luther szorgalmazza az első kérdést megelőző felszólításban. „Ilyen egyszerűen tanítsa”: „Mi az oltáriszentség? – Felelet: Jézus Krisztus urunk valóságos teste és vére kenyérben és borban, amelyet maga Krisztus rendelt azért, hogy azt mi keresztyének együk és igyuk.” A felelet egyetlen mondatában első helyre kerül, hogy Krisztus valóságos (*wahr*) teste (*Leib*) kenyérben és borban. A német szöveget itt két tekintetben is

<https://www.evangelikus.hu/szivunk-templomma-legyenpuspoki-pasztorlevel-2020-viragvasarnap>
Utolsó letöltés: 2020. 05. 06.

¹⁵⁵ Leunebergi Konkordia 33.c, in 40 éves a Leunebergi Konkordia – De mi is ez tulajdonképpen?, *evangelikus.hu*, 2013. 03. 11. URL: <https://www.evangelikus.hu/leunebergikonkordia-szoveg> Utolsó letöltés: 2020. 05. 06.

¹⁵⁶ Márkus Mihály (szerk.): *Három egyezmény, Drei Abkommen, 1830 – 1833 – 1900*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 38.

fontos figyelembe venni. Az egyik a testre használt „Leib” szó, ami sokáig a német nyelvben az ’élet’ megfelelője volt. A szó ezt a jelentéstartalmát egészen a középfel-német nyelvig megőrizte.¹⁵⁷ A másik a „kenyérben és borban” kifejezés, az „*unter dem Brot und Wein*”, itt az alatt (*unter*) határozó szerepel, amely később a *Nagy Káté*ban kiegészül az „*in*” előjáró szóval. Figyelemre méltó a káté teológiatörténeti összefüggé-sében Krisztus rendelésének hangsúlyozása. Nem a római pápa vagy a római egyház kötelez az úrvacsorára, hanem Krisztus rendelése! Erre is utal a második kérdés: Hol van ez megírva? Erre a felelet, hogy a szerzési igékben. Tehát a Szentírás és nem más tekintély rendeli. A harmadik kérdés az oltáriszentség hasznára irányul. Hangsúlyos, hogy „értetek adatott” és „bűnök bocsánatára”. Luther ezt a következőképpen magyarázza: „Vagyis ebben a szentségben ez igék által bűnbocsánat élet és üdvösség adatik nekünk. Mert ahol bűnbocsánat van, ott élet és üdvösség is van.”¹⁵⁸ A szentség és az ige egysége által tehát létrejön az a testi kommunikatív cselekmény, amelyben a szentségben részesülők részesülnek a bűnbocsánatban és ebből fakadón az életben és az üdvösségben. Ebből világossá válik, hogy a bűnbocsánat nem csupán az egyes vét-kekre korlátozódik, hanem az Istennel való közösségből kirekesztettség megszünte-tése.¹⁵⁹ A szent jegyek vételével az időben eszkatologikus ajándékban részesül a hívő, mert üdvösségben és örök életben van része.

„Hogyan tehet a testi evés és ivás ilyen nagy dolgokat? – Felelet: Nem az evés és ivás teszi ezt, hanem ezek az igék: »Értetek adatott« és »Kiontatott bűnök bocsánatá-ra.«”¹⁶⁰ Ezekben a szavakban nyilvánvaló, hogy nem az egyszerű evés és ivás az, ami által részesül a keresztyén ember az úrvacsora ajándékaiban, hanem az részesít benne, aki önmagát adja. Lényeges ugyanakkor a „megkapta” szó, mert kifejezi, hogy az ajándékok nemcsak szavakként realizálódnak, hanem valóságos, megtapasztalható, ízlelhető ajándékok. Az utolsó kérdésre – Ki él tehát ezzel a szentséggel méltóan? – adott válasz még egyszer megerősíti a korábban mondottakat: „aki hisz ebben az igében: »Értetek adatott«, és »Kiontatott bűnök bocsánatára.« Aki pedig nem hisz ezeknek az igéknek, vagy kételkedik bennük, az méltatlan és készületlen. Mert ez az ige »értetek«, nem követel mást, csak hívő szívet.” Nem a külső előkészület tesz vala-kit méltóvá a szentségek vételére, a hitben való „belső vétel” a meghatározó Luther ér-telmezésében. Ebből a válaszból az is kitűnik, hogy a szív az hely, ahol az Istennel való kapcsolat megszületik: „amire szívedet hagyod és bízod, valójában az a te istened”.¹⁶¹

¹⁵⁷ Leib in. *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute (DWDS)*, URL: <https://www.dwds.de/wb/Leib> Utolsó letöltés: 2020. 05. 06.

¹⁵⁸ LUTHER Márton: Doktor Luther Márton Kis Kátéja a gyülekezeti lelkészek és igehirdetők számára, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929, 97. (Továbbiakban: Kis Káté)

¹⁵⁹ Vö. SCHWÖBEL, Christoph: Zum Verständnis des Abendmahls nach evangelisch-lutherischer Lehre, in HERMS, Eilert – ZAK, Lubomir (hrsg.): *Taufe und Abendmahl im Grund und Gegenstand des Glaubens, Theologische Studien zur römisch-katholischen und evangelisch-lutherischen Lehre*, Tübingen, Mohr Siebeck – Lateran University Press, 2017, 381–424, 393.

¹⁶⁰ Kis Káté, 97.

¹⁶¹ LUTHER Márton: Nagy Káté, in PRÖHLE Károly (ford., szerk.): *Luther Márton négy hitvallása*, Buda-pest, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1983, 127. (Továbbiakban: Nagy Káté)

Ugyanakkor a reformátor hangsúlyozza: „A szívét pedig egyedül a hit képes megragadni. Viszont hite nincs minden embernek.”¹⁶² Ezért nem szabad utasítani vagy kötelezővé tenni az úrvacsorával élést. Hit nélkül a szentségek által nincs üdvösség.¹⁶³

Luther *Nagy káté*jának elején meghatározza az úrvacsora lényegét: „legfontosabb része Isten igéje és rendelése vagy parancsa. Mert nem ember eszelte ki és tette szokássá, hanem Krisztus szeretete úgy, hogy senki nem tanácsolta, nem is gondolt rá.”¹⁶⁴ Ez a megállapítás az úrvacsorával kapcsolatban későbbiekben is megjelenik, mivel a reformátor számára ez az állítás felettébb nagy hangsúllyal bír. Arra a kérdésre, hogy mi tehát az oltáriszentség?, a következő a felelet a *Nagy káté*-ban: „Krisztus Urunk valóságos teste és vére kenyérben és borban, amely Krisztus igéjével rendeltetett nekünk keresztyéneknek arra, hogy együk és igyuk.”¹⁶⁵ Luther a továbbiakban hangsúlyozza, hogy az ige az, ami megkülönbözteti a kenyeret és a bort az egyébként asztalra tett kenyértől és bortól, ezért is került a *Kis káté*tól eltérően az úrvacsora meghatározásába, hogy „igéjével” rendelte. Majd Augusztinuszt idézi: „Az ige társul az elemhez és szentséggé lesz.” Elismerően fűzi hozzá: „Szent Ágostonnak ez a mondása olyan helyes és találó, hogy aligha mondott ennél jobbat.”¹⁶⁶

Az ige az, ami a kenyeret és a bort szentséggé teszi, „máskülönben csak elem marad. Ez ugyanis nem fejedelem vagy császár szava és rendelése, hanem a mennyei Felség.”¹⁶⁷ Az úrvacsora a „lélek eledel”, mert „élteti és erősíti az új embert”. A bűnbocsánatot az igék adják: „parancsolja is, hogy egyem és igyam, hogy enyém legyen, és hasznomra legyen, biztos jelként és zálogként, sőt éppen ama valóságként, amely értem rendeltetett bűnöm, halálom és minden bajom ellen”.¹⁶⁸ A keresztségben újjászületett embert a Krisztussal való közösség élteti és erősíti, ez olyan valóság, amely a hívó hasznára szolgál minden bajában, ezt a gondolatkört erősíti meg a következő helyen: „Azért adatott tehát ez a vigasztalás, hogy ha szívünk úgy érzi, hogy már nem bírja a terhet, akkor itt új erőt és felüdülést szerezzen.”¹⁶⁹ A felüdülés forrása pedig az evangélium teljessége, ami a szentségbe foglalva adatik. Az evangélium teljessége legrövidebben így foglalható össze: „Krisztus Isten Fia, értünk ember lett, meghalt és feltámadt, a mindenség ura lett.”¹⁷⁰

¹⁶² LUTHER Márton: Prédikáció Wittenberg népének Invocavit utáni péntekre, in CSEPREGI Zoltán – HORVÁTH Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei*, 6. kötet, *Prédikációk*, Budapest, Luther Kiadó, 2015, 235.

¹⁶³ SLENCZKA, Notger: In ipsa fide Christus adest – „im Glauben selbst ist Christus da” (Luther) als Grundlage einer evangelischen Lehre vom Abendmahl und von der Realpräsenz Christi, in LÖHR, Hermut (hrsg.): *Abendmahl, Tübingen, Mohr Siebeck, Themen der Theologie 3*, 2012, 137–193, 155.

¹⁶⁴ Nagy Káté, 246.

¹⁶⁵ Uo., 247.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ Uo., 249.

¹⁶⁹ Uo.

¹⁷⁰ LUTHER Márton: Mi az evangélium?, in CSEPREGI Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*, 6. kötet, *Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*, Budapest, Luther Kiadó, 2011, 269–270.

Krisztus önmagába foglal

Szabó József püspök fordításában 1948-ban megjelent *Útjelző* című füzet, amelyet Gustav Aulen vezetésével svéd teológusok készítettek az 1947-ben a svédországi Lundban megrendezett Evangélikus Világszövetség első konferenciájára, figyelemre méltó módon és a közérthetőség igényével foglalja össze az evangélikus úrvacsorátant. A szentségtan tekintetében a következőképpen fogalmaz a tanulmány:

„kegyelmének túlradó gazdagságában Isten az ő Igéjét többféleképpen is nyújtja: nemcsak az igében, hanem a szentségekben, a keresztségben és az úrvacsorában, is. Mikor ezeket a szentségeknek nevezzük, az azt jelenti, hogy bennük Krisztus értünk tett művéről van szó, nem pedig holmi általunk végzett munkáról, vagy felajánlott áldozatról. A szentség Krisztus tulajdon rendelésén nyugszik s benne, vele Krisztus *önmagába foglal (incorporatio)* s testének az egyháznak élő tagjává tesz.”¹⁷¹

Ez a közvetlen közösség megjelenik a 17. századi dogmatikákban is, így fogalmaz például Hollaz, aki a „*unio mystica cum Cristo*”, azaz a Krisztussal való misztikus közösség kifejezést alkalmazza.¹⁷² A misztikus egység vagy „önmagába foglalás” természetesen nem tárgyias értelemben értendő, hanem a hívő számára a Krisztus felöli önértelmezéseként határozható meg.¹⁷³ A misztikus egység gondolata konkrétan is megjelenik a svéd teológusok terminológiájában, ugyanakkor elutasítják a mágikus értelmezést:

„A szentségekben kapott Krisztussal való élő közösségünk, lényege szerint megfoghatatlan *misztérium*. Az Írás szavait kell itt alkalmaznunk: »Életetek el van rejtve Krisztussal Istenben.« Nem csoda tehát, hogy az úrvacsora értelmezésébe tévedések csúsznak néha az egyházban. Hamisnak ítéljük és elvetjük a szentségeknek mind mágikus, mind spiritualisztikus-szimbolisztikus értelmezését.”¹⁷⁴

A kereszteny ember, mivel Jézus Krisztus halálából és igazságában él, tudatában van megigazított életének, tehát ezen a módon Krisztus hitében jelenvaló. Az új identitás elnyerése bár a keresztségben és Isten igéje által is megtörténik, az úrvacsora esetében a kenyérben és borban kapható meg: „Az úrvacsorában *Krisztus élete árad* testén át minden ő tagjába.”¹⁷⁵ Ezt az egzisztenciális értelmezést, amelyben a hívő Krisztusban új önértelmezésre jut, a lundi dokumentum kiterjeszti az egész egyházra, amikor így fogalmaz: „Az úrvacsorát arra kaptuk, hogy vele Krisztus állandóan táplálja teste tagjait. [...] Az úrvacsora lényege az, hogy benne *Krisztus inkarnálódik* egyháza, teste építésére.”¹⁷⁶

¹⁷¹ SZABÓ JÓZSEF: *Útjelző, Az evangélikus tanítás summája*, Győr, Harangszó, 1948, 8.

¹⁷² HOLLAZ, David L.: *Examen Theologicum Acromaticum* (1763), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971 (Reprint), III/9.

¹⁷³ SLENCZKA: i. m., 185.

¹⁷⁴ SZABÓ: i. m., 10.

¹⁷⁵ Uo., 10.

¹⁷⁶ Uo., 9.

„A megáldott kenyér kiosztása a következő szavakkal történik: »Ez a Krisztus teste.« Itt a keresztyén *közvetlen közösségre* lép az élő Úrral.”¹⁷⁷ „Krisztus a megáldott kenyérben és kehelyben anélkül van jelen, hogy ezek ezzel mássá lennének, mint amik.”¹⁷⁸ A keresztségben nincs szó a víz átlényegüléséről, mintha a víz nem víz volna, tisztára e *természeti eszköz által* akar jelen lenni Krisztus, és ehhez hasonlóan az úrvacsorában is, ahol a lényeg a jelenlétben van, anélkül „hogy a jegyek mássá lennének”.¹⁷⁹

Új azonosság Krisztusban

Amennyiben ebben az összefüggésben beszélünk Jézus haláláról, akkor az identitás megváltozásának folyamata úgy válik értelmezhetővé, mint az úrvacsorában való átadás és átvétel, amelyből az ember önértelmezése és önazonossága újul meg, mert „azonosult” Krisztussal. Krisztussal való egyesülés ígérete alapján önmagát új módon értelmezi.¹⁸⁰ Jézus halálának és a vele való feltámadásnak jelen idejűségében. A „régii identitás hatékony marad”, mert ismert marad számára. A keresztyén ember mindig azon kényszer előtt áll, hogy a Krisztus által megígért és az elsajátított identitása (Krisztus teste és vére, ami érted ontatott ki bűneid bocsánatára) mellett kitartson a törvény ítéletével szemben. A keresztyén ember éppen ebben az értelemben él az úrvacsorában kapott ígéret által a törvény és az evangélium között, mint aki *simul iustus et peccator* (egyidejűleg igaz és bűnös), mint aki két identitás birtokosa.¹⁸¹

Mert én meghaltam a törvény által a törvénynek

A lutheri úrvacsoratan teológiájának alapelgondolásait Notger Slenczka az alábbi három cél irányában határozza meg.¹⁸² Az úrvacsora a „törvény előtti helyzet” közepette való boldogulás összefüggéséhez tartozik, azaz a bűnös ember önmaga és alkalmatlansága feletti szenvedéshez, hogy önmagával azonos lehessen. Az úrvacsorában ezért a hívő új identitásának a bizonyosságáról és az ígéretről van szó, ami a Krisztushoz tartozás bizonyosságát okozza. Ez az ígéret feltételek nélküli, és nem zavarhatja meg semmiféle feltétel, ami az erkölcsös életfolytatáshoz kötné. Ezzel szemben a reformátorok azt hangsúlyozták, hogy éppen az úrvacsorából kell az új életnek létrejönnie, ám ehhez hozzátartozik a mindennapi, újbóli megtérés. Aki Krisztussal együtt meghalt, és általa határozza meg magát, az ebben az új önértelmezésben fogadja el önmagát: „Mert én meghaltam a törvény által a törvénynek, hogy Istennek éljek. Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve: többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem; azt az életet pedig, amelyet most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem, és önmagát adta értem.” (Gal 2,19-20)

¹⁷⁷ Uo., 10.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Uo.

¹⁸⁰ DALFERTH, Ingolf U.: *God first, Die reformatorische Revolution der christlichen Denkungsart*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2019, 24.

¹⁸¹ Vö. SLENCZKA: i. m., 171.

¹⁸² Vö. Uo., 173–174.

Bevon a szentek mennyei seregébe

Az oltáriszentségben kapott közösség olyan kincse az embernek, amelyről ezt kell tartani: „A pap Krisztus szent testét adta nekem. Ez valamennyi angyallal és szenttel való közösségnek a jele és ígérete, hogy tudniillik szeretnek engem, gondoskodnak rólam, könyörögnek, szenvednek, meghalnak velem együtt, hordozzák a bűnöket, és legyőzik a poklot. Így van ez, és így kell lennie. Az isteni jel nem csal meg engem, és nem engedem, hogy ezt elvegyék tőlem.”¹⁸³ Az úrvacsorai közösség összekapcsol az oltár előtt összegyülekezőkkel, és bevon a szentek mennyei seregébe. Ez nem egyszeri vagy nyugvó állapot, hanem a mindennapi élet megerősítése, a szentségben adott közösség hitben megragadható gondoskodása.

Megújuló önértelmezés

„Mindebből világos, hogy az oltáriszentség nem egyéb, hanem isteni jegy, amely ígéri és nekünk nyújtja Krisztust és minden szentet, valamennyi cselekedetükkel, szenvedésükkel, érdemükkel, kegyelmükkel és javaikkal együtt, vigasztalásul és erősítésül mindazoknak, akik bánkódnak és keseregnek, és üldöztetést szenvednek az ördögtől, a világtól, a testtől és minden gonosztól. A szentség vétele nem egyéb, mint mindazt kívánni és erősen hinni, hogy mindez meg is lesz.”¹⁸⁴

Az úrvacsorában adott ígéretnek hitben való fogadása által elnyert új identitás, ami a bűnbocsánat tudatosítása által az új életlehetőségek belátásában konkretizálódik, hozzátartozik az új önértelmezés által megnyitott szabadsághoz. Ennek hatása a Krisztus-tapasztalat légkörében élhető élet, amely egyrészt a bűnök, mulasztások, tehetetlenség legyőzése felett mindig konkrét lehetőség, másrészt az úrvacsorai közösségben újból és újból felfedezhető életforrás, amely kiapadhatatlan, és ezért képes az életfolytatás során átélt kudarcok feletti bánat derűre fordítására is. A Krisztusban elnyert új identitás ismerete kitérte a bűnös ember előtt az üdvösség kapuit, új életlehetőséget nyújt a bánat, a keserűség, az üldöztetés, a belső békétlenség által önmagába fordult ember¹⁸⁵ számára.

Az ígéret hívő fogadása

Luther arra a belátásra jut, hogy „Krisztust kell az úrvacsora alanyának tekinteni, aki az ígében és a szentségben a bűnbocsánatot és az örök életet közvetíti. Ő maga az ajándékozó és az ajándék, a bűnbocsánat és az örök élet pedig nem más, mint a Krisztussal való közösség és így a részesedés az ő fiúi kapcsolatából Istenhez az Atyához.”¹⁸⁶ Az

¹⁸³ LUTHER Márton: Sermo a halálra való készülődésről, in CSEPREGI: *Luther válogatott művei* 6, 121.

¹⁸⁴ LUTHER Márton: Sermo Krisztus valóságos szent testének szentségéről, in CSEPREGI: *Luther válogatott művei* 6, 155.

¹⁸⁵ ROTH, Michael L.: Homo incurvatus in se ipsum, Der sich selbst verachtende Mensch Narzißmustheorie und theologische Hamartologie, *Praktische Theologie Zeitschrift für Praxis in Kirche, Gesellschaft und Kultur*, 33–34. évfolyam, 1998/1, 14–16.

¹⁸⁶ SCHWÖBEL: i. m., 419.

adomány és az ígélet hívó fogadása¹⁸⁷ az ember alanyiságát úgy alakítja, hogy önmagát dicsérettel és hálával teljesen odaadja. A dicséret a hálás életfolytatásban fejeződik ki.

Krisztus teste és vére szentségi valóság

Az úrvacsora-értelmezés azon a szándékon nyugszik, hogy az Írás külső világosságát megőrizték, a szerzési igék literális értelmezését,¹⁸⁸ nemcsak az úrvacsora rendelésekor, hanem az úrvacsora minden egyes megünneplésénél, hogy így Krisztus igéje és a szent jegyek jelenlétének valóságos közvetítői. A kenyér és a bor, Krisztus teste és vére szentségi valóság, amelyben az elemek sajátosságai és Krisztus teste és vére nem keveredik össze egymással, át sem változnak. Az összefüggésük egységét Krisztus szava és önátadása teremti meg, ebben van jelen. Krisztus ígérete és önátadása által létrejött jelenlét a kenyérben és borbán valóságos jelen, így a „szájjal” és a „lélekkel” való evés (hit által) nem választható külön. „Ez az a kenyér, amely a mennyből szállt le; ez nem olyan, mint amelyet atyáitok ettek, és mégis meghaltak: aki ezt a kenyeret eszi, élni fog örökké.” (Jn 6,58)

Átfog minden teremtményt

Luther a krisztológiai előfeltételeket nagyon alaposan kidolgozta. Krisztus, a testé lett istenfiú egy személy két, saját integritását megtartott természetben: ez az ember Isten, ez az Isten ember. Krisztus személyisége ezért hermeneutikai vezérfonala azoknak a szentírási helyeknek, amelyekben Krisztus személyének cselekvéséről és szenvedéséről van szó, ezért nem lehet a két természetről külön szólni. Ebben a személyi egységbe fogadja Krisztus az emberiséget, és lesz részese Krisztus létének és a neki tulajdonított emberi vagy isteni tetteknek. Így vesz részt a feltámadott és felemeltetett Krisztus az isteni mindenhatóságban és mindenütt való jelenlétben, amely átfog minden teremtményt.¹⁸⁹ Istent és a feltámadott Krisztust semmi sem határolja el, és mindenkiben teremtő módon jelen van.

A mennyország nem egy hely

A jelenlét a teremtő jelenléte minden teremtményben úgy, mint azok létrehozó oka. Ebben a mindent átfogó és minden teremtményben ható jelenlétben Krisztus önmagát felfoghatóvá és elérhetővé teszi ott, ahol szavában és adománya által megígérte: ez az én testem. Krisztus jelenléte az úrvacsorában tehát kommunikáción nyugszik, reális jelenlét azokon a helyeken, ahol magát az ige és a szentségek által elérhetővé kívánja tenni. „Krisztus jelenlétének ez az értelmezése *transzcendálja* és átfogja a tárgy és a jel, a *szubsztancia* és az *akcidencia*, a testi és lelki, az *ontológiai* és a *noétikus*, valamint a *matéria* és a *lélek* ellentéteit.”¹⁹⁰ Schwöbel az így értelmezett úrvacsora és ige hirdetés „radikális következményének” tartja, hogy a mennyország nem egy hely a térben, és ennek metafizikai és a világméretet meghatározó következménye van.

¹⁸⁷ SLENCZKA: i. m., 153.

¹⁸⁸ Epitome, VII,2.

¹⁸⁹ Vö. SCHWÖBEL: i. m., 420–421.

¹⁹⁰ Uo., 422.

Összefoglalás

Meglepő, de talán az eddigi megállapítások tanulságát jól szemléltető esemény volt az 1738-as súlyos szarvasi pestisjárvány idején történt úrvacsoráztatás. A pestisben szenvedőket karanténba zárták, és a megépített sáncfalon átérő rúd használatával nyújtották a szent jegyeket az elszigetelt halálos betegeknek. A feljegyzések szerint 169 lélek élt a szentséggel, s lett később a pestis áldozata ugyanabban az évben. A karantén okozta elzártságon átívelő úrvacsoráztatást tekinthetjük talán egyházunk első „online” úrvacsoraosztásának. A szükség leleményt és könyörület kíván, de annak eldöntése, hogy mi és mikor minősül szükséghelyzetnek, az annak a döntésétől függ, aki felelős, azaz a válaszadás helyzetébe került. Egyházaink esetében 2020. húsvétján ez a döntés püspökeinkre hárult.

Paróczy Zsolt

TÁVISTENTISZTELET GYÜLEKEZET NÉLKÜL?? – KORREFERÁTUM

Véleményemet sajátos, baptista lelkipásztori nézőpontból fogalmaztam meg a felvett témával kapcsolatban. Azonban előrebocsátom, hogy nem tudok (ismeret hiányában) és nem is szeretnék (a vitaindító szerző és a téma tisztelete okán) vitába bonyolódni, ugyanakkor szeretnék betekintést nyújtani a szolgálatomat motiváló teológiai gondolkodásba és az ebből fakadó hitgyakorlatba.

Huszonhét éve szolgálok baptista lelkipásztorként. Ebből az időszakból huszonegy évet Bodrogon, egy kis Somogy megyei településen élhettem családommal együtt, egy kibontakozó misszió és gyülekezetépítés csodáját átélve. Hat éve pedig a Szigetszentmiklósi Baptista Gyülekezetet lelkésze, illetve ezzel párhuzamosan a Magyarországi Baptista Egyház oktatási (köznevelési) szaktitkára lehetek, hitem szerint Isten elhívása és kegyelme alapján.

Mindenekelőtt a hálámat szeretném kifejezni a mennyei Atyánk felé, mert megengedte számunkra, hogy együtt éljük meg, éljük át (vele és egymással) ezt a hitet és lelket rostáló időszakot. Termékeny időkké válhatnak ezek egyházközösségeink életében. Fazakas Sándor egyik lábjegyzetében¹⁹¹ rávilágít, hogy az egyháztörténelemben megélt krízishelyzetek kifejezetten segítettek az előremutató teológiai felismeréseket, illetve hitvallások megszületését. Ez nem véletlen, hiszen a *κρίσις* egy dedikált idő a megkülönböztetésre, a döntésre. Amennyiben „egészségesen” éljük meg, akkor állásfoglalásra készlet.

Teológiai gondolkodásomat az istentisztelet tekintetében a szolgálat határozza meg. Én erről az alapról tudom megközelíteni lelkipásztori elhívásomat, de az egyház, a gyülekezet életét, létét is. Teljes és valódi istentiszteleten Jézus Krisztus teljes és igazi szolgálatát látom. Ebben benne értem a Megváltó elvégzett és ezzel együtt máig tartó szolgálat felénk, illetve az ebből fakadó szolgálatát az Ő testének, az Egyháznak mind az Isten, mind az emberek irányában. Ennek része az evangélium hirdetése, az Isten igéjének tanítása a lelki növekedés érdekében, az Úrtól rendelt sakramentumok gyakorlása és a szeretet sokrétű megélése, amibe beletartozik a gyülekezet szeretetközössége is. Ez azt jelenti számomra, hogy a gyülekezeti élet és benne az én egész életem itt a földön egy valódi és teljes értékű istentisztelet kell, hogy legyen, ami hitem szerint sohasem fog véget érni, csupán folytatódik az Úr valódi jelenlétében. Amennyiben ez nem így lenne, nem így van, akkor azt az időszakot, amit általában istentiszteletnek hívunk, sem lehet annak nevezni. Ha csak heti néhány óra lenne az istentisztelet az életünkben, akkor a többi minek nevezhetnénk? Az egyház földi léte látásom szerint egy szüntelen istentisztelet, igaz, még mindig csak árnyéka a mennyeinek. Ennek szerves része a Krisztusban testvérek összegyülekezése, egymás bátorítása, tanítása, de mindennek gyakorlati megélése igencsak változatos formában jelent meg és van jelen Krisztus testében. Ez már önmagában is jelzés értékű a tartalom elsőbbségéről a formával szemben.

¹⁹¹ FAZAKAS: Távistentisztelet gyülekezet nélkül?, 6. lábjegyzet.

Ebből kiindulva a veszélyhelyzet okozta „kényszer”-megoldások keresése kifejezetten segíthet jobban megérteni az elhívásunkat és szolgálatunkat. Az bizonyos, hogy Krisztus szolgálatát, a Szentlélek jelenlétét semmilyen formában nem korlátozza a pandémia. Az nem kérdés számomra, hogy a gyülekezet fizikai jelenléte nélküli, de igehirdetést, egyéb szolgálatokat közvetítő távistentiszteletek nem azonos jelentőségűek az eddig megélt istentiszteleti gyakorlatunkkal, hiszen hiányzik belőlük a közösség, a szeretet-egység valódi megélésének lehetősége. Jézus sokféleképpen tanít a vele és az Atyával való kapcsolatban is a személyes találkozásról mint beteljesedett közösségről. Vagyis a jelenlegi istentiszteleti gyakorlatunk a különböző elgondolásokkal együtt is a mennyből nézve még csupán részleges „távistentisztelet”, ahhoz képes, ami vár ránk az Atyánál. Nincs még együtt tökéletesen és teljesen a közös ünneplés minden személye.

A járványveszély alatt gyakorolt ideiglenes formák ezért teljesen természetesen jelennek meg a gyülekezetünk életében. A Szigetszentmiklósi Baptista Gyülekezet évek óta élő közvetítés formájában adja közre istentiszteleteit, hiszen idősebb, beteg, mozdulni nem képes testvéreink így be tudtak kapcsolódni a közösségbe, a személyes találkozás hiánya ellenére is. Az évek alatt leszűrődő visszajelzések alapján egyértelműen segítette őket a hitük és az Isten-tiszteletük megélésében ez a forma. A másik következmény, hogy a közvetítéseken keresztül látva a gyülekezeti közösséget, még inkább vágyódtak arra, hogy felgyógyuljanak, vagy, ha csak segítséggel is, de személyesen is részt vehessenek az alkalmakon. Nem tapasztaltam egyetlen esetben sem, hogy „megelégedve” a távistentisztelettel csökkent volna bennük a vágy a valódi találkozásra.

Amikor Pál apostol nem tudott személyesen részt venni a gyülekezeti életben, leveleket írt, habár igen vágyódott a testvérekkel való személyes találkozásra. Ezeket az üzeneteket felolvasták a gyülekezetekben, családokban és részévé váltak az istentiszteletnek, és így van ez a mai napig. A mi lelkipásztori üzenetünk valószínűleg nem fog kanonizálódni, de ettől függetlenül a felelősségünk megmarad a „nyáj” minél egészségesebb táplálására. Amikor tőlünk független okokból ezt a megszokott módon nem teljesíthetjük, fel kell használni az alkalmas csatornákat. A levél mellett ma már igen széles körű a lehetőségek tárháza. Több testvérünk a gyülekezetben most döbbsen rá, hogy telefonon keresztül is élő imaközösséget tud gyakorolni másokkal.

Az elmúlt időszak távistentiszteleteit az egyháztörténelemben eddig már többször megvalósult, a tartalmat lehetőleg minél teljesebben megtartó formakeresések sorának folytatásaként éltem meg.

Az úrvacsora a baptista gyülekezetek életében egy havonta átélt közösség. Általában minden hónap első vasárnapján ünnepeljük az istentisztelet keretein belül. Érdekes kivétel volt az első szolgálati helyem, ahol mindvégig heti rendszerességgel úrvacsoráztunk. Ennek hátterében az állt, hogy egy olyan szoros missziós közösségben éltünk, ahol naponta találkoztunk és együtt dolgoztunk. Mindez sok örömet, de több feszültségforrást is hordozott magában, ezért szükségét éreztük, hogy hétről hétre, újból és újból átéljük Krisztussal és egymással való közösségünket ebben a formában is. Ez segített bennünk ébren tartani az igényt a folyamatos rendezett kapcsolatokra.

A baptista hitvallás az úrvacsora tekintetében a kenyérré és a borra mint emlékjegyekre, jelképekre hivatkozik, és Krisztus jelenlétét nem ezekben vagy ezek körül értelmezi, hanem az úrvacsorával hittel élők Szentlélek általi közösségéről beszél a Megváltóval.¹⁹² E hitelv és hitgyakorlat következményeképpen a legtöbb baptista gyülekezetben igény volt a távistentisztelethez kapcsolódó otthoni, családi úrvacsorára. A testvérek egy része szépen terített asztallal, gondosan előkészített jegyekkel és imádságos szívvel készült erre a különleges közösségre. Együtt vették magukhoz a kenyeret és a bort a lelkipásztor vezetése alapján. A gyülekezetből azonban többen egyszerűen lélekben követték végig a képernyőn a Krisztus-ünnepet, mert idegen volt számukra, hogy ők készítsék elő azt. Akár így, akár úgy gyakorolták a testvérek, mindenképpen áldott közösségként élték meg. A visszajelzések alapján az úrvacsorának ez a formája váltotta ki leginkább a vágyódást a testvéri közösségre, itt hiányzott mindenkinek legjobban a személyes közösség. Lelkészi, gyülekezeti közösségben nem került felszínre teológiai vagy formai ellenvetés az úrvacsora távistentiszteleten belüli gyakorlatával kapcsolatban.

Számomra ez az időszak megmutatta, hogy a mély Istenhit, a Krisztusba vetett feltétlen bizalom mennyire élő marad a változó körülmények ellenére. Azt erősítette meg, hogy miért nem tudta az elmúlt kétezer év során semmi és senki lehetetlenné tenni e hitet. A lényegét megtartva mindig képes volt alkalmazkodni, mert transzcendens élet van benne. Jézus teste, az Egyház ismét átél egy próbát, és valószínűleg nem az utolsót, nem a legnagyobbat. Nem adta fel a küldetését, kereste az új formákat a változhatatlan tartalomhoz. Ezeket a próbálkozásokat szabad, sőt szükséges megvizsgálni és megbírálni, de közben hálát is adni, hogy Urunk mellettünk állt mindvégig.

¹⁹² MAGYARORSZÁGI BAPTISTA EGYHÁZ: *Baptista hitvallás*, Budapest, Magyarországi Baptista Egyház, 2015, 11. tétel: Az úrvacsora, 44kk.: Hisszük, hogy az úrvacsorát Jézus Krisztus szerezte, hogy azzal rendszeresen élve, hálaadással emlékezzünk végtelen szeretetére, és cselekvő módon hirdessük halálát, amíg visszatér. Az Úr Jézus halálának emlékjegyekben, a kenyérben és a borban azok részesülhetnek, akik újjászülettek, hitük vallomására bmerítkeztek, istennel és embertársaikkal rendezett közösségben élnek. Az úrvacsora jegyei – a kenyér és a bor – Krisztus megtört testének és kiontott vérének jelképei. Ha ezeket hittel, a Megváltóra emlékezve vesszük magunkhoz, a Szentlélek által lélekben egyesülünk Urunkkal, mert a külső cselekmény során megújul bennünk a bizonyosság: Immánuel! Velünk az Isten. Az úrvacsorában Krisztussal való közösségünkkel egyidejűleg kiábrázolódik és megújul testvéreinkkel való közösségünk is.

Püski Dániel

ONLINE ISTENTISZTELETBŐL VALÓSÁGOS GYŰLEKEZETBE?

A vírus által kikényszerített online istentiszteletekre és gyülekezeti életre elsősorban mint lehetőségekre kellene tekintenünk. Óriási felelősséget és lehetőséget jelent ugyanis, hogy sok évtizedes bezártság után kénytelenek vagyunk kilépni a templom falai közül. Az online kommunikáció megfelelő megfogalmazás (kontextualizáció) esetén nagy számban juthat el olyanokhoz is, akikhez korábban alig vagy egyáltalán nem értünk el. Evangéliumi üzenettel érhetünk el olyanokat, akik csak intézményfenn-tartóként vagy temetési és esketési szolgáltatóként tekintettek az egyházra, és talán olyanokhoz is, akikkel semmilyen kapcsolatban sem voltunk. Ahhoz, hogy jól éljünk ezzel a lehetőséggel, alaposan át kell gondolnunk mindazt, amit teszünk annak fényében, amiben hiszünk. Ez elsősorban azt jelenti, hogy újra az üzenetünk (evangélium) alapvető igazságára kell tekintenünk, és azt izgalmas és kreatív módon kell elmondanunk az embereknek.¹⁹³

Nemcsak a vasárnapi istentiszteleteket kell azonban átgondolni, hanem a teljes gyülekezeti életet is. Az istentiszteletek mellett ugyanis a tanítás, az éneklés vagy dicsőítés, a lelkigondozás, a misszió vagy a vizuális kommunikáció egyaránt komoly kihívások előtt áll az online világ mindennapivá válásával.

A vallás az elmúlt évszázadok során a privát, sőt az intim szférába szorult vissza. A felvilágosodás, majd a szocializmus évtizedei alatt a nyilvános misszió lehetőségei egyre inkább beszűkültek. Sőt eljutottunk oda, hogy több más téma mellett (szex, fizetések, politika) a vallás gyakran tabutémának számít a hétköznapi beszélgetésekben. A külső nyomás hatására a magyarság alapvetően introvertáltabbá vált, amihez még inkább hozzájárul a világnézeti kisebbségi/diaszpóra létből fakadó természetes befelé fordulás is. Legalább két külső hatással (felvilágosodás, szocializmus) és a belőlük fakadó újabb két belső hatással (introvertáltság, kisebbségi bezárkózás) is számolnunk kell tehát, amikor mai missziói helyzetünket próbáljuk értelmezni. Az egyház így már a vírus megjelenése előtt egy minden eddiginél nehezebb missziói helyzetben találta magát. Alapvető üzenetünk egyre irrelevánsabb lett a (poszt-)szekuláris ember számára és az egyre kisebb számú gyülekezeti tagunk egyre inkább el is vesztette a kifelé kommunikálás képességét az említett okok miatt.

Éppen ezért azt gondolom, hogy a kényszerként megtapasztalt online létre elsősorban missziói szempontból érdemes tekintenünk. Soha nem volt nagyobb szükség a missziói gondolkodásra, mint manapság, és a kényszerű időszak pótolhatatlan tapasztalat lehet, hogy meglássuk az online tér missziói lehetőségeit.

A veszélyek mellett ugyanis több olyan szempont is megjelent az elmúlt évtizedekben, amelyekre lehetőségként kellene tekintenünk. A szabad vallásgyakorlás ehhez alapot teremtett, de még fontosabb, hogy ha lassan is, de a társadalom is egyre inkább

¹⁹³ Hihetetlen azt látni, hogy a végtelen számú gyülekezeti és egyházi digitális felület túlnyomó része nem az alapvető üzenetről szól, hanem belső információkat tartalmaz, vagy ha meg is jelenik az evangélium, az olyan nyelvezetben fogalmazódik meg, amely az érdeklődő számára nehezen értelmezhető.

reális lehetőségként tekint a spiritualitásra és vallásgyakorlásra, és felismeri, hogy még a tudatosan ateista embernek is vannak spiritualitás/életfilozófiai meggyőződései. A Jürgen Habermas által poszt-szekulárisnak nevezett korszak¹⁹⁴ egyik jellemzője épp az a felismerés, hogy a szekularizáció narratívája helyett egyre inkább egyfajta új „vallásos és spirituális érzékenység jellemző”. Ez nem jelenti a vallás privilegizálását, de talán a korábbi ellenségkép oldódni látszik.

Ebben a közegben a spiritualitás forrásaival a személyes érintkezések mellett pedig az interneten keresztül találkozunk leggyakrabban. Az internet legalább két szempontból is más, mint a tömegmédiá (televízió, újságok) vagy a személyes misszió csatorná. A tömegmédiá költségességével és központosítottságával szemben az internet lényegében ingyenes és „demokratikus”. Így az anyagi vagy politikai erőforrásokkal nem rendelkezők számára is elérhető (lenne). Másrészt az internet adta lehetőségek elég intímek ahhoz, hogy megfelelő megfogalmazás esetén áttörjék a vallásos témák körül kialakult tabuhelyzetet. Gyakori személyes tapasztalatom, hogy azon túl, hogy egy-egy gyülekezet alkalmairól az interneten tájékozódnak az emberek, hihetetlen mennyiségű spirituális tartalmat is megnéznak és elolvasnak. Ennek a tartalomnak egy jelentős része pedig olyanokhoz is eljut, akikkel korábban nem vagy alig beszélgettünk vallásos vagy spirituális kérdésekről.

A gyülekezeti élet (kényszerű) online világba költözése talán mindennél jobban szembesített minket azzal, hogy mennyire sokszínű vallásos, spirituális tartalmak befolyásolják a ma felnövő nemzedékeket, és mennyire nem vagyunk erre felkészülve.

Pedig az online tér egyre inkább az ember elsőszerű információforrása és kommunikációs tere. Ez a tér radikálisan eltér akár a falusi, akár az online világot megelőző városi valóságtól. Az új kommunikációs eszközök (messenger, chat stb.) és az új információs források (Facebook-csoportok, influenszerek, YouTube videók stb.) hozzáférése és elérése úgy gondolom, hogy valós lehetőséget teremt a misszió köreinek tágítására. Ahhoz azonban, hogy ki tudjuk használni ennek lehetőségeit, meg kell tanulnunk az online tér szabályait is. Egészen más típusú lehetőségek és veszélyek vannak ugyanis az online térben, mint amihez hozzá vagyunk szokva.

Nem célom, hogy ezeket a veszélyeket és lehetőségeket részleteiben áttekintsem, de röviden mégis érintenünk kell őket, hogy tisztábban láthassuk az elérendő célt és annak feltételeit. Az alábbi táblázatban megpróbálom röviden bemutatni mindazokat a lehetőségeket és veszélyeket, amelyeket személyesen megtapasztaltam.

¹⁹⁴ HABERMAS, Jürgen: Notes on Post-Secular Society, *New Perspectives Quarterly*, 25. évfolyam, 2008/4, 17–29.

Lehetőség		Veszély
Lehetőséget teremt arra, hogy még a bekapcsolódás előtt egyfajta előízt kaphassunk a közösségről.	Előzetes jelleg	A „ <i>spiritual shopping</i> ” könnyen megragadhat a „ <i>window shopping</i> ” állapotában.
Az ideiglenesen (munka, egészségi okok) a gyülekezettől távol lévő tagok aktívabban bekapcsolódhatnak.	Fizikai távolság egyre kevésbé akadály	Tovább erősíti azt a tendenciát, hogy az emberek saját preferenciák alapján választanak gyülekezetet, ami a gyülekezet sokszínűségének elvesztéséhez vezet, és kiszolgálja az individuális igényeket.
Az online térben sokkal gyorsabb egyéni lelki kérdésekre választ kapni.	Egyéni lelki kérdések és igények	Elveszhet a gyülekezetnek az a funkciója, hogy megtanítson mások igényeire is odafigyelni. Erősödik a szolgáltatás jelleg. Komoly veszély, hogy nem megfelelő válaszokat találnak a gyülekezeti tagok.
Az online lehetőségeken keresztül sokkal gyakrabban érheti „lelki” impulzus a gyülekezeti tagokat. Segíthet a hétköznapiakban.	Hétköznapi hitelet	A hétköznapi hitelet el is szakadhat a gyülekezettől, ha különböző applikációk és weboldalak anyagait követi.
Az ismert gyülekezetek és előadók gyakran nagyon innovatívak is. Egy-egy jó gyakorlat sokkal gyorsabban terjedhet el, hiszen az ismert gyülekezetek online jelenléte ezt megkönnyíti.	„Sztárgyülekezetek, sztárelőadók”	Kialakulhat egyfajta virtuális tagság, ami meggyengítheti a helyi gyülekezeteket. Az egyén lelkileg egyre kevésbé kötődik a saját közösségéhez, mert feltöltődése máshonnan származik.
A teológiai látásmód kialakulásához rendelkezésre álló anyagok száma, sokszínűsége és elérhetősége radikálisan megnő. Ez lehetővé teszi az egyéni felkészülést is.	Tanítás, teológiai kérdések	A gyülekezeti tagok jelentős része nincs tisztában saját teológiai hagyományával, és ezért nem tudja eldönteni egy-egy online anyagról, hogy teológiailag mennyire megalapozott.

Más felekezetek világába sokkal könnyebb betekinteni, és talán megérteni is. Ez erősítheti az ökumenikus törekvéseket. A másik felekezet életében meglátott érték könnyebben visszahat a saját felekezetről alkotott képre.	Ökumené	Teljesen feloldódnak a felekezetek közti határok, sokkal gyakoribb lesz a felekezetváltás. Ez (leg)inkább egyéni igények szerint alakul, így egyfajta stílusbeli szeparációnak lehet az alapja.
A gyülekezet által használt online eszközök segíthetnek abban, hogy az elköteleződés növekedjen: pl. hétközi anyagok, <i>social media</i> aktív használata stb.	Elköteleződés	A szomszéd kertje mindig zölddebb. Elégedetlenség esetén könnyebb az összehasonlítás, és ez akár gyülekezetváltáshoz is vezethet.
Egy-egy újabb dal immár a globális keresztyénség éneke lehet akár néhány hónap alatt. Könnyebb a profizmus irányába tájékozódni.	Dicsőítés, zenei élet	Az interneten látható profizmus megvalósítása elérhetőnek tűnik sok gyülekezet számára.

A táblázat töredékessége ellenére is jól mutatja, hogy az online világ szinte a teljes gyülekezeti életre hatással van. Ez a hatás lényegében elkerülhetetlen, hiszen a gyülekezeti tagok akkor is ebben élnek, ha a gyülekezet nem koncentrálna az online jelenlétre. Ez nem újdonság, de a tudatos szembenézés segíthet minket abban, hogy megfelelően reflektáljunk. A már meglévő formák egyszerű online alkalmazása ugyanis gyakran teljesen félrevezető. Azt a fókuszpontot kell tehát megtalálnunk, amelyből az online tér hatásait kellene látnunk.

A misszió útja az online térben

Az egyház elsőrendű küldetése, hogy Isten országának előíze legyen. Ezt a célt az Isten szava körül összegyülekező, egymás életében részesedő keresztyén közösség töltheti be legteljesebb módon. Az online jelenlétnek tehát az elsődleges célja az, hogy meghívjon a minél mélyebb részesedésre. Ez elsődlegesen a gyülekezet fizikális közösségébe való hívással valósulhat meg. A gyülekezet fizikális közösségébe bizonyos helyzetekben nem tudunk részt venni, ezért szükséges egy olyan másodlagos cél is, hogy az abból az élethelyzet vagy egészségi okokból kizártak számára minél teljesebb kapcsolódást tegyen lehetővé.¹⁹⁵

Az elsődleges célhoz, a gyülekezet fizikai közösségébe való bekapcsolódáshoz pedig az egyik fontos (ha nem a legfontosabb) első lépcső az internet. Ez leggyakrabban

¹⁹⁵ Az online Úrvacsora kérdése tehát az én értelmezésemben alapvetően sohasem az elsődleges lehetőség mérlegelése.

más eszközökkel, személyes meghívással, könyvekkel, élethelyzethez kötődő alkalmakkal kiegészülve teremtheti meg azt a légkört, amely valódi missziói vonzerővel bírhat. Az online tér tehát egy olyan első lépcső lehet, amelyen keresztül egy valódi előzetest láthat meg az érdeklődő, akit aztán meghívunk a valódi közösségbe.

Az online jelenlétnek tehát olyan, szisztematikusan felépített, sokszínű módon kell megvalósulnia, amely elsősorban az érdeklődők nyelvezetével és az általuk is használt képek segítségével vezet be a keresztyén életformába. Ennek elsődleges üzenete az evangélium átható erejű, kreatív és életszerű megfogalmazása.

Ehhez egyaránt szükség van a már meglévő egyházi élet bemutatására (például: istentisztelet) és megfelelően kontextualizált bevezető, tanító jellegű anyagok készítésére. Fontos ugyanis, hogy az érdeklődő személyes kérdéseire is választ kapjon, de mindezt úgy élje át, hogy kedvet kapjon a közösségbe történő bekapcsolódáshoz is. Felfogásom szerint tehát a katechézisnek és a bekapcsolódás elősegítésének missziói szemléletű megfogalmazása az online tér használatának elsődleges célja.

A két folyamat (a katechézis és a közösségbe történő bekapcsolódás) a történelem folyamán különböző módon valósult meg. Az Ógyház üldöztetésének idején a helyzetből fakadóan csak egy hosszú előkészületi fázis (katechézis) után engedték be az érdeklődőt az istentiszteletre. A népegyházi keretekben ezzel szemben születésétől fogva része volt az istentiszteletnek mindenki, és lényegében folyamatosan „tanulta” meg, hogy mit is jelent az istentisztelet. A posztkeresztyén korban a hit és a gyülekezethez tartozás egyre inkább egyéni preferencia kérdése, mivel egyre többeknél nincs egyházi tapasztalat, vagy épp negatív személyes tapasztalatai vannak. Újra a közösség tagjainak személyes élete és a közösségből hozzá eljutó információk határozzák meg hozzáállását. Teljesen jogosan sokan szeretnének már azelőtt információhoz jutni, mielőtt bármilyen szinten kötődnének a keresztyénséghez. Ennek az információnak az egyik leggyakoribb forrása éppen az internet, hiszen ha bármi felkelti az érdeklődésünket, akkor elsősorban ott kezdünk el információt gyűjteni. Ebbe az információgyűjtésbe beletartoznak mind a kifejezetten érdeklődőknek készült anyagok, mind a hétköznapi gyülekezeti életéről szóló beszámolók, történetek, mind maguk az istentiszteletek is.

Az istentisztelet ennek a folyamatnak egy különösen fontos momentuma, ezért érdemes róla külön is gondolkodnunk. Többek véleményével ellentétben azt gondolom, hogy szükséges istentiszteleteket közvetítenünk azért, hogy az érdeklődő valós képet kapjon a gyülekezeti létről. Figyelnünk kell azonban arra, hogy az ott használt nyelvezet egyszerre legyen érthető az érdeklődőnek, és elmélyítő a már elkötelezett gyülekezeti tagoknak. Ez nem az üzenet leegyszerűsítését vagy felvizezését jelenti, mint ahogy attól sokan félnek, hanem annak érthetővé tételét. A bűn, a bálványimádás és a helyreállítás, gyógyulás valóságát a hétköznapi élet kontextusában kell úgy felmutatnunk, hogy az valóban jó hír legyen az emberek számára. Ha ennek a kegyelemnek a mélysége megéri a szívet, akkor valódi életváltozás történik, és ez lehet igazán vonzó az érdeklődők számára. Ehhez egyaránt szükség van arra, hogy az érdeklődő megtapasztalja az istentisztelet mélységét, és segítséget kapjon az alapokkal kapcsolatban is.

Meggyőződésem, hogy a továbbra is jelen lévő bezárkózással és félelmekkel kapcsolatban a megfelelő válasz egyik első lépése az istentiszteletnek ez a missziói szemléletű újragondolása lehet. Ennek online megjelenése egy réteggel tovább bővítheti az a misszió köreit, és manapság talán éppen ebben a körben mutatkozik a legnagyobb hiányunk. Kevés olyan emberhez jut el ugyanis az istentisztelet, aki valódi érdeklődést mutat iránta. A bevezetőben bemutatott okok miatt segítséget kell adnunk a gyülekezeti tagjainknak, hogy missziói küldetésüket betöltsék. Egy jól felépített, mintaszerű online jelenlét az egyik legerősebb eszköz ehhez, hiszen azt megoszthatják a gyülekezeti tagok és maguk is mintákat kaphatnak.

Az online tér megjelenésének további dimenzióira az elsődleges missziói cél fényében kell (ki)tekintenünk. A gyülekezeti tagok lelki növekedésének támogatásában (tanítványképzés), az élethelyzetük miatt a közösségből kimaradók bevonásában (kismamák, speciális munkakörű emberek, betegek stb.) ugyancsak fontos szerepe lehet az online térnek. Fontos szerepet tölthet be az online tér a meglévő gyülekezeti tagok közti kommunikációban is (hírlevél, Facebook, honlap), de ez más jellegű kommunikációt igényel, mint a missziói kapcsolatépítés. Az online tér összetettsége azonban lehetővé teszi, hogy a megkülönböztetett célokat világosan elválasszuk egymástól. Egy gyülekezeti Facebook-oldal elsődleges célja a missziói célú általános információadás, míg egy zárt gyülekezeti csoport a belső kommunikáció eszköze lehet. Hasonlóképpen fontos, hogy mit teszünk a honlapunk kezdőoldalára, és mi az, amit különböző menükön keresztül teszünk elérhetővé. Ez a kommunikációs sokszínűség már korábban is létezett, hiszen másnak szólt a bibliaiskola és másnak egy bibliakör, most viszont meg kell tanulnunk, hogy az adott funkciók közül mit milyen formában kell kommunikálnunk az online térben.

Sajnos az egyházi honlapok, Facebook-oldalak túlnyomó része nem missziói szemlélettel készült. Sem formailag (sok az elavult honlap), de sajnos tartalmilag sem azt az üzenetet hordozza, ami ebből a missziói-evangéliumi nézőpontból szükséges lenne. Sokszor éppen arról árulkodik, hogy sok gyülekezetben az (egyébként nagyon fontos) hagyományörzés vagy éppen a nemzeti hovatartozás nagyobb erőt képvisel, mint az evangélium. Klasszikus példa az adott templom, a harang és az orgona készítőjének történetét címlapon tartalmazó honlap, amely szinte sehol nem foglalkozik a központi üzenettel.

Ebben a helyzetben talán érdemes kicsit kitekintenünk akár az egyházi szférán túli területekre, hogy meglássuk az online tér kreatív használatának lehetőségeit. Sőt talán egy olyan példával érdemes zárunk, amely szándékosan és tudatosan egy nem egyházi megújulási folyamat digitális lenyomatát veszi számba. A magyar gasztronómia az elmúlt másfél évtized alatt radikális megújuláson ment át. Tizenöt évvel ezelőtt alig léteztek izgalmas gasztronómiai kezdeményezések, blogok, nem volt divatos gasztronómiáról beszélgetni, és a magyar gasztronómia egyfajta múltba révedés állapotában volt. Az első gasztroblogok ekkortájt jelentek meg,¹⁹⁶ aztán néhány évvel ké-

¹⁹⁶ www.chiliesvanilia.hu, www.vilagevo.hu, www.fuszereslelek.nlcafe.hu stb.

sőbb komoly befektetők által átalakított és akár külföldről érkező, itt is tanulni akaró séfek által vezetett éttermek jelentek meg. A receptgyűjtő oldalak, a gasztroblogok és szépen lassan a gasztronómiai rendezvények, Michelin csillagos éttermek burjánzása egy olyan izgalmas időszakot indított el, aminek eredményeként újra izgalmas lett szakácsnak lenni, divatos lett egészségesebben étkezni és gasztronómiáról beszélgetni. A megújulás az otthoni étkezésektől a csúcséttermekig formálta a gasztronómiai tájképet. Az egész folyamat azonban, mielőtt a mainstream média is felkapta volna, nagyon kicsi, de kreatív gasztronómiai témájú tartalmakkal kezdődött. A nyitottságon, a tanulni, növekedni vágyó séfeken túl fontos része volt ebben az online tér izgalmas és kreatív használatának. Ebben főként a tartalomra fókuszáló folyamatban végig fontos szerepet játszott az üzenet lényege: elsősorban jó és izgalmas ételekkel lehet felkelteni az érdeklődést, és nem az éttermek történelmi dicsőségének leírásával.¹⁹⁷ A gasztronómiai megújulás digitális lenyomatának áttekintése abba az irányba kell, hogy vigyen minket, hogy újra az alapvető üzenetünkre koncentráljunk, úgy, hogy közben kihasználjuk az új digitális eszközöket.¹⁹⁸

Meggyőződésem tehát, hogy az evangélium kreatív és életszerű felmutatásának egyik legfontosabb közvetítő csatornája éppen az internet lehet. Ehhez azonban szükséges az üzenetünk újrafelfedezése és az online tér újfajta kommunikációjának megtanulása. Ez kétségtelenül olyan kihívás elé állít minket, amely sok nehézséggel is jár, de az biztathat bennünket, hogy újfajta kommunikációs helyzetek elterjedése (például könyvnyomtatás, anyanyelvi prédikálás) gyakran adott további lendületet az egyházban az üzenet újrafelfedezéséből fakadó megújulásnak.

¹⁹⁷ www.streetkitchen.hu, www.onyxrestaurant.hu, www.costes.hu, www.gasztroangyal.hu stb.

¹⁹⁸ A mai egyházi internetes világ sok tekintetben hasonlít ahhoz, mintha csak az éttermek nyitva tartásáról és történetéről szólnának a gasztronómiai témájú oldalak anélkül, hogy lennének receptoldalak, videók, főzést tanító kurzusok.

Restás László

ISTENTISZTELETI MEGOLDÁSOK, ÉS AMI MÖGÖTTÜK VAN – ADVENTISTA VÁLASZ A KORONAVÍRUS OKOZTA KIHÍVÁSOKRA

Egyházunk intézkedései és reagálása a járványra hazánkban

Az egész világot érintő COVID-19 járvány kihívásaira egyházunk és így a magyarországi közösségünk is igen hamar reagált. Az első levelet a magyar unió vezetése 2020. február 5-én, majd a következőt február 27-én küldte ki a lelkészeken keresztül a gyülekezetek és így a teljes tagság számára, amelyet minden helyen a szombati istentiszteleteken felolvastak. Emlékszem, hogy itt, Debrecenben, mivel több orvosunk is van, egy fiatal orvos testvérem, Szökőcs András segítségét kértem a korrekt tájékoztatás érdekében. Így nem csak a levelet olvastuk fel, hanem bővebb egészségügyi tájékoztatást is nyújtottunk a jelenlévők számára. Ezt követően érkezett a harmadik levél március 11-én, ami a Generálkonferencia felhívásán és figyelmeztetésén és az addigi intézkedésekre való felhíváson túl tartalmazta vezetésünk reagálását az állami intézkedésekre. A levél 14 pontban sorolt fel kiemelt feladatokat és intézkedéseket a helyzetre vonatkozóan. Ezek voltak például a testi kontaktus mellőzése az alkalmakon, a 60 év feletti és/vagy krónikus beteg testvérek buzdítása, hogy inkább online vegyenek részt az istentiszteleti alkalmakon, a könnyebb betegségekben szenvedők (nátha, láz) távolmaradásra kérése, a kockázatosnak ítélt országokban járt személyek 14 napos karantén betartására való buzdítás, a 100 főt meghaladó rendezvényeink beszüntetése, elhalasztása, de a 100 fő alatti rendezvények megtartásának mérlegelése is. Mivel közösségünk rendszeresen szervez életmód-előadásokat és klubokat, felhívták a figyelmet, hogy ételkóstolót, bemutatót ezután tilos tartani. Amennyiben úrvacsorai istentiszteletre még sor kerülne, a jegyeket (kenyér és bor) csak egyéni poharakban és különleges előírások mellett (kézfertőtlenítés a kenyér megtörése előtt) lehet kiszolgálni. A lábmossást csak a víz és a mosdó eszközök fertőtlenítésével lehet gyakorolni. Felhívták a figyelmet a járványügyi, higiéniai előírások feltétlen betartására is, valamint a tervezett tömegrendezvények (konferenciák, értekezletek) és nagyobb, országon belüli utazások elhalasztására (vendégszolgálatok a körzeten kívül, vezetői gyülekezeti látogatások). A levél felhívást tartalmazott arra nézve is, hogy a közösség készüljön fel a gyülekezeti élet megszervezésére abban az esetben, ha bevezetik a karantén intézkedését, és teljes mértékben meg kell szüntetnünk a közös alkalmakat. Kérték a lelkipásztorokat és a gyülekezet vezetőségét, hogy találják meg a módot, lehetőségeket arra, hogy Istentől kapott megbízatásunkat teljesíteni tudjuk. Kiemelték, hogy a közösség használja fel a modern technika nyújtotta segítséget erre a célra az istentiszteletek, a lelkigondozás, a bizonyoságtétevés és a bátorítás, az egymásra való odafigyelés és gondoskodás terén. Az ezt követő, március 17-i levél már csak közölte az egyház határozatát az istentiszteleteink és gyülekezeti alkalmaink határozatlan időre való beszüntetéséről. Megerősítették az eddigi felhívásokat és kérték annak betartását középpontba helyezve az idősek védelmét. Felhívták a figyelmet arra,

milyen nagy szükség van ezekben az időkben a megfelelő lelki táplálékra, és kérték a lelkészeket arra, hogy szervezzék meg annak eljuttatását mindenkinek.

Megvalósult gyakorlat

Bár én csupán egy körzetnek vagyok a lelkésze, és ennél fogva nem látom át az egyházterületünk és a magyar unió területén történt gyakorlati megvalósulás egészét, néhány dolgot bátran meg tudok osztani. Először is a közösség egésze meglepően jól, higgadtan és tisztelettel fogadta a vezetés javaslatait, intézkedéseit, és igyekezett azokat mind a mai napig betartani. Mivel közösségünk az egyház missziójában mindig is igyekezett felhasználni a modern technika adta lehetőségeket, ezeket most gyorsan tudta alkalmazni a gyülekezeti élet megszervezésére is. A mi körzetünkben az alábbi lehetőségekkel élünk.

Istentiszteletek

Online élő alkalmakat tartottunk a Facebook-oldalainkon megosztva (gyülekezeti, lelkészi, presbiteri oldalak és a tagok megosztásai), valamint a gyülekezetünk YouTube csatornáján minden szombaton 11 órától. Bekapcsolódtunk az egyházterület által szervezett élő istentiszteletbe a Zoom program segítségével, de követtük azt az egyház YouTube csatornáján is. A délutáni istentisztelet témáit videófelvétel segítségével dolgoztuk fel, majd megosztottuk azokat a lehető legtöbb módon. A fentiekén túl még a levelezőlistáinkon is erre kértük tagjainkat, barátainkat. Mivel a körzetemben többségében vannak az idősebb testvérek, és közülük többen nehezebben boldogulnak a bonyolultabb megoldásokkal, így inkább ezeket az egyszerűbb utakat választottuk. Az alkalmainkon lelkészek, presbiterok és igehirdetők egyaránt szolgáltak igehirdetéssel. Úrvacsorai istentiszteletre a karantén bevezetése óta nálunk nem került sor.

Imaórák

Egyházterületünk az első naptól kezdve élő imaórákat tart online minden nap este 19 órától a Zoom program segítségével. Minden alkalommal bemutatásra kerül egy gyülekezet és egy lelkipásztor, valamint imádkozunk egyházunk meghatározott imacéljaiért, kiemelten a vírus áldozataiért, családjukért, a betegek gyógyulásáért stb. Mivel a Zoom feltelepítése bonyolultabb, és némi angoltudást igényelt, nem minden tagom tudott bekapcsolódni. Ezért kihasználva az egyházi telefonos flotta nyújtotta lehetőségeket, konferenciahívások segítségével is tartunk rendszeres imaórákat, bibliaköröket. Van egy presbiterünk által való kezdeményezésünk is, amiben minden héten mindenki külön-külön három családért imádkozik úgy, hogy beszél is velük erről. Egy családért a gyülekezetünkéből, egy családért egy másik gyülekezetből és egy nem közösségünkéből való családért. Nagyon szép tapasztalataink vannak ezen a téren.

Gondoskodás, lelkigondozás

Mivel ez sem egyedül a lelkipásztorok feladata, így a közösségünk teljes tevékenységét szinte lehetetlen felmérni ezen a területen. Tudom, hogy a telefonos, az online kom-

munikációs formák rendkívül megélnék a közösségünkön belül. A diakónus hálózatok igyekeztek megtalálni és elérni minden testvért, hogy senki se maradjon egyedül. Figyelemmel követtük az idősek és a rászorulóknak igényeit. Segélycsomagokat osztottunk a gyülekezeti szociális szolgálat, valamint az ADRA segítségével úgy, hogy házakhoz juttattuk el azokat, betartva minden előírást.

Misszió

Mivel aktív és gyakori missziót végzünk számos területen, egészségnevelés, gyermekszolgálatok, ismeretterjesztés, szociális szolgálatok, evangélizációk és még sorolhatnánk, mindezeket nem tudtuk átvinni egyformán a virtuális térbe. Bár ebben a szolgálatban is előnyben részesítettük azokat a lehetőségeket, ahol több interakcióra kerülhetett sor (pl. zoom segítségével tartottunk filmkört, életmódklubot), a misszió nagy része véleményem szerint leszűkült a kapcsolattartásra és az internetes megosztásokra. Bár mindezek hatása egyáltalán nem elhanyagolható, hiszen oldalaink látogatottsága az elmúlt időszakban megsokszorozódott. Például a Reggelidicséret oldal pár ezres látogatottsága mára meghaladja a tízezret. Ugyanakkor a gyülekezetünk csatornáinak nézettsége is a taglétszámunk többszörösét mutatja. Bár nem tudhatjuk pontosan, hogy kik is nézik azokat a tagokon kívül.

Összefoglalás és végiggondolás

Elolvasva Fazakas Sándor tanár úr *Távistentisztelepek gyülekezet nélkül* című írását, és látva a saját gyakorlatunkat a következőket tudnám elmondani. A Hetednap Adventista Egyház reakciója és intézkedései jellegzetes teológiai meggyőződéséből fakadt. Mivel közösségünk egyik legfontosabb jellegzetessége a biblikus egészség és egészségmegőrzés hirdetése (l. egészségügyi üzenete¹⁹⁹), ezért közösségünk ennek a felelősségnek és teológiai meggyőződésének tudatában cselekedett. Célja nem lehetett más, mint tagjainak és embertársainak a védelme, egészségük megóvása. Közösségünk intézkedéseiből kiderül, hogy a kialakult helyzetet ideiglenesnek tekinti, és abban a reményben jár el, hogy hamarosan véget ér. Talán ez a gondolat okozza azt is, hogy komolyabb teológiai kérdést nem csináltunk az istentisztelepek gyakorlatának megváltozásából, annak komolyabb végiggondolása mindeddig nem született meg. Engem személy szerint hálával tölt el Fazakas professzor úr írása pont ezért. Egyházunk az úrvacsoravételt nem tekinti elengedhetetlen feltételnek a lelki élet szempontjából abban az esetben, ha elmaradásának megfelelő oka van, mint például a lator elmaradt, víz általi, hitvalló keresztségének, hiszen meghalt, mielőtt hitét ily módon kifejezhette volna. Közösségünk hiszi, hogy az úrvacsorai jegyeket csak felszentelt személy oszthatja ki, ezért online istentisztelet keretén belül erre nem kerülhet sor. Természetesnek vesszük azt, hogyha valaki megfelelő indokkal (mert, rászoruló, be-

¹⁹⁹ Az egészségügyi szolgálat adventista alapelvei, *adventista.hu*, URL: http://huc.adventista.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=59&Itemid=44, és Az adventista egészségügyi szolgálatok szervezete és küldetése, *uo.*, URL: http://huc.adventista.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=54&Itemid=44 Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

teg, haldokló stb.) kéri azt, akkor az óvintézkedések betartásával azt a személyt az úrvacsorában részesíthetjük. Istentiszteleteink szempontjából nagyon fontosnak tartjuk mi is a személyes interakciót és kapcsolattartást. Tagságunk szinte egésze már a koronavírus helyzet előtt is jelentős tevékenységet folytatott elektronikus csatornákon keresztül. Ezek a lehetőségek és tapasztalatok segítették és segítik közösségünket lelki életük gyakorlásában, egyházi, közösségi életük megélésében annak a tudatában, hogy nem ez a természetes. Személy szerint nem félek attól, hogy gyülekezeteinkben úrrá lesz a fogyasztói szemlélet, és egyre több tag marad otthon online istentiszteleteket hallgatni, nézni a helyzet változása után, mivel erre eddig is volt lehetőség, és aki akarta, megtette. Számptalan beszélgetésből, telefonhívásból tudom, hogy a tagok és a barátok²⁰⁰ mind várják már a személyes találkozás lehetőségét.

²⁰⁰ Olyan vendég, aki úgy vesz részt az istentiszteletünkön rendszeresen, hogy még nem tagja a közösségünknek.

Révész Csilla

EGYHÁZ A VIRTUÁLIS RENGETEGBEN

Szubjektív visszatekintés és jövőbenzés a COVID-19 hatására létrejött helyzetben

„Könnyű nekem beszélni” – Felvidéken, ahol szolgálok, május 10-én ismét „kinyitottak a templomok”. Bár ez a meghatározás nem teljesen fedi a valóságot, hiszen templomaink a járvány ideje alatt sem voltak bezárva, de tény, hogy megszokott istentiszteleti, közösségi alkalmainkat a korlátozások és az általános félelem miatt nem tarthattuk meg. Ezzel egyházunk élete is megváltozott: sokan, sokféleképpen próbáltunk megfelelni az új kihívásoknak, online térben folytatva mindazt a munkát, amit a járvány kitöréséig napi szinten, személyesen gyakoroltunk.

Ma – amikor ezt a visszatekintést írom – a Református Egység napja van. Ennek fényében különösen izgalmas mindaz a tapasztalat, amit az elmúlt hetek folyamán szereztünk. Egyházunk működése, a korlátozások feloldásával lassan ismét visszakerül a virtuális térből a való világba – vajon (részben kényszerűségből) megtalált online tapasztalatainkra szükség lesz-e a „normális életben”, s ha igen, milyen formában tudjuk szolgálatunknak ezt a területét a legjobban kiaknázni? Milyen lehetőségeink vannak a fejlődésre – nem csupán a virtuális szolgálatban, hanem a „való életben” is?

Ahhoz, hogy a válaszokat megtalálhassuk, 3 szempontot érdemes megvizsgálnunk: Milyen volt egyházi életünk a koronavírus előtti években?

Hogyan tudott reagálni egyházunk az új kihívásokra a járvány akut szakasza alatt? Miben fejlődöttünk, mik a levonható tanulságok a jövőre nézve?

Milyen volt egyházi életünk a koronavírus előtti években?

Ahhoz, hogy megértsük a református egyházban zajló folyamatokat, érdemes kicsit visszamennünk az időben, a „koronavírus előtti” évekre. Ezt az időszakot épületeink, intézményeink látványos megújulása jellemezte. Lelkészeink megtanultak pályázatot írni, kőműves (és egyéb) munkát végezni, reggeltől estig loholni valamelyik beruházás kapcsán – és bár örültünk a fejlődésnek, belül sokan éreztük: vajmi kevés, ha templomaink, épületeink megújulva, de közben üresen konganak településeink közepén. Az „állványimádó” lelkesítésnek aztán következményei lettek: egyre kevesebb időnk maradt a lelki munkára, a látogatásokra, a készülésre és, sajnos, az imádkozásra is. Lelkileg kiüresedtünk, kiégtünk, elfáradtunk. Egyre többször nyúltunk „igehirdetés-konzervekhez”, ezeket aktualizálva saját közösségeink számára. Összességben általános a tapasztalat: a lelkészek és a presbitériumok többsége belefásult az állandó beruházásokba és elvárásokba, ugyanakkor ambivalens módon mégis, mintha vérszemet is kaptunk volna: ha jött egy új lehetőség, képesek voltunk szembemenni egymással – lelkész lelkéssel, gondnok gondnokkal stb. – a több pénz érdekében.

Személy szerint úgy érzem: jó, ha egyházunk építkezik – de nem mindenáron! Szomorú konzekvencia, hogy sokan azt gondolják, majd a felújított templomokba szívesebben fog járni a gyülekezet. Azonban mára világosan látszik: az elmúlt időszakban felcseréltük a lépéseket az „egyházépítésben”, és talán emiatt sincs ébredés

egyházunkban. Háttérbe került a Biblia és a hitvallás – előtérbe pedig a hagyományaink és a „megörzendők”. A „lelkiek” felcserélték az „anyagiak”. A valóságot kikozmetikázta a statisztika. Az építkezést többnyire nem követte lelki épülés. Presbiteri gyűléseink nagy része a beruházások és anyagi dolgok körül forgott. Valahol azonban, belül ott volt az éhség mindannyiunk lelkében és egyre többször szólalt meg bennünk a figyelmeztetés: nem jó irányba tart egyházunk, mert beszippantott bennünket az az anyagi világ, ami ellen vasárnap templomainkban prédikáltunk.

Február végén, március elején, amikor már arról szóltak a hírek, hogy az új vírus megállíthatatlanul terjed, mi még mindig a pályázatokkal voltunk elfoglalva. Természetesen közben kezdtek már felvetődni gyakorlati kérdések a járvány kapcsán, melyekre sokszor rosszul reagáltunk. Megint élesen látszott hagyománytiszteltünk térfoglalása. Erre a legjobb példa talán a *Reposzton* megjelent, sok indulatot kiváltó *Ne hagyjátok az úrvacsorát és a kézfogást* című publikáció.²⁰¹

Különös egybeesés, hogy egyházmegyénkben március 9-én még minden a pályázati pénzek elosztása körül forgott. Ezen a hétfői napon még érdekek feszültek érdekekkel szemben, mindenki „lobbizott” – s közben már kezdett bennünket beborítani egy sötét árnyék, amit mintha észre se vettünk volna... Másnap, március 10-én aztán kijött az állami utasítás: templomainkat határozatlan időre be kell zárni, a gyülekezeti életet pedig minden téren szüneteltetni kell.

Hogyan tudott reagálni egyházunk az új kihívásokra a járvány akut szakasza alatt?

A fent leírtak fényében úgy gondolom, egyáltalán nem csoda, hogy az első időkben egyfajta bénultság volt tapasztalható egyházunkban. Volt, aki úgy érezte, jó döntés született, volt, akiben felpeszdült a kurucvér, hogy ő márpedig a határozat ellenére megtartja a vasárnapi istentiszteletet, mert március 15-én ez mégsem maradhat el. Sokan sokféleképpen adtak hangot véleményüknek pro és kontra. „A mi templomainkat nem lehet bezárni”, hangoztatták, majd két-három nap elteltével elhalkultak ezek a szölamok. A magas bírságot²⁰² már senki nem akarta kifizetni. Be kellett tehát szüntetni a nyílt gyülekezeti alkalmakat, nem volt kivétel. Új utakat kellett találni...

Hogyan található új utakat egy olyan egyház, amely olyan szinten ragaszkodik a hagyományaihoz, hogy az istentiszteletein nem helyesli az Ige tabletről való felolvasását? Hogyan felel meg a kihívásoknak az a lelkész, aki a hét napjaiból hatot építkezéseken tölt? Meg tud-e a lelképásztor, az egyház úgy jelenni az online világban, hogy ne hasson felkészületlenül, és ne csak az „övéinek” legyen érthető? Az első hetek próbálkozásai többségben arra mutattak rá, hogy nagyon nagy a lemaradásunk a virtuális tér elvárásaival szemben. A jó szándékú bejelentkezések egy része a maga komikus voltában

²⁰¹ KUTASINÉ MOLNÁR Boglárka: *Ne hagyjátok az úrvacsorát és a kézfogást!*, *repsz.hu*, 2020. 03. 07. URL: [http://repsz.hu/blog/kutasine-molnar-boglarka/2020-03-07/ne-hagyjatok-az-urvacso-
rat-es-kezfogast](http://repsz.hu/blog/kutasine-molnar-boglarka/2020-03-07/ne-hagyjatok-az-urvacso-
rat-es-kezfogast) Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰² NZs: *Hatályba léptek a koronavírus terjedését gátló intézkedések*, *felvidek.ma*, 2020. 03. 13. URL: <https://felvidek.ma/2020/03/hatalyba-leptek-a-koronavirus-terjedeset-gatlo-intezkedesek/> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

hívta fel figyelmünket a fejlődésre: „fejetlen” prédikátorok álltak a szószéken, s tartottak 50 perces igehirdetéseket, sokszor kánaáni nyelven. Nem csak a mi egyházunkra volt jellemző ez a „out-to-date” állapot: a legkifejezőbb mémmé egy olasz katolikus pap videója lett, aki a közvetítésre még a videós effekteket is bennfelejtette.²⁰³

Ugyanakkor érezhető volt egyfajta „kameraérzékenység” is többeknél. A jó szándékot kétségbe nem vonva, de mintha úgy gondolták volna többen, hogy jó alkalom ez a „szereplésre” és a népszerűsége. 2-3 hét elteltével elkezdtek „virtuális gyülekezetek” alakulni – kis gyülekezeti lelkészek éreztek rá a „nagy tóban való halászás” hasznára. Erre a jelenségre hívta fel a figyelmet a katolikus Lackfi János számos írása, és református oldalról az *Online Jézus, légy vendégünk* című írás is, amit azóta sajnos eltávolítottak az internetről (miért?), pedig nagyszerű tükör és kordokumentum lenne!

Számomra megdöbbenő volt a mögöttünk levő időszakban, hogy egyházunk 90%-ban palástos, prédikáló lelkészek képében jelent csupán meg a virtuális világban. Félreértés ne essék: magam is lelkész vagyok, nem vagyok sem a palást, sem az igehirdetés ellen, sőt! De tényleg CSAK ennyi a mi egyházunk? Nagyon kevesen mertünk az online világban másként aposztrofálni magunkat. A többség inkább az üres templomokban való hagyományos istentiszteletek „illúzióját” választotta, teljes liturgiával, sokszor elnyújtott énekléssel, az online tér kereteihez nem alkalmas, hosszú szószéki prédikációval, paposan, „ahogy illik”. Biztos, hogy erre van szüksége gyülekezeteinknek? Biztos, hogy missziós szempontból csak erre van szüksége ennek a világnak? A virtuális tér sok lehetőséget hordoz magában – mit tud egy olyan ember kezdeni a hagyományaiba belekövült egyházzal, aki teljesen elszokott a templomi közegtől? Istennek hála, voltak üdítő kivételek, számomra sokat jelentettek az *Esti csendes percek*,²⁰⁴ a *Papnéni* és az *APH* megjelenései,²⁰⁵ a szőládi lelkészek csendes percei,²⁰⁶ a hagyományosabb, palástos megjelenések közül pedig a somogyi lelkipásztorok nagypénteki szolgálata.²⁰⁷ Példaként szolgált az is, hogy számos gyülekezet különböző módokon megszervezte az idősek, betegek, rászorulókat ellátását vagy éppen tagjai lelkigondozását, és azzal, hogy ezt közzétették, másokat is biztattak ilyen jellegű feladatvállalásra.

Mi, lelkészek „munkaruhánk okán” hasonlítunk egymásra, de természetesen nem vagyunk egyformák – éppen emiatt nem biztos, hogy nekünk csak ugyanazon a

²⁰³ Dömös Zsuzsanna: Szenzációsat bakizott egy misét közvetítő olasz pap, *24.hu*, 2020. 03. 25. URL: <https://24.hu/tech/2020/03/25/olaszorszag-pap-mise-elo-kozvetites-effekt-baki-video-twitter/> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁴ Tóth Tamás – Tóth-Mihály Veronika: Esti Csendes Percek, *youtube.com*, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xTwwRoYaFwQ> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁵ APH (A Papék Házából, Böszö, Miki, Gábi), *youtube.com*, URL: <https://www.youtube.com/channel/UCH0Lh0U6zR6vXyo2UFgLG3GQ> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁶ SZŐLÁDI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG: Csendes Percek, *youtube.com*, URL: https://www.youtube.com/watch?v=xrXuQbFA_Bs Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁷ KAPOSVÁRI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG: Nagypénteki református istentisztelet - 2020. április 10., *youtube.com*, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K00Cv5yEvLE&t=3s> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

módon szabad megjelenni a virtuális térben. Ha akarjuk, ha nem – ez a világ válogat. Három perc után eldönti, akar-e bennünket hallgatni, vagy inkább átkapcsol valaki másra,²⁰⁸ és nem érdekli, hogy ez tetszik-e nekünk, vagy sem.

Nem arra utalok ezzel, hogy meggondolatlanul alkalmazkodjunk világi elvárásokhoz, de arra mindenképpen, hogy merjük megtalálni a saját hangunkat. Nem szégyen, ha valaki nem „aranszajúú szent János” – nem kell mindenkinek prédikálni, nyugodtan megjelenhet a lelkipásztor „hétköznapi emberként” is, ettől nem lesz sem kevesebb, sem kevésbé fontosabb a bizonyoságtétele. Nem hiszem, hogy egy uniformizált egyház tömegeket tudna megszólítani – maximum csak a saját tömegeinket. Nem gondolom, hogy egy természetesen beszélő, nem fekete-fehérben megjelenő lelkész ne lenne ugyanolyan hiteles, mint hagyománytisztelőbb kollégája. Ha igaz, a vírus újra fog támadni – vajon tanulunk-e a mögöttünk levő két hónapból, vagy folytatjuk úgy virtuális létünket, ahol abbahagytuk? Ha ez utóbbi mellett döntünk, akkor számolnunk kell azzal, hogy így nem fogunk „minden népeket” megszólítani, és szépen felújított épületeink sem fognak megtelni a jövőben.

Érdeemes még röviden szólni a húsvéti úrvacsora megvalósításával kapcsolatban. Több fórumon olvashattunk ezzel kapcsolatban pro és kontra véleményeket, állásfoglalásokat. Bár bennünk is voltak kétségek, el kell, hogy mondjam, a mi gyülekezeti tagjaink számára áldott és meghatározó alkalom volt ez a rendhagyó húsvéti istentisztelet. Igyekeztünk ezt a magunk módján előkészíteni, a Facebook által nyújtott fórumokon, illetve gyülekezeti hírmondót eljuttatva bátorítottuk tagjainkat az úrvacsora vételére. Megható volt hallgatni húsvét vasárnap délután a telefonhívásokat, és érezni: megszentelődtek azok az otthonok, ahol éltek az úrvacsorázás lehetőségével. Bár még biztos van fejlődni valónk e téren is, a hitben járó gyülekezeti tagok ezáltal az úrvacsora által új erőre kaptak, és örömmel írhatom: nagyon várják a közös pünkösdi úrvacsoravételt is.

Miben fejlődtünk, mik a levonható tanulságok a jövőre nézve?

Május 10-e óta Felvidéken újra tarthatunk istentiszteleteket. Nagyon kevés gyülekezet nem élt ezzel a lehetőséggel, szinte mindenki kitörő örömmel fogadta a „nyitás” hírért. Ezzel párhuzamosan az online térben végzett szolgálatok száma lecsökkent. Úgy tapasztalom, aki maradt a virtuális térben is, sokat fejlődött ez elmúlt időszakban, bár az igehirdetések hosszúságán még lenne gondolkodnivaló... A Kárpát-medence többi részén kicsit óvatosabb a nyitás, így az online szolgálatok is jobban megmaradtak. Véleményem szerint ahogyan „beindul az élet”, ezek nagy része ott is megszűnik. Azonban érdemes lenne, ha néhányan, a konzekvenciákat levonva folytatnák ezt a szolgálatot, hiszen a betegeinknek, továbbra is otthonaikban maradó testvéreinknek megerősítés, ha ezután is hallgathatják ilyen formán Isten ígését. Érdemes lenne Magyar Református Egyházunknak is foglalkoznia ezzel a kérdéssel, hiszen így új misszi-

²⁰⁸ CRIST, John: Virtual Reality Church, *youtube.com*, URL: https://www.youtube.com/watch?v=R_bkNkrWdz8&feature=share&fbclid=IwAR2reEzX8UGo9BqyR2a8r_wooza78MCdVAeVhuoefyJS-MSI8fnWmxVET2o Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

ós területek nyíltak meg számára. Szükséges lenne a virtuálisan tehetséges lelkészeket, gyülekezeti tagokat támogatni ebben a megjelenésben, fejleszteni eszközeiket és pallérozni tudásukat, akár továbbképzések keretein belül.

A krízishelyzet világosan megmutatta: szükség van egyházunkra, építkezéseinken túl is (sőt). Lelkészeink végre teljes valójukkal azt a szolgálatot végezték, amire elhívtak – ezért sokunk számára volt a megújulás forrása a karantén ideje. Gyülekezeti tagjaink is megerősödtek hitükben – időt kaptunk, a szó szoros értelmében, mindannyian. Reménykeltő, hogy ezekkel az áldott energiákkal „ébredhet újra” egyházunk, és ha jön egy újabb hasonló helyzet, megszerzett tapasztalatainkat tudjuk jól alkalmazni, és lehetőségeinkkel, eszközeinkkel tudunk majd jól élni.

Rozgonyi Botond A VIRTUÁLIS ISTENTISZTELETI KÖZÖSSÉG EGY PÜNKÖSDI TEOLÓGUS SZEMÉVEL

Az elmúlt hetekben, sőt már hónapokban a koronavírus miatti fenyegetettség miatt a kormány intézkedéseivel összhangban a magyarországi egyházak a szociális távolságtartáshoz igazították istentiszteleti gyakorlatukat. Ez az egyes gyülekezeteknél azt jelentette, hogy a meghirdetett vészhelyzet idejére szüneteltetik a templomban, imaházban tartott nyilvános istentiszteleteiket, de a házi csoportos alkalmakat is szüneteltetni kényszerülnek. Azonban nem állt le az istentiszteleti élet, nem hallgatott el Isten Igéje. Számos lelkipásztor, igehirdető, gyülekezet nemcsak az akadályt látta a megváltozott helyzetben, hanem a lehetőséget, és a hagyományos, templomi, imaházi szakrális tértől elmozdultak a kibertér felé. A Magyar PüNKöSDi Egyház sok gyülekezete már korábban is kihasználta az internet adta lehetőségeket, és különböző módokon jelen volt az online térben istentiszteletek valós idejű közvetítésével, videómegosztó oldalakon történő közzétételével, levelezőlisták, webkettő alkalmazások biztosította közösségi platformok gyülekezeti kommunikációs csatornákként való alkalmazásával. Ezek mind segítették a gyülekezeti közösségnek az istentiszteleti alkalmakon kívüli hatékonyabb megélését. Azonban az új helyzetben nem csak kiegyesítő szerepe lett az online térnek, hanem ide kényszerült a közösség gyakorlásának minden területe, sőt maga az istentisztelet is.

Az internetre költözik az istentisztelet

A Magyar PüNKöSDi Egyház elnöksége körlevélben kérte a lelkipásztorokat, hogy – bár az egyházakra nézve nem kötelező a rendezvények, azaz istentiszteletek szüneteltetése – a gyülekezeti tagok iránt érzett felelősségből és a társadalom egyéb csoportjaival való szolidaritásból és közösségvállalásból szüneteltessék a nyilvános istentiszteletek megtartását, és tanácsolta, hogy ahol lehet, igyekezzenek online biztosítani az igei táplálékot. 2020. március 18-án az egyház hivatalos honlapján egy listát²⁰⁹ is közzétett azon gyülekezetekről, amelyek online közvetítenek istentiszteletet – immár üres imaházból –, hogy azoknak a gyülekezeteknek a tagjai is részt tudjanak venni püNKöSDi istentiszteleten, ahol ez nem megoldott. Nem sokkal később, március 30-án egy újabb útmutatást is megosztott, amelyben kitért arra, hogy hogyan gyakorolhatjuk az igehirdetés és a közös éneklés mellett az istentisztelet egyéb fontos és nem elhagyható elemeit, az úrvacsorát és az adakozást, amikor az online térbe szorult az istentisztelet.²¹⁰ Az adakozás esetében elsősorban a banki átutalást javasolta, akiknél ez pedig nem megoldható, azoknak Pál apostol tanácsával egybehangzóan a következőt írta: „Aki csak készpénzben tudja tizedét, adományát félretenni, javasoljuk, hogy rendszeresítsen egy boríté-

²⁰⁹ MAGYAR PÜNKÖSDI EGYHÁZ ELNÖKSÉGE (MPEE): MPE online közvetítések, *punkosdi.hu*, 2020. 03. 18. URL: <https://punkosdi.hu/mpe-online-kozvetitesek/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 18.

²¹⁰ MPEE: Elnökségi útmutatás, *punkosdi.hu*, 2020. 03. 30. URL: <https://punkosdi.hu/elnoksegi-utmutatas/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 18.

kot, amibe minden vasárnap tegye bele ezt, és amikor a lehetőség arra megnyílik, a borítékot lezárva juttassa el a gyülekezet pénztárosának kezéhez, aki a »békeidőben« megszokott rend szerint (tehát megfelelő kontroll mellett) ezeket az adományokat számba veszi, és elhelyezi a gyülekezet bankszámláján, vagy házipénztárában.²¹¹ Az úrvacsora gyakorlása a szociális távolságtartás idején merőben új technikai megvalósítást igényel. Erre nézve így szól az elnökségi útmutatás: „A hívő testvérek a közvetítés előtt készítsék ki maguknak és közvetlen családtagjaiknak a kenyeret [...] és a bort [...]». A lelkipásztorokat felkérjük, hogy az istentisztelet részeként tartsák meg az úrvacsorai liturgiát, olyan módon, hogy szólítsák fel a közvetítést néző testvéreket, hogy velük egy időben egyék a kenyeret és igyák a bort. Így mindenki átélheti, hogy egy »virtuális«, mégis egy nagyon valóságos közösség részese abban a pillanatban.²¹² Tudomásom szerint az úrvacsorázásnak ez a módja több gyülekezetünkben is megvalósult. A gyakorlat így vagy úgy, jobban vagy kevésbé jobban működik. Gyülekezeteink nem maradtak és maradnak ígéhirdetés és úrvacsora nélkül a szociális távolságtartás – reméljük, nem szó szerint értve – hét szűk esztendeje alatt sem.

Azonban a gyakorlati kérdések mellett meg kell vizsgálnunk, hogy amit az egyház cselekszik, azt helyesen teszi-e. Mennyire valósul meg életében, gyakorlatában mindaz, amire Urunk elhívta? Van-e teológiai alapja annak, hogy évszázados, évezredes hagyományokat félretéve a valós térből a virtuális térbe tegyük át az istentiszteletünket? Egyáltalán mennyire leszünk valóságos közösségekben Istennel és keresztyén testvéreinkkel, ha a valóság virtuális valósággá válik? Tehát a teológiai alapvetés, háttér meghatározása, megfogalmazása – akár utólag is – elkerülhetetlen.

A pünkösdi mozgalom már az amerikai kezdeteitől fogva misszióorientált, jellemző volt rá a missziós dinamizmus, az új technikai vívmányok felhasználása Isten Igéjének hirdetésében.²¹³ Így érthető, hogy az online jelenlét mint a misszió új eszköze kezdettől fogva érdekelte a gyülekezeteinket. Sokan, különösen a fiatalabb korosztály, otthonosan mozogtak és mozognak az online térben, mint ahogy fentebb utaltam már erre. Az újdonság, ami különösen is mély teológiai megfontolásokra késztet, az, hogy mennyire tölti be a célját az online térben történő istentisztelet, amikor a gyülekezet fizikailag nincs jelen.

Szokrális tér és kibertér

Amikor az istentisztelet a templomban, imaházban történik, akkor az egészet meghatározza a szokrális tér. Mennyire tekinthető szokrális térnek a kibertér? Teológiai értelemben persze a templomépület, imaházépület nem szent önmagában, hanem a gyülekezet tagjai teszik szentté őszinte istenimádatukkal. Jobban mondva a kegyelmes,

²¹¹ Uo.; Vö. 1Kor 16,2

²¹² Uo.

²¹³ NAGY-AJTAI Ágnes: A magyarországi pünkösdi mozgalom korai éveinek missziótörténete, in: UNGVÁRI Csaba (szerk.): *Pünkösdiégek Magyarországon*, Budapest, MPE – PTF, 2017, 100.; és ROBECK, Cecil M. Jr.: *Az Azusa utcai misszió és ébredés, A pünkösdi világmozgalom születése*, Ford. GULYÁS Melinda, Budapest, PTF, 2015, 136.

önmagát velünk megosztó Isten szentséges jelenléte teszi szentté, amikor az őt őszintén, teljes szívből kereső hívők között megjelenik Szentlelle által. De mindenképpen elmondható, hogy az emberi oldal lényege nem az épület, hanem a szív, a belső ember hozzáállása. Ezt a szívbeli hozzáállást, az istenkeresést, őszinte istenimádatot nem akadályozza a fizikai szakrális tér hiánya. De a templomban, imaházban a hely szentsége hozzásegít a lélek elcsendesedéséhez. Templomba, imaházba menethez alkalomhoz illően felöltözik az ember. Ha otthon, a számítógép előtt ülve figyeli az istentisztelet eseményeit, megengedheti magának azt a luxust (lazaságot), hogy nem öltözik alkalomhoz illően, hiszen úgysem látja senki. Még a nem hívő ember is tudja, hogyan kell a templomban viselkedni, és ehhez tartja magát. A kibertér lényegileg más. Egyrészt az otthoni környezet nem minden esetben segíti az elmélyülést. Ezer dolog elvonhatja a figyelmet. Nem beszélve a számítógép képernyőjén esetlegesen felugró ablakokról, amelyekben ki tudja, milyen tartalom ordít az ember arcába. Elmondhatjuk, hogy míg a templom, imaház mint szakrális tér segíti az embert belépni a teológiai értelemben vett „szent térbe”, a kibertér és az otthoni fizikai körülmények ezt hátráltathatják. De a keresztyén ember helyes szívbeli hozzáállása legyőzi ezt az akadályt.

Az istentisztelet egyik fő célja, hogy Isten megszólítson életadó igéjével. Ennek nem akadálya, hogy az ígét nem a templomban, hanem a számítógép előtt ülve hallgatja a hívő ember. Az ige elhangzik, a hívő szív befogadja, Isten Szentlelle cselekszik. A hely ilyen szempontból közömbös.

Virtualitás és közösség

Az istentisztelet egy másik fő célja a közösség. Közösség vertikálisan és horizontálisan, közösség Istennel és közösség keresztyén testvéreinkkel egyaránt. Az Istennel való közösség, mint tudjuk, nincs helyhez kötve. Ez ugyanúgy megvalósulhat, ha az ember egyedül hallgatja az ígét, egyedül imádkozik. Sokan erre hivatkozva hanyagolták el korábban a gyülekezeti alkalmakon való részvételt, ami sok lelkipásztornak adott komoly lelkigondozói feladatot. Most pedig mi magunk bátorítjuk a testvéreket, hogy ez a „magányos közösség” pótolja a gyülekezetben megtapasztalt személyes közösséget. Ezzel mintegy magunk is erősítjük az internet korának egyik legnagyobb problémáját, hogy az emberek elveszítik a személyes kapcsolatukat a többi emberrel, és egyre magányosabbá válnak, miközben úgynevezett közösségi alkalmazásokban tömegekkel vannak ismeretségben. Továbbá: milyen minőségű ez a közösség? A közösség akkor valódi közösség, ha a résztvevő felek között kialakul a kommunikáció, a javak kölcsönös megosztása. Ha online veszünk részt akár valós időben, akár felvételtől az istentiszteleten, de egyirányú az információáramlás, akkor lehet, hogy kialakul az Istennel való vertikális közösség lélekben, de a horizontális, a keresztyén embernek a hívő testvérel való közössége mindenképpen hiányos marad. Erre megoldás lehet, ha az online istentisztelet eszköze nem csupán streamelés,²¹⁴ ami egyirányú kommunikációáramlás, hanem valamely közösségi médium csatornáján keresztül interaktív kommunikációt

²¹⁴ Különböző video és/vagy audio tartalmak online közvetítése, amihez a fogyasztó úgy férhet hozzá, hogy nem kell előzetesen letöltenie saját számítógépére. Ez lehet valós idejű, mint a tévénél, rádiónál

lehetővé tevő megoldás, jellemzően konferenciabeszélgetést lehetővé program, amelyből ma már számtalan áll ingyenesen a rendelkezésünkre. Tudok olyan magyarországi pünkösdi gyülekezetéről, amelynél a szociális távolságtartás ideje alatti istentiszteletek fő eleme az igehirdetésen túl a beszélgetés. Akik becsatlakoznak a vasárnap de. 10-kor kezdődő konferenciabeszélgetésbe, nem csak meghallgatják, elolvassák az igehirdetést, hanem mindenki elmondhatja, hogy ő mit kapott, mit épült a hallott, olvasott igéből, mindenki elmondhatja, mi történt vele az előző héten, mindenki elmondhatja imádságát, amire az egész gyülekezet áment mondhat. De ennek a gyülekezetnek az „offline” istentiszteletei is ilyenek voltak. Az igehirdetés után – még mindig az istentisztelet hivatalos részeként – közösen megbeszélték a hallottakat, és imádkoztak egymásért. Nagyobb gyülekezetben is találkoztam már ilyen gyakorlattal, bár ott kicsit nehezebben megoldható. Ők több csoportra oszlottak, és úgy beszéltek meg közösen az igehirdetést, és imádkoztak egymással. Sok helyen ezt a közösséget kiűztük a templomból, imaházból. Vége van az istentiszteletnek, a gyülekezet kivonul, s jobb esetben a templomkertben, utcán még néhányan beszélgetnek egymással röviden, gyakorolják a testvéri közösséget, de pár perc múlva már mindenki megy a maga útján. Teológiai igazságként valljuk az egyetemes papság elvét, a valóságban mégis úgy éljük meg az istentiszteleti gyakorlatot, amit én „képviselési” istentiszteletnek nevezek. Pál írja: „amikor összejöttök, kinek-kinek van²¹⁵ zoltára, tanítása, kinyilatkoztatása, nyelveken szólása, magyarázata: minden épületeket szolgálja!” (1Kor 14,26) Mi pedig amikor összejövünk, azt mondhatnánk Pállal ellentétben, hogy csak a lelkipásztornak, akit a gyülekezet megválasztott, van igéje, tanítása, üzenete, senki másnak. A lelkipásztor, az igehirdető imádkozik fennhangon a gyülekezet képviselésében. Az igehirdetésében tanítást ad, épületes történeteket mesél, példákat, bizonyágtételeket oszt meg – esetleg saját életéből is – illusztráció gyanánt, de a gyülekezet tagjai úgy vesznek részt, mintha nekik nem lenne semmijük, amivel építhetnék a gyülekezetet. Egyedül az éneklésben, dicsőítésben vesznek részt aktívan. De abban is úgy, hogy nem nekik van zoltárunk, dicséretük, hanem megpróbálnak csatlakozni a dicsőítő csapat zoltáraihoz, dicséreteihez, ha ugyan fel tudják venni a mai, divatos énekek dallamát, ritmusát. Amikor fizikailag jelen vagyunk a templomban, imaházban, nem tűnik ez fel, hiszen emberemlékezet óta így megy. De a szociális távolságtartás idején nyilvánvalóvá válik ennek groteszk volta. A megválasztott lelkipásztor az üres templomban, imaházban egyedül imádkozik, prédikál, előadja az istentiszteletet – a mi képviselésünkben.

Az istentisztelet szükséges eleme a rendszeres úrvacsora. A magyarországi pünkösdi gyülekezetek egyrészt a Zwingli-féle értelmezést tartják úgy, hogy az úrvacsorában „a résztvevők megemlékeznek Jézus Krisztus engesztelő haláláról, amely által

az élő adás, de történhet előre rögzített tartalmakkal, mint a tévénél, rádiónál a felvételtől leadott műsor.

²¹⁵ Károli: mindeniteknek van; görög: ἕκαστος ... ἕξει = minden egyesnek van, lásd VARGA Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992.

szabaddá lettek bűneiktől, és elnyerték üdvösségüket”,²¹⁶ másrészt a kálvini szemlélet is megjelenik, mely a Krisztussal való titokzatos közösséget hangsúlyozza, bár az egyház jelenleg hatályos hitvallása nem részletezi ennek mikéntjét. Szükszavúan csak ennyit mond: „[a]z úrvacsorában megéljük, és időről időre megújítjuk Krisztussal, valamint testvéreinkkel való közösségünket, szövetségünket”.²¹⁷ Hogyan éljük meg ezt a szintén vertikális és horizontális közösséget a szociális távolságtartás idején? Fentebb idéztem az egyházelnökség útmutatását, miszerint a lelkipásztor a gyülekezeti helyen megtartja az úrvacsorai liturgiát, és a gyülekezet tagjai az otthonukban vele egy időben magukhoz veszik a saját maguk által előkészített kenyeret és bort. Mi biztosítja ebben a gyakorlatban a közösséget? Egy időben egy dolgot cselekszünk a kibertérben, de nem a fizikai térben. Ugyanazok a kérdések merülnek fel, mint amiket fentebb említettem az istentisztelettel kapcsolatban a horizontális közösség vonatkozásában. Csakhogy itt az interaktív kommunikációt lehetővé tevő konferenciabeszélgetéseket biztosító platformok sem nyújtanak valódi megoldást. Eddigi gyakorlatunk szerint – hitünkkel, teológiai meggyőződésünkkel összhangban – az úrvacsora kifejezetten gyülekezeti esemény, annak otthoni, családi környezetben csak házi istentisztelet, illetve beteglátogatás esetén van helye. Amikor a gyülekezeti istentiszteleten, a gyülekezet közösségében gyakoroljuk, természetesen éljük meg az egymással való közösséget. De vajon az adja az egymással való közösséget, hogy egy szakrális térben vagyunk fizikailag? Nem inkább a Szentlélek titokzatos munkája végzi el a keresztyén emberben hit által mind a vertikális, mind a horizontális közösséget létrehozó titokzatos egyesülést (*unio mystica*)? Nem korlátozódik úrvacsoráink során az egymással való közösség megélése azokra, akikkel egy légtérben vagyunk. Mindenkiel közösségben vagyunk, aki Krisztus vére által Krisztus testéhez tartozik. A Szentlélek munkája által ezt különösen is megtapasztalhatjuk a szociális távolságtartás idején, ha a jegyeken túl valóban a jelzett dolgot látjuk.

Veszélyek

Azonban vannak veszélyei is az így tartott istentiszteleteinknek, amire fel kell hívni a figyelmet. Az egyiket már érintettem korábban. Hogy tudniillik fennáll annak a veszélye, hogy hozzászokik a keresztyén ember, hogy virtuális közegben éli meg a közösséget mind Istennel, mind keresztyén testvérével. Amúgy is hajlandó a mai ember fogyasztói szemlélettel tekinteni a gyülekezetre mint szolgáltató intézményre. Már a bevásárlásainkat is intézhetjük az interneten, és házhoz jön a megrendelt áru. Nem indultunk-e el ebbe az irányba a szociális távolságtartás idején? A gyülekezet, a gyülekezet szolgáló tagjai az internet segítségével házhoz szállítják az igehirdetést, az imádságot, a közösséget Istennel, a közösséget a testvérrel. S ahogy láttuk, megélhetjük ezt a közösséget valóságos közösségnek, valós teológiai tartalmat is adhatunk neki, mégis végül úgy találjuk,

²¹⁶ FÁBIÁN József: *Hitelweink, Evangéliumi Keresztyének – Pünkösdiék – Hitelwei*, kézirat, Budapest, 1969–1970. Fellelhető a Pünkösdi Teológiai Főiskola kéziratárchívában, szöveget gondozta: Telegdi József, Budapest, 2013, 74.

²¹⁷ TELEGDY József et al.: *Hitvallásunk, Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség hitvallása*, Budapest, EPK – PTE, 2008, 23.

hogy ez a közösség virtuális valóság csupán. Kiüresedik, ha így marad, és nemcsak a templom, az imaház, hanem maga a közösség is, amire teremtettünk.

Másik veszélyét abban látom, hogy az amúgy is erodálódó gyülekezeti hűséget, egyházhűséget tovább gyengíti. Ma már megszokott dolog különösen nagyvárosokban, hogy az emberek aszerint választják meg a gyülekezetüket, hogy hol érzik a legjobban magukat. Nincs is abban semmi rossz, ha az ember jól érzi magát a gyülekezetben, ahova jár, de ha ez oda vezet, hogy ma itt, holnap ott, holnapután meg sehol, mert a neten találtam egy még-legjobbát, akkor valami komoly baj van. Márpedig az internet arctalanságában könnyen becsapjuk magunkat, hogy a jobb eledelért megyünk / szőrfölünk máshova, látogatunk olyan távoli gyülekezetet, ahova tényleg csak az interneten lehet eljutni, személyesen lehetetlen. S míg virtuálisan megéljük a nekünk tetsző közösséget, a valóságban leválasztjuk magunkat a látható egyháztól.

A harmadik veszély inkább technikai, mégis komolyan kell venni. A kibertér hiénáinak semmi sem szent. Vannak, akik a programok sérülékenységeit és a legtöbb esetben nem túl nagy számítástechnikai ismeretekkel rendelkező egyházi emberek, gyülekezeti tagok figyelmenlenségét, hozzá nem értését kihasználva kibertámadások célpontjaivá tehetik az online istentiszteleteket. A napokban találkoztam erről szóló beszámolókkal a BBC News honlapján, hogy rasszista és gyermekpornográf tartalmakkal árasztottak el online térben zajló egyházi, vallási összejöveteleket a résztvevők legnagyobb megdöbbenésére, megbotránkozására.²¹⁸

Valódi közösség

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy bár az online térbe kényszerült istentiszteleteink sok szempontból megoldást adnak a kialakult szükséghelyzet támasztotta rendkívüli igényekre, azonban az istentiszteletnek a horizontális, egymással való közösségi dimenzióját általában nem tudják biztosítani. Azonban ha önkritikusan megvizsgáljuk a gyakorlatunkat, meg kell állapítanunk, hogy ennek fő oka nem a kibertér és valós fizikai tér lényegi különbsége, hanem az, hogy az online térben tartott istentiszteleteink csak kinagyították és jobban érzékelhetővé tették azt aényt, hogy gyülekezeteinkben kevésbé valósul meg a valódi közösség. A virtuális istentiszteletek számos veszélyt hordanak magukban, és tényleg csak átmeneti időre pótolhatják a templomban, imaházban tartott istentiszteleteket. Addig is törekednünk kell, hogy a technikai eszközök, adottságok jó kihasználásával valódi közösséget hozzunk létre gyülekezeti tagjaink számára az internet segítségével. Amikor pedig ismét egybegyülekezhet Isten népe korlátozások nélkül, akkor tovább kell keresnünk a módját, hogy a megszokott „képviselési” istentisztelet helyett olyan liturgiát, istentiszteleti módozatokat alakítsunk ki, amelyekben minden egyes gyülekezeti tag hozzá tud járulni a közös építéshez hite és a benne munkálkodó Szentlélek által. Válgjanak templomaink, imaházaink a közösség gyakorlásának valódi terévé!

²¹⁸ WAKEFIELD, Jane: Coronavirus, Racist ‚zoombombing’ at virtual synagogue, *bbc.com*, 2020. 04. 01. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-52105209> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.; és N.N.: US church sues after bible study ‚Zooombombed’ by child abuse, *bbc.com*, 2020. 05. 14. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52668124> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

Szűcs Ferenc

GONDOLATOK A TÁVISTENTISZTELETRŐL ÉS ÚRVACSORÁRÓL

A rendkívüli helyzetre számos reflexió született és kapott nyilvánosságot egyházunkban. A Kárpát-medencei református lelkipásztorok és presbitériumok többsége a húsvéti ünnepen követte azt az ajánlást, hogy a Duna Televízió által közvetített istentiszteletbe az otthonokban kapcsolódjanak be a családok, és méltó módon, a liturgiát követve vegyék magukhoz az úrvacsorai jegyeket is. Azóta több olyan pozitív visszajelzés is érkezett, amely ennek a virtuális közösségnek az átélt tapasztalatairól és áldásairól számol be. Több lelkipásztor ugyanakkor a „*status confessionis*” hangján határolódott el ettől a szükségmegoldástól, míg mások annak az aggodalmuknak adtak hangot, hogy a jövőre nézve nem jelent-e ez a virtuális részvétel rossz példát, amely alternatívaként rögzül a valóságos gyülekezeti részvétel helyett. Abban kétségtelenül egyet kell értenünk, hogy az istentiszteletek ilyen tartós akadályoztatása analógia nélkül való a mi nemzedékünkben, és hasonlót csak háborúk idején éltek vagy élnek át keresztyén testvéreink. Az egyház- és teológiatörténetben természetesen nem analógia nélküli, hogy a nagy járványok szükségmegoldásokat hozhattak létre az egyház liturgikus életében is. (Talán ez lehetett egyik praktikus magyarázata annak, hogy a középkori egyház nem adta a kelyhet a laikusoknak a *communio* alkalmával.)

Nemcsak a járványhelyzet rendkívüli, hanem azok a digitális technikai lehetőségek is olyan új helyzeteket jelentenek, amelyek egy adott időben közösséget tudnak teremteni a térben egymástól távol lévők között. Ennek a legközvetlenebb formája az ún. Skype-konferencia, amelyet gyakorlati okokból ettől a szükséghelyzettől függetlenül is alkalmaznak már. Erre nem igazán illik a virtuális közösség, hiszen a fizikai távolságot mind a láthatóság, mind a hang útján áthidalja az a közvetlen kommunikáció, amely valóságos közösséget (*kommunió*) képes teremteni. (Adott esetben érvényes jogi, testületi döntéseket is lehet így hozni.) Igaz, hogy ez mégsem pótolhatja teljesen a valóságos fizikai jelenléteket, mivel így nem lehet a partnernek egy pohár vizet vagy egyéb segítséget adni, de az időbeli együttlétnék ez mégis olyan formája, amelyben az együvé tartozást a legközvetlenebbül lehet megtapasztalni a térbeli távolságok ellenére.

Az istentiszteletek rádiós közvetítése csaknem egyidős magának a rádiózásnak az elterjedésével. Ezt a lehetőséget az egyházak kezdettől fogva olyan missziói lehetőségnek tekintették, amely által az evangélium a kultuszi térből kilépve megszólíthat bármely hallgatót, sőt felekezeten átívelő kommunikációt is teremt olyanok között is, akik egyébként egymás templomába ritkán térnének be. Másrészt komoly lelkipáncszoói hatása lehet azok számára, akik el vannak zárva az istentiszteleti részvételtől. Az idősek, betegek, úton lévők így mégsem maradtak ki teljesen a vasárnap és ünnep közösségi megszenteléséből. A közvetítéseknek ez a szerepe még azokban a szűk esztendőkből is megvolt, amikor vasárnap kora reggel sugárzott vallásos félórát a rádió. Ezekről soha senki nem gondolta, hogy helyettesítené, vagy pótolná az istentiszteleti részvételt. Abba a missziói eszköztárba tartozott, mint az írott sajtó, így az sem zavart senkit, hogy az említett igehirdetések nem is templomban, hanem a rádió stúdiójában kerültek felvételre.

A mostani „kényszermegoldásról” meglepően hamar egy igen alapos teológiai elemzés született Fazakas Sándor professzor tollából. A Szerző kiindulópontja „a gyülekezet nélküli imitált istentisztelet” és az a jogos kritikai kérdés, hogy nem késtünk-e el az ilyen helyzetre felkészítő műhelymunkával. A veszély nyilvánvalóan a megalapozatlan rögtönzés, amely kritika nélkül nyúl azokhoz az eszközökhöz, amelyeket a mai technika és a távközlés kínál. Itt két igen lényeges teológiai problémát érint: az egyházi/klerikális közvetítést és a valóságos gyülekezet helyett az „imitált együtltét”. Az első szerint az lenne a veszély, hogy a technika által a hívők személyes, illetve házi áhítata közé ékelődne az egyházi szolgálat mint közvetítő. Úgy gondolom, hogy a személyes Isten-kapcsolat és a családi áhítatok jogosságát senki nem vitatja, sőt igen kívánatos lenne ezeknek felelevenítése. Ezzel azonban nem áll szemben az a reformátori felfogás, hogy maga az egyház és az egyházi szolgálat olyan szükséges „külső gyámolító eszköz”, amely által Isten minket Krisztus társaságába hív és megtart.²¹⁹ Ehhez hozzátartozik, hogy bizonyos szolgálatok az egyház általi külső elhíváshoz (*ordináció*) kötődnek. Ebbe beletartozik az ígéhirdetés és tanítás, de különösen így a sákramentumok kiszolgáltatása. Hitvallásaink megtiltják, hogy az ún. „szükségkeresztiséget” bárki kiszolgáltassa,²²⁰ de az úrvacsora alkalmával is az „Úr szolgájának kezéből” veszünk a jegyeket.²²¹ Ezt azok a külföldi testvéreink is így vallják, akiknek liturgikus gyakorlatában szó szerint ez nem így történik, mert vagy maguk veszik el az előkészített jegyeket, vagy egymásnak adják azokat. Hozzájuk hasonlóan mondhatjuk, hogy húsvétkor a budahegyvidéki lelkipásztor „kezéből” vettük az „egy kenyér megtört darabját”, sőt ahhoz hasonlóan ittunk a „közös pohárból” is, amint ma már ez a legtöbb helyen külön kelyhekből történik. Ezzel természetesen nem azt mondjuk, hogy az „elhívott szolgálk” jelenléte teszi hitelessé az istentiszteletet és a sákramentumokat, csupán azt fejezzük ki, hogy a Krisztus-test egységében a szolgálatokban különbség van, a különbözőségben pedig rend. Ezt a szolgálati rendet nem volna helyes a közép-kori „klerikalizmusba” visszaesésként értelmezni.

De éppúgy feltehetjük a kérdést, hogy jogos-e „imitált” vagy akár „virtuális” istentiszteletnek nevezni azt az alkalmat, amely azonos időben gyűjti az Ige és a sákramentum köré azt a valóságos gyülekezetet, amely nemcsak látja és hallja a liturgust, hanem egyidejűleg közösen részt is vesz az istentisztelet minden elemében. Nem állíthatjuk, hogy ez teljesen azonos lenne a „*congregatio*” kívánatos formájával, de nem hiszem, hogy megtagadható tőle a „*communio*” vagy az *unio mystica cum Christo*. A *communio sanctorum* ugyanis mindig tágabb az éppen látható gyülekezetnél, amint a földi istentisztelet mennyei dimenziója is átlépi az idő és a tér korlátait. Erre éppen erdélyi testvéreink Kálvinnak tulajdonított imádsága figyelmeztet: „angyalok és megdicsőült lelkek társaságában” vagyunk együtt. Éppen ez a „nem fizikai értelemben vett társaság” különbözteti meg az istentisztelet résztvevőit minden más közösségtől. Egyetérthetünk a Szerzővel, hogy a szakrális, liturgikus tér (templom, úrasztala, szó-

²¹⁹ Institutio, 4. könyv.

²²⁰ II. Helvét Hitvallás XX. fejezet

²²¹ HK 75. kérdés-felelet

szék) önmagában nem helyettesítője a gyülekezetnek, sőt az üres padosorok látványa éppen az összegyülekezés szomorú hiányával szembesít. Mint szimbolikus tér ugyanakkor fontos érzelmi szálát is jelent a gyülekezethez kötődésben, hiszen ez az atyai ház és lelki otthon jelképe is, amitől akkor sem szakadunk el, ha fizikailag most nem is lehetünk ott. Noha a kép és szimbólum nem igazán erőssége református kegyességünknek és gondolkodásunknak, a templom azáltal kivétel, hogy a közgondolkodásban éppúgy szinonimája az egyháznak, mint azokban az indoeurópai nyelvekben, amelyekben ugyanazt a szót használják mindkettőre.

A tanulmányból is kiténik, hogy nem is igazán a láthatatlan, de közös igehallgató gyülekezet jelenti a problémát, hanem az úrvacsora, aminek jegyeiben egymástól függetlenül részesednek a résztvevők. Öröndetes, hogy számos lelkész körben az úrvacsora kérdését előtérbe állította már az ez évben esedékesnek tartott eucharisztikus világtalálkozó. Ez az indok azonban óhatatlanul a 16. századi álláspontok felől értelmezte újra az úrvacsorát. Találón állapítja meg a tanulmány, hogy a járvány viszont éppen azt mutatta meg, hogy saját felekezeti határainkon belül sem tekinthetjük lezártnak a vitát.

A magam részéről úgy látom, hogy a megnyilatkozások Zwingli és Kálvin felfogása között ingadoznak, és ez a láthatatlan törésvonal történetileg végigkíséri egyházunkat. Zwingli számára „a hit az az eledel, amiről Krisztus itt beszél” (*edere-credere*).²²² A hit mellett a jegyek jelképes jelentésén van a hangsúly (*significat*). Az aktuális értelmezés szerint ez abba az irányba mutat, hogy nem a jegyekben való testi részesedés a fontos (a test nem használ semmit), hanem mindaz, amit az úrvacsora jelképez. Ennek az átélése pedig lehetséges pusztán az igehallgatás által is. Ez az értelmezés, ha nem is szándékosan, a hirdetett Igét a sákramentum fölébe helyezi, és könnyebben elfogadja azt a szituációt, hogy most nem élhetünk az úrvacsorával. Ehhez még az a magyarázat is járulhat, hogy mindez bizonyára most Isten akaratából (ítéletéből) történik, amit alázattal el kell fogadnunk. Ebben az okfejtésben a megszokottól eltérő megoldások keresése egyenesen engedetlenségnek tűnhet Isten akaratával szemben.

Kálvin a sákramentumokat egyfelől az augustinusi „látható Igének” megfelelően Isten pedagógiai módszere felől értelmezi, amellyel alkalmazkodik a mi emberi természetünkhöz, másfelől azonban a hirdetett Ige pecsétjének is tekinti.²²³ Ezzel szorosan egymás mellé is rendeli a kettőt. Ez látszik abból a törekvéséből is, hogy szerette volna Genfben gyakoribbá tenni az úrvacsorai istentiszteleteket.

Még szembevetőbb eltérés Zwinglitől az úrvacsorának az a felfogása, hogy a sákramentum „matériájának” nem a hitet, hanem Krisztust jelöli meg, aki Szentlelke által valóságosan adja az Ő testét és véré²²⁴ lelkünk táplálására. (Ezt idézi a zsinati ajánlás is.) A reálprezenciának a Szentlélek titkához kötése ugyanakkor fel is szabadítja ezt a magyarázatot az alól, hogy az úrasztalán lévő kenyérnek és bornak

²²² ZWINGLI, Ulrik: *Commentarius, vagyis Az igaz és hamis vallás magyarázata*, Ford. PRUZSINSZKY Pál – Tüdős István, Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1905, 169.

²²³ WALLACE, Ronald S.: *Calvin's Doctrine of the Word and Sacrament*, Eugene, Or, Wipf & Stock, 1997, 137.

²²⁴ Institutio, 4.17.33.

egy bizonyos anyagához kössük Krisztus jelenlétét. (A lutheri *in, sub, cum* kétségtelesenül inkább kizárja a távúrvacsora lehetőségét.) Meggondolandó tehát, hogy azok, akik a húsvéti ajánlást mint valami idegen gyakorlatot elutasítják, nem inkább az úrvacsora lutheri értelmezéséből indulnak-e ki, amely sokkal inkább kötődik egy adott térhez, semmint a Lélek és Ige szabadságához, amely a sákramentumi közösséget a tágasabb Kárpát-medencei térben is létre tudja hozni. Gyakorlati szempontból a kálvini felfogásból szerintem inkább az következik, hogy ne mellőzzük a hirdetett Ige mellől a sákramentumot, és éppen a kényszerű szétszakítottóságban így is éljük meg összetartozásunkat (*communio*). (A liturgiát végző lelkipásztor felől nézve az a kérdés, hogy vajon „gyülekezet nélküli imitált” istentiszteletnek, úrvacsorának tekinti-e szolgálatát, vagy feltételezi, hogy van egy valóságos gyülekezet, amely vele együtt áll most Isten színe előtt.)

Problémásnak látom ugyanakkor a tanulmány családi úrvacsorára vonatkozó ajánlását (2.3.a-b.). A „nincs szükség online vezérlésre” állításnak önmaga is ellentmond azáltal, hogy egyháztagjaink többségének lelki-szellemi érettségét, vallásszociológiai helyzetét nem tartja erre az önállóságra felkészültnek. A fentebb elmondottak alapján én a „magán úrvacsorát” ilyen formában problémásnak tekintem. Ugyancsak hiányosak az ismereteim arra vonatkozóan is, hogy a 2.3.f. pontban hivatkozott kivételes esetre melyik egyházi törvény vagy agenda ad eligazítást. Ismert ugyanakkor a legációs gyakorlatból, hogy felsőbbéves hallgatók kivételes püspöki felhatalmazást kapnak a sákramentális szolgálatok végzésére is.

Végül hálásak lehetünk a tanulmány készítőjének, mert szembesít azzal, hogy hitvallásos örökségünk, liturgiai hagyományaink azonos olvasata egy kritikus és rendkívüli helyzetben korántsem magától értetődő. A leginkább tisztázandó kérdés marad az ún. „interakció” értelmezése (2.3.e) a kibertérben. Abban bizonyára mindenki egyetért, hogy a közvetlen érintkezést sem a gyülekezetben, sem a családi kapcsolatokban nem pótolhatja semmiféle távkapcsolat. A szükséghelyzetben azonban csak a legkevésbé rossz megoldásokat és a rendelkezésre álló legjobb eszközöket kereshetjük. Ennek eldöntésére aligha vannak örök érvényű szabályok.

A korlátozások feloldása után bizonyára jobban fogjuk értékelni a templomajtóban történő kézfogást és szereteteink megölelését a telefonos vagy Skype-kapcsolatok helyett. Azt is jó lenne hinni, hogy az interneten most látható üres templompadok majd egyszerre megtelnek, mert „jó dolog az atyafiaknak együtt lenni”. A kérdéseink csak a jelenre vonatkoznak: mi lesz addig? A szükségmegoldások keresése megosztó szakadásokat támaszt-e, vagy a közös Úrhoz és egyházához tartozásunk egységét erősíti? Bölcs döntésnek tarthatjuk, hogy Zsinatunk Elnöksége nem utasítást adott, hanem ajánlást tett, amellyel szabad lelkiismerettel élhetett mindenki. Hitvallásunk írója (Bullinger) még a Szentírás magyarázásához is kettős hermeneutikai szabályt mutatott: *a hitnek és szeretetnek reguláját*.²²⁵ Ma is ezzel érdemes olvasni az Írás ide vonatkozó útmutatását, az atyák tanításait éppúgy, mint egymás véleményét.

²²⁵ II. Helvét Hitvallás 2. fejezet

Thoma László DIALÓGUS

Pedig annyival könnyebb a másik történetével foglalkozni! És sokkal érdekesebb is. Lehet, hogy nem is ismersz annyira, kedves Aslan, mint hinnéd! A történetünk unalmas, egyforma, és csak néha történik benne valami említésre méltó. Teljesen átlagosak vagyunk, bár ma már az az átlagos, hogy mindenki különleges, egyedi és rendkívül tehetséges valamiben. Például, hogy a különlegességéről és kiválasztottságáról meséljen. Mind egyediek vagyunk, és vágyunk kiteljesedni, valakivé válni, aki végre boldog lehet. Retttegünk a jelentéktelenségtől, a felejtetőségtől, a pótolhatóság állapotától. S közben tartozni vágyunk valahová, hiszen kell a színpad és a közönség. E kettő nélkül nem ér semmit, ha az ember önmagában különleges.

Tudod, Aslan, megvilágosodtunk, és rájöttünk a titokra. Legalább is arra, hogy mi tartja mozgásban a lelkünket, mi ad újabb ingert, hogy ne unatkozzunk állandóan: próbáljuk megérteni a történetet. Jelentést tulajdonítunk, értelmet találunk. Életfeladat. Jó kis elfoglaltság. Honnan, miért, merre, meddig, miből, kivel, kihez... Igazán jelentős dolog többet akarni, megérteni, kíváncsian keresni. Különösen szeretjük az összefüggéseket, pláne, ha felnőttkori sajátosságokat gyermekkori sérülésekkel tudunk megmagyarázni. Magyarázunk csak egyre... Ugye ismerős ez neked, Aslan? Néha téged is győzködünk, hogy nem jól látod, nem értesz, nem ismersz igazán minket.

Végtelen a tér, a képzeletünk nem ismer határt... de sajnos mégis eljutunk mindig a falig. És rádöbbenünk, hogy hiába újabb és újabb megértések, semmi új nem derül ki belőle. A történet nem feltárul, csak bonyolódik. Csak önmaga körül forog minden. A gondolataink labirintusa zárt rendszer. Minden válasz újabb kérdést szül. Néha többet is. Egészen eltévedünk benne, keressük a kapaszkodókat, régi szálakat próbálunk újra kibogozni. De végül is hiába.

Ilyenek történnek velünk, különösen így, karantén idején. De ha eszünkbe jut, és rád gondolunk, Aslan, ha felidézzük a szavaidat, akkor el tudjuk hinni, hogy ha hiábavaló is minden, legalább nem vagyunk egyedül. Elhisszük, hogy magunk vagyunk a formálója sorsunknak, hogy te sem véletlenül jössz és szólítasz meg, és tulajdonképpen mi írjuk a történetet. Együtt.

Aztán néha sikerül kilátni saját magunkból, kedves Aslan, és akkor észreveszünk, hogy a történetünk valahogy mégis együtt szövődik a családjunkkal, a közösségeinkkel, ahová tartozunk. Akkor is, ha kívülállónak, idegennek érezzük magunkat sokszor. Egy gyülekezet közössége a többivel, az anyaszentegyházéval, a világszerte összetartozók millióiival. Sőt, azokkal, akik korábban éltek nálunk, de ugyanebben a hitben éltek. Ezekből a szálakból áll össze egy nagy kép, a nagy történet. A sok különböző szálban van, ami közös. Mindegyik valójában idegen. S még egy ennél is erőteljesebb. A titok. Amikor a kenyeret megtörjük, a poharat kiisszuk. Megtört. Kiontatott. Elvégeztetett.

De most, éppen ebben a pillanatban is, minden más, Aslan, nagyon más, mint azelőtt. A titokra csak emlékezhetünk, felidézhetjük, milyen is volt belelépni, ott lenni, átélni, mikor történésé vált közöttünk.

Sokan várják, hogy visszatérjen a régi. Vagy legyen mindennek vége. De ehelyett a történet csak tovább íródik. Nap jön nap után. Teljesen értelmetlenül torlódik fel megélt óráink, napjaink száma. Elhasználódik az életünk. Erre nem gondoltunk, hogy így megtörténhet velünk, akár csak néhány hónappal ezelőtt sem. Váratlan fordulat kuszálja össze a szálakat. De ez most nem izgalmas. Nem elégíti ki a kíváncsiságunkat semmiképpen. Helyette leleplez. Kellemetlenül.

Kérdések születnek a furcsa helyzetben, melyek felkészületlenül érnek mindannyiunkat. Hogy is lehetne nem most együtt lenni, belépni a titokba, élni a szent jegyekkel? Miért ne lehetne otthon élni velük? Ki mondja meg, mi az istentisztelet? Hol és hogyan idézhetjük elő, amire vágyunk? Kapunk-e spirituális élményt, és könnyebbül-e tőle igazán a lelkünk? És mire is van szükségünk valójában?

Hozzászoktunk, Aslan, de hát pontosan tudod, ismersz, mennyire belejöttünk abba, hogy csak mondjuk a magunkét. Elárasztjuk vele egymást, énközlésekkel, színes, megszerkesztett képekkel, beállított pillanattal, filterezett életörömmel. Lövünk egymásra az igazságainkkal is, eredetiek vagyunk és okosak. S közben alapvetően bizalmatlanok. Mindenki gyanús, nem tudni, ki tért meg tényleg, kiből milyen lélek munkál. Nem tudni, ki jobb vagy erősebb nálunk, ki ismer jobban minket, mint saját magunkat? Ki az, aki átlát rajtunk? Ugye, milyen sok a gonoszság ebben a világban, és lehet, hogy közöttünk se mindenki jót akar. Ugye, hogy így van? Minden erre mutat: félni kell egymástól, ez az egy biztos. Felülről is ezt mondják: légy óvatos, az idegen, a másként gondolkozó veszélyes. Azt, hogy mi a jó, mi tudjuk, az igazság mindenképp nálunk van. Mert csak mi tudjuk, mi a biblikus és mi nem, és mi alapján. Ehhez ragaszkodunk foggal-körömmel. Mert megnyugszunk tőle.

Félünk, Aslan, nagyon félünk, és nem merünk őszintén és szabadon beszélgetni, vitatkozni. Megtanultuk az elnyomó hatalom természetét, és észrevétlenül a sajátunkká vált. Hiába tagadjuk, a világ, amelyben élünk, mindenestül beszívárog, köztünk is megjelenik, ránk is hatással van. Mert része a történetünknek ez is, akármennyire fáj, akármennyire harcolunk is ellene.

Lövészárkokból lövöldözünk egymásra, talán ki is átkozzuk egymást – legalábbis magunkban. Igazán szánalmasak vagyunk kívülről nézve.

Félelmetes dolog csőre töltött fegyverekkel élni a lövészárkokban, egyházpolitika-ilag jól megépített sáncok mögött rekedni. Aki kiteved a felszínre, és nem akar sehová tartozni, azt minden oldalról löni fogják, az már biztos. S közben mindenki jót akar. A szeretet jegyében húzza meg a ravaszt. Aztán a csöndben megmarad a kérdés, ami a bezártságunkban a legégetőbb: mi lenne a helyes? Mi az Istentől jövő megoldás, min lehet áldás, minek van helye a történetünkben most, hogyan kapcsolódhatunk Hozzá, egymáshoz s saját magunkhoz is a karantén idején, mikor megváltozott minden?

A helyeset keressük, a jót, az igazat, ehhez pedig visszatérünk a forráshoz. Továbbra is történeteket olvasunk, mert eddig is ebből merítettünk erőt és ihletet a

saját történeteinkhez. Könnyen magunkra ismertünk egy szereplőben, vagy tanítóink ébresztettek rá: nem látod, hogy te vagy az...?

Olvasunk tehát, s néha egészen meglepőket is találunk, például, hogy egy pásztor elmegy, és megkeresi azt az egy elveszettet. Utána megy, hátrahagyva a többi. Utána megy oda, ahol éppen van, elveszve, eltávolodva, megrekedve, bezárva, csapdába esve. A vállára veszi az elveszettet, magához öleli, odaszereti újra, és visszatereli a többihez.

Bosszúsak leszünk, Aslan, és értetlenek, hogy ez velünk miért nem történik meg? A csoda, a megtalálás, a közösség, az összetartozás – legalább léleekben! Miért nem vagyunk egyek, miért nehéz, és miért vagyunk ügyetlenek karanténba zárva, istentiszteleten is képernyőre meredve. Miért nem telik meg étellel a kenyér és a bor az asztalunkon úgy, mint a közös asztalon? Miért nincs csoda, nincs viszonyítás, csak üresség, iránytalanság?

Ne mondd, hogy azért, ne legyél ilyen kegyetlen. Nem lehet, hogy csak azért, mert nem tartjuk elveszettnek magunkat, mert nem az az egy vagyunk. Nem lehet ilyen egyszerű, hogy csak azért, mert magunk körül forgunk, mert élményt várunk, átélést, hogy történjen már végre valami, hogy értelmet nyerjünk, legalább pár pillanatra.

Megakadtunk. Az otthonainkban, a parókiáinkon és valószínűleg a püspöki hivatalokban és a zsinati magasságokban is. Ūresen konganak épületeink és a szívünk is. Csak a fejünk zakatol. Mi maradt? Mi a lényeg? Mi az anyaszentegyház? Hol vannak az összekapcsolódó történetek, mitől leszünk egyek?

Az idő azonban nem törődik a kérdéseinkkel, sem azzal, mit kezdünk a történetünkkel. Hanem lezár és elindít újabb és újabb egységeket. Nap jön nap után. Minden hetedik a nyugalomé. Régebben ilyenkor a világon egyszerre, talán egy időben is több millió helyen gyülekeztek össze az Ūr napján. Semmi különös nem történik most sem, csak a szám megsokszorozódott. Az otthonokban nyílt meg ennek a tere. Mégis, az otthonainkban felkészületlenek vagyunk és tanácstalanok. Ugyanazon a helyen nézzük az istentiszteletet, ahol nem sokkal előtte tombolt az erőszak, a fülldt erotika vagy a közönséges humor. A végtelen online megbeszélések, találkozók, a munka is mind-mind itt történik. Ugyanazon monitor felé meredünk. Hamar lezárunk, mert nem tudunk hosszan figyelni. És fáradtak vagyunk. Folyamatosan fáradtak.

Aslan, ez így nem jó. Kapcsolódni akarunk, de ez nem ilyen egyszerű. Nem tudunk nem kapcsolódni, elfelejteni a közösséget, egyszerűen csak bezárkózni. Nem tudunk mást tenni, csak könyörögni, hogy adassék az ajándék, Isten jelenléte, és formálódjon igazi közösség, igazi gyülekezet, összetartozás, egység. Isten miért ne adhatná meg ebben a formában is, ezekben az időkben azt az ajándékot, ami máskor sem természetes, és nem biztos, hogy a látható tömeges összegyülekezésünkben valóban adatik.

Mivel ismersz minket, neked nem kell elmagyarázni. Neked lehet hallgatni is. Kifelé a történeteink nagyon kompakta. Összerakjuk, megtervezzük őket, legalábbis amit látni engedünk belőlük egymásnak. Ellensúlyozandó a szétfolyó értékvesztettség és viszonylagosság káoszát, a nihilt és az elhordozhatatlan töredezettséget. A kész válaszok segítségünkre vannak, de közben e gyors válaszok nem érnek jóízű gyümölcsökké.

Te tudod, Aslan, mitől félünk a legjobban. Ki attól, hogy minden visszarendeződik, ki meg attól, hogy az életünk már sosem lesz olyan, mint előtte. A boldog könnyed és terhes idők, a pörgés, a korlátlan szabadság, mozgás és érintkezés ideje elmúlt, változik, átrendeződéseknek lehetünk tanúi, amikről nagyon keveset tudunk. A kompakt válaszunk ebben a bizonytalanságban legtöbbször annyi: csak bízzatok, tartsatok ki! Ennyit mondunk egymásnak. Ezért nem tudunk kapcsolódni. Hazudunk, és bezárva maradunk a történetünk megosztása nélkül, az igazság kimondása nélkül. „Majd minden megy tovább hamarosan a régiben. Isten velünk, ki lehet ellenünk?! Imádkozunk érted!” Mind tudjuk, hogy ez utóbbi gyakran a „Hagyjál békén!” szinonimája.

A történetünkbe olyan csavar került, ami mindannyiunkat érint és változtat. S ebben a lelepleződésben feltárnak legnagyobb hiányaink, s a közös nagy hiány is, mely érintkező pont a történeteinkben. A legelementárisabb szomjúság és éhség, hogy menthetlenül Isten szentségébe vágyunk. Kíváncsiságból, megmagyarázhatatlan vonzódásból, hazatalálásból, bizonyosság szerzésért, tudásért, világosságért: az Ő szentsége után vágyakozunk. Tiszták akarunk lenni. Megtisztulni, részévé válni valahol a megtisztított, megszentelt állapotnak. S ezt nem elméletileg akarjuk, nem feltételezések alapján vágyakozunk, hanem a történetünkre tekintve érezzük szükségét: szükségünk van a szentségre, mert hiányzik. Újra és újra teszünk, mondunk, gondolunk ugyanis dolgokat, amik eltávolítanak a szentségtől. Ha igazán őszinték vagyunk, bevalljuk, hogy nem tudunk elszámolni a saját történetünkkel.

Ebben a feszültségben élünk, és ezért éhezünk az úrvacsorai közösséget, a megtisztulást, a kapcsolódást a megszentelő Istenhez, a közösséget a megszenteltekkel, a testvérekkel.

És ha nem fáj eddig is eléggé, itt lesz nyilvánvalóvá számunkra a történet legfájdalmasabb pontja, s a kérdés, mely leginkább leleplez. Vajon a saját hiányunk, a szentség iránti vágyunk, bűnös állapotunk, Istenbe kapaszkodásunk miatt vágyunk az úrvacsorára? Fogyasztani szeretnénk, mert erre vágyunk és erre van szükségünk? Hiszen mindent fogyasztunk, megszerzünk, kijárunk magunknak, magunkévá teszünk. Vajon a saját hiányunk, a szentség iránti vágyunk, bűnös állapotunk, Istenbe kapaszkodásunk miatt vágyunk az úrvacsorára? A beteljesülést keressük, a spirituális orgazmust, melyben végre boldogok lehetünk és kiteljesülhetünk. A beteljesülést, amit egy pillanatra birtokolhatunk. A fogyasztói működés elemei a forgatókönyvünkben. Közösek vagyunk ebben is.

Mondd csak, Aslan, nem tudod, mikor kapjuk vissza a régit, s ha visszakaptuk, mikor lesz újra a régi minden? A templomot akarjuk, a jól ismert helyet. Bár ez még lehet, egy ideig lehetetlen. Vagy ha visszakapjuk, újra elvehetik valahogyan tőlünk. Hogyan találjuk meg akkor a szentet ebben a rengetegben: időt, teret, cselekvést vagy mozdulatlanságot? Szentségre vágyunk, kell, hogy ez benne legyen a történetünkben!

Az istentisztelet szent hely, a Lélek szenteli meg a számunkra. Ezt tanultuk. A hívők közössége attól függetlenül, hogy éppen vágyunk-e rá, vagy mit élünk meg benne. Élmény nélkül is lehet közösség és élménnyel együtt is üres.

Szent hely az, amit a Lélek megszentel. Ha akarja és jónak látja. Legyen az templom, otthon, börtön, erdő, puszta, a nagyvárosi forgatag, egy nappali vagy épp az éléskamra. Mert a Lélek fúj, ahová akar. A Lélek által kapcsolódunk, akár házi úrvacsorában, online közvetítés közben otthonainkban. De a Lelket nem lehet közvetíteni. Mert nem engedi magát. Fogyasztani sem. Ha hívjuk, reménységünk van rá, hogy jön. De nem lép be fogyasztói köreinkbe, csak hogy jóllakasson magával azért, mert mi érezzük a hiányát egy adott pillanatban.

Sokszor nem értünk téged, kedves Aslan. Hogy lehet, hogy bátorítasz, támogatsz, de számon is kérsz. Félnünk kell tőled? Meg kell felelnünk egy újabb elvárásnak? Talán az egyetlennek, ami igazán fontos? Megdöbbentő és zavarba ejtő dolog ez a részedről! Főleg az, hogy mit is kérsz számon! A legnehezebbet: azt kéred számon, hogy szeressük egymást. Hogy jellé legyen ez a világban.

Jel a világ számára. Arról ismerik meg, hogy tanítványok vagyunk, ha szeretjük egymást. Aslan, ugyan már, ha tényleg ismersz, tudod, hogy ez nekünk nem megy! Nem tudunk ekkorát változni. Ehhez ilyeneket kellene produkálnunk: dialógust kezdeni, végighallgatni egymást, szeretettel odafordulni, megérteni a másként gondolkodót. Tiszteletben tartani a másfajta megközelítést, kimondani, ha nem értünk egyet. Kifejezni a megbecsülésünket egymás felé. Feltételezni a jó szándékot. Megbocsátani, ha megbántottak. Bocsánatot kérni, ha megbántottam más. Leleplezni azt magunkban s köztünk, ami nem Krisztust dicsőíti. Alázattal szolgálni. Nagyvonalúnak lenni. Egységet munkálni valóban. S összekapcsolódni: a sok-sok egymás mellett futó történetnek egymáshoz kellene érnie, kapcsolódni s fülelni, hogyan lehet belőlünk szóló helyett gyógyító polifon harmónia. Olyan többszólamúság, amelyben senki nem oldódik fel, de nem kell saját jelentőségét állandóan bizonygatnia.

Aslan, de hát ez lehetetlen! S te ezt kéred számon? A saját történetünket, de abban magányunk vagy összetartozásunk állapotát is?

De tudod mit, ha számonkérsz, akkor segíts is! Igazán segíthetnél! Hátha van számonkra is remény... Hogy ez a mi történetünk legyen. Most, a miénk, tiszteletben, megbocsátásban, növekvő szeretetben, egymás megértésében, falak lerombolásában, egymás megbecsülésében, megbékélésben. Itt lenne az ideje már! Hogy majd úgy emlékezessenek vissza ránk gyermekink és unokáink: ők voltak azok, akik felismerték az időt, és összefogtak, párbeszédbe bocsátkozva hidat építettek. S közben észrevétlenül is jellé lettek a világban. A megfoghatóban és a virtuálisban egyaránt.

„Fiam, én most rólad beszélek, nem róla. Én mindenkitől a saját történetét kérem számon. Csak a sajátját”²²⁶ – mondta Aslan.

²²⁶ LEWIS, C. S.: *A ló és kis gazdája*, Ford. K. NAGY Erzsébet [átd. HÁY János], Budapest, Harmat, 2019, 178.

Tóth János

MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS ÉS FOGYASZTÓVÉDELEM AZ ÚRVACSORA SÁKRAMENTUMÁNAK KISZOLGÁLTATÁSÁBAN AZ INFOKOMMUNIKÁCIÓS MISSZIÓ KERETEI KÖZÖTT

Krisztus földi egyházának történetében a reformáció egyik lelki és missziói ajándékának tekinthető, hogy az úrvacsora értelmezésének kálvini elvei a református gyülekezetek istentiszteleti liturgiájában kialakulhattak. Ennek alapján fél évezreden keresztül, minden kételkedés, bizonytalanság, a változtatás szükségességének a gondolata nélkül egységes úrvacsorai rend működött. Talán egyetlen variációként – egészségvédelmi és higiénés alapon – a választható külön kelyhes megoldás is helyet kapott a gyakorlatban. Érdemes elgondolkozni azon, hogy e hosszú időszak alatt a hazai és a világtörténelem országunkat és egyházunkat is érintő rendkívüli eseményei (háborúk, járványok) következtében kialakult körülmények nem okoztak olyan helyzetet, ami az addigi gyakorlat felülvizsgálatát, és ennek alapján módosításának, változtatásának a szükségességét eredményezte volna. Ahhoz, hogy a miértre válaszolni lehessen, néhány lényeges tényről nem feledkezhetünk meg.

Ez a mostani – koronavírus-világjárvány – helyzet eddig egyedülállóan, az egészség és az élet védelmében, tartósan és bizonytalan időre, olyan korlátozások bevezetését tette szükségessé, melyek központi eleme a személyes kontaktusok megszüntetése, illetve minimálisra csökkentése, és ennek érdekében a közösségi alkalmak rendezésének felfüggesztése. Ez természetesen és kötelezően vonatkozik a vallásgyakorlás hagyományos gyülekezeti keretek között megvalósuló formáira is. Mivel az orvostudományi és a járványügyi ismeretek és tapasztalatok a mostani kórokozó tulajdonságait illetően még hiányosak, és bizonyítottan hatékony gyógymód és biztos védettséget jelentő vakcina nem áll rendelkezésre, a kórlefolyás pedig főleg az idősebb korosztályban (ők alkotják főleg a vidéki gyülekezetekben a templomi közösségek jelentős hányadát) igen gyakran végzetes kimenetelű, ezért fenntartás nélkül egyet kell érteni abban, hogy ez a szigorúnak tűnő rendelkezés megalapozott és életvédő.

A másik figyelembe veendő körülmény az a hatalmas informatikai-technológiai, forradalmi sebességű folyamat, melynek eredményeképpen még a 10-20 évvel korábban is lényegesen fejlettebb kommunikációs módszerek állnak rendelkezésre, olyan mértékben, hogy a kritika nélküli alkalmazásuk, használatuk már az elszemélytelenedés kockázatát hordozza. Ezek a technikák az egyház gyakorlatában sem ismeretlenek, hiszen számos gyülekezet már évek óta él a lehetőségekkel, és akinek nincs módja a személyes részvételre, az alkalomszerűen vagy rendszeresen „online” csatlakozhat az istentiszteleti alkalmakhoz. Ide tartozik az is, hogy a közmédia és a helyi TV adók is lehetőséget biztosítanak igei alkalom közvetítésére, s ha éppen úrvacsorás istentisztelet van, akkor a liturgiának ez a része is képernyőre kerülhet.

A jelen helyzet specialitását az jelenti, hogy ezek az alkalmak most a gyülekezeti közösség nélkül zajlanak. A térbeli egyidejű közösség hiánya a nézőkben azt a benyomást keltheti, hogy „csökkent értékű” az alkalom, hiszen a képernyők, monitorok előtt ülők

üres templombelsőt látnak, ami a közösségi érzés és élmény szempontjából nem ideális, de ugyanezt el lehet mondani a csak a kamera és mikrofon előtt megszólaló lelkipásztorok vonatkozásában is, részükről pedig – az egyéni adottságoktól függő mértékben – plusz rákészülést, esetleg gyakorlást és koncentrációt igényel, hogy az „üres térbe” közvetített üzenet ne veszítsen hatásából. Mindenesetre úgy tűnik, hogy ebben a rendkívüli helyzetben a térbeli együttlétnek ez hátránya nem okozott aktivitáscsökkenést, és ezt a szolgálati lehetőséget egyházunk, a lelkipásztorok és közösségek is fontosnak tartva, talán a vártnál is nagyobb és folyamatosan növekvő számban, az igei alkalmak műfaji sokszínűségével kapcsolódtak be a gyülekezetek ebbe a szolgálatba.

Az aktuális bonyodalmat a rendszerben az keltette, hogy az ige szolgálatnak ez a formája olyan időszakban került kényszerű bevezetésre, amikor megoldást kellett keresni a húsvéti úrvacsorás istentiszteletek online liturgiájára, melyhez egyházunk vezetése ajánlást, útmutatót állított össze, nem kötelezően, de azzal a jószándékkal, hogy segítséget nyújtson mind a lelkipásztorok, mind a gyülekezeti tagok számára az úrvacsorai közösség ilyen körülmények közötti megvalósításához. Nos, ezzel „robant a bomba”, s kiderült, hogy kegyességi és sákramentumértelmezési szempontból mennyire nem egységes a hazai reformátusság.

Éppen ezért mindenképpen hasznosnak tartom, hogy minél szélesebb körben kerüljenek nyilvánosságra vélemények és javaslatok, melyeknek értékelése, összegzése a jövőre nézve a toleráns konszenzus kialakításának reményét és lehetőségét adhatja meg, és igen megtisztelő a lehetőség, hogy ennek a közös gondolkodásnak résztvevője lehetek.

Gyülekezeti tagként természetesen nem a kérdés alapvető, tudományos-teológiai és hitvallási alapú elemzése a lehetőségem és feladatom, hanem azokat a benyomásaimat szeretném megfogalmazni, melyek személyes tapasztalatok alapján, több évtizedes egyházi aktivitás, felelős presbiteri szolgálat alapjaival bennem kialakultak. Az említett ajánlás alapján – melyet gyülekezetünk lelkipásztora is támogatott – én is azonosulni tudtam az úrvacsora sákramentumával való élés ezen újszerű formájával, és részt vettem (feleségemmel együtt) a húsvéti úrvacsorás liturgiával kiegészített házi istentiszteleten a tévé képernyője előtt. Megpróbálom összefoglalni azokat az érveket, melyek a döntéshez hozzásegítettek, és megosztom tapasztalataimat.

Előzetesen megvizsgáltam magamban azt a szempontot, hogy vajon az úrvacsorai gyülekezeti közösség megszokott vizuális és lelki élménye hatásának a hiánya mennyire befolyásolhatja számomra negatívan az eseményt. Úgy gondoltam, s az esemény lezajlása ezt megerősítette, hogy a térbeli azonos idejű együttlét nélkülözése – annak tudatában és bizonyosságában, hogy ebben az időben a megszokott gyülekezeti közösséggel lélekben együtt vagyok – ezzel az időbeni együttléttudattal olyan segéd-kompenzációt nyer, ami feloldja a térbeli együttlét kényszerű nélkülözéséből adódó hiányérzetet, s ez a gyakorlatban be is igazolódott. Az úrvacsorai liturgia elemeinek audiovizuális közvetítése: az ismert szerzetési ige, a hitvallás és a bűnvallás, a kérdések meghallgatása és a személyes szóbeli reakálás ebben a formában sem keltett sem rossz érzést, sem hiteltelenséget. A legkritikusabbnak tekinthető aktus, a sákramentumok kiszolgálása, egymásnak adása és vétele, jóllehet abszolút szokatlan és felszentelt

egyházi személyt nélkülöző, de a ráhangolódás és az előkészítő momentumok belső átélése átsegített bennünket a „szabálytalanság” rossz érzésén.

De vajon mi lehet a feltétele, a „titka” annak, hogy ez ilyen egyértelmű lehessen?

Úgy gondolom, hogy egyik alapja a jézusi ígélet: „Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt 18,20) A másik, és ebből következő és ezt megerősítő dolog, a dallamban is átélhető biznyságtétel a 165. dicséretünk teljes szövegében olvasható és megtapasztalható: „Itt van Isten köztünk...” Jézus nevében, Isten jelenlétében – együtt lehetünk. Ilyen módon az Ige hallgatása és befogadása megkapja az illő és méltó kereteket, és – látásom szerint – a Szentlélek ajándékeként a bűnbocsánat és a kegyelem elfogadásának lehetőségét nem függeszti fel az a körülmény, hogy ennek a külső jegyei nem a megszokott, az érvényben levő református úrvacsorai liturgia szerint kerülnek átadásra és átvételre. Mindennek azonban hangsúlyos előkészületi feltétele az illendő rákészülés, az őszinte bűnbánat – a jegyekhez való lelki viszonyunk. Egy másik nagyon lényeges dolog – melyre a Második Helvét Hitvallás is utal – az, hogy az Ige a sákramentumokban azáltal hatályos, hogy hittel elfogadják. Ez a hit Isten kegyelmi ajándéka, melyet a Szentlélek szívünkben való munkálkodása hoz létre, táplál és erősít. Isten kegyelmi ajándékai a legszemélyesebb lelki tulajdon kategóriába tartoznak, s bár a hitgyümölcsök láthatóvá is válhatnak, magának a hitnek külső személy általi értékelése, minősítése nem elfogadható. Ez vonatkozik arra a körülményre is, amikor az úrvacsora sákramentumával való élés módjának hitelességéről, helyénvalóságáról szeretnénk véleményt mondani. Úgy éreztem (éreztek), hogy ebben a rendhagyó úrvacsorai liturgiában ez az ajándékhit volt a hitelesítő, és ezt reménységgel így gondolhatjuk mindazokra nézve is, akik hasonlóan éreztek és cselekedtek. Alázatos ráhangolódás, az időbeni közösségérzés átélése és a Szentlélek titokzatos, de megtapasztalható hitajándéka lehetnek az összetevői az úrvacsorával élés e szokatlan formájának.

E kissé hosszú bevezető után szeretnék rátérni arra, hogy írásom címébe miért került az egyházi, gyülekezeti élet működési folyamatainak elemzésére – legalábbis tudomásom szerint – nem alkalmazott két fogalom. Jóllehet az egyházi és gyülekezeti életet – főleg lelki tartalmában és irányultságában – a világi szervezetek, közösségek életével csak korlátozottan lehet összehasonlítani, talán érdekes lehet kísérletet tenni arra, hogy ezt a két – jó működés esetén pozitív gyakorlati hatású – elmélet elveit megpróbáljuk transzponálni a vizsgálandó területre.

A minőségbiztosítás fogalmának tartalmában egyik meghatározó elem a bizalomkeltés megteremtése azíránt, hogy a tervezett minőségi követelmények megvalósuljanak. Ez a körülmény minden rendszeren belül fontos, és biztonságot jelent mind a rendszer működtetői, mind a felhasználók szempontjából. S itt mindjárt bekapcsolható és az elsövel összekapcsolható a címben megjelölt másik fogalom, a fogyasztóvédelem, amely tartalmi elemeinek központi gondolata: a fogyasztók egészségének és biztonságának védelme. Minőségbiztosítás és fogyasztóvédelem az online és egyéb, szerkesztett formájú audiovizuális telekommunikációs istentiszteleti és más gyülekezeti igei alkalmak értékelésében. Eddig talán nem alkalmazott, de érdekes-

nek tűnő és mindenképpen felelős feladat. De vajon rendelkezésre állnak-e releváns szempontok ehhez az értékeléshez? Mire lehet és szabad gondolni egyáltalán, amikor egy online lebonyolítású istentisztelet minőségét értékeljük? Milyen minőségi elvárásoknak kell teljesülniük? Úgy gondolom, hogy elsősorban azt kellene megvizsgálni, hogy mennyire tudja pótolni, helyettesíteni a közösségben zajló alkalmat. Azt, hogy az evangélium hirdetése eléri-e – s egyáltalán elérheti-e – azt a megszólító, gondolkodásra készítő és döntésre, cselekvésre motiváló hatást úgy, mint valóságos gyülekezet jelenléte esetén? Ebben az értékelésben az igehirdető személye, teológiai képzettsége és aktuális felkészültsége sem elhanyagolható, de fontos figyelembe venni a technikai, szerkesztői, operatóri, berendezői, hangmérnöki megvalósulásokat, melyek arra hivatottak, hogy kompenzálják a valós közösség átélési hiányának hátrányait, és segítik az érzések ahhoz közelítését, „mintha valóban ott lettünk volna, ahol szoktunk”, „mintha valóban együtt lettünk volna”.

Egy kicsit ki kell egészítenünk az eddigi gondolatokat, ha továbblépünk, és speciálisan az úrvacsora kiszolgáltatásának és magunkhoz vételének minőségbiztosítási követelményeiről (feltételeiről) szeretnénk elmélkedni. A minőségbiztosítás tárgya ebben az esetben is a bizalomkeltés megvalósulása, annak a belső érzésnek a kialakulásához való hozzájárulás, hogy Jézus áldozatának, az ebből származó bűnbocsánatnak az elfogadása megtörténhet, bekövetkezhet-e a konvencionális szakrális helyszínen kívül is, és – főleg – a kiszolgáltatásra az egyház által hivatalosan felhatalmazott egyházi szolga jelenléte és közreműködése nélkül is. „Hivatalosan” természetesen: nem! Ha azonban el tudjuk képzelni és fogadni az előző szakaszban leírt és személyes tapasztalaton is alapuló lelki történések átélési lehetőségét, melyhez ismételten hangsúlyozni kell a méltó előkészület és az őszinte bűnbánat feltételét is, akkor az úrvacsora sákramentuma ebben a formában is hitelesen képviselheti és töltheti be Jézus kérésének teljesítését: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” S ha ez így működhet, akkor rendkívüli helyzet és szükség okozta körülmények között ez a rendhagyó úrvacsorai liturgia nem okoz „minőségvesztést”, ami a „felhasználót” elbizonytalanítja a lehetőség igénybevételének kérdésében.

A minőségbiztosítás mellé a civil élet területéről társított másik fogalom, a fogyasztóvédelem kapcsolódása talán rövidebb magyarázattal is bemutatható. A történeti kialakulás folyamatának részletezése nélkül annyit érdemes említeni, hogy a John F. Kennedy amerikai elnök nevéhez fűződő, 1962-ben kiadott „Consumer Bill of Rights” négy alapvető fogyasztói jogot sorol fel: a biztonsághoz, az informáltsághoz, a választáshoz és képviselőhöz való jogot. A fogyasztói érdekek védelme az Európai Unióban öt alapelve épül, melyek közül témánkhoz az elsőt szeretném kiemelni és felhasználni: „A fogyasztók egészségének és biztonságának védelme”.

A minőségbiztosítás és a fogyasztóvédelem ezen a ponton közel kerülnek egymáshoz. A fogyasztóvédelem fogalmának mindkét forrása tartalmaz a távistentiszteletek liturgiájának tartalmát és kivitelezését illetően az értékelésben felhasználható utalást. Hiszen az ezen alkalmakon való részvétel, az abba való bekapcsolódás jöllehet önkéntes alapú, de a felhasználónak nemcsak jogában van, de javára is szolgál tisztában lenni

azokkal az információkkal, melyek segíthetik a döntést abban, hogy részt vegyen-e az ilyen formában kínálkozó alkalmon. Ebből a szempontból az úrvacsorai liturgiával kiegészített istentisztelet minősített választási és döntési helyzetet képvisel. Az informált-ság kérdése itt kapcsolódhat össze a minőségbiztosítással, mert az információknak olyan tartalmat kellene közvetíteni, ami a kellő biztonságot megadhatja a döntés meghozatalához. Ebben az esetben az tűnik hasznosnak, ha az állásfoglalást a témában kiemelten képzett egyházi előjárók fogalmazzák meg, a teológiai felelősség felvállalásával, ahogyan erre a mostani helyzetben sor is került. Az azonban tapasztalatként és tényként állapítható meg, hogy ennek az ajánlásnak a következménye a tájékoztatás mellett megosztást is eredményezett, melyre a későbbiekben még vissza szeretnék térni.

Ugyancsak előzetesen utalok a fogyasztóvédelem egészségvédő hatására, ami itt és most természetesen a lelki egészség területére értendő. A minőségi kritériumoknak nem megfelelő vagy a felhasználó lelkiiségével nem harmonizáló, „rábeszél” döntésnek – melyet valamilyen befolyásoló hatás eredményeként hozott meg – lelki egészséget károsító következménye is lehet. Éppen ezért igen fontosnak tűnik, hogy ezekben a nem „rutin” helyzetekben, melyekben előzetes tapasztalat még nem áll rendelkezésre – ami természetesen az információt, útmutatást, tanácsot adók felelősségét növeli –, lehetőség szerint olyan segítséget kapjanak a távistentiszteleti alkalmon részt venni szándékozók, amely a jó lelkiismerettel meghozandó döntést egyértelműen segíti, és a lelki egészség, az egység és a református identitás erősödését szolgálja.

Rátérve az események értékelésére, sajnálattal kell megállapítani, hogy ezekben a napokban nemcsak a koronavírus okozta világkatasztrófa egészséget és életet veszélyeztető, gazdaságot romboló hatásai, hanem az ezzel összefüggő helyzetre adott reakciók is elgondolkodtatóak. És itt most nem a pártpolitikai indíttatású, bizonyítékot és igazságalapot nélkülöző elvtelen és méltatlan szóbeli és írásbeli párbajokra gondolok, hanem az egyházunk falain belül gerjedt nézetkülönbségekre, melyek a távistentisztelekek keretében történő úrvacsora kiszolgáltatásának kérdésében és a kiadott „központi” ajánlással kapcsolatban alakultak ki. Rossz érzéssel és elbizonytalanodva hallgatja vagy olvassa bárki gyülekezeti tagként vagy presbiterként, hogy teológiailag felsőfokon képzett, sokak által megbecsült, felelős szolgálati pozíciót betöltő és a témában is szakértőnek tartható lelkipásztorok véleménye más lelkészek által megkérdőjeleződik, téves értelmezésűnek minősülnek a Szentírásból idézett hivatkozások, hiteltelennek az állásfoglalás. Azért is problémás ez a jelenség, mert a lelkészek, lelkészcsoportok megosztottságának következményei kihatnak a gyülekezetek, presbitériumok állásfoglalására. Természetesnek tartható, hogy ilyen helyzetben a lelkipásztornak van az állásfoglalás kialakítását irányító legnagyobb felelőssége. Amit a presbitérium – szintén természetesen – igényel, tiszteletben tart, és döntését erre alapozza. (Bízunk benne, hogy a gyülekezetek nagy részében ez a döntés a presbiter bevonásával történt.) A döntések eredményeképpen azután két tábor alakult ki: az egyikben a televíziós istentiszteleten úrvacsorával élni kívánó, a másikban az ettől tartózkodó gyülekezetek találhatók. És ekkor élénk tornyosul az eldöntendő kérdés: kinek van „igaza”? A minőségbiztosítás elve úgy működött a döntési rendszerben,

hogy a felhasználók bizalmának megnyerése valamelyik változat mellett eredményes volt, a bizalmat pedig az adott lelkipásztor teológiai indoklásának belátása teremtette meg. Érdekes lenne (lett volna) hallgatni, hogy milyen tartalmú és stílusú kritika hangzik el ilyenkor a másik álláspont képviselőivel szemben, akikről később kiderülhet, hogy éppen a szomszéd gyülekezetet jelentik. Ki képviseli az igazi, a „hívó”, a „megtért” igei gondolkodást? Melyik változat az igazi „református minőség”? Így is működhet a minőségbiztosítás elve, de úgy gondolom, hogy ez a variáció az egyházon, a felekezeten belüli egység gyengítését segítheti elő.

Persze, lehet tompítani ezt a következtetést azzal, hogy egyháztörténeti evidenciaként kezelendő a református egyházon belüli lelkeségi alapú sokszínűség, a lehetőség és a feladat pedig az, hogy ennek a helyzetnek a lelki gazdagodást tápláló forrásait igyekezzünk szeretetben kihasználni. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy előállhatnak olyan fajsúlyos szituációk és kérdések, amikor a felekezeti egység, önzonosság és identitás megőrzése konszenzus kialakítását teszi szükségessé. Gondolom ezt azért is, mert ez nagyban segítené a minőségbiztosításnak az egyház életfolyamataira való adaptálásának lehetőségét. Nem vagyok az egyházi élet túlzásba vitt bürokratikus működésének támogatója, és elfogadom a „fővonalról” eltérő lelkeségi irányzatok termékenyítő hatásának lehetőségét, de legalább olyan fontosnak tartom, hogy hitgyakorlatunk minősített kérdéseiben – és az úrvacsora sákramentumát ide sorolom – próbáljunk meg a reformátusok családjára, egyházunkra általánosan érvényes és gyakorlásra ajánlott álláspontot megfogalmazni. Bízom abban, hogy ez a mostani diskurzus ebben segítséget fog nyújtani. Abban is reménykedem, hogy az itt leírt gondolataim keretétől szolgáló fogalmi társításokat az olvasó nem fogja öncélúnak, erőltetettnek, illetlennek vagy a témához méltatlannak minősíteni. Remélem, hogy rá tudtam világítani arra a szándékra, hogy szeretném a figyelmet felhívni arra, hogy a társadalmi-világi folyamatok működési modelljei bizonyos helyzetekben adhatnak olyan gondolatokat, melyek hasznosíthatók az egyház életében és működésében – ennek speciális formájaként pedig most az úrvacsora sákramentumával való élés formai kereteiről való vélemény kialakításában.

A Húsvét elmúlt, gyülekezeteink egyik része élt a „házi istentisztelet” liturgiájának keretében az úrvacsora vétel lehetőségével, a másik rész lemondott ennek lehetőségéről. Az arányokat nem ismerem, mindkét döntést tiszteletben tartom. Közeledik azonban a Pünkösd, amikor újabb döntést kell hozni. Bár nagy reménységgel vagyok a vírusjárvány miatti veszélyeztetettség fokozatos további csökkenése és megszűnése iránt, a szakemberek szerint azonban az újabb hullámok megakadályozására csak a védettséget biztosító vakcina és a hatékony gyógyszeres kezelés általános hozzáférhetősége esetén lesz lehetőség. A készültséget és korlátozásokat tehát egyelőre fenn kell tartani, de talán hasznos lenne belátható időn belül egy széles teológiai konszenzusra alapozott olyan „fogyasztóvédő minőségbiztosítás” rendelkezésre bocsátása, ami egyértelműen és hosszabb távra eligazít bennünket, presbitereket, gyülekezeti tagokat az úrvacsora sákramentuma kiszolgáltatásának és vételének kérdésében ilyen rendkívüli helyzetekben. Abban bizonyosnak kell lennünk, hogy a legfőbb „minőségbizto-

sító” és híveinek elkötelezett „fogyasztóvédője”, életvédője az értünk életét áldozó és feltámadott Jézus Krisztus. Ha Őt követjük, és útmutatását betartjuk, életünk teljes életté, hasznos életté, bizonyágtevő életté válhat. Hárítsunk el minden emberi akadályt ennek megvalósulása elől. Tölts be szívünket a pünkösdi remény, és kérjük a Lélek ajándékát hitünk, egységünk erősítésére, és annak őszinte megtapasztalására, hogy Isten kegyelméből lehetünk reformátusok!

„Jövel Szentlélek Úristen, töltsd be szíveinket épen...”

Tóth Viktória

ISTEN ÁLDÓ TENYERÉN A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN

2020. március 15-én az abaújtéri istentiszteletünk utáni szokásos kávézás közbeni beszélgetésben felmerült, hogy egy időre lehet, hogy ilyen körülmények között nem fogjuk egymást látni. Ezen a vasárnapon a *Csendespercek* áhítatos könyv az Ézsaiás 26. részét vette alapul, amelyet elolvastva ledöbbenünk a férjemmel: „Eredj, népem, menj be szobádba, és zárd magadra az ajtót! Rejtőzz el egy rövid pillanatra, míg elmúlik az ÚR haragja.” (Ézs 26,20) Ez az Ige is megerősítette, hogy most a visszahúzódásnak a hetei jönnek, és ne lázadozzunk ez ellen, fogadjuk el, amit az Úr mond, és amit az országunk vezetői kérnek.

Mi legyen az istentiszteletek helyett?

A következő vasárnapról nem tartottunk istentiszteletet sem Abaújtéren, sem Pányokon, ahol 20 éve hirdetjük a férjemmel együtt az Igét. Az igazat megvallva elsőre egy kicsit sokkolt az a tudat, hogy akkor most mi is lesz. Egyszerűen tudomást veszünk arról, hogy kész, ennyi, amíg nem lehet, addig nem lehet, vagy valamilyen más utat találunk az Ige hirdetésére a gyülekezetünk tagjai felé.

Jó néhány napba telt, míg próbáltuk a helyzetünket alaposan átbeszélve – a gyülekezetek gondnokaival is – egy elfogadható és áldott lehetőséget választani az elmaradt istentiszteletek pótlására. Abban biztosak voltunk, hogy nem maradhatnak a gyülekezetek Ige és pásztor nélkül. De akkor hogyan, miként tovább?

Nemcsak helyben mértük fel a helyzetünket, hanem próbáltunk érdeklődni lelkesztársainknál, a közösségi médiában, és figyelemmel követtük a zsinati állásfoglalásokat is. De azt mindig is tudtuk, hogy ami működik egy több száz fős városi gyülekezetben, az nem működik egy pár fős, előregedő, kis falusi gyülekezetben. Egyre több helyről jött az az információ, hogy több gyülekezet is online istentiszteletet fog tartani, akár felvételtől, akár élőben közvetítve. Belegondoltam, hogy ha mindenki elárasztja az internetet istentiszteletekkel, akkor mi fog ebből kijönni? És azt is átgondoltuk, hogy hány háztartásban van internet a gyülekezeteinkben. Sajnos egy kezünkön meg lehet ezt számolni, hiszen java részben idős gyülekezeti tagjaink vannak. Az online istentiszteleti közvetítésnek hamar pontot tettünk a végére ezzel a ténnyel, így egy olyan formáját választottuk az istentiszteletek közlésének, amely csatornát eddig is használtunk, és használunk már 20 éve. Gyülekezeti újságunk, a *Harangszó* ugyanis két évtizede minden hónap első vasárnapján 12 oldalon, nagyobb ünnepeinken 4 oldalon jelenik meg. Ezt az újságot várják, szeretik, olvassák a gyülekezeti tagjaink. A *Harangszó* minden családhoz eljut, hiszen névre szóló matricákkal van ellátva, és eljuttatjuk mindenkihez, ha nem is járna, vagy akkor nem jönne templomba az a család. Elviszik a presbiterek, házigonozók vagy a falugonozókunk.

Azonban tudtuk, hogy a havi egy alkalom most kevés lesz, hiszen a vasárnapi istentiszteleteket kell pótolnunk valamilyen formában. Ezért a *Harangszó* más színű külső lappal minden szombaton megjelent egy-egy különszámmal ebben a külön-

leges járványhelyzetben. De mi legyen benne? Ki vigye ki? Hiszem azt, hogy ezekre a kérdésekre is Isten Szentlelke segített válaszolni, így hamar meglett a válasz. A tartalmát illetően az első 4-5 oldalon egy rövidített prédikációval és liturgiával egy teljes vasárnapi istentiszteletet írtunk le. Énekekkel, imádságokkal, prédikációval, áldással. Kértük, hogy vasárnap, amikor a harang megszólal, akkor vegyék elő, és mintha istentiszteleten lennének, olvassuk együtt, énekeljünk, imádkozzunk közösen. A fennmaradó helyen pedig buzdító üzeneteket, hitmélyítő írásokat olvashattak a közösségünk tagjai.

Ki vigye ki? Ez is egyértelmű volt: ha a gyülekezet nem jöhet a templomba, „a lelkészhez”, akkor most a lelkész viszi ki. Megáll minden kapuban, odaadja az újságot, beszélgetnek egy kicsit és továbbmegy. Volt több olyan özvegyasszony is, akik minden szombaton megjegyezték, hogy csak a Tiszteletes úr „nyitja rájuk” az ajtót egész héten. Mennyire várták a szombatot, így bezárva, gyerekek, unokák látogatása nélkül. Ez persze sok-sok időbe került, még ha csak 50-60 háznál kellett is megállni. De ebben a krízishelyzetben amiből Isten sokat adott nekünk, az az idő volt. Így örömmel töltöttük el a szombat délutánokat a kapukban megállva, beszélgetve. Volt olyan idős templomba járó bácsink, aki először azt mondta, hogy neki nem kell az újság, hiszen úgysem látja elolvasni. „Majd felolvassa a gondozója” – volt a férjem válasza. Így is lett, és a következő héten üzent a gondozójával, hogy mikor küld már a Tiszteletes úr megint prédikációt, mert ezek nagyon jók.

IMACSATA térden állva

A Szentlelke Isten különleges módon használt bennünket ebben a nehéz időszakban is, amiért hálát adunk neki most is. Egyik reggel a férjem azzal az ötlettel jött be az irodájából, hogy neki van egy gondolat a szívében, amit hisz, hogy Isten plántált oda. Meg fog fogalmazni egy IMACSATÁ-ra felhívó levelet, miszerint minden este 21.00-kor boruljunk le közösen, felekezeti és nemzeti hovatartozás nélkül az élő Úr elé, hiszen most is csak tőle jöhet a megoldás, a betegeknek a gyógyulás, a gyógyítóknak az erő és népünk vezetőinek a bölcs vezetés. Ezt a levelet eljuttattuk több helyre, akik lefordítva más nyelvekre is tovább küldték az ő ismerőseiknek. Közel 3000 ember osztotta meg ezt a bejegyzést a Facebookon, és 12 nyelvre lett lefordítva. A sok visszajelzés között volt olyan is, amelyben egy számunkra ismeretlen osztályfőnök arról számolt be, hogy minden este egy egész felsőtagozatos osztály és családja imádkoznak. Mindez pedig úgy történt, hogy valaki mert ráhagyatkozni Isten Szentlelkének vezetésére.

Munkanélküli lelkipásztor reggeli üzenetei a világhálón

Közben meg kell osztanom a kedves olvasókkal azt is, amit a férjem élt meg főleg az első hetekben és húsvét idején. Tudni kell azt, hogy a vasárnapi pányoki és abaújriri felnőtt istentiszteleteket túlnyomó részben ő tartja, míg vele párhuzamosan én a gyermek-istentiszteletet. Hogy mit élt meg, és én hogyan láttam, azt egy gyülekezeteknek eljuttatott kis áhítatos lapon így fogalmaztam meg 2020. április 17-én:

„A lelkészeknek a legnehezebb az, amit már több mint egy hónapja élünk meg: be vannak zárva a templomajtók. Nem tud prédikálni, nincs kapcsolata a híveivel, és tehetetlennek érzi magát ebben az egész helyzetben. Sok lelkész online istentiszteletet közvetít az interneten vasárnaponként, vagy leírja a prédikációit, és elolvashatja mindenki a Facebookon. Mi nem ezt tettük, mert tudjuk, hogy a gyülekezeti tagjaink nagy részének nincs internet otthon, és már nem is lesz. A személyes látogatások alkalmával minden héten eljuttatjuk a *Harangszó* különszámát, és egy kicsit beszélget a Tiszteletes úr a ránk bízottakkal. Talán valamit enyhít ez is a veszteségen, a hiányon, de teljesen pótolni nem tudja. (Sajnos én eddig nem tudtam vele tartani, mert már 5 hete küzdök a megfázással, de remélem, hogy hamarosan már együtt mehetünk.)

Az első vasárnap, amikor megszólalt a pányoki harang, és azt az abaújtári parókia udvarára is halljuk mindig, valami különlegeset láttam a Tiszteletes úron: mintha kényszerzubbonyban lenne, és nem engedik oda, ahová eddig mindig olyan szívesen ment. Nem azért, mert kell, nem azért, mert ez a kötelessége, hanem azért, mert ez az életének a része. Az életünknek a része. Aztán következett az abaújtári harang, és akkor már csak azt láttam, hogy Tiszteletes úr küzd, vívódik. Mert már itt szoktak lenni azok, akik kisbusszal érkeznek, lehet őket fogadni, lehet velük beszélgetni, lehet készülni a kávézásra. De most semmi. Se emberek, se beszélgetés. Csak a harang 3 szava, és néma csönd a gyülekezeti teremben. Siralmas ez a helyzet, de hiszük és tudjuk, hogy Isten ezt is a javunkra fogja felhasználni. Arra, hogy otthon, lélekben erősödjünk, magányunkban vagy családjunkban.

Azonban egyik reggel, amikor ránéztem a Facebook oldalra, azt láttam, hogy Tiszteletes Úr írt egy mini prédikációt személyes élettörténetével összekapcsolva. Nagyon tetszett, és sokaknak az interneten. Azóta minden reggel születik egy ilyen »szösszenet« a Szentlélek által. És sokan olvassák, hozzászólnak, megköszönik.

Mivel a testvérek ezt nem tudják elolvasni, ezért most elkezdjük ezeket sokszorosítani, hogy a hét folyamán legyen mit olvasgatni.

Legyen áldás az olvasókon, hogy ezek által is erősödhessünk lélekben!”²²⁷

Ezeket a Facebookon megjelent áhítatokat azóta minden hétvégén kimásoljuk és sokszorosítjuk, és kiosztjuk. Még most is, amikor már lehet istentiszteletet tartanunk.

Gyülekezeti visszajelzések

Mi volt a visszajelzés a látogatásokra, és a gyülekezeti újságra? Voltak olyanok, akik háromszor is végigolvasták ezeket. Egy nőtestvér a Svájcban dolgozó fiának telefonon beolvasta az egész újságot minden héten. Várták az Igét, és vágytak lelki kapaszkodóra. Vágytak arra, hogy a naponta változó helyzetben legyen valami, ami állandó, Aki állandó, és bele lehet kapaszkodni, lehet belőle erőt meríteni. Tudjuk, hogy ezek nem helyettesítették a gyülekezeti alkalmakat, mint ahogy az online istentisztelet sem, de valamit pótol.

²²⁷ Igei gondolatok személyes példákkal – Tóth István által – 2020. 04. 17, Abaújtár.

Együttműködés a szomszéd körzettel

Azoknak pedig, akiknek van internet elérhetőségük, ajánlottuk a göncruszkai, szomszéd gyülekezet online istentiszteletét, hiszen nem csak most, hanem az év többi időszakában is szoros a kapcsolata a két gyülekezeti körzetnek és lelkipásztoraiknak. A szoros kapcsolatnak és a folyamatos kommunikációnak köszönhetően arra jutottunk, hogy osszuk meg egymással azt, amink van. Jelen esetben: az abaújháziaknak van lekvárjuk, a göncruszkaiaknak mézük. Így ebből az ötletből kiindulva minden szombaton a *Harangszó* mellett mindig tudtunk vinni minden családnak egy kis adományt. Vittünk a hetek alatt narancsot, almát, mézet, szájaszapot és egyéb lelki olvasmányokat. Az utolsó szombati látogatásunk pedig Anyák napjának szombatja volt. Ekkor minden édesanya, nagymama, keresztanya, aki a gyülekezetünkhöz tartozik, kapott egy-egy kézműves gravírozott-festett szívecskét öt különböző Igével ellátva, amelyeket a gyülekezet munkatársai készítettek a Keresztyén Manufaktúránkban.

Különleges, de áldott Húsvét

Az idei húsvéti ünnepek nagyon furcsa és szokatlan volt, de megpróbáltuk különlegessé tenni. Továbbra is kapták a családok az újságot és az adományokat, de szerettük volna, hogy az úrvacsorai közösségekben is része legyen azoknak, akik azt igénylik. Ezért Debrecenben készítettünk kis kerámia kelyheket, amelyeket mindenkinek eljuttattunk Nagyszombaton egy kis borral. Nagypéntek délután a gyülekezet közösségi kemencéje be lett fűtve, amelyben kétkilós kenyerek sülték ki. A férjem és az egyik gondnok testvérünk készítette elő ezeket a családonkénti úrvacsorai jegyeket, amelynek alkalomával elhangzott a szereztetési ige és egy imádság is az üres gyülekezeti teremben. Innen indultak újrát az úrvacsorai jegyek. Egy kenyérből és egy borból részesült nálunk minden református húsvét ünnepén. Ha nem is egy térben, de egy időben, egy úrvacsorai jeggyel élhettük meg a közösséget. Elválasztva egymástól, de mégis együtt. Mert a Szentlelken kívül volt más is, ami közös volt: a szent jegyek. A Zsinatunk ajánlását követve a Duna TV-t ajánlottuk mindenkinek, és így több millióan a Kárpát-medencében együtt úrvacsorázhattunk. Nem voltak országhatárok, falak. Különleges volt azt megélni, hogy most minden család egy-egy gyülekezetté alakult át, és részesedhetek a jegyekben. Örömmel és hálával a szívünkben éltük azt meg, hogy kétszer annyian kértek úrvacsorát húsvét ünnepére, mint egyéb alkalmakkor. Sokat gondolkoztunk és imádkoztunk ezen a helyzeten is, de hiszem azt, hogy most ennek volt itt az ideje. Megkellott azt tapasztalnunk a saját bőrünkön, hogy milyen az, hogy valami nincs, hogy még jobban tudjuk értékelni azt, amihez már lehet, hogy hozzászoktunk.

Húsvéti ünnepekörhöz nem csak az istentisztelekek tartoznak hozzá, hanem a családi találkozások is. Ebben a koronavírusos időben ez is elmaradt vagy megritkult. Többnyire városban és távol élő gyermekek és unokák – szeretve féltésből, nem pedig félelemből – nem jöttek haza a szülőkhöz és nagyszülőkhöz. Ezt az úrt próbáltuk azzal áthidalni, hogy amikor a *Harangszók* lettek kiosztva, aki erre vállalkozott, egy telefonos videóüzenetben üzenhetett a messze élő családjainak. Ezeket egy-egy videóüzenetbe összedolgozva közzétettük a közösségi oldalakon, és így eljutott az érin-

tettekhez. Az igazat megvallva, nem lehetett száraz szemmel ezeket végignézni, hiszen volt olyan, aki a Németországban dolgozó gyermekének üzent, és az volt a lényege, hogy reméli, hogy még fognak találkozni.

Gyülekezeteink lelki növekedése

Két évtized alatt sok mindent megél egy gyülekezeti lelkész, és ez így volt, így van a mi esetünkben is. Az első éveink az ismerkedéssel, a gyülekezeti terep feltérképezésével teltek el. Majd 2006-ban jött az első áldásözön, amikor közel negyven fiatal felnőttel együtt egy ProChrist evangélizációt szerveztünk meg az abaújtári kultúrházban. Nyolc estén keresztül műholdas közvetítésben hangzott Németországból az evangélium Európa közel ezer helyszínén egyszerre. Minden este kétszázötven körül volt a megjelentek száma. Ezután még kétszer rendeztük meg ezeket az estéket, és mélyen beleívódtak a fiataljaink lelkébe a lelki üzenetek. Létrejött egy fiatal családos bibliakör, ahol mélyebben is tudtunk az Igével foglalkozni.

Ez volt az alapozás, majd pedig a megmaradt és még itt élő fiatalok közül többen is az utóbbi években eljutottak a református cursillo nevű lelki hitmélyítő hétvégére. Amióta ezeken részt vettek, megélhetjük, hogy tudunk imaközösséget tartani, komoly, Bibliát olvasó, imádkozó gyülekezeti tagjaink, presbitereink, gondnokaink vannak. Istennek adunk hálát értük, akik a járványban is velünk és mellettünk imádkoztak folyamatosan. Ők azok, akik ott állnak az idősebb gyülekezeti tagjaink mellett, és biztatják, próbálják erősíteni őket lelkileg is. Mert ez a járvány mindenkit megviselt, ha nem is testileg, de lelkileg mindenképpen.

Folyamatosan buzdítottuk a gyülekezeti tagjainkat a *Harangszó* hasábjain keresztül is, hogy olvassák a Bibliát, imádkozzanak otthonaikban. Amikor már visszaállt a régen szokásos istentiszteleti rendünk, egy prédikáció is erről szólt: mennyire tudtunk az otthonainkban táplálkozni lelkileg? Mert akinek volt lelki éhsége, az kereste az Úrral való kapcsolatot az elszigeteltségben is. És tudjuk, hogy bezáródott a járvány kezdetén a pányoki és abaújtári templom ajtaja, de kinyílt sok család ajtaja az Úr Jézus előtt. Mert vágytak Rá, az Ő vezetésére, jelenlétére akkor is, amikor közösségben nem lehetett Vele találkozni. Isten megengedte a próbát, amiből megerősödve jöttünk ki sokan, mert nemcsak az egyház, a gyülekezet fontos, hanem az Úr Jézus Krisztus is, akinek mi is fontosak voltunk, hiszen egészen a keresztségig ment értünk.

Istenre bízott eredmények

Úgy vélem, hogy egy olyan különleges szituáció állt elő, amikor egy váratlan helyzet váratlan megoldásokat hozott. Nem bírálhatjuk, hogy ez vagy az a jó, vagy jobb. Tennünk kellett azt, amire a Lélek indított. Nincs két egyforma gyülekezet, így nincs két egyforma megoldás sem. Rick Warren a *Céltudatos gyülekezet* című könyvében az ébredésről beszél, amikor a gyülekezeti vezetőket szörfösökhöz hasonlítja, akik az Isten által gerjesztett hullámokat – az ébredés-növekedés hullámaikat – meg kell, hogy „lovagolják”. Ezt éreztem ebben a járványos helyzetben is: kaptunk egy új, szokatlan szituációt, amit ki-ki képességeihez, adottságaihoz, talantumaihoz képest használt ki

az Isten országának építésére. „A jó szándéknál vagy pusztá elkötelezettségnél többre van szükség; éleslátásra, türelemre, hitre, rátermettségre és mindenekelőtt, egyensúlyozásra.”²²⁸ Ezt tettük mi, itt a végeken, Észak-Abaujban.

Hogy melyik volt a sikerebb? Az online istentisztelet, a személyes látogatás vagy a kivárás? Nem tudjuk, és nem is akarjuk tudni, majd odaát kiderül. A mi dolgunk csak szórni a magot, a növekedést majd pedig Isten adja.

Férjemnek és nekem majd' egy évtizede egy Spurgeon-idézet a vezérgondolatunk:
Amit teszünk:

- örömmel teszünk,
- imádkozunk érte,
- és Istenre bízunk az eredményt.

Most is ezt tettük, mindent Isten dicsőségére.

²²⁸ WARREN, Rick: *Céltudatos gyülekezet, Növekedés az üzenet és küldetés feláldozása nélkül*, Ford. BOKOR Anikó et al., Debrecen, Új Remény Alapítvány, 2015, 18.

TESTVÉRI BUZDÍTÁS²²⁹

Alulírott református lelkipásztorok úgy véljük, hogy egyházunkban a szent sákramentumaink – a keresztség és úrvacsora – kiszolgáltatása tekintetében is igaz: „*Istennek kell inkább engedni, mint embereknek!*” (Ap.csel. 5,29)

Éppen ezért kiállunk egyházközseinkben az úri szent vacsora eddigiekben is gyakorolt, helyes, azaz ige- és hitvallásszerű felfogása és kiszolgáltatási rendje mellett, abban a tudatban, hogy „*Ami pedig egyébiránt a sáfároknak megkívántatik, az, hogy mindenik hűnek találtsék.*” (1Kor. 4,2)

Hisszük, hogy ha a Jézus Krisztus által, formailag is meghatározott úrvacsorai szertartásba bármilyen módon beépítjük a virtualitást – ami alapvetően idegen az úrvacsorától –, akkor ezzel megrontjuk az úrvacsora Megváltó Urunk által szabott formai rendjét, ezzel pedig megrontjuk helyes kiszolgáltatását.

Álláspontunk szerint az Úr Jézus Krisztus most elvette népétől az igeközpontú összefüggés és az úrvacsorával való helyes élés lehetőségét – de hisszük, hogy ezzel szent céljai vannak! Így például megújulás az Ige tanulmányozásában, hallgatásában, alázatos önvizsgálat, mély bűnbánat, a drága kegyelem megragadása, őszinte megtérés, megújulás a szent életre való törekvésben, és az istentiszteleti és úrvacsorai közösségünk megbecsülésében.

Arra bátorítunk, hogy ezekben erősödve várjunk arra az időre, amikor Istenünktől visszaadatik nekünk a gyülekezeti istentisztelet és az annak közösségében gyakorolt, Jézus Krisztus akaratának megfelelően gyakorolt sakramentális közösség!

„*Mert csak én tudom, mi a tervem veletek – így szól az Úr: békességet és nem romlást tervezek és reményteljes jövőt adok nektek. Ha segítségül hívtok és állhatatosan imádkoztok hozzám, akkor meghallgatlak titeket*” (Jeremiás 29, 11-12)

2020. április 1.

²²⁹ Az itt közölt nyilatkozat harminc magyarországi református lelkipásztor aláírásával jelent meg, és hűsvét előtt számos internetes honlapon, illetve a közösségi médiában is több helyen, nyilvánosan, korlátozás nélkül elérhetővé vált. Ezek közül véletlenszerűen kiválasztott forrásunk a Gyomaendrődi Református Egyház és Szeretetotthon honlapja: URL: <https://www.reformatusegyhaz.hu/hirek/testveri-buzditas-az-urvacsoratannal-kapcsolatban-827>. A nyilatkozat fontos részét képezte az „online úrvacsora” körül kibontakozott egyházi diskurzusnak, ezért szerettük volna az aláíró lelkészek csoportjának képviselőjét is megszólaltatni a vitában. Megkeresésünkre eddig választ nem kaptunk, amennyiben azonban az a lap megjelenését követően megérkezik, honlapunkon fogjuk közzétenni. (A szerk.)